

Пряшівська універзіта в Пряшові
Центер языків і култур народностных меншын
Інштітут русиньского языка і културы

20 РОКІВ ВИСОКОШКОЛЬНОЙ РУСИНІСТІКЫ НА СЛОВАКІЇ

20 ROKOV VYSOKOŠKOLSKEJ RUSINISTIKY NA SLOVENSKU

Зборник рефератів
з меджінародной науочної конференції
Пряшівська універзіта, 17. – 19. 10. 2018

Пряшівська універзіта в Пряшові
Центер языків і култур народностных меншын
Інштїтут русиньского языка і културы

20 ROKŮ VYSOKOŠKOLSKÉJ RUSINISTIKY NA SLOVAKII

20 ROKOV VYSOKOŠKOLSKEJ RUSINISTIKY NA SLOVENSKU

Зборник рефератів з меджінародной научной конференції
Пряшівська універзіта, 17. – 19. 10. 2018

© Пряшівська універзіта в Пряшові – Центр языків і култур народностных меншын –
Інштїтут русиньского языка і културы

20 років високошкольської русиністики на Словакії (Зборник рефератів з міжнародної научної конференції)

Зоставителька і відповідна редакторка: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.

Редакчна рада: доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД. (председкыня)

проф. Др. Павел Роберт Магочій

проф. Др. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.

доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н.

ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.

Мгр. Валерій Падяк, к. н.

Рецензенты: проф. ПгДр. Йозеф Сіпко, ПгД.

проф. ПгДр. Петер Каша, к. н.

Технічний редактор: Інж. Ярослав Гавріла

Перше видання

Тоту публікацію ани ей части не мож репродуковати без повоління властника авторських прав.

© Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín –
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku (Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie)

Зоставовateľка а zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD. (predsedníčka)

prof. Dr. Paul Robert Magoesi

prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Mgr. Valerij Paďak, CSc.

Recenzenti: prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

prof. PhDr. Peter Káša, CSc.

Technický redaktor: Ing. Jaroslav Havrila

Prvé vydanie

Túto publikáciu ани jej části nie je možné reprodukovat' bez súhlasu vlastníka autorských práv.

Za jazykovú stránku príspevkov sú zodpovední autori.

*„Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry
národnostných menšín“*

ISBN 978-80-555-2081-0

ОБСЯГ

ПРОСЛОВЫ ГОСТІВ

Dr.h.c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., rektor Prešovskej univerzity	6
Проф. Др. Павел Роберт Марочій, Торонтська універзіта	8
prof. RNDr. René Matlovič, PhD., dekan Fakulty humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita	9
Mgr. Peter Krajňák, štátny tajomník Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR	12
Владимір Противняк, таємник Світового конгресу Русинів, Словакія	15
Инж. Мартін Караш, председа Русиньской оброды на Словакії	17

ПЛЕНАРНА СЕКЦІЯ (Позваны рефераты)

Анна ПЛІШКОВА: ДІНАМІЧНИ ПРОЦЕСЫ В СУЧАСНІЙ РУСИНІСТІЦІ: ДЕТЕРМІНАНТЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ	20
Павел Роберт МАГОЧІЙ: КОДІФІКАЦІЙНИ ПРОЦЕС РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА: ДОСЯГНУТЯ І НОВИ ЗАДАЧІ	43
Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР: (С)ТРАТИТИ ЯЗЫК ШТО ТО ЗНАЧЫТ, ШТО ТО ТВОРИТ ЛЕМКІВСЬКЕ ВЫГНАННЯ З ЯЗЫКА	67
Франтішек КРАЙНІЯК: РУСИНЬСЬКИЙ ЛІТУРГІЧНИЙ ЯЗЫК В ПРАКТИЦІ ЦЕРЬКВИ	82
Júlia DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: SLOVÁ CIRKEVNOSLOVANSKÉHO PŮVODU V SPISOVNEJ RUSÍNČINE	87
Stanislav KONEČNÝ: NÁRODNÁ IDENTITA RUSÍNŮV NA SLOVENSKU VO VÝSKUME SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED DO ROKU 1989	101

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ І (Позваны рефераты)

Кветослава КОПОРОВА: К ВОПРОСУ АЛТЕРНАЦІЙ І ПОВНОГОЛОСЯ В РУСИНЬСЬКОМУ НОРМАТИВНОМУ ЯЗЫКУ НА СЛОВАКІЇ	122
Ахим РАБУС: ОБРАЗОВАНИЕ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ В РАЗНОВИДНОСТЯХ КАРПАТОРУСИНСКОГО: КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛИЗ	139
Василь ЯБУР: ЗВ'ЯЗКА І СІЙ ФУНГОВАННЯ В РУСИНЬСЬКОМУ ЯЗЫКУ (В порівнанні з руським, словацьким а часточно і чеським языками.)	152
Михайл КАПРАЛЬ: СЛОВОТВОРЕННЯ У РУСИНЬСЬКОМУ ДІАЛЕКТОХ: ДЕРІВАТЫ ЗО ЗНАЧЕНЬМ ЖУНСЬКОСТІ У БЕСІДІ ОБЫВАТЕЛІВ УЖАНСЬКОГО СЕЛА ВЕЛИКІ ЛАЗЫ	169
Михайло ФЕЙСА: МЕНОВНИЦЬКИ ДЕКЛІНАЦІЙ У БАЧКО-СРИМСЬКОЇ І ПРЕШОВСЬКОЇ ВАРІАНТИ РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА	188

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ II (Позвані реферати)

Кирилл ШЕВЧЕНКО: ПОЛОЖЕНИЕ РУСИНОВ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ В СОСТАВЕ ВТОРОЙ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ (октябрь 1938 – март 1939 года)	206
Володимир ФЕНИЧ: З ЛАСКИ БОЖОЇ... ФОРМУВАННЯ ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РУСИНІВ-ГРЕКО-КАТОЛІКІВ УЖГОРОДСЬКОЇ УНІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ УСУПЕРЕЧ «СИЛЬНИМ СВІТУ ЦЬОГО»	218
Костадин КОСТАДИНОВ: БЪЛГАРСКОТО ПРИСЪСТВИЕ В КАРПАТСКА РУС (IX – XI В.) И НАЧАЛОТО НА РУСИНСКИЯ ЕТНОГЕНЕЗИС	238
Михаил ДРОНОВ: ПРЕШОВ ГЛАЗАМИ УЧАСТНИКОВ ВЕНГЕРСКОГО ПОХОДА 1849 ГОДА: НЮАНСЫ ВОСПРИЯТИЯ	252

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ III (Позвані реферати)

Маріанна ЛЯВИНЕЦ-УГРИН: К ВОРОСУ ИЗГЛЯДОВАНИЯ ИСТОРИИ ЛЕКСИКОГРАФИИ РУСИНСКОГО ЯЗЫКА	266
Марек ГАЙ: СУЧАСНИЙ СТАВ І ПЕРСПЕКТИВЫ ЕДУКАЦІЇ РУСИНІВ СЛОВАКІЇ (Аналіз потреб русиньской народностной меншыны в рамках регіональної освіти в Словацькій републіці.)	282
Снежанка ВЕЛИКОВА: МЕДИЙНОТО ПРИСЪСТВИЕ НА РУСИНИТЕ В ИНТЕРНЕТ НОВИНАРСКИ ИЗДАНИЯ	300
Валерій ПАДЯК: ЗАКЛАДИНИ РЕАЛІЗМА У КАРПАТОРУСИНСЬКІВ ЛІТЕРАТУРИ І ТВОРЧІСТЬ ЛЕМКІВСЬКОГО ДРАМАТИКА Г. ГАНУЛЯКА	313

ДОКТОРАНТЬСКА СЕКЦІЯ

Jozef BILSKÝ: SUBSTANTÍVNA DEKLINÁCIA V SPISOVNEJ RUSÍNČINE A SLOVENČINE NA POZADÍ RÁDOVÉHO SYNKRETIZMU	326
Василь ЯБУР, Міхала ГОЛУБКОВА: ВЫРАЖЕНІЯ ВОПРОСНОЙ МОДАЛЬНОСТИ В РУСИНСЬКІМ ЯЗЫКУ	339
Зденка ЦІТРЯКОВА: ЯЗЫКОВА ЗМІНА ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН НА ФОНІ РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА	347
Міхал ПАВЛІЧ: ТВОРЧІСТЬ ЮРКА ХАРИТУНА ЯК ПРИКЛАД ВЫРІВНОВАНИЯ СЯ З ТРАВМАТИЧНОВ СКУШЕНОСТЁВ	358
Валерій ПАДЯК, Каріна МУЛЯР: РОЗВИВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖИТТЯ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ У США У ДРУГІВ ПОЛОВЦІ XIX – ПЕРВІЙ ПОЛОВЦІ XX СТОЛІТТЯ (Аналіз журнальної продукції.)	367

ПРОСЛОВЫ ГОСТІВ

Dr.h.c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.,

rektor Prešovskej univerzity

Vážený pán štátny tajomník, vážený pán dekan, vážená pani riaditeľka, vážené dámy, vážení páni, ctení hostia!

Dovoľte mi, aby som sa poďakoval organizátorom, že ma na toto krásne podujatie pozvali, a zároveň si dovoľujem poblahoželať Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry ku jeho 20-ročnému jubileu. 20 rokov v živote človeka je, dá sa povedať dlhší čas, v živote národa, v histórii štátov, krajín, je to krátka doba. V dejinách inštitúcie, akou je Ústav rusínskeho jazyka a kultúry to nie je príliš dlhá doba, ale zároveň je to čas dostatočný na to, aby sa inštitúcia etablovala v krajine, etablovala v medzinárodnom, európskom výskumnom akademickom priestore, aby vytvorila viaceré významné diela, zaradila sa do siete podobných inštitúcií doma aj v zahraničí. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry ako súčasť Centra jazykov a kultúr národnostných menšín Prešovskej univerzity za dve desaťročia svojej existencie dokázal v prvom rade, že má opodstatnenie, a že robí veľmi záslužnú a prínosnú činnosť. Má za sebou celý rad významných výstupov publikačnej činnosti, významných vedeckých výskumných úspechov, ako aj ďalších úspechov vo vzdelávacej činnosti. Už len to je veľký úspech, že na rozdiel od mnohých ďalších odborov, ktoré pôsobia na univerzite celé desaťročia, má vybudované všetky tri stupne štúdia vysokoškolského štúdia – bakalárske, magisterské aj doktorandské. No a samozrejme veľké úspechy dosahuje vo svojej hlavnej činnosti, ktorou je edukácia budúcich učiteľov rusínskeho jazyka a literatúry na rusínskych školách na Slovensku, ktorých zatiaľ nie je veľa, ale veríme, že v budúcnosti, tak ako sa zvyšuje počet a podiel Rusínov v obyvateľstve Slovenska, tak nám pribudnú aj tieto školy. Možno povedať, že Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity významnou mierou prispieva k tomu, že sa Rusíni stali moderným rovnocenným rovnoprávnym stredoeurópskym národom. Ja osobne ako štatutár Prešovskej univerzity, chcem povedať, že som veľmi rád, že práve na našej univerzite pôsobí toto pracovisko, a tak ako v predchádzajúcich rokoch, aj v nasledujúcom období som presvedčený, že vedenie univerzity bude v rámci svojich možností

poskytovať Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry všemožnú podporu a pomoc.

Na záver chcem vyjadriť presvedčenie, že ústav bude pôsobiť ešte ďalších nie dvadsať, ale ďalšie desaťročia, a pritom získavať nové a nové úspechy na poli vedy a vzdelávania. Ďakujem.

Проф. Др. Павел Роберт Магочій, Торонтська універзіта

2018 рік є рік святковань. Сто років тому, праві в тых місяцях октобра й новембра ся дві великы імперії в Европі розпадали а намісто них ся появили дакотры новы штаты меджі іншыма такы, як Польша, Чехословакія і Югославія. І меджі різними народами в тых штатах были і карпатскы Русины.

Так, як єм конштатовав много раз, штаты ся появлять і заникають, но народы зістануть. Історія нам указує, же інштитуты так, як народы жыють довше як штаты. Наприклад, днеська святкуєме дві десятирочя од сотворїня програму русиністікы на Пряшівській універзіті – конкретно теперь Інштїтут русиньского языка і културы – програму, котрый єствує скоро так довго як тоты три штаты, котры ся появили в 1918-ім році, але зникли уже в 1939 і 1941 роках.

Чом споминам на тоты історічны акты? Зато, же хочу потвердити, же народ може єствовати без свого штату, але не без культурных, а главні, не без своїх школьских/науковых інштїтуцій. По революції 1989-го року карпатскы Русины, главні ту, на Словакії добрі порозуміли, же найважнішым про успіх їх національного оброджїня буде заложїня школьских і науковых інштїтуцій.

Пощастило ся карпаторусинам в Словакії, же они жили в штатї де влада порозуміла їх культурны потреби. Пощастило ся то карпаторусинам, бо їх підпорїла адміністрація Пряшівской універзіты, переважно бывшый ректор Рене Матловіч. Пощастило ся їм ай зато, же меджі нима были способны сполоченьскы активісты в таких організаціях як Русинська оброда, котра підпорїла фінанчно і морално ідею русиньских штудій при Пряшівській універзіті. І не треба забывати, же у карпаторусинів в Словакії была уже нова генерація учітелів і науковців, котры під веджїнем талентованых педагогів/науковців таких, як доц. Анна Плїшкова створили єдиный центр на уровни універзіты про карпаторусиністику.

Видно, же першых 20 років доказали величезный успіх. Наїсто карпаторусины будуть дале єствовати, докы будуть єствовати такы інштїтуції як Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівської універзіты.

Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.,

dekan Fakulty humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita

Vážený pán štátny tajomník, vážená pani riaditeľka, ctené dámy, vážení páni, je pre mňa veľkým potešením, že môžem byť medzi vami na tomto významnom podujatí, pri vzácnej príležitosti, akou je dvadsiate výročie rusinistiky na našej univerzite. Dovolím si pri tejto príležitosti niekoľko poznámok. Myslím, že dvadsať rokov v živote akademickej inštitúcie naozaj nie je veľmi dlhá doba a vieme dobre, že vybudovanie a etablovanie akademického pracoviska si vyžaduje značnú trpezlivosť a úsilie. Trvá spravidla niekoľko desiatok rokov, kým sa vybuduje plnohodnotné pracovisko, preto je obdivuhodné, že tímu rusinistov sa podarilo dosiahnuť mnohé mety, po ktorých iné pracoviská túžia omnoho dlhšie. Nebolo by to však možné, dosiahnuť tieto méty bez úsilia predchádzajúcich generácií, ktoré sa usilovali o etablovanie základného piliera identity Rusínov, a tým je rusínsky jazyk. Chcem povedať, že to bol zápas viacerých generácií, ktoré sa museli vysporiadať aj s konkurenčnými diskurzami – cirkevno-slovanským, ruským, ukrajinským... Ale nakoniec sa nenechali zlákať, ako pán profesor Magocsi vo svojich prácach píše, otázkou prestíže nejakého jazyka, ktorý dosiahol už nejakú svetovú úroveň, ale uprednostnili dedičstvo svojich predkov, autenticitu ich jazykového prejavu. Po tých spoločenských zmenách, ktoré umožnil rok 1989 je potešujúce, že sa v zápase o podobu rusínskeho jazyka nakoniec presadil autentický rusínsky diskurz. Ďalším podmieňujúcim faktorom bolo etablovanie samostatnej Prešovskej univerzity, ktorá tiež len minulý rok oslavovala dvadsiate výročie svojho vzniku (od 1. januára 1997). Vlastne za pomerne krátku dobu sa podarilo vtedajšiemu vedeniu Prešovskej univerzity to, že sa inštitucionalizovala rusinistika na Slovensku. Stalo sa tak samozrejme aj za podpory pracovníkov slovakistických pracovísk – tu prítomného pána doc. Ruščáka, pána prof. Bernasovského z Fakulty humanitných a prírodných vied, na čo som zvlášť hrdý, že aj fakulta, ktorú dnes vediem sa podieľala na tomto významnom počine, a tiež za podpory pani doc. Sičákovej z Pedagogickej fakulty. Nebolo by to však možné bez vášho úsilia, entuziazmu, tých, ktorí sa zaslúžili o kodifikáciu rusínske-

ho jazyka – pán docent Jabur, pani docentka Plišková a mnohí ďalší, ktorých by som nerád vynechal, skôr by som ich zahrnul do jednej skupiny, a to veľmi dôležitej iniciatívnej skupiny. Kľúčové bolo z môjho pohľadu to, že keď som prevzal zodpovednosť za túto univerzitu, tak sme sa stretli s pánom prof. Magocsim a s pani riaditeľkou – pani docentkou Pliškovou a na tom stretnutí sme si stanovili základné strategické ciele. Strategický prístup pána profesora Magocsiho zohral kľúčovú úlohu, pretože sme si jasne povedali, aké máme méty, ktoré chceme dosiahnuť v najbližšom období. Musím povedať, že ma to ohromne teší, že sa to všetko nakoniec podarilo. Som zástanca Humboldtovskej koncepcie univerzity, ktorá je postavená na výuke, na základe vedeckého výskumu. Vedeli sme teda dobre, že popri študijných programoch zameraných na edukáciu potrebujeme stimulovať aj vedecký výskum, ktorý sa vlastne potom realizoval prostredníctvom rozličných projektov a skúsenosti sa vymieňali prostredníctvom každoročných vedeckých konferencií, ktoré boli nevyhnutnou súčasťou tohto úsilia. Popri tom samozrejme, je veľmi dôležitá infraštruktúra, preto ďalším cieľom bolo vybudovanie knižnice. Som veľmi rád, že zajtra sa bude Knižnica karpatorusistiky pri Ústave rusínskeho jazyka a kultúry slávnostným spôsobom otvárať. Keď sme videli tú impozantnú knižnicu pána Magocsiho v Toronte, tak tá sa stala naším vzorom, a bez jeho pomoci by sme sa len ťažko dostali k takýmto zbierkam, čiže aj vďaka novým technológiám, digitalizačným možnostiam máme prakticky k dispozícii obrovský informačný materiál, ktorý čaká na ďalšie spracovanie. A čo je absolútne kľúčové, pretože žiadna vedná disciplína nemôže existovať bez toho, aby dochádzalo k medzigeneračnému prenosu poznatkov a ďalšej kultivácii tej vednej disciplíny, a k tomu je potrebná výchova novej generácie výskumníkov a vysokoškolských učiteľov, preto ďalším takým strategickým cieľom bolo akreditovať tretí stupeň vzdelávania – doktorandské štúdium, čo je vlastne vedecká príprava. Som skutočne veľmi rád, že sa to podarilo od roku 2014 práve aj vďaka tomu, že pani profesorka Dudášová, ktorá založila slavistické pracovisko na našej univerzite, teda ešte jej predchodkyni – Univerzite Pavla Jozefa Šafárika, bez tohto slavistického pracoviska by nebolo možné splniť všetky tie kritéria, ktoré boli nevyhnutné pre akreditáciu dokto-

randského programu. Bez jej skúseností a výsledkov, ktoré dosiahla na uvedenom slavistickom pracovisku a bez jej ochoty by nevzniklo doktorandské štúdium. Preto si myslím, že si profesorka Dudášová zaslúži veľké poďakovanie za svoj obrovský vklad do rozvoja karpatorusinistiky ako vednej disciplíny, ako aj pán profesor Káša, ktorý pokračuje v tejto zodpovednosti v súčasnosti. Naozaj je to impozantný úspech, pretože sú mnohé fakulty, ktoré existujú omnoho dlhšie obdobie, a pritom nedosiahli takéto méty. Pre Prešovskú univerzitu je z môjho pohľadu Ústav rusínskeho jazyka a kultúry – ktorý som teda navrhol zriadiť, aj som podpísal zriaďovaciu listinu – kľúčový. Pozeral som sa na to tak, že každá univerzita by mala ponúkať aj niečo unikátne, alebo ako je to v biologickej terminológii zaužívané – niečo endemické, to, čo sa nevyskytuje inde. Som veľmi hrdý na to, že práve Prešovská univerzita má v svojom portfóliu aj rusinistiku, má inštitucionálnu bázu, prichádza tu mladá generácia, prví absolventi doktorandského štúdia, takže som veľmi optimistický, že rusinistika má obrovský heuristický potenciál. Je to vitálna vedná disciplína, vitálna oblasť výskumu, ako aj oblasť vzdelávania, takže ja vám prajem do ďalších desaťročí veľa úspechov: *vivat crescat floreat*, prešovská rusinistika.

Mgr. Peter Krajňák,

štátny tajomník Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR

Vážený pán dekan, pán profesor Matlovič – jedna z duší rusínskeho hnutia na Prešovskej univerzite, vážená pani riaditeľka – p. docentka Plíšková, pán akademik Magocsi, milí vzácní hostia!

Odraším sa od slov pána akademika Magocsiho, ktorý povedal, alebo nazval svoju knihu, vydanú pred pár rokmi: „*Zrodil sa nový slovanský jazyk*“. Tam popísal všetko, čo považoval za potrebné vyzdvihnúť z prvého obdobia rozvoja samotného rusínskeho jazyka. A my môžeme povedať, že vznik Ústavu rusínskeho jazyka, ako aj založenie novej vednej disciplíny – karpatorusinistiky na Prešovskej univerzite bol malý krok pre Prešovskú univerzitu, ale veľký krok pre Rusínov. Dovoľte mi, aby som odovzdal aj srdečné pozdravy splnomocnenca vlády pre národnostné menšiny, pána Bukovszkého, ktorý tu dnes nemôže byť, ale všetkých srdečne pozdravuje a želá úspešný rozvoj rusinistiky.

Hoci mám obmedzený čas, chcel by som trochu zaspomínať, pretože novodobé rusínske hnutie nevzniklo z dňa na deň, ale formovalo sa dlhší časový úsek. Neprajný vývoj medzi rokmi 1950 – 1990 sa vykompenzoval obrovským ľudským potenciálom v rámci východného Slovenska, keď mnohí aktivisti a sčasti aj pôvodne niektorí ukrajinisti pochopili, že sme osobitným národom. Všetkým Vám patrí za to vďaka. Pozerám tu na pána docenta Jabura, ktorý je kodifikátor – pozerám sa do očí rusínskemu Štúrovi. Je to veľká česť, že sa tu takto môžeme stretnúť. Keď si prvá prorusínska organizácia v bývalom Československu – Rusínska obroda pri svojom vzniku pred 28 rokmi povedala čo chce urobiť, stálo to na 12-tich pilieroch:

1. Uznanie Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu so všetkými právami, ktoré jej zaručuje Ústava;
2. Kodifikácia rusínskeho jazyka, založeného na živej hovorovej reči jej nositeľov;
3. Obnovenie vyučovania rusínskeho jazyka v školách, nachádzajúcich sa na území, kompaktno osídlenom Rusínmi;
4. Vytvorenie Katedry rusínskeho jazyka a kultúry, kde by sa vy-

-
- chovávali budúci učitelia rusínskeho jazyka;
5. V rámci Slovenského rozhlasu v Prešove vytvorenie samostatnej rusínskej redakcie;
 6. Zavedenie pravidelného rusínskeho vysielania v Slovenskej televízii;
 7. V Divadle Alexandra Duchnoviča začať hrať výlučne v rusínskom jazyku;
 8. Vytvorenie redakcie, ktorá by vydávala periodickú a neperiodickú tlač v rusínskom jazyku;
 9. Rozvoj aktivít, ktoré by prispeli k propagácii rusínskeho folklóru, kultúry a umeleckej tvorby;
 10. Nadviazanie kontaktov s rusínskymi organizáciami vo svete a ich spojenie do Svetového kongresu Rusínov;
 11. Nadviazanie kontaktu s menšinovými organizáciami v Európe a vstup do spolkov združujúcich tieto organizácie;
 12. Premenovanie Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku na Múzeum rusínskej kultúry, ktoré by slúžilo výlučne záujmom Rusínov.

Dnes môžeme konštatovať, že týchto 12 úloh v zásade, až na jednu, boli všetky naplnené. A teraz je otázka, kam sa budeme uberať, ktorým smerom, čo sú tie nové méty a kam sa chceme dostať. V tejto vízii bude hrať kľúčovú úlohu práve Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. Ten nevznikol vôbec jednoducho a môžeme povedať, že boli priami odporcovia jeho vzniku aj z radov akademikov Univerzity Pavla Jozefa Šafárika a neskôr aj Prešovskej univerzity. Chvalabohu tá odpoveď všetkým pochybovačom a kritikom je dnešná konferencia, naša 20-ročná „mirna put“ – ako sa volá tiež jedna publikácia o Rusínoch vydaná po roku 1990. Táto naša „pút“ bude určite pokračovať, a preto spolu s pani Ing. Ondrášovou z Ministerstva školstva, s ktorou sme tu spoločne, by sme Vám chceli zaželať, aby to bol naozaj ďalší úspešný príbeh, aby noví doktorandi, budúci profesori, aby celý ústav bol nápomocný rusínskemu hnutiu. Máme, žiaľ, problémy v regionálnom školstve. Schválili sme nedávno zvýšenie normatívu pre slovenské školy, kde by jednu hodinu týždenne mohli vyučovať rusínsky jazyk a nie sme schopní takéto vyučovanie zorganizovať (dovolím si tvrdiť, že tu už ani peniaze nehrajú úlohu). Starostovia, riaditelia škôl, rodi-

čia školopovinných žiakov sú stále dezorientovaní, stále si myslia že materinský jazyk patrí len kdesi do rodinného prostredia. To znamená, že nič sa neskončilo. Potrebujeme nového Duchnoviča, potrebujeme nových Pavlovičov. Jednoducho obroda sa neskončila. Nie je to len o stretnutiach pri pamätníkoch, my potrebujeme na dennej báze rozvíjať všetko to, čo súvisí s bohatým životom Rusínov.

X X X

Пані доцентко, довольте мі, жебы єм Вам што найсердечніше подяковав за Вашу роботу а дозвольте мі таксамо, жебы єм Вам передав дяковне писмо Міністерства школства, науки, баданя і шпорту за цілу вашу успішну путь, за цілу велику роботу. Вшыткым навукам хочу зажелати, жебы ся Вам і надале дарило у вашій жертвенній роботі. Вірю, же будеме продовжовати в сполупраці а же буде все лем ліпша і ліпша на благо русиньского народа.

Владимір Противняк,

таємник Світового конгресу Русинів, Словачія

Важений пан штатный таємник, пан ректор, пані директорка, важены і цінны гості! Довольте повісти пару слов за Світовый конгрес Русинів. На самый перед бы єм хотів оправдати пана председу Світового конгресу Русинів – пана Штефана Лявинца. Переживать смуточну удалость, вмер му отець, также оправдує ся і пожадав ня повісти пару слов. То, што ту было повіджене, тота ціла робота до вытворіня Інштїтуту русиньского языка і културы была барз тяжков, нарочнов, а зо зачатку сі чоловік ани не знав усвідомити, же што вшытко зо собов принесе. Так як было конштатоване, Русиньска оброда але і Світовый конгрес Русинів праві у девятьдесятих роках были при тых удалостях, на челі із функціонарями, котры тогдышній русиньский рух підхопили. Меджі тогдышніма функціонарями Світового конгресу Русинів був і ту притомный пан професор Павел Роберт Магочій. Дванадцять пунктів, котры ту днесь выменовав пан штатный таємник – Мгр. Петро Крайняк, было фомулованых праві єднов з тых організацій – Русиньсков обродов на Словачії. А в далшых роках ся твердо робило на їх реалізації. Інштїтут русиньского языка і културы, повів бы-м, є еден із трёх пілірів, главных пілірів русиньского народа, бо язык є еден із основных знаків каждого народа. Кедь народ хоснує свій язык, то значить, же жыє. Тот інштїтут є іщі молодой, передходила му кодифікація русиньского языка в році 1995. Світовый конгрес і функціонарі Пряшівской універзіты – Інштїтуту русиньского языка і културы были при тім як ся то творило. Перепойня меджі організаціями здруженыма у Світовім конгресі суть непохыбны. Свідчїть о тім сполупраца меджі універзітами, котры діють на полю русиньского языка, професорами, лінгвістами, писателями, котры сполупрацують з Інштїтутом русиньского языка і културы у Пряшові і штудентами, котры на тій універзіті штудують і zdobyвають освіту. Вшыткым тым, котры ся причінили – Вам панове професоры, директоры, председове, ректоры, вшыткым тым, котры положили свій вклад до того сполочного, высловлюю

в мені Світового конгресу Русинів подякованя, же днесь можеме гордо вживати русиньскый язык. Желаме до далшых найменше двадцять років Інштитуту русиньского языка і културы велё успіхів, велё абсолвентів русиністики про нашы школы і русиньскы інституції і про сам інститут. Высловлюю пересвідчіня, же до той сполупрацы подаме помічну руку, затожє інститут є баштов выховы і освіти. А із другого боку, обчаньскы здружіня, організації, суть тума, котры тото вшытко хоснують, котры ся усилюють о то, жебы наш народ і нашы молоды люде веце ся інересовали о русиньскый язык і жебы сьме ділему, котра была по 37-ох роках українізації – ці треба нам, або не треба материньскый язык, доказали зломити, жебы ся в наших школах з радостёв діти учили свій материньскый - русиньскый язык. Подмінки про то поступні, як ту было повіджене, суть витваряны. На конець свого благожеланя хочу повісти, же Світовый конгрес Русинів высоко оцінює роботу Інштитуту русиньского языка і културы а при нагоді найблизшого – XV. світового конгресу Русинів, котрый буде проходити на Словакії, буде інститут оцінений і од нас. Іщі раз, панї доцентко, сердечні благожелам!

Инж. Мартін Караш,

председа Русиньской оброды на Словакії

Дорогий пане штатный таёмнику, дорогой пане декан, дороги дамы і панове, дорогоценны гості, братя і сестры Русины! Слава Ісусу Хрісту!

Єм барз рад, же праві днесь ту можу стояти і в мені Русиньской оброды высловити пару думок, затоже 20. роковины высокошкольской русиністікы суть барз вызначнов подіїв. Але мусиме зачати од року 1995, коли бив русиньскый язык у главнім місті СР – Братіславі славностно выголошений за кодифікованый. Малохто бы собі тогды подумав, же уж о три роки буде выбудована інштитуція, котра возьме на себе повинность сокотити го, розвивати нормотворбу, а в непосліднім ряді і выховлєвати новы молоды кадры, котры будуть тот новый язык заводжовати до практикы. Днесь, 20 років од того часу, можеме ся тішшити, бо вшытко того ся стало реалностєв. Можеме повісти же русиньскый літературный язык звучить у наших масмедіях, у высыланю розгласу і телевізії, є ним писана періодічна і неперіодічна преса. Можеме го чути дякуючі нашим священикам у літургічных обрядах по наших селах, містах, а таксамо можеме го чути і в дакотрых далшых сферах культурно-сполоченьского жывота Русинів на Словакії. Єм тому барз рад і думам собі, же велике подякованя, окрем іншых, патрять і Інштитуту русиньского языка і културы і ёго робітникам. Зато довольте мі в мені Русиньской оброды на Словакії высловити подякованя Інштитуту русиньского языка і културу Пряшівской універзіты в Пряшові за довгорічну сполупрацу, сохраніня і розвиток русиньского літературного языка, вихову і освіту молодежи в области русиньского языка, літературы і културы із нагоды 20-ёх років высокошкольской русиністікы на Словакії.

Дякую Вам за позорность, а Вам, пані доцентко, благожелам.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ
(Позваны рефераты)

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ РУСИНІСТІЇ: ДЕТЕРМІНАНТИ, РЕЗУЛЬТАТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Анна ПЛІШКОВА

Abstract

The study presents the development process of Carpatho-Rusyn Studies at universities in the history of Carpatho-Rusyns from the 18th century until the end of the 20th and the beginning of the 21st century, i.e. after the 1989 change of the sociopolitical regime in the countries of Central and Eastern Europe, where Rusyns lived (and still live) as a national minority. The study brings to light the conditions in which Carpatho-Rusyn Studies at Slovak universities were introduced post 1989 as a new discipline; defines and characterizes the basic stages of its development; presents the achieved results in this area of cognition as well as the socio-political factors determining its development in the period between 1998 and 2018 in the Slovak Republic.

Keywords: Rusyns, Rusyn language, Carpatho-Rusyn Studies, Prešov University.

Вступ

Історія високошкольської карпаторусиністики має понад 200-річну традицію. Її зачатки ся датують до кінця 18. століття, коли з підпорядкування австрійській імперській владі у Відні виникла греко-католицька семінарія Віденської університету *Барбареум* (1774 – 1784),¹ а на Львівській університеті перша світська висока школа про Русинів австрійської імперії *Студіум Рутенум* (1787 – 1809).² В обох інституціях ся учив русинський язик і штудували там Русини із вшарканих областей австрійського імперства, враховано

1 ГОРБАЛЬ, Б. – МАГОЧІЙ, П. Р. (2010) Барбареум. In: МАГОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І., укладачі: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падеяка, с. 41-42.

2 МАГОЧІЙ, П. Р. (2010) Щавницький Михайло. In: МАГОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І., укладачі: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, с. 828; Позерай тьж: Провізоричний науковий інститут в руській мові. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Провізоричний_науковий_інститут_в_руській_мові (прочітано 8.10.2018).

штудентів з южных областей Карпат. Віденське *Барбареум* фунговало 9 років а львівське *Студіум Рутенум* дакус веце як 20 років. Довше фунговала Катедра русиньского языка і літературы, заложена 1848 року австрійсков владов на Львівській універзіті, де русиньскый язык абсолвовали нелем семінарісты, але і вшыткы штуденты. Катедра вытримала до 2. світової войны і теоретічно ся занимала русиньскым языком і културов у цілім Австро-Угорьску, але практично ся концентровала на язык галичскых Русинів.³ Перша універзітна катедра, яка ся занимала шпеціално Русинами жыючіма на юг од Карпат, т. є. і в прашівській області, vznikла в році 1919 на Будапештській універзіті. По взнику Чехословакії (1918), коли Мадярьско стратило теріторії заселены Русинами, зарівно перестало підпоровати русиньску катедру на Будапештській універзіті, яка зникла в році 1924.⁴

В 20. століттю високошкольска русиністіка з політичних причін зазначіла динамічніший розвой аж в ёго послідній четвєртині. На Універзіті в Новім Саді в бывшій Югославії, сучасній Сєрбії, був у році 1972 створений наперед лекторат, який по девятёх роках ся перетрансформовав на Катедру русиньского языка і літературы. Ёй діятельство є звязане з такыма ученыма, як проф. Др. Юліян Рамач, проф. Др. Михал Фейса і другыма.⁵ Далша Катедра русиньской (і української) філології была створена в році 1992 на Высшій педагогічній школі Дєрдя Бешєнія в мадярьській Нїредьгазі, де фунговала до року 2013 і была звязана главно з меном профєсора Др. Іштвана Удварія, к. н.⁶ Наслїдно мадярьска високошкольска

3 МАГОЧІЙ, П. Р. (1994) *Формування національної самосвідомості : Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*. Ужгород : Полічка „Карпатського краю“, с. 23-24; МАГОЧІЙ, П. Р. (1994) *Русины на Словенську*. Пряшов: Русинська оброда, с. 19.

4 МАГОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І. (2010) Бонкало Олександр. In: МАГОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І., укладачі: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, с. 65-66; МАГОЧІЙ, П. Р. (1994) *Формування національної самосвідомості : Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*, с. 72.

5 FEJSA, M. (2008) *Vzdelávací systém Rusínov v Srbsku*. In: PLIŠKOVÁ, A. (ed.) *Rusínska kultura a školstvo po roku 1989*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 192-201.

6 *In memoriam István Udvari (1950 - 2005) Материалы конференции памяти Иштвана Удвари (Ниредьгаза, 25-25 мая 2010 г.)*. Под редакцией Андраша Золтана. Nyíregyháza, 2011.

карпаторусиністика мала своє недовге продовження у Высшій школі Ференца Галя в Сегеді, в рамках котрої фунгував Русинський науково-бадательський інститут в Сарвашу (2014 – 2015) на чолі з професором Др. Михаилом Капралєм, к. н.⁷ Свою 16-річну традицію карпаторусиністика зазначила і на Педагогічній університеті в Кракові (2001 – 2017), яка була зв'язана головним чином з іменем Др. габ. Олены Дуць-Файфер.⁸ На Словаччині історія високошкольської карпаторусиністики є зв'язана з Пряшівськими університетами, де вона розвивалася од року 1998 до даних днів.⁹

З вирахованого видно, що од останньої чверті 20. ст. аж до сучасності по Новосадській університеті найдовшу традицію має високошкольське навчання русинського мови на Пряшівській університеті як на єдиній університеті в Словацькій республіці.¹⁰ 1. вересня 2018 минуло 20 років од часу, коли словацька карпаторусиністика дістала простір на свій розвиток на академічному рівні, а то внаслідок політичними змінами викликаними нинішньою революцією у країнах середньої і східної Європи в році 1989.

Словацька високошкольська русиністика в динамічних процесах

Русинська громада на Словаччині, домашні і закордонні учени, представителі штатних інституцій і русинських народних організацій 20-річний ювілей високошкольської карпаторусиністики собі припоминули посередництвом міжнародної наукової конференції організованої Інститутом русинського мови і культури на Пряшівській університеті в дні 17. – 19. вересня 2018.¹¹ Факт, що

7 КАПРАЛЬ, М. (2014) Новый русинский институт в Мадьярську. In: *Народны новинки*, XXIV, 4, с. 3.

8 КЛИНКОВСКА, Н. (2017) На Педагогічному Університеті в Кракові заперто лемківську філологію. URL: <http://www.lem.fm/na-pedagogichnyim-universiteti-v-krakovi-zaperto-lemkivsku-filologiyu/> (прочитано 28.10.2018).

9 PLÍŠKOVÁ, A. (2018) *Karpatorusinistika na Prešovskej univerzite / Карпаторусиністика на Пряшівській університеті 1998 - 2018*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove - Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.

10 PLÍŠKOVÁ, A. (2009) Rusinistika na Prešovskej univerzite. In: КОПОРОВА, К. (Ед.): *Studium Carpato-Ruthenorum 2009. Штудії з карпаторусиністики*. Prešov: Prešovská univerzita – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 126-131.

11 20 років високошкольської русиністики : Збірник з міжнародної наукової конфе-

днесь ся на розвой карпаторусиністікы в контексті Пряшівской універзіты уж позераме як на цалком природный яв, а не як на да-
який шпеціалный ці екстраордінарный яв, не значить, же то было
так все, т. є. од самого зачатку, одколи карпаторусиністіка ся стала
інтегралнов частёв академічного жывота на Словакії.¹² Ани здале-
ка ні, бо почас нелем минувших 20 років, але цілого пореволюч-
ного періоду, сьме были свідками многих проблемів, періпетій,
але тыж объектами ціленых атаків,¹³ котры было треба пережыти
і здолати, жебы сьме ся дожили вызначного року 2018 а з ним
і 20-річного юбілею високошкольскої карпаторусиністікы. По-
час того періоду вопрос бытя академічної карпаторусиністікы на
Словакії часом стояв цалком інакше: Ці має високошкольска кар-
паторусиністіка на Словакії ходем мінімалну перспективу? Такый
вопрос у конкретных роках був цалком легітимный, кедь возьме-
ме до увагы найвызначнішы ініціативы настолёваны в конкрет-
ных періодах офіціалнов репрезентаціёв Русинів по році 1989¹⁴ і
негативны реакції на них з боку розлічных штатных органів і ін-

ренції, *Пряшівска універзіта*, 17. – 19. 10. 2018. (2018) Ед. К. Копорова. Пряшів: Пря-
шівска універзіта - Центер языків і культур народностных меншын – Інштут русиньско-
го языка і культуры.

12 ПЛІШКОВА, А. (2002) Русинський язык в історії і перспективі. In: КАЛИНЯК, Я.,
ред.: *Памятний день Александра Павловича*. Пряшів; ПЛІШКОВА, А. (2003) Конець
20. сторіччя – історичный зачаток про русиньскы школы. In: ХОМА, В., ред.: *Русинський
літературный алманах. Юбілейный рік Александра Духновича*. Пряшів.

13 КОВАЧ, Ф. (1991) Наші національні парадокси. In: *Дукля*, 2, Пряшів, с. 28; ШТЕС,
М. (1991) *K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka*. Prešov; ШТЕЦЬ, М. і МУЛИЧАК, Ю.
(1992) *Аналіз норм правопису т. зв. русинської мови*. Додаток до газети „Нове життя“, №
42, Пряшів; МУШИНКА, М. (1992) *Русинізм на антиукраїнській основі : Перша книжка
Русинської оброди*. Пряшів; ГОСТИНЯК, С. (1992) *Про четвертий східнослов'ян-
ський народ та про плачені вигадки і нісенітничі купки комедіантів*. Додаток до газети
„Нове життя“, № 33, Пряшів; ГАНУДЕЛЬ, З. (1994) *Поспішиш - людеї насмішиш : Кіль-
ка штрихів до виступу „Дакотры знакы русиньскых діалектів Словеньска в порівнян-
ю з руськыма і українськыма діалектамы“ доц. д-ра Василя Ябура, кандидата наук*. До-
даток до газети „Нове життя“, № 41, Пряшів; БАЧА, Ю. (1996) „Політичне русинство“
– політична провокація. In: *Всесвіт*, LXXII, 4, Київ, с. 152-155; ГАНУДЕЛЬ, З. (2006)
Кодифікований „русинський язык“ на лінгвістичних картах атласів українських говірок
Східної Словаччини Василя Латти та Зузани Ганудель. In: *Дукля*, 54, 6, 2006, с. 42-50, і т. д.
14 Позерай Stanovisko k národnostnému školstvu. Rusínska obroda Medzilaborce. Zasláné
Úradu vlády SR 15. 8. 1990. Archiv ROS; Deklarácia Rusínskej obrody (1991). In: *Русин*, I,
1, с. 5.

штитуцій, напр. систематична негація органами Універзیتی Павла Йозефа Шафарика в Кошіцях легітимных жадостей представителів русиньской народностной меншыны – по легалізації русиньской народности в Чехословакії – зачати вести високошкольску освіту в материньскім языку Русинів і так зачати виховлєвати учітелів русиньского языка про 1. ступінь народностных школ в регіонах, де жыють Русины; або 1. семінар русиньского языка в році 1992, який пізніше був зафіксований під назвов Першый меджінародный конгрес русиньского языка,¹⁵ не было мож в році 1992 зорганізувати на академічній теріторії, але лем мімо нєй – в Бардеєвських Купелях; кедь в році 1993, т. є. в передволебнім часї, была придїлена Універзیتی Павла Йозефа Шафарика в Кошіцях шпецїална фїнанчна дотація в сумі 1,5 міліона словацьких корун на створїня і матеріалне выбавлїня Інштїтуту русиньского языка і културы, про котрый універзіта не могла „найти“ вольны просторы на академічній теріторії, зато два роки (1993 – 1994) інштїтут фунговав у пронаятых просторах на улїці Словеньскій ч. 87, т. є. в сучаснім будинку Уряду работы соціалных дїл і родины в Пряшові, а по зміні політічної сітуації по вольбах в році 1994 уж не дістав дотацію на пронаїмання просторів і зникнув, причім єго маєток універзіта пороздїлєвала по окремых катедрах і ціла ініціатїва представителїв Русиньской оброды вышла нанивіч; кедь Інштїтут русиньского языка і културы – хоць мімо академічної теріторії – був за два роки фїнанчної підпоры способный закінчіти работы на приправах кодїфікації русиньского языка, але з політічных прїчїн кодїфікація русиньского языка была огрожена і докінця нежелана про дакотрых словацьких высшых штатных урядників; кедь в році 1998, т. є знову в передволебнім періодї, штат придїлив універзїті шпецїфічну штатну дотацію на мзды трєх робїтників Оддїлїня русиньского языка і културы, котрым в одлеглій части високошкольского ареалу была придїлена на роботу засїдалня бывшего РОГ¹⁶

15 МАГОЧІЙ, П. Р. (1992) Задача робочого семінаря або Першый конгрес русиньского языка. In: *Русин*, II, 5-6, с. 4-5.

16 РОГ – Револючне одорове гнута (організація, котра за часів соціалїзму мала обаєвати інтереси робїтників).

із старым і уж одписаным бутором і техніков – із візіїв, же тота акція буде знову лем „дочасна“; кедь процес акредитації першого бакаларьского учітельского програму високошкольського навчання Русиньскый язык і література місто пів рока тырвав три роки (2002 – 2004) і за тот час був або замірно стримований конкретныма органами і особами універзіты, або, хоць акредітачнний спис часом і поступив з універзіты на Акредітачну комісію як порадный орган Міністерства школства СР, але там із незнамых причін „пропав“ і ситуація ся змінила аж по опублікованю Отвореного писма тогдышньому ректорови ПУ, підписаного меджінароднов академічнов громадov карпаторусиністів з европских і америцьких універзіт¹⁷; або кедь Одділіня русиньского языка і културы на Пряшівській універзіті, яке vznikло в році 1998 в рамках Інштїтуту народностных штудій і чужіх языків Пряшівской універзіты, было по зміні веджіня універзіты і інштїтуту здеградоване лем на „групу про русиньскый язык і културу“ (2006) ...

На основі того видно, же ініціативы русиньской репрезентації на Словакії з 90-х років 20. ст. в контексті розвою високошкольської едукації в материньскім русиньскім языку спочатку або не приносили позітивны выслідкы в довгім горизонті часу, або практичне рїшання настолёваных проблемів было замірно стримоване, або уж в самім зародку дакотры ініціативы были одсуджены на неуспіх. Спомеджі найважнішых сьме увели лем дакотры, котрых сьме были або прямыма свідками, або сьме зареєстровали автентічны розповіді дакотрых прямих свідків і участників, або інформації сьме здобыли з архівных документів з 90-х років 20. ст., які ся находитъ в архіві сучасного Інштїтуту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты.

Прикладів, коли перспектіва високошкольської карпаторусиністікы на Словакії по році 1989 ся нам віділа як неперспективна, мож бы было найти веце, але не є то нашым цілём. Скоріше результаты, высновкы або выводы з конкретных неприязных ситуацій суть про нас важны, бо вказує ся, же каждая така проблема,

17 Письмо славистів світа ректорови Пряшівской універзіты. Ін: *Народны новинкы : Културно-сполоченьскый тыжденник Русинів СР*, XIV, 32-35, 2004, с. 2.

періпетія ці атак, іщі вєце мотивовали офіціалных представителїв Русинів на Словакії, але тыж академічных робітників у карпаторусиністіці в меджінароднім контексті глядати такы пути, рішїня і проекты, резултаты яких бы были видны і акцептованы шырше, як лем в мантинелах Пряшівской універзіты, або лем Словацькой републікы.¹⁸

Днесь можеме сконштатовати, же то був успішний выбер, вдяка якому можеме ту, на Пряшівській універзіті нєлем обєктивнє ся попозерати на пройджєный 20-річний період, але і докінця реално уважовати о будучности карпаторусиністікы на тій універзіті і на Словакії, маючі першых абсолвєнтів нєлем бакаларьского, магїстерьского,¹⁹ але і докторьского²⁰ програму на базї русиньского языка і літературы²¹ і рихтуючі ся на реалізацію новых програмів навчаня. Правда, Русины у сферї високошкольської освіти на базї свого материньского языка нігда бы ся не могли дістати аж до такого штадія уважованя, не быти новємбра 1989 року, не быти кодїфікації русиньского языка в році 1995 і не быти легітимного програму домашніх і меджінародных русиньских організацій і їх найвысшых представителїв, які освіту в материньскім языку од самых початків третєго возродного процесу карпатських Русинів в 90-х роках 20. столїтя клали на першы місця своїх народно-возродных програмів і старали ся їх цілено реалізовати в практиці.²²

Выслідкы русиньского руху у сферї школства оцінюєме як природну інтегралну часть процесу народной самоідентіфікації

18 MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy) (2004) *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej; доповненє выдана із змінами 2007.

19 ПЛІШКОВА, А. (2003) Першы штатніці з русиньского языка на Пряшівській універзіті. In: *Народны новинкы : Културно-сполочєньскый тыждєнник Русинів СР*, XIII, 5-8, с. 2.

20 ПЛІШКОВА, А. (2014) Першы докторьскый програм з карпаторусиністікы у світі має Пряшівска універзіта. In: *Народны новинкы : Културно-сполочєньскый тыждєнник Русинів СР*, XXIV, 4, с. 1; ПЛІШКОВА, А. (2014) Першы штудєнты в новім докторьскім програмі. In: *Народны новинкы : Културно-сполочєньскый тыждєнник Русинів СР*, XXIV, 8, с. 1.

21 ПЛІШКОВА, А. (2018) Зачїнаєть ся нова етапа високошкольської русиністікы. In: *Русин*, XXVIII, 5, с. 1-2.

22 Deklarácia Rusinskej obrody (1991). In: *Русин*, I, 1, с. 5.

Русинів по році 1989. На їх зачатку стояли ініціативи домашньої культурно-сполоченської організації Русинів – Русинської оброди (1990) і міжнародного русинського руху під покровительством Світового конгресу Русинів (1991). Обидвом субектам належать тиж визначні ініціативи на полію рішення русинського языкового вопросу: Світовому конгресу Русинів за ініціювання Першого міжнародного конгресу русинського языка (Бардеєвскы Купелі, 1992), який накреслив основну стратегію языкового планування, а Русинській оброді за практичну реалізацію той стратегії в подобі заложіння першої науочної інституції – Інституту русинського языка і культури при Русинській оброді в Пряшові (1993 – 1994), яка вдяка фінанчній, хочь короткодобій, підпорі штату під веджінєм доц. ПгДр. Юрія Панька, к. н., пізніше доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н., ся зачала занимати формованєм нормы будучого літературного языка Русинів на Словакії. Положены нима основы професіональной лінгвістичной работы над русинським языком зачатком 90-х років 20. ст. принесли плоды нелем в подобі кодифікації русинського языка,²³ але наслідно і в ёго практичний реалізації в окремих сферах народностного жывота Русинів.²⁴

Ревіталізація народной ідентичности Русинів карпатського регіону, котрій помогла „ніжна“ революція в році 1989, оживила і в условиях Словацькой републіки цілий комплекс народностных проблемів звязаних із жывотом той народностной меншыны, котра по списованю людей в році 2011 ся стала третєм найвекшов народностнов меншынов жыючов у Словацькій републіці – по мадярській і ромській.²⁵ Переважна часть ей проблемів але є характерістична про екзистенцію будь-котрой народностной меншыны. Про захованя основных атрибутів каждой з них ся выжадує ініціативный і раціональний приступ к їх рішанню з боку самой меншыны, і ефек-

23 MAGOCSI, P. R., ed. (1996) *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia / Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.

24 ПЛІШКОВА, А. (2008) *Русинський язык на Словеньску (Короткий нарис історії і сучасности)*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, с. 74-123.

25 К русинській народности ся в списованю людей в році 2011 приголосило 33 482 жытелів а русинський язык як материнський собі написало 55 469 жытелів СР.

тівний, лояльний і толерантний з боку штату. За найважливіші з них Русини, і нелем тоты, котры жыють на Словакії, од самого зачатку поважовали: **легалізацію своєї народной ідентичности, яка за влады тоталітної ідеології (50. – 90. роки 20. ст.) была заказана; кодифікацію русиньского літературного языка; заведжіня русиньского літературного языка до розлічных сфер жывота громады; розвой русиньского школства.**

В контексті наповнєваня декларованых цілів, од школьського року 1997/1998 на Словакії з помочов штату vznikають основны школы з навчанєм русиньского языка, пізніше і з навчалным языком русиньским. Тот факт собі выжадовав безодкладно зачати приправлєвати кваліфікованы учітельскы кадры про тоты народностны школы. З тым цілєм 1. септембра 1998 на Пряшівській універзиті (ПУ) був створений **Інштiтут народностных штудій і чужіх языків (ІНШЧЯ)**, який vznikнув з ініціативи представителів русиньской народностной меншыны і вдяка спеціалній дотації штату. В рамках спомянутого інштiтуту як перше зачало свою роботу **Одділїня русиньского языка і культуры (ОРЯК)** з трєма робітниками: двома научно-педагогічными – доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., і ПгДр. Анна Плїшкова, і єднов адміністратівнов – Аліца Турокова-Меценєва, на мзды котрых приділило фінанції Міністерство школства СР із своїх спеціфічных здроїв.

Навчання русиньского языка у формі розшырюючого штудія на Пряшівській універзиті ся зачало реалізовати в академічнім році 1999/2000 в першім ряді про штудентів штудійного програму (ШП) Учітельство про І. ступінь основной школы Педагогічної факулты ПУ. Одборным гарантом програму розшырюючого навчання русиньского языка, котрый ся на ПУ реалізовав у роках 1999 – 2006, був доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. Предметы штудійного програму окрем спомянутых педагогів пізніше учіли і далшы новы робітници інштiтуту – Мгр. Алена Блыхова, ПгДр. Кветослава Копорова, але і учітелі з інших катедер ПУ: проф. ПгДр. Осиф Сіпко, ПгД., доц. ПгДр. Валерій Купко, к. н., доц. ПгДр. Мірон Сисак, к. н., доц. ПгДр. Андрій Антоняк, к. н. – вшыткы з Катедры російского языка і літературы Філософiчної факулты ПУ.

У звязі з прыгатовлёванём на акрэдытацыю першаго бакалярскаго програму замірянаго на русиньскый язык і літаратуру – як зачав платіти в СР новыи высошкольскый закон в році 2002, подля котрога каждый высошкольскый програм навчання і каждый предмет у тім програмі мусив мати свого одборнаго гаранта, сповнюючаго становлены прісны крітеріі – робітніцы ОРЯК были прямо конфронтованы з неприязнав сітуаціев абсенціі на Словаккіі одборных гарантів про русиньскый язык. Закон але допушав у таких сітуаціях вынятки, што значіло, же гарантом учітельскаго програму ся міг стати доцент із близкаго одбору. Зато тогдышній директор інштїтуту професор РНДр. Іван Бернасовскый, др. н., з веджінём універзіты спробовали здобыти гаранта з рядів словакістів. Вдяка згоді доц. ПгДр. Франтішка Руцака, к. н. (2004) з Факулты гуманітных і прыродных наук ПУ, а пізніше доц. ПгДр. Любы Січаковой, к. н. (2007) з Педагогічнай факулты ПУ, котры ся стали першыма одборныма гарантамі бакалярскаго а пізніше і магістерскаго ШП Русиньскый язык і літаратура (в комбінаціі), высошкольскы штудіі русиньскаго языка і літаратуры на ПУ по успішнім, хоць нетрадічна доўгім процесі акрэдытаціі, мож было отворіти в акадёмічным році 2006/2007. На докресліня треба додати, же перша доцентка в новодобій історіі розвоја русиньскаго языка і карпаторусиністікы (позн.: авторка статі) ся на Словаккіі габілітовала аж в році 2010,²⁶ в котрім на ПУ сучасно доходить к зміні одборнаго гаранта в обидвох учітельскых ШП Русиньскый язык і літаратура.

По персональных змінах на челі Пряшівскай універзіты а наслідно і на челі тогдышнёго Інштїтуту народностных штудій і чуждзіх языків в році 2006 доходить к зміні назвы інштїтуту, ёго штатуту і заміряня. Наслідком уведжєных змін Одділіня русиньскаго языка і културы было перетрансформоване лем на „групу про русиньскый язык і културу“ в рамках новаго Одділіня про баданя народностной проблематікы **Інштїтуту рэгіональных і народностных штудій ПУ**. Обсяг ёго работы але зістав незмінєный.

26 КОПОРОВА, К. (2010) Великий успіх про перспектїву русиністікы. In: *Русин : Културно-хрістіаньскый часопис*, XX, 1, с. 8-12.

Од зачатку екзістенції ОРЯК ёго работа была розділена до дакількох головных сфер: **научного баданя і нормотворіння русиньского літературного языка; педагогічно-виховной; публікачнэй; документачнэй.**

Визначнов сферов работы одділіня было тыж приготовлєваня і одборне посуджованя педагогічных документів і учебників потрібных про заведжіня предмету русиньский язык і култура на обидва ступні основных школ і на середні школы в СР, пропаганція активіт інштїтуту, Одділіня русиньского языка і културы, але главно можностей високошкольских штудій русиньского языка і літературы на ПУ, дале приготовлєваня властных научных проєктів, участь у проєктах заміряных на народностны меншыны іншых субєктів, кооперація із штатныма органами і інштїтуціями, в компетенції котрых были народностны меншыны і мінорітны языки, і т. д.

У сфері **научного баданя і нормотворіння русиньского языка** робітници Одділіня русиньского языка і културы ІНШЧЯ, ІРНШ а пізніше самостатного Інштїтуту русиньского языка і културы (ІРЯК) были на Пряшівській універзіті організаторами семох межджінародных научных конференцій із замірянєм переважно на актуалну сітуацію і перспектівы карпаторусиньского літературного языка і карпаторусиньской літературы: 1999, 2003, 2007, 2010, 2011, 2015, 2018.

У слїдованім періоді карпаторусиністы Пряшівской універзіты брали участь у дакількох визначных домашніх научных і едукачных проєктах:

- в роках 2003 – 2005 у трирічнім штатнім програмі баданя і розвоя під назвов *Národ, národnosti a etnické skupiny v transformujúcej sa spoločnosti* (реалізатор Сполоченьсконаучный інштїтут САН в Кошіцях),
- в роках 1999 – 2011 каждорічно были запоєны до домашнєго грантового проєкту Міністерства школства СР – *Tvorba učebníc rusínskeho jazyka a literatúry*, в рамках котрого з їх участїв і в їх авторстві на Словакії вышли вшыткы дотеперь выданы учебники русиньского языка і літературы про основны і се-

редні школы з навчанём русиньского языка і з навчалным языком русиньским.²⁷

У данім періоді были робітници ІРЯК ПУ запоєны таксамо до дакількох меджінародных наўных і книжных праектў:

- *Slownikzek tematyczny I – II* (коордінатор Надація на підпору лемківской меншыны *Рутеніка* у Варшаві, 2004, 2006),
- *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (коордінатор Торонтська універзіта, 2002, 2005),
- до найважнішого праекту з погляду перспектывы русиньского языка – прыправы монографіі *Русиньскый язык* із серіі *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* в рамках меджінародного наўного праекту *Współczesne przemiany języków słowiańskich* (коордінатор Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 1999 – 2002). Выданём той історичной монографіі (Opole, 2004, доповнене выдання із змянамі 2007) був фактично русиньскый язык прытый славістами до родины славянських літэратурных языків.

Інштїтут русиньского языка і културы – нова етапа в розвою карпаторусиністікы

Од 1. марца 2008 з ініціатывы тогдышнёго ректора ПУ професора РНДр. Рене Матловіча, ПгД., і по схваліню Академічным сенатом ПУ в рамках Пряшівской універзіты на базі Одділїня русиньского языка і културы vznikнув самостатный **Інштїтут русиньского языка і културы** як наўно-педагогічна інштїтуція цілоуніверзітного характэру.²⁸ Так як дотеперішня робота Одділїня русиньского языка і културы в рамках Інштїтуту народностных штудій і чужіх языків (1998 – 2006), пізніше Інштїтуту рэгіональных і народностных штудій (2006 – фебруар 2008), і робота Інштїтуту русиньского языка і културы корешпондуе з ёго назвов. Інштїтут

27 Позерай *Publikačná činnosť 1998 – 2018*. (2018) Zost. A. Plišková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.

28 ЗОЗУЛЯК, А. (2008) Вызначна подія на Словеньску - на Пряшівській універзіті vznikнув Інштїтут русиньского языка і културы. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис*, XVIII, 1, с. 3-4.

як єдина своєї сорти научна інституція на Словачії заміряна на карпаторусиністіку є сучасно поважована за найвысшу научну інституцію про нормотворіння русиньского літературного языка. З того погляду в ёго компетенції є **баданя і розвой у даній сфері**, котрому в згоді зо Штатутом ІРЯК ПУ помагать робота **языковой комісії як порадного органу ІРЯК ПУ**.

Створіння самостатного інституту і акредитація нового штудійного програму Русинський язык і література (в комбінації) про бакаларський і магістерський ступінь навчання, выжадали собі персонално добудовати інститут. Про ІРЯК ПУ тот крок значів розвой ёго научной работы, доказом чого суть публікації робітників інституту²⁹ і їх цитованя домашніма і заграничныма ученыма, ініціативы в предкладаню научных проєктів а зарівно успіхы в здобываню грантів з домашніх научных і культурно-едукacyjnych агентур Міністерства школства, науки, баданя і шпорту (VEGA, KEGA), із структуральных фондів Европской унії (Агентура МШ-НБіШ СР про структуральны фонды ЕУ, дале АШФ ЕУ), з грантовой сістемы Уряду влады СР – програму Култура народностных меншын а од року 2018 з Фонду на підпору културы народностных меншын.

Робітници ІРЯК ПУ од взнику інституту в році 2008 были а таксамо і в сучасности суть одборныма гарантима і сполугарантами рішання дакількох, про розвой карпаторусиністікы в Словацькій републіці барз вызначных проєктів:

- в роках 2008 – 2010 трирічного проєкту *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku: výskum a vývoj* (VEGA 1/0399/08),
- в роках 2013 – 2015 трирічного проєкту АШФ ЕУ *Zlepšení jazykových kompetencí studentů Prešovské univerzity v Prešově v jazykoch národnostných menšin* (ITMS 261102302105),
- в роках 2013 – 2017 п'ятирічного проєкту *Slovenčina v kontexte viacjazyčných spoločenstiev na Slovensku* (APVV-0689-12, гарант ФФ УК Братіслава),

29 *Publikačná činnosť 1998 – 2018*. (2018) Zost. A. Plišková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.

- в роках 2014 – 2015 дворічного проєкту *Aktualizácia prístupov k vyučovaniu rusínskeho jazyka, literatúry a kultúry na 1. a 2. stupni VŠ štúdia* (KEGA 023PU-4/2014),
- в роках 2014 – 2016 трирічного проєкту *Morfológia a slovotvorba rusínskeho jazyka* (KEGA 025PU-4/2014),
- в роках 2014 – 2016 трирічного проєкту *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike (Kapitoly z výskumu slovenčiny, rusínčiny, poľštiny a ukrajinčiny)* (VEGA 1/0072/14),
- в роках 2017 – 2019 трирічного проєкту *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III. (Kapitoly z výskumu slovenčiny, poľštiny, rusínčiny a ukrajinčiny)* (VEGA 1/0383/17),
- в роках 2018 – 2020 трирічного проєкту *Konštituovanie ortografie rusínskeho jazyka v korešpondencii s najnovšími výskumami a potrebami praxe* (KEGA-022PU-4/2018).

Беручи огляд на актуальну ситуацію і потребу русиньської громади, ІРЯК ПУ має амбіцію перспективно ся займати і баданєм інших сфер жывота русиньської народностной меншыны. Окрем языка думаєме передовшыткым на літературу і културу, сферу умелєцтва, театру, історії, церькви, културно-сполоченьських актівіт русиньської народностной меншыны, проблеми народной ідентичности, асімілачны тенденції і т. д. Така візія але выжадує далшы належны одборны гаранції, кедь хочеме уважовати о новых програмах штудій, в кождім припадї але сістематічну выхову кваліфікованых учєных про даны сфєры познания, котра в СР в сучасности є лем у компетенції даного інштїтуту, в рамках котрого в роках 2008 – 2015³⁰ на базї Штатуту ІРЯК ПУ розвивали свою роботу слїдуючі оддїлїня і на 100%-ный або на 50%-ный робочій контракт робили слїдуючі научно-педагогічны, научны і адміністратівны робітници:

30 Од 1. децембра 2015 Інштїтут русиньского языка і културы, котрый од 1. марца 2008 був самостатнов частєв організачной штруктуры Пряшівської універзіты, ся став частєв штруктуры нового Центра языків і култур народностных меншын Пряшівської універзіты (ЦЯКНМ ПУ) ведно з Інштїтутом мадярьского языка і културы і Інштїтутом ромських штудій. Ёго статус і діятельство регулує Штатут і Організачный порядок ЦЯКНМ ПУ.

-
1. **Одділліня русиньского языка** – проф. ПгДр. Юлія Дудашова, др. н., доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н. (1998 – 2017), доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., Мгр. Зденка Цітрякова (інтерна докторантка), Мгр. Міхала Голубкова (інтерна докторантка), ПгДр. Марта Бенькова, ПгД. (2011 – 2013),
 2. **Одділліня русиньской літературы і культуры** – Мгр. Валерій Падяк, к. н., Мгр. Міхал Павліч, ПгД. (до 31. августа 2018 інтерный докторант, од 1. октября 2018 одборный асістент), Мгр. Алена Блыхова (2006 – 2011), ПгДр. Марія Мальцовска (2008 – 2010), доц. ПгДр. Андрій Антоняк, к. н. (2012 – 2015),
 3. **Одділліня русиньской історії** – ПгДр. Станіслав Конечный, к. н. (2009 – 2018),
 4. **Одділліня документачно-бібліографічне і адміністратівне** – Мгр. Аліца Ветошевова.

Інштїтут при реалізації дакотрых предметів бакаларьского і магістерьского ШП подля потреб кооперовав і кооперує і з екстерныма учітелями і одборниками з практіки з окремых сфер познания, котры суть обсягом штудійных планів акредітованых програмів навчання: Мгр. Марек Ґай – учітель русиньского языка в Основній школі в Радванї над Лабірцём і зарівно учітель контінуалной освіти Методічно-педагогічного центра в Пряшові, Мгр. Зузана Андреєва, ПгД., етнологічка, Мгр. Мартін Цубяк – музейный едуколог і директор Музея модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях, Мгр. Маріян Марко – герец і директор Театру Александра Духновіча в Пряшові, Мгр. Марія Ланцошова, ПгД., тлумачнічка, Мгр. Сілвія Зелінкова, даколишня редакторка русиньского колектіву Главной редакції народностно-етнічного высылания Словацького радія в Кошіцях.

За барз вызначну, правда, кедь не найвызначнішу, сферу інтересу і активіт ІРЯК ПУ поважаєме **педагогічну роботу**. Конець-кінцїв, Одділліня русиньского языка і культуры в рамках першого ІНШЧЯ кінцём 1998 рока было основане зо заміром – зачати виховлєвати кваліфікованых учітелїв про основны школы з навчанєм русиньс-

кого языка і з навчальним языком русиньським. З той причіны був зложений, предложеный на акредітацію і Акредітацнов комісієв СР був і схвалений (2005, 2007) бакалярський штудійный програм Русиньський язык і література в комбінації предметів у рамках штудійного одбору 1.1.1 Учительство академічних предметів про денну і екстерну форму навчання, котрый у денній формі ся реалізує од академічного рока 2006/2007. Наслідно в році 2009 був акредітований а зачав ся і реалізовати магістерський ШП. З цілём комплексной виховы кваліфікованых учены-карпаторусиністів, ІРЯК ПУ в році 2013 приправив на акредітацію першый на Словакії і на світі докторський програм на базі русиньського языка і літературы Славістіка – русиньський язык і література, котрый ПУ реалізує од академічного рока 2014/2015 в інтерній і екстерній формі навчання. Першым одборным гарантом докторського програму на ПУ ся стала проф. ПгДр. Юлія Дудашова, др. н., визначна словацька славістка, котра колектів робітників ІРЯК ПУ розшырила в році 2012 і під її менторством програм був выготовлений. Од року 2016 новым гарантом докторського програму Славістіка – русиньський язык і література на ПУ є словацький літерат проф. ПгДр. Петер Каша, к. н., під менторством котрого написав і в академічнім році 2017/2018 (28.8.2018) успішно обгаїв дізертачну роботу з русиньської літературы першый абсолвент того програму Мгр. Міхал Павліч, ПгД. Позітивны фактом є, же першыма студентами докторського програму ся стали абсолвенты бакалярського і магістерського ШП Русиньський язык і література, то значить докторанты із соліднов базов знань з карпаторусиністікы, котры вирішили їх проглубити на третім ступню високошкольського навчання. Вдяка тому од академічного рока 2018/2019 колектів кваліфікованых учены-карпаторусиністів і робітників ІРЯК ПУ розшырили першы абсолвенты докторського програму навчання, котры вирішили робити у сфері високошкольської карпаторусиністікы. А то є барз позітивна основа про перспективу карпаторусиністікы на ПУ, але і самого Інституту русиньського языка і културы. З нашого погляду сьме свідками переломного періоду в історії високошкольської карпаторусиністікы нелем на Словакії, але і в шыршій європській

контексті, затожє по першыраз до високошкольскої практикы зачінають вступати абсолвенты вшиткых трёх ступнів високошкольскої освіти на базі русиньского языка і літературы.³¹

На основі выше уведженого можеме сконштатовати, же ядро екзистенції Інштїтуту русиньского языка і културы ПУ видиме в утриманю ёго педагогічної роботы. Фактічно, обектівна правда є така, же никотра інша універзіта на Словакії не дає можности штудовати тот мінорітний язык і културу. Затожє в Пряшові як історічним центрї русиньской културы ся уж конкретны условія створили – інштїтуціональны і персоналны – думаєме собі, же є важне їх розвивати і в будучности.

Про будучность уведжєных програмів навчаня і вихову кваліфікованых карпаторусиністів за визначный момент поважуєме **розвивати контакты меджі катедрами, інштїтуціями і універзітами, котры реалізують подобны штудійны програмы** на базі мінорітних языків (Новосадська універзіта в Сербії), а тыж реалізовати взаємну выміну студентів і учителів русиньского языка, респ. учєных-карпаторусиністів. На хосєн вшиткых Русинів бы могло быти приготовлїня і реалізація сполочного штудійного програму на базі карпаторусиністікы.

Выходячі з домашніх можностей думаєме собі, же про пропагацію і розвой карпаторусиністікы, а посередництвом нєй і про укріплєваня духа толєранції бы было хосєнне, якбы на основі взаємных договорів меджі окремыма інштїтутами ПУ робітници ІРЯК ПУ в будучности могли брати участь у педагогічній і научній роботі дакотрых одборных катєдер, респ. і факулт ПУ, котры приготавлиють одборників на роботу в народностно змішаных регіонах. З практичных скушеностей знаєме, же окреме важным є здобываня языковых компетенцій з русиньского языка, як і комплексных знань о карпатських Русинах про студентів теології обидвох теологічних факулт ПУ (грекокатолицької і православної), котры по скінчіню штудій приходять до практикы до регіонів з народностно змішаным жытєльством северовыходной Словакії – без

31 ПЛІШКОВА, А. (2018) Зачінаєть ся нова етапа високошкольскої русиністікы. In: *Русин*, XXVIII, 5, с. 1-2.

основных знань о русиньскім етніку, ёго культурі, традиціях, ідентифікачных знаках і т. д., не бісїдуючі о тім, же і без знання языка, респ. ходем діалектів той народностной меншыны.

Єднов з вызначных пріоріт од зачатку розвою карпаторусиністікы на ПУ є **будованя шпеціалізованой Бібліотеки карпаторусиністікы**, єдиной такой сорты в карпатськім регіоні, котра бы сохранияла пожадовану і унікатну літературу к даній проблематіці нелем про штудентів, але і докторантів і учених з ПУ, як і з інших універзіт на Словакії і в заграничу. В році 1999 Меджінародна рада про науку і выміну (IREX) у Вашингтоні Пряшівску універзіту собі выбрала за едукачный центр про академічных робітників-карпаторусиністів і наслідно каждорічними гостями ІРЯК ПУ были, а суть і в сучасности, заграничны учены з Німецька, Росії, України, Мадярська, Польщі, Сербії, Італії, Великої Британії, США, Канады. З той прічіны хочеме і в будучности приділяти векшу позорность розвою той шпеціалізованой бібліотеки, причім найвызначнішы крокы в тім контексті уж были зроблены: в році 2013 веджіня Пряшівской універзіты приділило Інштїтуту русиньского языка культуры новы просторы в зреконтруованім севернім крылі будинку Ректорату ПУ на Ул. 17. новембра 15 з єднов бівшов семінарнов класов, вгоднов на выбудованя бібліотеки, а зарівно выділило з розрахунку Ректорату ПУ фінанції на ей заряджіня. Наслідно ІРЯК ПУ як сполугарант проєкту *Зліпшіня языковых компетенцій штудентів Пряшівской універзіты в Пряшові в языках народностных меншын* здобыв з проєкту Европского соціального фонду посередництвом Операчного програму Едукація далшы фінанції на купліня потребной літературы і выбудованя **дігіталной Бібліотеки карпаторусиністікы** на базі фондів унікатної *Carpato-Rusyn Library* Торонтської універзіты в Канаді, котру за выше 40-річний період научно-педагогічної роботи там выбудовав ведучій катедры україністікы проф. Др. Павел Роберт Магочій, основатель модерной карпаторусиністікы. Вдяка довгорічній активній кооперації з Торонтськов універзітов і Карпаторусиньскым научным центром в США, Бібліотека карпаторусиністікы ІРЯК ПУ здобыла много цінных публікацій і унікатну

збірку мікрофільмів з обсягом русинських періодик, які виходили од половини 19. до половини 20. ст., і котрі служать студентам і учителям нелем з Пряшівської університи.³²

Найтяжшов роботов, котру ІРЯК ПУ робить, і в будучности буде мусити робити іщі ініціативніше, є здобывання інтересу у абсолвентів середніх шкіл о високошкольскы штудії русинського языка і літературы. Усвідомлюєме собі, же актуална сітуація, котру характеризує менший інтерес о тоты штудії на ПУ, є негативным наслідком минулого політичного розвою, в котрім русинський народностный і языковий вопрос був скоро елімінований зо жывота общества, а з тым фактом і прямо корешпондуєча низка кількість школярів основных шкіл, котры ходять на години русинського языка, але главно абсенція навчання русинського языка у середніх школах. З той причіны робітници інштитуту в кооперації з іншыма штатныма і народностныма субектами мусять вложити омного веце сил до пропагачных і освітніх активіт меджі студентами середніх шкіл, але і їх родічами, в сучасности уж і мімо теріторії Словацькой републікы, конкретно на Україні. З тым цілём ІРЯК ПУ зачав з підпоров Уряду влады СР, програму Култура народностных меншын, організовати три едукачны проєкты: зачінаючи роком 2008 – *День отвореных дверей на ПУ*, од року 2009 *Научный семінар карпаторусиністікы*, выслідком котрого суть каждорічно выдаваны рецензованы научны зборникы *Studium Carpato-Ruthenorum*, а од року 2010 *Меджінародну лїтню школу русинського языка і културы Studium Carpato-Ruthenorum*. Вшыткы тоты активіты помагають шырити інформації о Русинах меджі шыроков громад, інформації о розвою карпаторусиністікы на Словакії і в світі, як ай інформації о можностях її штудій конкретно на Пряшівській університі.

Заключіня

В контексті високошкольської освіти і науки в Словацькій републіці є карпаторусиністіка новым програмом навчання і новов

32 PLIŠKOVÁ, A. (2014) PU v Prešove bude mať unikátnu knižnicu karpatorusinistiky. In: *NA PULZE : Časopis PU v Prešove*, VII, 1, apríl 2014, s. 11-13.

научнов дісціплінов. Її історія є довга лем 20 років і тот юбілей є звязаний зо зродом першого Одділїня русиньского языка і културы Інштїтуту народностных штудій і чуждїх языків, який пише свою історію од 1. септембра 1998 на Пряшівській універзіті. Кінцём 90-х років 20. ст. Пряшівска універзіта ся стала третєв високошкольсков інштїтуцієв в Европі – по Новім Садї в Сербії і Нїредьгазі в Мадярьску – котра vznikла з цілём виховлєвати будучїх учїтелїв русиньского языка і літературы, розвивати сферу знань з русиньского языка, літературы, културы, і так надвязати на скоро забыты традиції з давно минулої історії. Тота богата, хоць часом нежычлива ку карпатським Русинам 200-річна історія, наперек вшыткому, выплекала вызначных ученых і зафіксувала цінны выслїдки їх работы,³³ на котры в своїх научных роботах сістематічно ся одкликують і сучасниці.

З погляду історії части Европы, в котрій жыють і карпатськы Русины, наш скромный юбілей, навыше, святкуєме в дуже сімболічнім часї – в юбілейнім році і докінця місяцю, в котрім собі шырока чехо-словацько-русиньска громада припоминає 100-річний юбілей зроду першого сполочного штату Чехів, Словаків і Підкарпатських Русинів. В тім контексті юбілей карпаторусиністики дає нам бівшу сімболіку, а, вірїме, же і надїй на довшу перспективу. Вдяка нєму Пряшівска універзіта ся стала холем на пару днів центром карпаторусиністики, до якого завітала меджінародна громада ученых з девятєх країн світа (Канада, Німецько, Україна, Мадярьско, Польша, Булгарія, Росія, Білорусія і Словакія), жебы представила выслїдки своїх найновшых научных бадань з карпаторусиністики, але таксамо жебы могла холем куртый час побыти в єдинім центрї високошкольської карпаторусиністики на Словакії, який ся находить якраз на Пряшівській універзіті, прямо спознати інштїтуцію, в якій ся од року 1998 зродило 564 публікацій розлічных категорій з карпаторусиністики, виховали ся першы учїтелї русиньского языка і літературы по році 1989 про русиньскы народностны школы, але і першы докторанты професі-

33 МАГОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І., укладачі. (2010) *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка.

онално заміряны якраз на карпаторусиністіку. Хочеме підкреслити, же за результатами работы, за котры робітници ІРЯК ПУ были оціненны многыма домашніма і заграничныма оцінінями,³⁴ стоїть в першім ряді сістематична тверда работа каждого члена робочого колективу. Самособов, без стрічного приступу веджіня Пряшівской універзیتی, Міністерства школства, науки, баданя і шпорту СР, як і далшых штатных і народностных субектів розвой карпаторусиністікы на Пряшівській універзиті бы був омного комплікованійшы а выслідкы работы омного скромнішы.

ЛІТЕРАТУРА

-аз- [А. Зозуляк] (2010) Далша визначна подія. In: *Народны новинкы*, XX, 24, с. 1.

А.З. [Александр Зозуляк] (2016) Інштітут русиньского языка і културы – в новій організачній штруктурі ПУ. In: *Народны новинкы*, XXVI, 2, с. 3 – 4. ISSN 1339-5505.

А.П. [Анна Плішкова] (2016) На ПУ vznikнув новий Центр языків і култур народностных меншын. In: *Народны новинкы*, XXVI, 2, с. 1, 4. ISSN 1339-5505.

ЗОЗУЛЯК, А. (2017) Інштітут русиньского языка і културы Пряшівской універзیتی навсе зістане звязаний з меном професора Рене Матловича. In: *Русин*, XXVII, 6, с. 31 – 32. ISSN 1339-5483.

ЗОЗУЛЯК, А. (2008) Визначна подія на Словеньску – на Пряшівській універзиті vznikнув Інштітут русиньского языка і културы. In: *Русин : Културно-хрістіанський часопис*, XVIII, 1, с. 3 – 4.

КОПОРОВА, К. (2008) На Пряшівській універзиті vznikнув Інштітут русиньского языка і културы. In: *Народны новинкы*, XVIII, 9 – 12, с. 2.

КОПОРОВА, К. (2008) На штудіум русиністікы суть двері отворены. In: *Народны новинкы*, XVIII, 21 – 24, с. 3.

КОПОРОВА, К. (2009) Професор Торонтської універзیتی П. Р. Магочій одштартовав першый научный семінар з карпаторусиністікы. In: *Народны новинкы*, XIX, 5 – 8, с. 2.

КОПОРОВА, К. (2018) Центр языків і култур народностных меншын

34 Позерай інтернетову сторінку Інштітуту русиньского языка і културы ПУ і профіл каждого робітника на: <https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/obsadenie-institutu/>.

Пряшівської університету має нову директорку і нові плани. In: *Русин*, XXVIII, 2, с. 26 – 28. ISSN 1339-5483.

МАГОЧІЙ, П. Р. (1994) *Формування національної самосвідомості : Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*. Ужгород: Поличка „Карпатського краю“, № 3 – 6 (18). 296 с. ISSN 0869-0782.

МАГОЧІЙ, П. Р. (1994) *Русини на Словеньску*. Пряшів: Русинська оброда. 216 с. ISBN 80-88769-05-1.

MAGOCSI, P. R., ed. (1996) *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia / Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center. 170 с. ISBN 0-88033-331-6.

MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy) (2004) *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej; доповнене видання із змінами 2007. 477 с. ISBN 83-86881-38-0.

МАГОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І., укладачі (2010) *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка. 853 с. ISBN 978-966-387-044-1.

PLÍŠKOVÁ, A. (2007) *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum. 116 с. ISBN 978-80-8045-502-6.

ПЛІШКОВА, А. (2008) *Русинський язык на Словеньску (Короткий нарис історії і сучасності)*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. 204 с. ISBN 978-80-88769-86-6.

ПЛІШКОВА, А. (2003) Кінець 20. сторіччя – історичний зачаток про русинські школи. In: ХОМА, Василь (ед.): *Русинський літературний альманах. Юбілейний рік Александра Духновича*. Пряшів: Сполук русинських писателів Словеньска, с. 126 – 131. ISBN 80-8769-44-2.

PLÍŠKOVÁ, A. (2007) K niektorým aspektom používania rusínskeho spisovného jazyka vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky. In: LELKES, G. – TÓTH, K.: *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku* 2006. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, s. 99 – 111. ISBN 978-80-89249-12-1.

PLÍŠKOVÁ, A. (2007) Náčrt histórie, súčasnosti a novej perspektívy Oddeľovania rusínskeho jazyka a kultúry Ústavu regionálnych a národnostných štúdií PU. In: PLÍŠKOVÁ, A. (ed.) *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 5 – 22. ISBN

978-80-8068-710-6.

PLIŠKOVÁ, A. (2009) Rusinistika na Prešovskej univerzite. In: КОПОРОВА, К. (Ед.) *Studium Carpato-Ruthenorum 2009. Шмыдїї з карпаторусиністики*. Prešov: Prešovská univerzita – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 126 – 131. ISBN 978-80-555-0104-8.

PLIŠKOVÁ, A. (2012) Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove. In: *Prešovská univerzita v Prešove (1997 – 2012). Pamätnica k 15. výročiu vzniku univerzity*. Zost. KÓNYA, P. a kol. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 216 – 219. ISBN 978-80-555-0729-3.

PLIŠKOVÁ, A. (2014) PU v Prešove bude mať unikátnu knižnicu karpatorusinistiky. In: *NA PUlze : Časopis PU v Prešove*, VII, 1, apríl 2014, s. 11 – 13. ISSN 1337-9208.

ПЛІШКОВА, А. (2018) Зацінаць ся нова етапа високошкольської русиністики. In: *Русин*, XXVIII, 5, с. 1 – 2. ISSN 1339-5483.

Publikačná činnosť 1998 – 2018. (2018) Zost. A. Plišková. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 104 s. ISBN 978-80-555-2054-4.

Doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

anna.pliskova@unipo.sk

КОДІФІКАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА: ДОСЯГНУТЯ І НОВИ ЗАДАЧІ

Павел-Роберт МАГОЦІЙ

Abstract

This study examines scholarly and publishing activity regarding the Rusyn language since 2004. Following a brief description of the geopolitical situation in Carpatho-Rusyn inhabited lands, the author looks at developments in three countries: Poland, Slovakia, and Ukraine. The study reviews the several Rusyn language dictionaries, grammars, and school textbooks published in each of those countries. The author also discusses several issues still facing present-day language codifiers: the possibility of creating a common written language for all Rusyn-inhabited areas; the use of the Roman alphabet (Latynyka); revisions of established literary norms; and the creation of a new literary variant for the Rusyns of Hungary.

Keywords: Carpatho-Rusyns, Literary norms, Rusyn language.

Ціль той штудії є скромний: змаповати публікації присвячені русинському языку од року 2004. Праві в тім році видала Опольска універзіта в Польщі 480-сторінкову монографію о русиньскім языку – єдну з чотырнадцятьтомной серії *A Modern History of the Slavonic Languages* (Новодоба історія славянських языків, Magocsi, 2004) – під покровительством меджінародной комісії славістів. Выдання той публікації в прінципі значіло, же русиньскый язык быв узнаний за окремый язык а не лем діалект ці „голузка“ іншого языка; повіджене іншыма словами, тот факт тогды прияли славісты в многих країнах.¹ О три роки пізніше наступив далшый переломный момент – в році 2007 было в рамках высшого навчання в сфері карпаторусиністікы отворене перше у світі працювско: Одділїня, а пак Інштїтут русиньского языка і културы на Пряшівській універзіті в Пряшові.

Тот реферат, в якім ся занимаме періодом од року 2004 до днесь, є з істого боку продовжінєм штудії заміряной на скорішый період – од року 1989 (Magocsi, 2006). Ани єден з тых рефератів ся не

занимають публікаціями написанима у войводинсько-сримській варіанті русинського языка, хоснованій в Сербії і Хорватії. Но закы ся побзераєме на досягнутя русинського языка і новы задачі, перед котры быв од року 2004 ставляный, уведеме пару слов в шыршім контексті.

1. Геополітична ситуація

Карпатьяска Русь, де русинський язык вживало автохтонне жытельство, є теріторієв розсягом коло 18 000 км². В сучасности ся бывша Карпатьяска Русь розпростерать на теріторії чотырѣх держав: Польщі (ѣго юговыходна часть знама під назвов Лемківска Русь, або Лемковина), Словакія (северовыходна часть знама як Пряшівска Русь), Україна (єй найзападніша теріторія – Закарпатьяска область, або Підкарпатьяска Русь) і Румунія (Марамуреш – вздовж южного берега Верхньей Тисы). Окрем той теріторії, розділеної штатныма граніцями уведжених держав, бісїдовали по русинскы і первістны жытелі дакількох сел сучасного северовыходного Мадярьска. І у Войводині – в Сербії і Сримі – в Хорватії жыло (і доднесь жыє) невелике чїсло русинскы бісїдуючого жытельства. Но тыма діаспорами, якы походять уже з половини 18. стороча, як і імїгрантскыма комунітами, котры ся од 80. років 19. стороча переселяли до Споєных штатів Америки і до Канады, ся в нашій штудії занимати не будеме.

Знаєме, же кількость жытелїв, котры ся приголосили ід карпатурсинській народности, респ. означіли русинський язык за свій материнський, за півстороча од кінця 2. світової войны значно упала. Прічіна тому проста – по році 1945, коли вшыткы державы, в котрых карпатьяскы Русины жыли, были звязаны владов комунізму, была заказана їх народность і язык. Стало ся то у звязи із советьсков політіков (першыраз приятов в році 1924), котра была в тій области заведжена по році 1945 і подля котрой быв русинський язык діалектом українського языка а карпатьяскы Русины „голузков“ української народности.

Аж по паді комуністичной надвлады над середнєв і выходнов Европов в році 1989 і розпаді Советьского союзу в році 1991 ся

політична ситуація змінила. Карпатським Русинам було назад (так, як перед 2. світовов войнов) доволене, жебы екзистовали як самобытний народ і мали можность розвивати свій літературный язык. Період по році 1989 є часто называний третім карпаторусиньським народным возроджінём. К возроджіню і досправды пришло, хоць в нееднакій мірі, што до інтензіты і успіху.

В сучасній добі цілосвітової глобалізації ся може відіти несподіванём, же ся кількость людей, котры ся голосять ід карпатським Русинам і означують русиньський язык за свій материньський, досправды підняла. Найясніше то видно з даных списованя жытєльства, котре ся одбыло в посткомуністичній Чехословакії/Словакії, Польщі і Мадярьску. Але кількость карпатських Русинів в Румунії ся на розділ од менованых штатів не підвышыла а кількость Русинів на Україні ся зо списованя жытелїв в році 2001 не дасть становити.²

Найвеце карпатських Русинів жыє в Словакії, де ся їх чісло і надале піднимать. Ід меншому підвышіню пришло і в Польщі і Мадярьску.³

ТАБЛІЧКА 1: Даны із списованя жытелїв – русиньска народность

	СЛОВАКІЯ	ПОЛЬЩА	МАДЯРЬСКО
1991	17 200	—	—
2001	24 200	5900	1100
2011	33 500	10 500	3900

ТАБЛІЧКА 2: Даны із списованя жытелїв – русиньський язык материньський

	СЛОВАКІЯ	ПОЛЬЩА	МАДЯРЬСКО
1991	49 100	—	—
2001	54 900	5600	1100
2011	55 500	6300	1000

Характерным знаком народного возроджіня по році 1989 было, же Русины ся у вшиткых країнах карпатського регіону, де бы ся

мав русинський язык кодифікувати, дожидали витворити нові інституції, які б над кодифікацією робили. Першим важним кроком в тім напрямі була стріча (тзв. „робочій семінар“), пізніше знамий як І. конгрес русинського языка, котрий ся одбыв в новембрі 1992 в Бардеєвських купелях. Участь на нім брали учены, писателі, новинарі і културны діятелі з карпаторусинських комуніт в Польщі, Чехословачії (Словачії), з України, Мадярьска, Югосавії (Сербії), Сполєных штатів Америки і Канады, но і дакілько світовых учєных у сферах соціолінгвістики і славістики з інших країн.⁴

По двох днєх діскусій, прияв „І. конгрес“ резолюцію, котра одтогда координує роботу карпаторусинських кодифікаторів (1) русинський літературный язык має быти кодифікований на основі говорового языка, (2) графічнов сістємов русинського языка буде азбука, (3) спочатку не піде о єден общій літературный язык, але окрему варіанту про каждый регіон, де Русины жыють: Україна, Словакія, Польща і Сербія (де нормативный язык уже в тім часі єствовав). Третій пункт резолюції, ся операть о знамий романшський модел. Іде о скушености Рейто-Романшів, четверой народности у Швейцарії, котра собі зачатком 20. стороча витворила пять варіант (а пізніше і шестый – сполочный романш-грішун, списовный язык про вшитых Рейто-Романшів). І в припаді Русинів ся припушало, же прийде час, коли ся витворить русинська сполочна варіанта на основі чотырєх регіональных варіант.⁵ І. конгрес ся дожидавав ай виданя різних лінгвістичных публікацій, основаня выскумных і педагогічных інштїтутів і вживаня „новых русинських языків“ в школах. На далшых языковых конгрєсах, котры проходили в роках 1999, 2007 і 2015, ся цілі становлены в році 1992 переоцінили, становив ся дотогдышній прогрєс і задефіновали ся задачі, котры кодифікаторам іщі треба вирішити.⁶

2. Недавны языковы публікації

Главный ціль І. конгрєсу русинського языка в році 1992 ся практично подарило сповнити протягом слїдуючого десятироча. Списовный кодифікований язык бив витворєный по тім, як были

видрукованы учебники списовой граматіки про русиньскы комуніты в пряшівскім регіоні (Ябур і Панько, 1994), на Підкарпатю в Україні (Алмашій, Керча, Молнар, Попович, 1999), в Лемківській Руси в Польщі (Fontański і Chomiak, 2000) і у Войводині в Сербії (Рамач, 2002).

Докінця і перед тым (а єднозначно по тім), як были тоты учебники списовой граматіки виданы, ся „новы“ русиньскы языки вживали в публікаціях різного характеру (книжках, новинках, часописах). Два списки заміряны на публікації в роках 1989 аж 2014 (з вынятком публікацій виданых в Сербії і Хорватії – Ільченко і Лендел, 2007; Ільченко і Падяк, 2015) захоплюють мінімально 600 русиньскоязычных публікацій, з котрых векшыну творять научны роботы, языковы учебники і белетрія.

2а. Словники

Видить ся, же найвызначнішым успіхом за остатнє десятироча є докінчіня дакілько обшырных проєктів. Закарпатя є в тім напрямі на челі: Ігор Керча видав двойтомный русиньско-російський словник (58 000 слов, Керча, 2007) і двойтомный російсько-русиньський словник (65 000 слов; Керча, 2012); далє Юрій Чорі видав пятьтомный русиньско-український словник (250 000 слов; Чорі, 2013 – 2016) і пятьтомный субор русиньських фраз і їх еквівалентів в українськім языку (Чорі, 2015 – 2017). Каждє лексікалне гесло в тых обшырных словниках Керчі і Чорія обсягує дефініцію в російскім, респ. українськім языку, як і приклады фраз в русиньскім языку. Обсягово меншый словник був виданий під веджінєм Димитрія Попа і суть то в основі два списки слов (каждый з них обсягує приближно 20 000 гесел): першый є в русиньскім языку а сліднують за ним еквіваленты в українськім і російскім языку, другый в російскім языку з еквівалентами в українськім і русиньскім языку (Поп, 2007). Д. Поп тыж ведно з дакількома студентами і пензістами зозберав субор двох списків фраз: єден в російскім языку з русиньскыма і українськыма еквівалентами, другый в русиньскім языку доповнений о еквіваленты в українськім і російскім языку (Поп, 2011).

Появили ся таксамо одборніше заміряны словники. Михаил Алмашій выдав дві меншы работы: русиньскый орфографічно-орфоепічний (высловностный) словник (Алмашій, 2014а), котый є списком русиньскых лінгвістичных термінів з російськима, українськима і латинськима еквівалентами (Алмашій і Ухаль, 2014), і досправды вынятковий русиньско-славянський лексікон, який творить выше 4 700 русиньскых слов, з котрых każde є доповнене о дефініцію і приклады фраз в русиньскім языку, як і еквівалент в десятёх славянських языках: білоруськім, українськім, російськім, польськім, словацькім, чеськім, булгарьскім, сербськім, словінськім і македонськім (Алмашій, 2015). Дакілько одборників із Підкарпатя (з котрых ниhto не є згоден з поглядом, же русиньскый язык є, або бы холем міг быти окремым языком) розшырило знання читателів о діалектах того регіону етімологічним словником, який обсягує 11 500 призви́ск (Чучка, 2005), і словником русиньского діалекту нижнього Марамуреша (15 900 слов із україноязычними дефініціями), вживаного в селах Сокрыниця гнедь на выход од Хусту (Сабадош, 2008), як і списком слов із двох гуцульських сел недалеко Рахова цалком на выході Марамурешской области (Піпаш і Галас, 2005).

Словниковы проекты на далшых теріторіях де жыють карпатськы Русины были меншого розсягу. В Пряшівській Руси выдав Юрій Панько двойтомный словацько-русиньскый словник (45 000 гесел; Райко, 2012 – 2015) і колектів Інштиту́ту русиньского языка і културы на Пряшівській універзіті в Пряшові выдав ревідовану верзію орфографічного лексікону з року 1994, заміряну на правописны зміны русиньского языка в Пряшівській Руси прияты в році 2005 (Ябур, Плїшкова, Копорова, 2007). Вузше заміряня мають русиньско-словацькый словник, в котрім є записаний бісідный язык із сел Руська Воля і Чірч (Birčák, 2017) і русиньско-український тематичный словник термінів із соматичной лексікы, лексікы їдла і кухні (Čižmarová, 2013).

Одборници з лемківского регіону в Польщі роблять на двох обширних, дотеперь невыданных словниках уже од 90-ых років 20. стороча. Дотеперь ся обявило лем дакілько других работ, з котрых

найобширніший є лемківско-польський словник од Ярослава Горощака. Суть то властно два списки слов (без дефініцій ці прикладів): лемківскорусинський із польськими еквівалентами і польський з лемківскорусинськими еквівалентами (Horoszczak, 2004). Окрем того єдиними словниками в теперішнім лемківскорусинським списовним языку суть серії куртых школьских текстів із польско-лемківско-англіцькими/англіцько-лемківско-польськими словами і фразами заміряними на конкретны темы (Chomiak i Górska, 2004; Chomiak, Górska i Sandowicz-Bakowska, 2006; Chomiak i Górska, 2003). Одборнішим у своїм заміряню є подробный словник (з дефініціями і прикладами в польським языку) занимающий ся лемківскорусинським діалектом села Бартне, котрый зозберав визначный польський діалектолог Януш Рігер (Rieger, 2016). Культурны ентузіасты з повоинової лемківской діаспори на Україні (історична выходна Галіч) ся посередництвом словників намагають всокотити бісїду своїх предків, котру описують як „лемківський діалект українського языка“.⁷ Ту належить лемківскорусинський список слов (Пиртей, 2004) і збірка 2 600 фраз із объяснїєм в українським языку (Ступинська і Битківська, 2013), публікація названа „Лемківський“ словник, котра є в основі субором выше 10 700 українських слов, объяснених посередництвом скоро 26 000 „незвычайных і найчастіше хоснованих“ лемківських слов (Дуда, 2011), і обширный список лемківскорусинських слов із села Тилич з дефініціями в українським языку (Турчин, 2011).

Культурны активісты з діаспори в Северній Америці ся тыж намагають захопити своє русинське лексикальне наслідство. Явно найамбіциозніший проєкт веде Ненсі Келлі, котра видала тритомный субор выше 39 000 русинських слов із англіцькими еквівалентами і 48 000 англіцьких слов з русинськими еквівалентами (Kelly, 2016).

2б. Граматікы

За остатнє десятьроча было выданих дакілько учебників граматікы, котрых взник одзеркалює неперерывну роботу над штан-

дартізацієв языка. Учебник граматікы Мирославы Хомяк і Генрика Фонтаньского (першыраз wydany в році 2000) був повторно wydany о штири roky пізніше, но без змін (Fontański i Chomiak, 2004). Цалком інакша ситуація є в Пряшівській Русі, де колектив Інституту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові зревідовав нормы прияты в році 1995. Зміны были найперше публікованы в новім приручнику (Ябур і Плішкова, 2005), пізніше у високошкольских учебниках (Ябур і Плішкова, 2009) і наконець подробно розаналізованы в 325-сторінковім ревідованім учебнику граматікы в авторстві Василя Ябура, Анны Плішковой і Кветославы Копоровой (Ябур, Плішкова і Копорова, 2015). Якраз ревідована верзія списовного русиньского языка в Словакії з року 2005 творить основу дескриптивної граматікы, яку написав америцький славіста Штефан Пю про німецьку серію Lincom Europa, Языки світа/Матеріалы (Pugh, 2009), як і поправленого і розшыреного wydania популярного конверзачного приручника з граматічныма позначками (першы раз wydаного в році 1976) з прімарным вихоснованєм в Северній Америці (Magocsi, 2014, 2015).

На розділ од Лемківской Русі в Польщі і Пряшівській Русі на Словакії, де ся на русиньскы учебники граматікы операть язык хоснований в школах і далшых сферах публічного жывота, ся роботы граматіків на Підкарпатю в Україні (якы не суть школованы лінгвісты) хоснують лем мало; дакотры ани не суть знамы а стали ся, мож повісти, лем културныма артефактами. Одколи была в році 1999 vydана перша списовна граматіка на Підкарпатю, появили ся два далшы учебники граматікы, една од православного священика Димитрія Сидора (Сидор, 2005), друга од учителькы основной школы в пензії Анны Мегелы (Мегела, 2014). Обидвоє авторы назначують, же їх учебник граматікы ся має стати новов нормов на Підкарпатю, но ани єдному із авторів ся то не подарило досягнути.⁸

2в. Школьскы учебники

Окрем словників і учебників граматікы ся в остатнім десятироччу появило іщі бівше чісло русиньскоязычных школьских учебни-

ків. На Підкарпатській Русі приблизно десять років фунговав мімовладний Русинський (мімо)школьський програм. В школьських роках 2003/2004 аж 2012/2013 проходили раз до тыждня години русинського языка і културы в 24 аж 40 школах того регіону.⁹ Про потреби того навчального програму было выданых дакілько учебників граматікы (Алмашій, 2004; Печора, 2013) і читанок (Падык, 2012) а в остатнім часі ся появиw і невеликий приручник (Алмашій, 2014б). Єствує і поправлене выданыя приручника з граматічныма позначкамы про англоязычных, котры ся хотять научіти підкарпатську варіанту русинського языка (Magocsi, 2017).

Не є нияким несподіванєм, же в країнах, в котрых є русинський язык признаний і учіть ся в штатных школах, ся появило намного вєце учебных текстів. В лемківскорусинських матерських школах в Польщі ся хоснує нова передшкольска малёванка (Prokopczaк, 2003) і на 1. ступню основных школ букварь (Мурынка, 2003). Барз творивов авторков є учітелька Мирослава Хомяк, котра выдала пять школьских учебників граматікы і читанок (Chomiak, 2003; Chomiak, 2005a; Chomiak, 2005б; Chomiak, 2007; Chomiak, 2008) і далшый учебник, назначений на роботу з компютером (Chomiak і Matala, 2003). Про чужинців, якы ся интересують о лемківську варіанту русинського языка є к діспозиції обяглый англійсько-лемківський конверзачный приручник з граматічныма позначкамы (Magocsi, 2018).

Покры языковы учебники про Лемків-Русинів выданы у Польщі суть прімарно заміряны на передшкольський вік і 1. ступінь основных школ, в Пряшівській Русі є теперь доступный цілый ряд русинскоязычных учебників про вшыткы ступні школьської сістемы в Словакії. Належать ту шумны фарєбны учебники і приручны тексты про 1. ступінь основных школ (Плішкова і Копорова, 2011; Glosíková, 2011; Варшова і кол., 2014; Мелничакова, 2015; Ѓіцова-Міцовчінова, 2015) і сістематічно зоставлена серія учебників граматікы, читанок і робочіх зошытів, яку собі обіднало Міністерство школства Словацькой републікы про навчаныя в русинскоязычных класах на основных школах (в 1. – 9. рочнику) і на середніх школах (в 1. – 4. рочнику). Од року 2004 было

выданных мінімально 19 учебників присвячених граматичі (*Русиньский язык*), 17 читанок з літературными текстами (*Чітанка / Літературна вихова / Русиньска література*), учебник музичной виховы (*Музична вихова*) і дакілько робочіх зошитів (*Робочій зошит*), дакотры з них у веце як єднім выданю.¹⁰ Єствують докінця і конверзачны приручники написаны про основны і середні школы, жебы ся школярї посередництвом русиньского языка могли зознамити з чужіма языками, ці уж словацькым або англїцькым (Korogová, Plíšková, Eddy, 2009; Magocsi, 2014, 2015). І наконєць ту суть високошкольскы учебники (Ябур, Плішкова, 2009), з котрых єден був шпєціфічно зоставлений про заграничнх штудентів, якы ся голосять на Пряшівску універзіту в Пряшові, ці уже в нормалнім академічнім році як штуденты, або в рамках програму меджінародной літнєй школы Studium Carpato-Ruthenorum (Плішкова і Копорова, 2015).

3. Невырішены проблемы

Є нормалне, же штандардизація є в припадї каждого списовного языка процесом без завершіня. Прічина є проста - язык є живый організм, котрый ся розвивать так, як ся мінить сполочность, частїв котрой є. Русиньский язык з того погляду не є вынятком. Мож то відіти і з діскусій, котры проходили за остатніх пятнадцять років, причім звязаны были як з ревізіями уже екзистуючїх списовных норм, так і з вытворїнєм новых, доповнюючїх.

3а. Проєкт „койне“, або проєкт общого списовного языка

Окрем концептуалного рішїня створити штири русиньскы варіанты (про Польщу, Словакію, Україну і Сербію) ся на І. конгресі русиньского языка бісїдовало і о вытворїню койне (колись в будучности), респ. общого списовного языка про цілый русиньский языковий ареал¹¹.

Із вшыткых пропозицій высловлєных на І. конгресі русиньского языка (1992), як і тых далшых (1999, 2007, 2015) ся ідея общого списовного языка выявила найпроблематічнішов. Підкарпатський філолог і видаватель Валерій Падыак зробив за таков ідеїв експері-

мент, причім vytворив общій язык на основі варіант Підкарпатської і Пряшівської Руси а до нього переложив популярну історичну книгу *Народ з нивыды* (Магочій, 2007). Тота проба (так, як то уж звичне быти в припадї векшыны початочных експериментів) была на III. конгресї русиньского языка в році 2007 критично оцінена. Далшы выступлїня на конгресї были присвячены языковым вопросам, котры требало вирішити перед далшым обдумованєм общего списовного языка („койне“).¹²

Видить ся, же од року 2007 переважує в русиньскім языковім планованю скептицизм, кедьже подакотры твердят, же „койне“ є непрактичне а явно ся тот план не подарить ани провести. Ани теперь то про проект vytворїня общего списовного языка не вызерать барз ружово. Мімо іншого і зато, же у дакотрых регіонах (главно на Підкарпатю – в Україні) ся заты не подарило добісїдовати на єдиній списовній варіанті. Наперек многым діскусіям ся кодифікаторам в розлічных державах де жыють карпатскы Русины не подарило прияти сполочный алфавіт – кїлькось букв, подля сучасных учебників ґраматікы, ся погыбує меджі 34 аж 39 букв. Єднако ся не добісїдовали ани на сполочній лінгвістичній термінології а абсолютно ні на ґраматічных правилах і лексїції.

Кедьже векшына кодифікаторів преферує фонетичный принцип перед етимологічным, так ся в дакотрых варіантах вжывать в суфіксах адъективів мягкый знак (-ськый на Підкарпатю і в Мадярську), закы інде то так не є (-скый в Пряшівській Руси, -скій в Лемківській Руси). Вопрос, што зробити з вокалом (і), котрый од кінця 19. стороча трапить писателїв, якы пишуть в русиньскім языку, зістає таксамо не вирішенов проблемов. Так ся в сучасных нормах в Пряшівській і Лемківській Руси вжывать **і** (без огляду на то, як ся фонема высловлює) а в Підкарпатській Руси мож на выражїня єдної фонемы вжыти комбінацію зложену із шестех букв (**і, у, ү/ї, о, ђ**).

3б. Римский алфавіт (латиніка)

Хоць пропозиція I. языкового конгресу на вжываня азбуки была в принципі прията, русиньскы комуніты жыючі в державах, де ся

про офіційний язык вживать латиніка, стоять перед важнов проблемов. В часі комунізму перед роком 1989 было уже на основній школі повинне навчання русского языка, дякуючі чому школярі знали азбуку хоть лем прочітати. Но то вже не платить про посткомуністичны школы в Польщі, котры якраз боюють з таков проблемов; но наперек тому і надале в русиньских публікаціях вживають азбуку. На Словакії зась грекокатолици, підтримуючі русиньский язык, під веджінём священика о. Франтішка Крайняка (котрый є доведна із своїма колегами в рамках церькви в меншыні) у своїх релігійных публікаціях обычайні вживають латиніку, даколи паралелно з азбуков.¹³ Їх аргумент є простый – кедьже мінімально єдна генерація молодых людей на Словакії не знає азбуку прочітати, ліпше як в словацькім языку, є запропоновати їм Боже Слово в материньскім русиньскім языку і кедь то буде посередництвом латиніки.

3в. Ревізії граматічных норм

Наперек тому, же екзістують учебники списовой граматіки і словники на навчання русиньского языка в Польщі, на Словакії і Україні, не вшыткы публікації (враховано учебників) ся все при-тримують запропонованых норм. Польска авторка дакотрых учеб-ных текстів, учітелька Мирослава Хомяк, не дотримує нормы спи-совного языка, котрых є сама сполуавторков (Fontański і Chomiak, 2000).

На Словакії ся вопросы в тій сфері являть як шпеціалні спорны по тім, як колектів Інштитуту русиньского языка і културы Пряшів-ской універзіты в Пряшові прияв в році 2005 зревідованы языковы нормы. Хоть одтогды перешло уж веце як десятьроча, діскусії на-дале продовжують.¹⁴ Кедьже тот інштитут Пряшівской універзіты має вылучне право на приправу языковых учебників, вживать новы нормы з року 2005 (так, як і дакотры видавательства і періо-дікы – *Русин*, од 1991 – до сучасности). З другого боку найстарша і найбівша карпаторусиньска організація в Словакії – Русиньска оброда (ведно із своїм офіційным періодіком *ИнфоРусин*, од 2004 – до сучасности), обычайно вживать „первістну“ норму з року

1995 (причём в році 2004, одколи зачав виходити *ІнфоРусин* ся Русиньска оброда одклонила од вживаня графемы –ё- і нагадила ей споїнем –ьо- (позн. ред.)). Недавно Інститут русиньского языка і культуры обновиw роботу языковой комісії, котрой дакотры членове шыршого кругу преферують норму з року 1995, причём членове вузшого кругу (професіоналны лінгвісты) дале продовжують робити над недорішенима вопросам односно орфографічных правил. Комісії ся подарило добісідовати на дакотрых орфографічных змінах (Копорова, 2018), но і так не є істе, ці організації і періодікы, котры хоснують русиньский язык будуть тоты добісідованы правила дотримувати.

В найгіршій ситуації є на даный момент Підкарпатська Русь на Україні, бо русиньский язык (хочь не є заказаний) український уряд в обшій ігнорує. Русиньский язык таксамо не є сучастёв державов одобрёных учебных основ про Підкарпатя а вживать ся лем в дакілько мало публікаціях і новинках, котры виходять нерегулярно. В таких условиях дотеперь не была нияка з приправлёных граматічных норм (Алмашій і кол., 1999; Сидор, 2005; Печора, 2013; Мегела, 2014) в Підкарпатю прията, зато каждый автор і видаватель вживать свою властну форму русиньского языка. Выслідком так є языковий хаос.

3г. Мадярьска варіанта русиньского языка

Найновішы а до даякой міры і необчекованы події настали в Мадярьску. Іщі в році 1992 на І. языковім конгресі мадярьска делегация выголосила, же не є согласна з вытворінем окремой русиньской нормы про Мадярьско, але же правдоподобно прийме норму вытворену на Словакії. Кінцём 90-ых років 20. стороча з підвишуючов ся кількостёв імігрантів з України, котры ся переселили до Мадярьска, ся в Будапешті обявило дакілько публікацій в русиньскім языку (*Русиньский світ*, 2003 - до сучасности, *Календарь-Альманах/Русиньский альманах*, 2000 – до сучасности), написаных в языку чім дале, тым веце наминаючім Підкарпатську варіанту. Позераючі на то, же на Підкарпатській Руси ся не по-

дарило вытворити общо прияту норму, ведучі особности русиньских обчаньских активістів прияли рішіння вытворити нову, пяту списовну варіанту русиньского языка. Основана має быти счаси на діалекті вживанім на Підкарпатю, но таксамо на орфографічних правилах захоплених у старшой генерації в селах Комлошка і Мучонь на северовыході Мадярьска.

Справа о тім, же ся в Мадярьску приправлює списовна норма русиньского языка, пришла в році 2007 од Михайла Капраля, котрый в тім часі учів на Катедрі української і русиньської філології на Высokій педагогічній школі в Ніредьгазі.¹⁵ Перша проба вытворіня новой нормы пришла о дакілько років пізніше, дякуючі русиньско-мадярьскому конверзачному приручнику (Гіріц, 2010), букварю про основны школы (Лявинец, 2011) і главно двоймісячнику *Русинський світ*, котрый виходить од року 2011. Усиля о штандартізацію русиньского языка в Мадярьску (вшытко під языковым і редакчным веджінём Михайла Капраля) кулміновали выданём читанок і робочіх зошытів про вшыткы штири класы 1. ступня основных школ (Байса, 2015а, Байса, 2015б, Заяковська і Гіріц, 2015) і орфографічного словника з граматічними таблічками (Капраль, Скіба і Воринка, 2017).

4. Заключіня

Видно, же русиньський язык ся од зачатку 21. стороча значно посунув допереду. Вірю, же тота статя сповнила свою роль і інформовала славянську академічну общіну о вшыткых языковых текстах, хоць мало знамых, написаних (теперь уже) в пятёх варіантах списовного русиньского языка.

Треба підкреслити, же русиньський язык не ествує лем в книжках. Є то живе средство, котре ся каждоденно вживать в устній комунікації, як і в школах, церквах, періодічних виданнях, в радію, телевізії, на інтернеті, в соціалних сітях, в белетрістичних і науковых публікаціях, так і в рамках обчаньских, культурных і академічних подій. Ёго хоснованя в конкретных сферах ся одрізнює в залежности од державы, в котрій ся вживать а ёго успіх є у великій мірі залежный од того, як сі тот язык єднотливы влады цінять

ці не цінять, но і од того як ёго розвиток фінанчно підтримують. Дотеперішня одборна література о функціонуваню русиньского языка в тых державах сама свідчить о успіхах, котры русинський язык досяг од револючного року 1989, но главно протягом перших пятнадцятёх років 21. стороча.¹⁶

ПОЗНАЧКЫ

¹ Меджі найліпшы теоретічны аналізы належить публікація Штефана Пю (Pugh, 2007); позерай і Kushko (2007), Magocsi (2016) і Vaňko (2007).

² Окрем того, порівнательны числа про Україну не ествуют, зато єдине зроблене зрахованя жытелів о кількості карпатських Русинів на Закарпатю не говорить. Ай кедь было обіцяне, же Русины будуть до зрахованя зачленены як народность, штатистічний уряд не вытворив код про одповідь „русиньска народность“, зато в опублікованых народных штатистічных даных України Русины не екзистуют. Не позераючи на негатівну ситуацію перед зрахованём в році 2001 аж 10 100 жытелів Закарпатя визначило свою народность за русиньску. Но і так того число зістає про містны штатистічны sprawy і надале недоступне а не публікує ся в даных зрахованя (Державний комитет, 2003, с. 62).

³ Даны в таблічках 1 і 2 были здобыты з офіціалных справ зрахованя публікованых словацьков, польсков і мадярьсков владов.

⁴ Меджі визначныма притомныма особностями був і одборник на сферу соціолінгвістики 20. стороча Джошуа Фішмен із США і визначный славіста із Швеції Свен Густавссон.

⁵ Романшський модел був запропонований уже і о рік скоріше в програмовім выголошіню: „Карпатські Русины: новый ці оживлений народ?“, выголошенім в марцу 1991 на 1. світовім конгресі Русинів (Magocsi, 1999).

⁶ Активіты зроблены на перших штирех русиньских языковых конгресах недавно змаповали Плїшкова – Цітрякова, 2017. Презентації з 3. і 4. конгресу мож найти в Плїшкова, 2008а і *Русинський літературный язык*, 2015.

⁷ Цітоване в Дуда, 2011, с. 2.

⁸ Сидорів учебник граматіки був міморядні і правом критізований (Pfandl, 2008; Німчук, 2013).

⁹ О деталях десятёх років фунгованя Русиньского школьского програму в Закарпатю ся мож дочітати в: Падык, 2013.

¹⁰ Список русиньскоязычных учебників в Пряшівській Руси мож найти в

Ільченко і Падяк, 2013, с. 23 – 30.

¹¹ В Резолюції І. языкового конгресу ся не споминать сполочный русиньскый літературный язык. Тота ідея была дискутована в контексті выступлїня професора Джорджа Дармса на тім конгресі, котрый выступав з темов языка Рейто-Романшів у Швейцарії. На далшых языковых конгресах была спомянута ідея сполочного русиньского літературного языка, хочь термін *койне* про опис того яву ся не мусить хосновати. Я вдячний професорці Юлії Дудашовій-Крішшаковій за то, же упозорила на тоту термінологічну неточність. Жебы не доходило в будучности до недорозумінь, на опис теоретічної можности створїня єдиного русиньского літературного языка (подля моделу романш) будеме хосновати термін: **общій списовный язык**.

¹² Першов, котра переклад „койне“ в штудії „Гляданыя консензу при формованю койне на прикладі перекладу тексту книжки Народ нивыдыкы“ аналізувала, была Анна Плішкова. Ай кедь Плішкова переклад книжки (в многих припадах оправнено) критізувала, і так „привітала тоту першу пробу на пути к вытворїню будучого [русиньского] койне“ (Плішкова, 2008а, с. 219 – 232; Плішкова, 2010, с. 23 – 38). Далшы презентації на III. конгресі односно вопросу створїня общого списовного языка были присвячены таким темам: койне в общім (Юрій Ванько), графічна система русиньского языка (Василь Ябур) і русиньска лінгвістична термінологія (Генрик Фонтаньскый і Мирослава Хомяк) (Плішкова, 2008а, с. 15 – 24 і 178 – 191).

¹³ Найрозшыренішыма русиньскоязычными церьковными публікаціями суть катехізісы (Крайняк, 1992), молитвеникы (*Малый требник*, 2013; *Apostolŷ na nedŷli i svjata ciloho roku*, 1997, 2017) і книга євангелії (*Тетраєвангеліє*, 2009 і *Святе Євангеліє*, 2017), з котрых вшыткы обсягують тексты паралельно в латиніці і в кіріліці. В місячнику *Артос* (2005 – до днесь) грекокатолицького Общества св. Йоана Златоустого і *Благовістник* васіліяньского монастыря в Пряшові (1995 – 2001) і Краснім Броді (2001 – до днесь) ся публікують статї писаны або латиніков (у векшыні припадів) або азбуков.

¹⁴ Перегляд протиходных поглядів на дану проблематіку мож найти в: Панько, 2008; і Василь Ябур, „Орфографічны проблемы“ (в: Plišková, 2007, с. 93 – 103 і Плішкова, 2008а, с. 57 – 62).

¹⁵ О причінах, котры вели ід кодифікації пятой варіанты списовного русиньского языка пише Михаил Капраль у своїх трёх статях (в: Plišková, 2007, с. 85 – 91; Плішкова, 2008, с. 73 – 79; і *Русиньскый літературный язык*, 2015, с. 90 – 97).

¹⁶ Інформації о функційнім вживанню русинського языка в Словакії, Польщі і на Україні позерай: Плїшкова, 2008б, с. 74 – 123; Plishkova, 2009, с. 87 – 145; Misiak, 2006, с. 111 – 130; і штудії од авторів Олена Дуць-Файфер, Кветослава Копорова, Франтішек Крайняк, Маріанна Лявінець-Угрин, Валерій Падяк і Александер Зозуляк в: Плїшкова, 2008а, с. 96 – 126; і *Русинський літературний язык*, 2015, с. 116 – 200.

ЛІТЕРАТУРА

АЛМАШІЙ, Михаил (2004) *Живое слово: читанка для русинської недільної народної школи*. Ужгород: Выд-во В. Падяка.

АЛМАШІЙ, Михаил (2014а) *Орфографично-орфоепичный словарь русинского языка*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологичне общество им. А. Духновича.

АЛМАШІЙ, Михаил (2014б) *Правила русинського правописаня*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологичне общество им. А. Духновича.

АЛМАШІЙ, Михаил (2015) *Русинсько-славянський лексикон*. Ужгород: Карпатська вежа.

АЛМАШІЙ, Михайло, КЕРЧА, Ігорь МОЛНАР Василь, ПОПОВИЧ, Степан (1999) *Материнський язык: писемниця русинського языка*. Мукачево: Общество Духновича. Москва: Коминфо Консалтинг.

АЛМАШІЙ, Михаил, МОЛНАРЬ, Михаил (2004) *Слово за словом: практична граматика русинського языка для недільної народної школи*. Ужгород: Выд-во В. Падяка.

АЛМАШІЙ, Михаил І. і УХАЛЬ, Михаил (2014) *Русинсько-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології*. Ужгород: Закарпатське областне научно-культурологичне общество им. А. Духновича.

БАЙСА, Наталія (2015а) *Наш материнський язык: читанка про І. класу*. Budapest: Croatica.

БАЙСА, Наталія (2015б) *Наш материнський язык: читанка про II. класу*. Budapest: Croatica.

ВАРШОВА, Крістіна, ГАЙ, Марек, ГРИБ Ян, ЯСИКОВА, Марія (2014) *Русинський язык про найменших*. Prešov: Обчанське здружіння Колысочка-Kolíška.

ГІЦОВА-МІЦОВЧІНОВА, Гелена (2015) *Школярик*. Prešov: Обчанське

здружіння Колысочка-Kolíska.

ГРІЦ, Bira/GIRICZ Vera (2010) *Русинська конверзація/Ruszin Társalgás*. Aszód: Русинські Меншинові Самосправованя Асовда, Гёдёллё, Нїредьгазы і Шарошпотока.

Державний комітет статистики. (2003) *Національний склад населення та його мовні ознаки*. Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.

ДУДА, Ігор (2011) *Лемківський словник*. Тернопіль: Астон.

ЗАЯКОВСЬКА БАРНАНЕ, Марія і ГРІЦ Габрієла. 2015. *Народопис: учебник русинського народописа про ученикув I-IV. класы*. Budapest: Croatia.

ІЛЬЧЕНКО, Лариса і ЛЕНДЄЛ, Марія (зост.), (2007) *Бібліографія русинськоязычных выдан: 1989-2004*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.

ІЛЬЧЕНКО, Лариса і ПАДЯК, Валерій (сост.), (2015) *Бібліографія русинськоязычных выдан: 2005-2014*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.

КАПРАЛЬ, Михаил, СКІБА, Ірина і ВОРИНКА, Ірина (2017) *Русинський ортографічний словарь/Ruszin helyesírási szótár*. Budapest: Вседержавное русинське Самосправованя і Русинський научный інститут им. Антонія Годинокы.

КЕРЧА, Ігорь (2007) *Словник русинсько-руський*, 2 томів. Ужгород: ПоліПринт.

КЕРЧА, Ігорь (2012) *Словник русько-русинський*, 2 томів. Ужгород: ПоліПринт.

КОПОРОВА, Кветослава (2018) “Корекції в правилах правопису русинського языка на Словакії по 20-ёх роках од кодифікації.” В: *Rusyn*, том XXVIII, ч. 2, сс. 1-3.

КОПОРОВА, Кветослава, ПЛІШКОВА, Анна і ЕДДІ, Ева (2009) *Русинський язык у конверзації про II ступінь основных школ і середні школы*. Prešov: Русин і Народны новины.

КРАЙНЯК, Франтішек (1992) *Малый грекокатолицький катехізм про русинськы діти/Malyj grekokatolickýj katechizm pro rusynski d'iti*. Prešov: Rusyns'ka obroda.

ЛЯВИНЕЦ, Маріанна (2011) *Русинський букварь про школарув Мадярщини*. Budapest: Столичное Русинське Меншыновое Самосправованя Мадярщини.

МАГОЧІЙ, Павло Роберт (2007) *Народ нивидкы: ілюстрована історія карпаторусинів*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.

Малый требник. (2013) *Pereklad: František Krajňák i Josif Kudzej*. Prešov: Общество св. Йоана Крестителя.

МЕГЕЛА, Анна (2014) *Грамастика русинського літературного языка*. Ужгород: Закарпатське обласне научно-культурологічне общество им. А. Духновича.

МЕЛНІЧАКОВА, Івета (2015) *З приповідкы світ*. Prešov: Обчанське здружіння Колысочка-Kolíška.

МУРЯНКА, Петро (2003) *А-Я знам азбуку: лемківській буквар*. Warszawa-Legnica: Rutenika.

НІМЧУК, Василь (2013) “‘Кодифікувати’ нові літературні мови?: зберегти й захистити українські говори!” В: *Українська мова*, XIII, ч. 3/2013, сс.3-26.

ПАДЯК, Валерій (2012) *Літературный кошечок: читанка, 2.-3. цвіт, про русинські школы п'ятирічної системи народної освіти*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.

ПАДЯК, Валерій (2013) *Русинська школа: відродження народної освіти*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.

ПАНЬКО, Юрій (2008) “К орфографії русинського языка.” *ИнфоРусин*, ч. 5/2008, с. 8.

ПЕЧОРА, Надія (2013) *Русинський язык, 1.-3 цвіт, про русинські школы п'ятирічної системи народної освіти*. Ужгород: Вид-во В. Падяка.

ПИРТЕЙ, Петро (2004) *Короткий словник лемківських говірок*. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ.

ППАШ, Юрій і ГАЛАС, Борис (2005) *Матеріали до словника гуцульських говірок: Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області*. Ужгород: Ужгородський національний університет.

ПЛІШКОВА, Анна (ед.), (2008а) *Русинський язык меджі двома контресеами*. Prešov: Світовий конгрес Русинів/Інститут русинського языка і културы.

ПЛІШКОВА, Анна (2008б) *Русинський язык на Словеньску: короткий нарис історії і сучасности*. Prešov: Світовий конгрес Русинів.

ПЛІШКОВА, Анна (ед.), (2010) *Русинський списовный язык на Словеньску 1995-2010 і сучасна русинська література*. Prešov: Пряшівська уні-

верзіта, Інститут русинського языка і культури.

ПЛІШКОВА, Анна і КОПОРОВА, Кветослава (2011) *Русинський язык про зачаточників*. Prešov: Словенська асоціація русинських організацій – Русин і Народны новинки.

ПЛІШКОВА, Анна і КОПОРОВА, Кветослава (2015) *Русинський язык про чуджінців*. Prešov: Пряшівська універзіта, Інститут русинського языка і культури.

ПЛІШКОВА, Анна і ЦІТРЯКОВА, Зденка (2017) “Русинський літературний язык у концепціях учених і стратегіях языковых конгресів.” В: *Русин*, том XVII, ч. 4/2017, сс. 6-10 і ч. 5/2017, сс. 5-10.

ПОП, Дмитрій (сост.), (2007) *Русинсько-українсько-руський и русско-украинско-русинский словарь*. Ужгород: Карпато-руський етнологический исследовательский центр в США.

ПОП, Дмитрій (гол. ред.), (2011) *Русинсько-українсько-руський и русско-украинско-русинский фразеологические словари*. Ужгород.

РАМАЧ, Юлиан (2002) *Граматика руского языка за I, II, III, IV класу гимназії*. Beograd: Zavod za uèebnike i nastavna sredstva.

Русинський літературний язык на Словакії: зборник рефератів з IV Міжнародного конгресу русинського языка, Пряшів, 23.-25.2015. Prešov: Пряшівська універзіта, Інститут русинського языка і культури.

САБАДОШ, Іван (2008) *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород: Ліра.

Святе євангеліє. (2017) [Переклад: Франтішек Крайняк і Йосиф Кудзей]. Krasny Brod: Rád sv. Bazila Vel'kého.

СИДОР, Димитрій (2005) *Граматика русинського языка для русинів Украйны, центральної Європы и Америки*. Ужгород: Изд. “Carpathian Rus.”

СТУПІНСЬКА, Галина і БИТКІВСЬКА, Ярина (2013) *Фразеологічний словник лемківських говірок*. Тернопіль: Навчальна книга.

Тетраєвангеліє: Мафтей, Марек, Лука, Йоан. 2009. Переклад: Франтішек Крайняк і Йосиф Кудзей. Prešov: Світовий конгрес Русинів.

ТУРЧИН, Євгенія (2011) *Словник села Тилич на Лемківщині*. Львів: Українська академія друкарства.

ЧОРІ, Юрій (2013-16) *Словарь русинського языка*, 5 томів. Ужгород: ТОВ “ІВА”.

ЧОРИ, Юрій (2015-17) *Фразеологізми русинського языка*, 5 томів. Ужгород: ТОВ “ІВА”.

ЧУЧКА, Павло (2005) *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник*. Львів: Світ.

ЯБУР, Василь і Юрій Панько (1994) *Правила русинського правопису*. Prešov: Русинська оброда.

ЯБУР, Василь і ПЛІШКОВА, Анна (2005) *Русинський язык у зеркалі нових правил про основны і середні школы з навчанєм русинського языка*. Prešov: Русин і Народны новинкы.

ЯБУР, Василь і ПЛІШКОВА, Анна (2009) *Сучасный русинський списовный язык*. Prešov: Пряшівська універзіта, Інштитут русинського языка і културы.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна і КОПОРОВА, Кветослава (2007) *Русинська лексіка на основі змін у правилах русинського языка: правописный і граматичный словник*. Prešov: Русин і Народны новинкы.

ЯБУР, Василь, ПЛІШКОВА, Анна і КОПОРОВА, Кветослава (2015) *Граматіка русинського языка*. Prešov: Vyd-vo Prešovskej univerzity.

Apostoly na ned'ıl'i i svjata ciloho roku. (1997, 2017) Pereložyv: František Krajňák. Medzilaborce: Obščestvo Sv. Joana Krestitel'a.

BIRČÁK, Ján (2017) *Krátky slovník nářečia Ruskej Vole n/P a Čirča/Kopot-кий словник діалекту Руської Воли н/П і Чірча*. Prešov: D.A.H.

CHOMIAK, Mirosława (2003) *Język łemkowski: kurs podstawowy/Лемківскій язык: основний курс*. Warszawa-Legnica: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława (2005a) *Лемківскій язык/Язык łemkowski*. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława (2005b) *Лемківскій язык: II част для гімназії/Язык łemkowski: część II dla gimnazjum*. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława (2007) *Бесідуєме по лемківскы: 2 част/Мówimy po łemkowski: część 2*. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława (2008) *Лемківскій язык: III част для гімназії/Язык łemkowski: część III dla gimnazjum*. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława і GÓRSKA Magdalena (2003) *Słowniczek tematyczny—szkoła: polsko-łemkowsko-angielski, angielsko-łemkowsko-polski*. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława і GÓRSKA, Magdalena (2004) *Słowniczek tema-*

tyczny—dom, człowiek, przyroda: polsko-łemkowsko-angielski, angielsko-łemkowsko-polski. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława, GÓRSKA, Magdalena i SANDOWICZ-BAKOWSKA, Wiera (2006) *Słowniczek tematyczny—praca: polsko-łemkowsko-angielski*. Warszawa: Rutenika.

CHOMIAK, Mirosława i MATAŁA, Bogdan (2003) *Język łemkowski z komputerem/Лемківський язык з компютером*. Warszawa-Legnica: Rutenika.

ČIŽMÁROVÁ, Mária (2013) *Nárečový slovník Rusínov-Ukrajincov Slovenska*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

FONTAŃSKI, Henryk/ФОНТАНЬСКИЙ, Генрик i CHOMIAK, Mirosława /ХОМЯК Мирослава (2000) *Gramatyka języka łemkowskiego/Граматыка лемківського языка*. Katowice: Śląsk. Перепечать: 2004. Warszawa: Rutenika.

GLOSIKOVÁ, Ol'ga (ed.), (2011) *Lienka-Babarunka/Бабарунка-Бобрунка: учебный помічник про діти і молодеж*. Prešov: Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry.

HOROSZCZAK, Jarosław (2004) *Słownik лемківсько-польський, польско-лемківський/Słownik łemkowsko-polski, polsko-łemkowski*. Warszawa: Rutenika.

KELLY, Nancy J. (2016) *Rusin/Rusyn-American Dictionary*, 3 vols. Syracuse: Hale Mary Press.

KOPOROVÁ, Kvetoslava, PLÍŠKOVÁ, Anna i EDDY, Eva (2017) *Hovoríte po rusínsky?/Бісідуете по русиньскы?/Do you speak Rusyn?* Prešov: Vydvo Prešovskej univerzity.

KUSHKO, Nadiya (2007) "Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation." In: *Slavic and East European Journal*, Vol. 51, No. 1, pp. 111-132.

MAGOCSI, Paul Robert (1999) "Carpatho-Rusyns: A New or Revived People?" [1991]. In: Paul Robert Magocsi, *Of the Making of Nationalities There is No End*, Vol. 2. New York: Columbia University Press/East European Monographs, pp. 249-274.

MAGOCSI, Paul Robert, redaktor naukowy (2004) *Русинський язык*. Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Vol. 14. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej. Передрук зо змінань, 2007.

MAGOCSI, Paul Robert (2006) "Русинский язык: достижения последнего времени и предстоящие задачи." В: Александр Д. Дуличенко и Свен Гу-

ставссон, ред. *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Slavica Tartuensia, VII. Tartu, ss. 207-222.

MAGOCSI, Paul Robert (2014, 2015) *Let's Speak Rusyn/ Бісідуйме по русиньскы/Bisyidujme po rusyn'skŷ: Prešov Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center and Prešov: Academy of Rusyn Culture in the Slovak Republic.

MAGOCSI, Paul Robert (2016) "A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus'." In: Tomasz Kamusella, Motoki Nomachi, and Catherine Gibson, eds. *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities, and Borders*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 101-123.

MAGOCSI, Paul Robert (2017) *Let's Speak Rusyn/Говорьме по русинськы/Hovor'me po rusyns'kŷ – Transcarpathian Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.

MAGOCSI, Paul Robert (2018) *Let's Speak Lemko Rusyn/Бесідуйме по лемківскы/Besiduime po lemktivskŷ – Lemko Region Edition*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center.

MISIĄK, Małgorzata (2006) *Lemkowie: We kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*. Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego.

PAŇKO, Juraj (2012-15) *Slovensko-rusínsky slovník/Словацько-русинський словник*, 2 томів. Prešov: Rusínska obroda na Slovensku.

PFANDL, Heinrich (2008) "Die Windischen der Ukrainer oder die Kurden Europas?: Überlegungen zu Ethnos und Sprache der Russinen." In: *Wiener slavistisches Jahrbuch*, Vol. LIV/2008, pp. 105-123.

PLIŠKOVÁ, Anna (zost.), (2007) *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku/Jazykova kultura i jazykova norma v rusyn'skim jazyku*. Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií.

PLISHKOVA, Anna (2009) *Language and National Identity: Rusyns South of Carpathians*. New York: Columbia University Press/East European Monographs.

PROKOPCZAK, Julia (2003) *Буквы малюванкы*. Warszawa-Legnica: Oficyna Wydawnicza ATUT.

PUGH, Stefan M. (2007) *A New Historical Grammar of the East Slavic Languages*, Vol. 1: *Introduction and Phonology*. Munich: Lincom Europa.

PUGH, Stefan M. (2009) *The Rusyn Language*. Languages of the World/

Materials, Vol. 476. München: Lincom Europa.

RIEGER, Janusz A. (2016) *Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne*. Warszawa: “Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego.

VANĀKO, Juraj (2007) “The Rusyn Language in Slovakia: Between a Rock and a Hard Place.” B: *International Journal for the Sociology of Language*, No. 183, pp. 75-96.

Prof. Dr. Paul Robert Magocsi
Chair of Ukrainian Studies
University of Toronto
100 St. George Street, Suite 3018
Toronto, Ontario M5S 3G3
Canada

ukr.chair@utoronto.ca

(С)ТРАТИТИ ЯЗЫК ШТО ТО ЗНАЧЫТ, ШТО ТО ТВОРИТ ЛЕМКІВСКЄ ВЫГНАНЯ З ЯЗЫКА

Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР

Abstract

In this paper I am attempting to identify the condition of the Lemko language 70 years after Operation Vistula, as perceived by different generations of Lemkos, based on interviews with them. I am generalising the most frequently communicated opinions concerning the decline of the language, its causes and consequences, the value of a native language and damages suffered by those who are deprived of it. I am also presenting the statistical decline of the Lemko language in the post-resettlement reality upon the example of a specific family. Moreover, I am quoting sample opinions of four of my interlocutors. This paper aims at illustrating the guiding argument about the high endangerment of the Lemko language and the impact of this endangerment on its speakers' well-being.

Keywords: Lemko language, language decline, trauma, well-being, language revitalisation.

Прийняла єм, же в мой доповіді тым разом не буду творила шырших, загальных оглядів, аналіз ци концепций на основі лемківського языка, лем вкажу в формі ілюстрацийного материялу выбраны приміры одношыня ся і переживаня през членів лемківской спільноты теперішньої ситуациі їх рідного языка, яка єст одчувана як невластива, загорожена, захвіяня, непевна, смутна, трагічна ітп. Єст він реєстрацийом емоцийных станів і розумового, рацийонального обрабляня соспільной, культуровой, психічной ситуациі, в якій находят ся днес Лемкы як спільнота, през поєдных, індивідуальных членів той спільноты.

Ілюстрацийний материял зобрала єм в часі цільово на потреби того тексту¹ веденых бесід-інтервю з особами, якы мешкают на

1 Гев замішам скорочену і упрощену версію тексту, якій возник в ефекті досвіду вынесенного з грантового програму *Endangered languages. Comprehensive models for research and revitalization* (Варшава, 2012-2015), але уж як тестове приготовліня до досліджень заміреных в проєкті *Language as a cure: linguistic vitality as a tool for psycho-*

тзв. «чужині»), тзн. на понімецкых землях на Нижнім Шлеску, де вывезено їх (або їх предків) в 1947 р.², на корінних лемківських землях, де тепер жыє невелика част лемківской соспільности і на західній Україні, во львівській і іванофранківській областях, де жыют тепер вывезены в 1945-1946 роках «до Росії» Лемкы. Хос-ную як ілюстраційний материял тіж добрі мі знаны з власного досвіду, контактів і бесід выповіди, опінії і поставы Лемків, які обсервую і рееструю уж од вельох років.

Запрезентуваны гев материялы з тереновых досліджынь не можут быти приниманы статистычні. Чысло осіб, з котрыма проводила ем бесіды, не єст білше як 50, а проба выбранных осіб не была цілком припадкова, бо выберала ем особы з ріжнородныма языковыма поставами. Віково были то особы од 20 до 95 років, з ріжном освітом, жыючы в селах або містах. Прото, спектр ілюстраційных примірів єст шырокій, ріжний і даючий, хоц статистычні непотверджений, зложеный і симптоматычний образ языковых постав, опіній і емоцій. Мої звіданя не были квестийонарийны, достосовувала ем їх до індивідуального досвіду і можливости даной особы. Мали радше форму бесіды-дискусії як реляції звіду-ючий-звідуваний.

Лемківскій язык³ – ситуація, статус

Лемківскій язык николи не был языком соспільного авансу. Был він функційональным языком, достосовуваным до культурово-економічної сфери, в якій ся розвивал – як язык гірняків, жыючих з пастырства і рольництва - што легко мож достеречи так в лексиці, як і граматычний його структурі. Велике влияня на розвитку лемківского языка, предо вшыткым його писаной формы, мала Церков східньохристияньска, початково православна,

logical well-being, health and economic sustainability (Варшава 2018-2021).

2 В концепції і пляні проведеньх в 2017 р бесід важным часовым і емоційным вы-значником провідной наррації была 70 річниця акції «Вісла» (см. «Річник Руской Бур-сы» 2017: Акция «Вісла» – Лемкы 1947-2017, ред. О. Дуць-Файфер)

3 Під том назвом фыгує єдна з рівноправных версій сучасного русиньского языка (см. *Русиньскій язык*, ред. Paul Robert Magocsi, Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej).

пак грекокатолицька, вкінці обі. Была то єдина інституція при-
нимана як своя, формуюча достоменніст на основі таких (само)
названь як Руснак, Русин, Русь, рускій, протиставні до Поляк,
польскій.

Лемківскій язык был в найстарших своїх формах записы-
ваний кіриличным писмом з цілым культурово-уявным ґрунтом
і традиційом, якій мало за собом того писмо і історична лєнія
його розвита. В політично-соспільній ситуації, в якій находи-
ли ся Лемкы, авансувати на основі знаня того писма мож было
лем в церковным просторі, што генерувало соспільство «хлопа
і попа». Од половины XIX ст., язык стал ся, попри території і
приналежности до східнього християнства, основным визнач-
ником лемківскости. Писаний язык, початково книжний – церков-
нославянскій, з часом, головні од 1911 р, коли зачал виходити
часопис «Лемко – газета для народа»⁴, фонетичні записыуючий
народну бесіду, стал ся нарядьом формуваня етнічної свідомости
і еменципацийных стремлінь Лемків⁵.

До днес тотя ситуація ся не змінила. Язык знакує лемківску до-
стоменніст так внутрішньо, як і зовнішньо – Лемко єст розпозна-
ваний головні на основі бесіды. Прото досвідчання спільнотовых
вартости, участи в них і хосну, якій приносят, до днес узнає ся за
можливе лем в рідным лемківскым языку. Але, противні тіж, всяка
стигматизация, преслідуваня, высміваня, яких досвідчали Лемкы,
проходила головні на основі языковой ріжниці.

В комуністычных часах, коли Лемкы презначены остали на
полну асиміляцію⁶, їх язык переховал ся головні в родинным, до-
машнім хоснуваню. В квітни 1989 покликана остала перша по-
выселенча організація – Товаришыня Лемків, од 1991 р. веде ся
формальні в школах вчыня лемківского языка, од 2013 р. ученикы
здают матуру з того языка, в роках 2001-2017 на Педагогічным

4 Duć-Fajfer, Olena. 2011. „Lemko” (1911-1914) – czasopismo inicjujące okres nowoczesności w dziejach Łemkowyny”, *Річник Руской Бурсы*, с. 13-20.

5 Duć-Fajfer, Olena. 2013. Tożsamość narodowa i język Łemków w XIX i XX wieku. в: *Łemkowie*, ред. Beata Machul-Telus: 29-60, Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe.

6 Duć-Fajfer, Helena. 2001. „Być Łemkiem w PRL-u. *Prace Etnograficzne* 36 PRL z pamięci, ред. Czesław Robotycki, с. 141-172.

Університеті в Кракові фунгувала лемківська філологія⁷. Далі розвиватся в тому ж мові література, медіальний переказ, наукова діяльність. З однієї сторони видно наявні динамічні розвивальні процеси, а з іншої – до діла з явищами, які вирішують про закріплення лемківського до категорії загрожених і високо загрожених мов, бо корчить, зникає міжпокоління безпосередній переказ того мови в родині⁸.

В 2001 р. лемківський мов як рідний закріплювало в Повсьольному Списі 5 605 польських громадян, то значить праві виходи, що закріплювали лемківську народність (5850)⁹. Натомість в Списі в 2011 р. видно уже гідну диспропорцію між декларациями лемківської народності – 9640, а лемківського мови – 6279¹⁰. Значить, що близько 1/3 свідомих Лемків не хочуть уже лемківського мови як рідного.

На обшари України не були ведені ніякі статистичні дослідження над лемківським мовом, бо до дні не остало в Україні узнаний за меншинний мов, подібні як Лемки/ Русини за етнічну меншину.

Узагальнення з бесід-інтерв'ю

Хоч не мож схоснувати моїх досліджень в стисло статистичним аспекті, то на їх основі мож сформулювати деякі узагальнені спостереження і внески з пошуканих висновків.

1. Во виходах зібраних висновків проявила **свідомість загрозливості**, в якій ся знаходить лемківський мов – лишання його през

7 Ватраль, Марта. 2011. Плачущі русинсько-лемківський мов. *Річник Руской Бурси*: 21-25.

8 Wicherkiewicz, Tomasz. 2011. Sytuacja językowa Łemków - stan, zagrożenia i postulaty, <http://www.beskid-niski.pl/forum/viewtopic.php?t=3906>, доступ 27.09.2018.

9 <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/narodowe-spisy-powszechne/narodowy-spis-powszechny-2002/wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-2002-narodowosci-oraz-jezyka/>, доступ 28. 09. 2018.

10 *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Opracowanie przygotowane na Kongres Demograficzny w dniach 22 -23 marca 2012 r., Warszawa, marzec 212 rok. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf, доступ 28.09.2018.

його хоснуватели, його полонізуваня або українізуваня, мала присутність серед діти. Найбарже песимістичні видит тоту кондицію старше покоління, котре уважат, же лемківскій язык мусит быти дома, в родині, а як го не є, значыт, він загыбат: «Язык наш ся цілком корчыт» (Ж. 87. Ч.)¹¹ Найбарже оптимістичні, парадоксальні видят будуче лемківского языка тоты, што не бесідууют до своїх діти по лемківскы, «бо діти і так ся навчат і будут Лемками, коли будут старшы» (М. 40. Л), або тоты, котры не навчыли ся того языка од своїх родичів, лем в школі ци на учельні і знають, же така можність єст, зато, подля них, брак родинного переказу неє аж таким великым загорожыньом для языка. «В просторі академіцкым, в котрым єм ся навчыла і тепер фунгую єст добра кондиция» (Ж. 28. Ч). «Язык скоро не вмере, бо преці сут ішы діти, котры тепер вчыт Варка» (Ж. 33. Л.).

2. Во вшыткых без вынятку выповідах **выселіня Лемків** вказуване было як чынник, котрый в найвысшій міри вплил на вызбываня ся през люди рідного языка і його деградацію. „Зато нас выселили, жебы нас не было. Все сме заваджали» (Ж. 90. Ч.) «Там на місци было дуже люди, то бы ся тримало єдно – ціле село, ціле село был бы Лемко, наступный был бы Лемко і вшыткы бы ся сходили, думам, же польского бы так не потрібували» (Ж. 87. Ч.).
3. Інчы з найчастііше выміняных причин, то: **страх пред преслідуванями** (єден з выповідаючых ся бесідувал о страшным побитю, з якого чудом вышол живий, скатуваню лем прото, же зідентифікувано го як Лемка (М. 79. Ч.); **страх пред осмішыньом, пред страчыньом роботы, неможністю авансуваня, гіршым одношыньом ся** до него. «Він (дідо, котрий достал якісу добру посаду державну і барз скоро ся засимілювал) мі бесідувал, же страшні не хтіл, жебы ся дознали, бо як бы ся дознали, же він єст з Береста, то зараз бы было, же там Українці, УПА і так далыше. Не хотіл до той ступени, же (...) якіса

11 Знакуваня собесідників: Ж. - жена, М. – мужчына; чысло років; Л. – Лемковина, Ч. – чужына, У. – Україна.

сусідка іщы з Береста, там ся стрітили на чужыні і она повіла: добриден. Мій дідо был з якісыма своїма колегами з работы і удавал, же ёй не зна – же якіса там глупя баба, штоси там бесідуе». «Знам, же в мой родині ест і тепер штоси таке, же то ест пятно і не хочут дітям переказувати» (Ж. 28. Ч.)

Часто за причину подавано **ганьбліня ся свойой одмінности**. Тоты, котры бесідували дома до діти по польскы тлумачыли тото як дбаня, жебы діти не мали клопотів в передшколю, в школі, жебы ся з них не сміяли, жебы они розуміли язык школы і жебы іх учытелі і колегы розуміли. «Дзецко, жебы собі ліпше радило в школі, подстава, то мусит добрі знати язык польскій. А жебы ся навчыло, то треба го навчыти, а лемківского то і так ся навчыт». «Я знам такій припадок, де дома не было ани слова по польскы і хлопчыско 6 років пішол до школы, до зерувкы і ани слова по польскы, і навет як мал 15 років, то мал даякы такы слова. І діти ся з него сміяли, з тых слів ся сміяли но і проблем (...) як ся сміют з дітины інчы, то не ест то таке комфорте» (М. 40. Л.).

Приявне ест тіж в выповідях комунікуваня **гіршого статусу, гіршости, планной якости лемківского языка**. Праві 40 років тому почула ем од одной старшой Лемкыні, котра бесідувала до внуків по польскы, же «з лемківскым то лем до стайні» (Ж. 52. Л.). Днес ёй внучка (сама уж мама троіх діти) радит, же она «не хоче быти дінозауром» (Ж. 42. Л.), лемківскій не ест для ней ани інтэресуючы ани придатный. Тепер в інтэर्वю зарэс-струвала ем опінію генетычні 100% Лемкыні, студенткы (яка не вынесла языка з хыжы), же лемківскій ся ій не подабат, бо «ест нечысты і несамодільный, косьявый, за барз подібный до польского і ма лем кінцівкы позміняны; окрем того дуже слів в ним бракуе» (Ж. 23. Л.).

4. Праві каждый з выповідаючых ся узнавал, же **лемківскій язык повинно ся ратувати**. Найбільше осіб, головні молодшого покоління, односило свої уявы о ревіталізуваню языка до школьной системы, хоц част еднак виділя повязаня школы з родином і зазначала, же вывчений в школі язык, як не буде підтримуваний в

родині, загибне. Были такы, што звертали увагу головні на свідоміст, котру переказує ся в родині, але тіж в церкві. Загальні, звідуваны особы, головні молодшы, виділи можности ревіталізації і зауважали, же она уж покус стає ся видима.

5. Вкінці (з вынятком 4 осіб в Польщі і двох на Україні) вшыткы інчы уважали, же дітина, котрій родиче не переказали рідного языка в натуральнуй спосіб **барз дуже тратит і родиче роблят їй велику кривду**. Кривда єст головні в тым, же заберат ся їй доступ до цілой родовой традиції і емоцій, якы сут повязаны з рідным языком. «Уважаю, же велька кривда єст роблена для тых діти і для цілого систему соспільного, котрый якоси іщы там в нас функціонує, але през такы діяня його функціонуваня єст скорочане, а дітина тратит систем вартости, якій ся неправильні розвиват» (М. 32. Л.) «Школа може вернути переказ меджепоколінньовий, але не заступити. Кед ся од малого не чує, же то єст важне кым ся єст, то можна ся вчыти, але школа того не передаст (...). Дітина вельо тратит, в языку ся познає цілый світ даный. Можу повісти што я єм стратила – вельо культуровых річы, од тых найпростійшых до таких як релігія. Но нихто мі не описувал світа по лемківскы, тото вшытко ся тратит, бо тот світ выглядає інакше, як тот, што ся описує по польскы, українскы ци російскы ... Барз хтіла бы-м ховати діти в лемківскым языку. Бою ся лем того, же коли я єм была хована в польській бесіді, же в середині буду мала штоси так велького, же не буду знала. На тоту хвилю не принимаю інчой можливости. Закладаю, же інчой можливости неє. Я рішаю так і крапка.» (Ж. 33. Л.) «Барз вельо тратит, бо тратит барз важний аспект своей достоменности (...) Тратят звязок з родинюм. Думаю, же стратила єм барз вельо» (Ж. 28. Ч.).

6. Ци такы особы маюť **жаль до родичів**, же ім не преказали языка?

«Не знаю ци мам жаль, ци то тото почутя, бо барз люблю свою родину, але знаю, же вшытко могло кус інакше выглядати... на щєстья мала-м внутрішню таку потребу... в мене в хыжы ся злі про Лемків не бесідувало, одворотні, бесідувало ся, же сме

Лемками» (Ж. 33. Л.). «Мала єм кус жаль, але уж не мам, бо розумію, чом так ся стало» (Ж. 28. Ч.). «Мам кус жаль до діда, же николи до мя не бесідує по лемківскы» (М. 20. Л).

Так бесідують особы, котры якоси порадили собі зо стратом языка, самы ся навчили і вернули до языка.

Языковы выборы єдной родини¹²

Однесу ся гев до штырьох поколінь єдной пересічної лемківской родини під оглядом достоменностьовых і языковых выборов єй членів протягом понад 100 років, што дозволит мати уяву, як кількістно і якісно проходить асиміляційный процес в лемківскым языку.

Кінцовы выники проведеной аналізы в кількістным аспекті

1. **Протоплясты** - Лемко і Лемкыня вроджены на Західній Лемковині в 1904 і 1907 р., вінчали ся в 1927 р. – лемківскоязычны – **100% лемківскій язык.**
2. **I Покоління** – вроджене на Лемковині в роках 1927-1944 – **6 осіб** виключні лемківскоязычных - **100% лемківскій язык.**
3. **II Покоління** – вроджене на Заході і в Горах в роках 1948-1976 – **20 осіб**, в тым первістні 6 польскоязычных, 14 лемківскоязычных, з часом 9 польскоязычных, 11 лемківскоязычных - первістні 30% польскоязычных, **70% лемківскоязычных**, з часом 45% польскоязычных, **55% лемківскоязычных.**
4. **III Покоління** – вроджене в роках 1972-2015 на Заході, в Горах, в Чехах, ріжних містах в Польщі - **51 осіб** - первістні 3 чешскоязычны, 35 польскоязычных, 13 лемківскоязычных, з часом 3 чешскоязычны, 34 польскоязычны, 14 лемківскоязычных, первістні 68% польскоязычных, **25% лемківскоязычных**, з часом 66 польскоязычных, **27% лемківскоязычных.**

12 Тот розділ в первістій (шыршій) версії працы єст значучо розбудуваный докладным описом штырьох поколінь єдной пересічної лемківской родини під оглядом достоменностьовых і языковых выборов єй членів. Гев з огляду на ограничене місце подаю лем числово-процентову синтезу того опису.

5. **IV Покоління** – вроджене в роках 1994-2017, в Горах, в Чехах, ріжних містах в Польщі і Ірляндії – 29 осіб – 7 чешскоязычных, 19 польскоязычных, 3 лемківскоязычны 65% польскоязычных, **10% лемківскоязычных**.

Загальний внесок:

Провела єм аналізу, головні кількістну, языковых (тіж достоянностейовых) выборов в єдній лемківській родині протягом століття в 4 поколіннях потомных лемківского содружества (діти, внуки, правнуки і пра-правнуки). Зо 100% участи лемківского языка в першым поколіню (діти), вродженим на Лемковині, перед 1947 р. чысло хоснуватели лемківского языка в тій родині впало до 10 % в четвертым поколіню (пра-правнуки).

Індивідуальны выповіди о своїх языковых выборах і їх рационалізуваня

І Примір

Лемко, 40 років, вроджений в Горах, де родиче вернули в 1962 р. і были єдином лемківском родином в рідным селі. Міцно плекали рідну традицію і язык. Знал, же не повинен брати жены Полькы, нашол жену на Україні. Мають дві дівочки (3 і 5). Мою увагу звернули тым, же до діти в церкви бесідували в польским языку. Бесіду провела єм в їх хыжы.

«То што бесідую, бесідую з досвідчыня інчых родин. Дзецко, жебы собі ліпше радило в школі, підстава, то мусит добрі знати язык польскій. А жебы ся навчыло, то треба го навчыти, а лемківского то і так ся навчыт, дома буде чуло. Докля ся не навчыт польского, не повинно быти лемківского. Мы уж говориме, іздиме на Україну, українскій уж розуміют. Найгірше єст товды, коли родиче вцалі не хцут говрити по лемківскы ци там по своему, то товды де дітина буде чула. А як ся уж навчыт польского, то буде ся чула комфортно. Як ся добрі не навчыт по польскы буде мало клопаты, не буде мало такого комфорту. Учителе не розуміли, діти ся сміяли. Найбарже ся сміяли тоты, котры были піл-Лемками. Хтіли ся приподабати, же він єст векшый Поляк, бо він знає як повинно

быти. Встыдил ся свого (...). Як бы в нас лемківска школа была, то што іншого, але єст польска. Сам язык... йому самому утримати ся тяжко, товды не буде заникал, як буде повязаний з релігійом. Буде заникал, як люде будут преходити на католицизм. Можна бесідувати по польскы, жебы ся навчыло, але як люде будут ходити до церкви, то діти будут мати прикладово по 10 років і будут розмавляти, бо будут мати де розмавляти» (Але як раз в церкви єм чула, же вы до діти по польскы радите) «Але они іщы малы, од вересня лем зачали ся вчыти лемківського. Як буде мішала слова, буде злі, я з нима гадам навет в церкви по польскы, жебы ся навчили по польскы. Того мі жаден психолог не повіст, бо знам на своїм прикладі, же діти мішають. Ведгуг мене то смішне, бо як ся гадат по польскы, то не повинно ся мішати (...). Рідный язык то з діда-прадіда. Він єст в серци. Рідный язык товды был бы чыстий, як бы люде были на місци. Я якій єм ся вродил, такій вму і дітям тіж прекажу. Они были хрещены як православны Лемкы. Мы тепер вчyme іх польского а пак перейдеме на лемківскій, преці они іщы не дорослы. Што з того, же я тєраз навчу, як коли она буде мала 20 років, змінит культуру і піде за якісого Поляка.

II Примір

Хлопец, 20 років (студент), Лемко лем по діду од страны няня, бабця Полька, мама Полька, вроджений і вихованый на Лемковині в селі своїх прадідів. Хованый в польскым языку, як мал парунадцет років, рішыл навчыти ся лемківського.

(На кілько Ты тот язык одчуваш як емоційні близший од інших, котрых ся вчыш?) «Но єст близший, бо в родині ся го чуло і зо знаємыма і з родином ним бесідую. Думам, же єст ріжниця в присвоїню языка од дітинства а в моім навчынню ся го, я го не уживам на штоден, але часом думам в тым языку, або ся мі сние дашто по лемківскы. Дідо не бесідує до мене по лемківскы, лем до Лемків. Може люде не бесідували колиси зо страху, зо встыду, по выселінях. Думам, же хтіл бы-м своїм дітям переказати лемківскій. Хтіл бы-м жебы тота культура не пішла в непамят. Тета (тверда Лемкыня) мене вховувала, цілий час до мене гадала і вчыла мя як быти

добрым человеком і переказала тоту част. Але може быти встыд, страх, нп. моя кузинка як до ней гадам по лемківскы, то для ней то смішне. Не о то ходит, же він непридатный, лем о то, жебы то не загинуло, жебы то переказати.» (А што тратит человек, коли ест Лемком і не остає му переказана тота частка, ци то ест даяка стра-та?) «Так (смутно повіл), напевно тратит дуже, тото найважнйше, чым ся ріжнит, так, як бы тратил своє коріня. Лемківскій мал ем по части в родині і не хцу, жебы ся тото забыло. Можна вернути до рідного языка, як ся буде отачало такыма людми, для котрых він ест рідний»

III Примір

Жена, 61 років, на Західній Україні, де в 45 р. пришли з далекої України ей дідове вывезены гын з Лемковины, пережили страшну травму – голод, смерт. Барз жалуют, же стратили Лемковину. Выховувала ся при бабі і лемківскій іщы добрі памята, хоц тяжко ій в ним бесідувати, не привыкла.

«Бабця бесідували лем по лемківскы і я товды ем добрі знала, тепер не хосную, тяжко си припомнути. В школі, як сме бесідували по лемківскы, то учителя нас били ленійком по руках. Сміяли ся з нас, карали. Памятам як колиси учитель написал до мойой мамы, же ма прийти до школы. Мама робила цілыма днями, то пішли баба, взяли си такій порядний прут і ідут. Пришли до канцелярії і звідуют учителя – котрый француз што наробил (бо сме ходили во двоє з братом). Учитель гварит – Петришак, найперше одставте прут, я вас не кликал, лем ваши дівку. - Але я ем пришла, бо она не може, котрый то француз што наробил, бесідуите – Та никотрый нич не наробил, одставте прут, лем ваши внуки бесідуют в школі по лемківскы, а так не можна» І товды баба стали, взяли прут і гварят «То я їх мам вчыти, жебы ся ганьбили свого языка? Так!». Учитель чым скорше казал ім вертати домів. Баба все бесідували лем по лемківскы. Тепер то модне, яле люде уж не знають. Колиси не вільно было.

IV Примір

Дівчина, 27 років, з родини вполни лемківской, оселеной близко Вроцлава дома николи не бесідували по лемківскы. Навчыла ся лемківского на студиях (лемк. філології) і працює в просторі лемківского языка.

(Якій єст Твій рідный язык) «Лемківского навчыла єм ся на студиях, прото мій рідный язык, в яком єм ся виховувала, то язык польскій, але тепер, як про тото думам, то як бы не было акції «Вісла», то моім першым был бы лемківскій і лемківскій єст языком моїх родичів, моїх дідів і зато мі тепер єст барз близкій, хоц він для мя єст втурный. В списі як рідный задеклярувала єм лемківскій. Як уж єм ся навчыла, то товды могла єм бесідувати з няньом і родином і бесідуєме правдиві, натуральні. Контакт был зорваний, але єм го іщы направила, в остатній хвили. Дідо (од страны мамы) бесідувал лем по лемківскы, але діти не вчыл. Лемківскій язык барз ся мі подабат. Тішыла єм ся, же моя родина од стороны няня, як была в нас, ціла бесідувала зо собом по лемківскы». «Од стороны мамы дідове барз скоро ся засимілювали. Мій няньо виховувал ся в тым языку, бо были на газдівці, але мал барз дуже травм на тым тлі, зато втюк од того языка, не хтіл го нам переказати, бо асоціювал го зо злыма чутями».

«Для мене найтяжше было, жебы ся погодити з тым, же єм Лемкыньом, няньо, мама, ціла родина то Лемкы і я не мам з нима контакту, як ходит про тот лемківскій простір і як єм ся зачала вчыти лемківского, то для мене было барз фруструюче, же не вчу ся так скоро, же не знам як вымавляти, бо нихто мя того не навчыл од самого початку. І тіж ходит о цілу історію і культуру, бо я бы-м хтіла, жебы мя робити кеселицю навчыла мама або баба, а не жебы-м мусіла глядати того в книжках, того як мешкали на Лемкови-ні мої дідове, повинна-м ся дознати од них, а не доходити до того през книжки Тоты, што не достають дома рідного языка тратят звязок з родином. Думам, же стратила єм барз вельо зато, же єм од початку не бесідувала з няньом по лемківскы, бо мі ся видит, же нашы реляції были бы кус інчы... Для мойого няня лемківскій язык асоціює ся з його родичами, котрых єм не знала, бо вмерли

скорше і я барз невельо знам про мою бабу і мого діда і як мій няньо тепер бесідує про штоси што было в хыжи, то він бесідує по лемківскы, бо він того так запам'ятав і так чул і думав, же того єм стратила».

V Примір

Дівчына 21 років, вроджена на Лемковині, де прадідо і дідо з бабом вернули під кінець 50. років, до рідного села. Виховувала ся в натуральній послідовній лемківскости і до тепер бесідує ся в їх хыжы лем по лемківскы. Вчыла ся в школі лемківского языка, здавала го на матурі.

«Лемківській язык барз ся мі подабат, думав, же рідный язык ся все подабат. Трафила ся мі така ситуація, же в Кракові ішла пані і бесідувала през телефон чысто по лемківскы. Для мя то нетыпова ситуація. Сама до себе навет єм ся усміхала, же єднак можна. Заставляла єм ся, хто то може быти. Я сама все бесідує лем по лемківскы, думав, же мы молоды не маме уж того што старшы, же ся ганьблят ци боят. Для нас то натуральне, же бесідуєме. Николи не мала єм прикрости з причыны языка. Єст кус розріжніня на тых, што мешкают на Заході а тых, што мешкают в Горах. То хыбаль з призвычаія тоты зо Заходу бесідуєт медже собом по польскы. Ходят разом до школы, стрічають ся, але не бесідуєт зо собом по свому. Старшы люде чула єм, же мали про язык прикрости, але молоды ні. Мій няньо ходил до школы до Конечной, то там праві самы Лемкы были і не оповідав, жебы дашто было злі.

Лемківській на матурі выбрала єм, бо то наш язык. Само того, же як єст можніст писаня той матуры, то єст тепер на рівни польского языка. То такій внутрішній обовязок. Мы сме ся бороли, жебы ся вчыти лемківского в ліцеї. Тепер ся не вчат, не мам понятя чом. Пам'ятам, же для мене вчыня языка то была найприємнійша част тыжня, же сме могли ся зыйти, посідити разом, повчыти. То было своє товариство. Своє то значыт наше лемківске. Все ся односит до Лемків.

Лемківській язык не єст в добрым стані, міг бы быти в ліпшым. Як ся єст вихованым в хыжы по лемківскы, то як ся виходит, все

остає привычка. Для мя не до подуманя было, то был шок, же молоды на Заході ся сходят, мают барз велику свідоміст своей лемківскости, але з языком то не вяжут. Бесідууют по польскы. Хотячы ци нехотячы єст тот розділ, же мы з Гір, а они зо Заходу. Здає ся мі, же тоты на Заході не мают такого привязаня до Лемковины, же єст крас, же ся ту вертат, емоційональне привязаня, як мы. В нас ся тіж штораз барже од лемківского одходить, поминяючы того, же в языку єст полно полонізмів. Не можу выйти з зачудуваня, як виджу такы хыжы, де ся не бесідує по лемківскы. Для мя то старшні дивне. Діти навчены в школі, знають по лемківскы, а в хыжы родиче не дают ім шанс бесідувати по лемківскы. Думам, же такы родиче роблят дітям кривду. Школа може навчыти, але родиче повинни переказати язык. Знам ситуації, же діти, котры ся навчыли в пізнійшым віку, мают претенсії і жаль до родичів. Родиче роблят часто так прото, жебы дітині помочы, а не знають, же як ся знає шанувати своє, то і люде тя шануют. Коли бесідуо про Лемків по польскы, то думам, же до кінця мя не розуміют. Як ся заберат язык, то ся заберат культуру. Язык єст найважнійшым з ей атрибутів.

Тых пару приведеных ілюстраций языковых постав, єст лем выїмком з барз ріжнородного їх спектра. Але покус оддают они того языкове зріжницюваня, котре комунікує загорожыня языка, ведуче гу його загыбаню. З другой страны вказує, же головні в молодым поколіню сут такы особы, якы наставили ся на ревіталізуваня, вертаня до рідного языка, котрого ім родиче не переказали родинні, натуральні. Зато днес ништо ішчы не знал (певно і не хотіл) поставити диягнозы о смерти лемківского языка.

ЛІТЕРАТУРА

ВАТРАЛЬ, М. (2011) Плекаючы русиньско-лемківській язык. In: *Річник Руской Бурсы*, 2011, 7, ISSN 1896-222X, с. 21-25.

WICHERKIEWICZ, T. (2011) Sytuacja językowa Łemków - stan, zagrożenia i postulaty, <http://www.beskid-niski.pl/forum/viewtopic.php?t=3906>, доступ 27.09.2018.

DUĆ-FAJFER, H. (2001) Być Łemkiem w PRL-u. In: *Prace Etnograficzne*.

PRL z pamięci, . Czesław Robotycki, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ISBN 83-233-1457-8, 2014 c, c.141-172.

DUĆ-FAJFER, O. (2011) „Łemko” (1911-1914) – czasopismo inicjujące okres nowoczesności w dziejach Łemkowiny. In: *Річник Руской Бурсы*, 2011, 7, ISSN 1896-222X, c. 13-20.

Річник Руской Бурсы: 13-20.

DUĆ-FAJFER, O. (2013) Tożsamość narodowa i język Łemków w XIX i XX wieku. In: *Łemkowie*, red. Beata Machul-Telus: Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, ISBN 978-83-7666-232-9, 227 c., c. 29-60.

Річник Руской Бурсы (2017) Акция «Вісла» – Лемкы 1947-2017, ред. Олена Дуць-Файфер. , ISSN 1896-222X.

Русинський язык. (2004) ред. Paul Robert Magocsi, Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, ISBN 83-86881-38-0, 482 c.

Спис. 2002. <https://stat.gov.pl/spisy-powszechno/narodowe-spisy-powszechno/narodowy-spis-powszechny-2002/wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-2002-narodowosci-oraz-jezyka/>. доступ 28. 09. 2018.

Спис. (2011) *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Opracowanie przygotowane na Kongres Demograficzny w dniach 22 -23 marca 2012 r., Warszawa, marzec 2012 rok. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf. доступ 28.09.2018.

Dr hab. Helena Duć-Fajfer

<https://orcid.org/0000-0001-9436-3846>

Uniwersytet Jagielloński

Kraków, ul. Gołębia 24, 31-007

Poland

helena.duc-fajfer@uj.edu.pl

РУСИНСЬКИЙ ЛІТУРГІЧНИЙ ЯЗЫК В ПРАКТИЦІ ЦЕРЬКВИ

Франтішек КРАЙНЯК

Abstrakt

Príspevok analyzuje možné príčiny, prečo sa dodnes vo väčšej miere nepoužívajú pri bohoslužbách v rusínskych obciach cirkevné texty, preložené do rusínskeho jazyka.

Kľúčové slová: Evanjelium. Sväté písmo. Rusínsky jazyk.

Тема реферату передзвістує, же буде мати практичний характер. Реферат мапує, яка є тогочасна ситуація в практикованю русинського языка в релігійнім животі Церькви.

Зачну конкретным прикладом: Писав ся рік 1994. В пореволучній евфорії єден священик на одпусті при монастырю в Краснім Броді вегементно проголосив, же не мать ціну перекладати богослужебны тексты з церьковнославянського языка до языка русинського, бо о 10 років буде уж вшытко по словацькы. Од того часу перешло 23 роки а церьковнославянський язык жыє на наших парохіях дотеперь. Хоць з боку словацькы орьєнтованых священиків є велике намаганя запроваджати до богослужінь словацькый літургичный язык, літургію собі люде хранять, а зміну не хотять. Можеме повісти, же од р. 1968 сьме доднесь не зазнали нияку спонтанну словакізацію в наших русинських церьквах. Кажда проба завести літургичный словацькый язык выкликала жалостный крик і протест народа. То є ясный сігнал на задуманя ся компетентных особ чом то є так і што з тым.

Бо так як силована молитва не іде до неба, так і насилна словакізація не принесе Церькви благодатны плоды.

Рішіня є просте: Дати простор і русинському літургичному языку по наших русинських селах і в містах. А можу такой одповісти і чом. При практикованю русинського языка в молитвах, псалмах, стихірах ці читанях зо Святого писма, 99 % русинських

віруючих спонтанно приймають русинський язык. Є то зато, бо богослужіння в своїм материнському языку цілком розумлять, а тота зміна їм не нивочить народну ідентіту, як ся то ставать при запровадженню словацького языка.

Мої слова можуть потвердити вшиткы отцёве духовны, котры суть отворены русинському языку і запроваджують го до релігійного жывота своїх вірників.

Русиньскы переклады ся роблять од року 1981. Готовы суть: Тайны - Крещіня, Міропомазаня, Манжелство, таксамо Свячіня воды, свічок, пасхы, а тыж і Євангелія і Апостолы на неділі і свята цілого року, Недільна вечурня, Погріб віруючих, Літургія оперед посвяченых дарів, Літургія Йоана Златоустого. Комлетный є уж і переклад цілого Святого писма Нового завіта, повных 27 книг. Кедь ся діло доповнить потребными позначками, до двох років бы міг быти Новый завіт книжно wydаний. Ани не треба розоберати, який теологічний і пасторачный розмір мать того діло в русиньскім языку на полі катехетічнім і літургічнім, но і філологічнім, културнім і народнім.

До жывота віруючих ся літургічний русинський язык вношать пасівно і активно. Пасівно тогды, кедь народ лем слухать з уст священника русиньске слово при проповідях, молитвах, ці читаню Євангелія. І тото не є на шкоду, бо люде спознавають свій кодифікований язык, обогачують ся богатством русиньских слов, освоюють собі теологічну русиньску термінологію, привыкають на новотвары. Активна форма освоєваня собі русиньского літургічного языка є така, кедь і люде самы співають богослужіння і высловлюють кодифікованы слова своїма устами. Ту ся найвеце научать літературный язык і найдуть в нім залюбління. В практиці то видиме найвеце при Недільній вечурни, Літургії оперед посвяченых дарів і Погробі віруючих. Научіте ся богослужіння по русиньскы не є проблем ани про дітей, ани про молодеж, ани про середню ці найстаршу генерацію. Нераз чуєме філософования песімістів, же стара генерація дожыє в церковно-славянськім языку, а молода перейде на словацькый літургічний язык. Русиньска пасторачна практика свідчить, же русинський язык є приятелный про вшиткы

генерації. Самособов, треба ся го тыж учіти як каждый літературний язык.

Є переложене вшытко, што звычайный церковный живот потребує од крещіня аж по погріб. Переклады суть зроблены, но можности їх розвиваня суть іщі все недостаточны. На Словакії не є офіціально установлена ані єдна русиньска парохія з русиньскім літургічным языком, Можеме то прирівнати ку сітуації в русиньскім школстві: Учебники про школярів суть до каждой класы, лем школы не суть. Причіна? Не є інтерес родічів. В Церкві є дакус інша сітуація. Каждє місто, де жыють Русины, бы могло мати свою парохію, бо інтерес віруючих од молодых по старых є великий. Охота не є з боку церковной верхности.

На русиньскы переклады, хоць і они істо не суть доконалы, можеме быти горды. Уж лем зато, же суть роблены з церковно-славянських книг і не порушують кірілометодійску традицію і спірітуаліту. Іде о того, же Кіріл і Методій, а потім їх ученикы переложыли Святе писмо з Грецького языка до языка славянського. Тот переклад перешов до сфери обрядовой, што значить, же речіня Святого писма точно перешли до Літургії, Утрені, Вечурні, Тайн, Благословлінь і посвячінь, Погробу, Акафістів, Молебнів і так далше. Тото сьме дотримали і мы, в русиньскых перекладах. Меджі текстами Святого писма і текстами Богослужінь є злагода. Поясню о што іде. Словацькы грекокатолики перевзяли ціле Святе писмо од римокатоликів, котрых переклад є зроблений з латиньской Вулгаты од святого Єроніма. Тот переклад выдав *Spolok sv. Vojtecha v Tmavé*, найновше виданя є з року 1996. Словацькы грекокатолики тоды не переложыли Святе писмо з церковно-славянського языка, або грецького языка до словацького, но прияли готове словацьке - римокатолицьке. Но старославянскы богослужіня, котры были в давных часах зроблены з грецькых орігіналів, од літургії аж по молебены, Словаки перекладають уж в своїй режії, меджі іншым і речіня Святого писма. Так видиме незлагоду меджі текстами. Найвеце то видно в Псалмах. Наприклад в погробі, Псалм 118,73: *Руці твої сотворісті мя і создасті мя: вразумі мя, і научуся заповідем твоїм (церьк.слав.)*

Русинський переклад: *Твої руки ня сотворили і вытворили, поуч ня а порозумлю твоім заповідям.* Словацький римокатолицький переклад: *Tvoje ruky ma utvorili a stvárnil. Daj mi chápravosť a osvojím si tvoju náuku.*

Словацький грекокатолицький переклад: *Ruky tvoje ma stvorili a učinili. Pouč ma, aby som sa naučil твоjim prikázanim.*

Ту ясно видно, же богослужбный текст є інший як текст Святого писма.

Православна церков на Словакії видала в р. 2013 в словацькім языку Євангеліярь, то значіть вшиткы штири Євангелія на літургічне читаня. Переклад не є роблений прямо з церковно-славянського языка, но з чеського перекладу Нового завіта, котрый був зроблений в 1897 р. з церковнославянського языка до чеського языка і виданий в Петрограді про Волинських Чехів.

Хоць є то переклад з перекладу, мать дотриману кірілометодійську традицію.

Переберанєм чужого ся тратить наша спірітуаліта і орігіналіта. А тыж і релігійно-культурне богатство нашого народа.

Знам, же перекладати церковнославянскы тексты не є легка річ, а і в наших русинських перекладах бы ся наісто іщі дашто дало вышійшыти. Хочу тым лем підкреслити того, же маме переложений цілый Новый завіт, за котрый ся не мусиме ганьбити, котрый виходить з нашої церковной традиції і спірітуаліты, котрый є діло Русинів а є даром од Бога. Маме переложены богослужбны тексты, котры суть языково красны і співавы, котры народ приймає а не нивочать му ідентіту, праві наспак, ідентіту му зміцнюють. Є лем на нас, жебы сьме за того діло заставляли, боєвали, запроваджали го в церковнім животі і далше, а крок за кроком го теологічно і языково розвивали.

Не можу обійти ани тему іщі все великой народностной закомплексованости наших людей, бо она проростать і до церковной сфери.

При нашім намаганю сохрании языкове релігійне богатство наших Русинів видиме, же найвекша причіна словакізації обрядів не є зрозумілости ці незрозумілости богослужбного языка,

бо тот ся дасть научіти, але народностный комплекс. Кедь іщі не были переклады до русиньского языка, та сімпатізанти словацького языка спомеджі Русинів аргументовали тым, же церковно-славянський язык є незрозумілый, а зато народ духовно пропадять. Днесь, кедь уж маме русиньскы переклады, котрым люде розумлять, ся виявлять, же найвекший проблем є в языковій і народностній закомплексованости. Села страчають народну гордость. Родічі переставають бісїдовати зо своїма дітми своїм материньскым языком. Ганьблять ся за нёго. Найвече то видно при мішаньгх манжелствах. Стачіть наприклад, же кедь молоды крестять дітинку а єден з манжелів є Словак, уж ся му хотять приспособити одправов в словацькім языку. Тото саме видно і при вінчанках, погробах ці інших торжествах. Зато і священники - словаки, кедь прийдуть на русиньске село а відять тоту закомплексованость і боязливость людей, сміло запроваджують словацький літургічний язык. А так є то і в цивільній сфері, од школы аж по пошту.

Є потребне, жебы русиньскы медії часто і ясно поуказовали на тот проблем і піднимали народну і релігійну гордость наших людей. Найвече заберать, кедь визначны особности културного ці сполоченьского жывота ся сміло голосять ку Русинам і пояснюють народу прошто.

Спомянув єм переклад Нового завіта. Вірю, же нашы медії як Інфо Русин, Русин, Розглас, Телевізія і Театер го будуть хосновати, а не будуть вырабляти властны варіанти. Русиньскы церковны переклады, то релігійне, языкове, културне і народне богатство нашого народа. Є то орігіналне інтелектуалне діло нашої інтелігенції. Вірю, же ся стануть і орігіналнов практиков нашого народа.

Th.Lic. František Krajňák
Gréckokatolícky farský úrad
Kamienka
Slovakia

f.kraj@centrum.sk

SLOVÁ CIRKEVNOSLOVANSKÉHO PÔVODU V SPISOVNEJ RUSÍNČINE¹

Júlia DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ

Abstract

Standard Rusyn belongs to the group of East Slavonic languages. As is known from existing research, it is standard Rusyn vocabulary where the most words of Church Slavonic origin can be found. These also spread to Russian, as a result of long-term intense interlanguage contact between Church Slavonic and local dialects between the 12th century, when the local forms of Church Slavonic were established, and the beginning of the national revival in the 17th and 18th centuries, when the function of Church Slavonic was limited to the language of liturgy. The author studies the above topic based on analysis of an extract from an 11th century Church Slavonic text and compares it to its translation into standard Rusyn.

Keywords: Church Slavonic, standard Rusyn, interlanguage contact, the language of liturgy.

Lexika každého jazyka (nárečia) predstavuje najotvorenejšiu jazykovú rovinu, ktorá pohotovo reaguje na zmeny v spoločnosti, a to (1) preberaním nových slov (v minulosti najmä z nemčiny, latinčiny, rumunčiny, maďarčiny, v posledných desaťročiach aj zo spisovnej slovenčiny), (2) tvorením nových slov (predponami, príponami, skladaním), (3) zmenami v sémantickej (významovej) štruktúre slov (zužovanie, rozširovanie, zánik významu). Osobitnú vrstvu v slovnej zásobe spisovnej rusínčiny, ale aj ostatných východoslovanských jazykov predstavujú slová prevzaté z cirkevnoslovanského jazyka. Veľa pozornosti sa výskumu tzv. cirkevnoslavizmov, resp. slavizmov venovalo v ruskej jazykovede, pretože v spisovnej ruštine tieto slová južnoslovanského pôvodu tvoria bohatú vrstvu slovnej zásoby. Do tejto skupiny patria napríklad lexémy typu (1) **глава**¹ „kapitola v knihe“, **глава**² „vedúca alebo zodpovedná osoba“, napr.: *глава государства, глава семьи*

1 Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy projektu VEGA MŠVVaŠ Slovenskej republiky *Dynamiccké procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III* č. 1/0383/17 (2017-2019).

– **голова** „časť ľudského alebo zvieracieho tela“; (2) **Волгоград, Калининград** „časť zloženého slova v miestnom názve“ – **город** **Волгоград, Новгород**; (3) **здоровствовать** „byť zdravý, tešiť sa zdraviu“, **здравствуй(те)!** „dobrý deň“, **ахой(те)** – **здороваться** „pozdravovať sa s niekým, zdravitiť niekoho“, **здоровоохранение** „zdravotníctvo“ – **здоровье** „zdravie“, **здоро́во** „hovor. výborne, skvele, poriadne“; **князь Владимир**. V slovách cirkevnoslovanského pôvodu (*глава, Волгоград, здравствуй(те)!*) sa vyskytujú južnoslovanské striednice za psl. skupiny *tort-*, *tolt-*, kým v slovách typu *голова, город, здоровье* sa vyskytujú východoslovanské skupiny *torot-*, *tolot-*, ktoré sú charakteristické pre celú východoslovanskú jazykovú skupinu. Obidve skupiny slov sa líšia nielen zo sémantického, ale aj zo stylistického hľadiska.

V menšej miere sa cirkevnoslavizmy vyskytujú aj v spisovnej ukrajinčine, ktoré ukrajinskí jazykovedci nazývajú slovami staroslovianskeho pôvodu (старослов'янiзмi). Informácie o týchto lexémach nájdeme vo všetkých gramatikách spisovného ukrajinského jazyka. K takým slovám, ktoré v ruskom jazyku majú južnoslovanský (cirkevnoslovanský) pôvod a v ukrajinčine majú zreteľný východoslovanský základ, patria napríklad tieto lexémy: **владеть** – **володіти**, **враг** – **ворог**, **главный** – **головний**, **плен** – **полон**, **храбрый** – **хоробрий**, **здоровоохранение** – **охорона здоровья**, **Млечный путь** – **Молочний Шлях**, **князь Владимир** – **князь Володимир**.²

Ako je známe, slová cirkevnoslovanského pôvodu sa rozšírili do jazykov východoslovanskej jazykovej skupiny po prijatí krstu v Kyjevskej Rusi kniežaťom Vladimírom v roku 988. S prijatím kresťanstva súviselo aj prijatie staroslovienčiny ako liturgického jazyka. Koniec 10. stor. sa v slavistike pokladá za obdobie neskorej praslovanskej jednoty tesne pred jej rozpadom na tri základné skupiny: západoslovanskú, južnoslovanskú a východoslovanskú. Na základe štúdia staroslovianskych jazykových pamiatok sa však 10. storočie na jednej strane pokladá za koniec praslovanskej jednoty a na druhej strane za začiatok rozpadu praslovanskej jednoty. Podľa významného ruského jazyko-

2 ПОНОМАРІВ, О. Д. et al (2005): *Сучасна українська мова*. Підручник. Київ. Видавництво «Либідь», с. 70-71.

vedca N. N. Durnovo (1876 – 1937) o praslovanskej jednote hovoríme dovtedy, pokým jestvuje aspoň jedna spoločná celoslovanská zmena. A takouto poslednou zmenou je zánik a vokalizácia jerov z 10.-11.stor. Ďalšie dve zmeny z konca psl. jednoty – denazalizácia a kontrakcia – už nemajú celoslovanský charakter, pretože nezasiahli celé slovanské jazykové územie. Napríklad nosovky sa zachovali v poľštine, poľských nárečiach a v časti macedónskych nárečí. Kontrakcia čiže stiahnutie zasiahla východoslovanskú oblasť iba čiastočne, preto sa vo východoslovanských jazykoch vyskytujú popri pôvodných nekontrahovaných slovách aj novšie kontrahované tvary a slová.

Od ostatných slovanských jazykov sa staroslovienčina líši tým, že sú v nej doložené najstaršie písomné pamiatky, ktoré pomáhajú pri rekonštrukcii praslovanského základu. Praslovančina ako prajazyk, z ktorého sa divergentným (rozbiehavým) vývinom vyčlenili všetky slovanské jazyky vrátane staroslovienčiny, nie je písomne doložená. Najstaršie písomné pamiatky sú doložené až z 10.-11. stor. v staroslovienskom jazyku a od druhej polovice 13. stor. a začiatku 14. stor. aj súvislé jazykové pamiatky v staročeskom, v staropoľskom a staroruskom jazyku. Slovenčina má doložené najstaršie písomné pamiatky až z druhej polovice 15. storočia. Sú to: Žilinská kniha a Spišské modlitby. Preto vývin starej slovenčiny bol rekonštruovaný na základe výskumu slovenských nárečí. Rusínčina má doložené najstaršie písomné pamiatky až zo 17.-18. stor., keď sa formovala karpatská redakcia cirkevnej slovančiny, do ktorej prenikali prvky z miestneho jazyka (dialektu). Po podpísaní Užhorodskej únie v roku 1646 sa zintenzívnili jazykové kontakty medzi liturgickým jazykom a miestnymi karpatskými nárečiami, čo napokon viedlo k formovaniu osobitnej redakcie (typu) cirkevnoslovanského jazyka.

Najstaršie obdobie prvého spisovného jazyka Slovanov sa v odbornej literatúre nazýva **staroslovienskym obdobím**, ktoré sa vnútorne člení na

staršie cyrilo-metodské obdobie (863 – 885)

mladšie staroslovienske obdobie (koniec IX. – koniec XI. storočia).³

3 Opierame sa o periodizáciu dejín staroslovienskeho a cirkevnoslovanského jazyka podľa

Do tohto obdobia spadá **začiatok vzniku slovanského písomníctva** a slovanskej liturgie na území Veľkej Moravy a zároveň, žiaľ, aj **koniec tejto slávnej epochy**, ktorá sa navždy zapísala zlatými písmenami do dejín všetkých slovanských národov. Uvedené obdobie je v slovenskej a českej slavistike známe pod názvom **staroslovienske obdobie**, odvodeného od názvu prvého spisovného jazyka Slovanov, **starosloviensky jazyk**, vyskytujúceho sa v jazykových pamiatkach tohto obdobia. Do tohto obdobia spadá aj začiatok rozšírenia slovanského písomníctva a slovanskej liturgie k južným a neskôr aj k východným Slovanom, pretože po smrti arcibiskupa Metoda (6. apríla 885) kráľ Svätopluk zakázal na Veľkej Morave slovanskú liturgiu a Metodovi žiaci odišli na slovanský juh do Bulharska, odkiaľ sa kresťanstvo a slovanské písomníctvo šírilo do Srbska, Chorvátska a napokon na slovanský východ do Kyjevskej Rusi (knieža Vladimír prijal krst r. 988). V tomto mladšom staroslovienskom období sa formuje **veľkomoravská redakcia staroslovienčiny**, v ktorej sa vyskytujú západoslovanské javy veľkomoravskej proveniencie, t. j. vplyvy slovenského a českého jazyka.

Druhé obdobie sa datuje od začiatku XII. storočia až do konca XVII., resp. začiatku XVIII. storočia a nazýva sa **stredným obdobím**. S územným rozšírením staroslovienčiny na slovanský juh a východ vznikajú nové **lokálne redakcie (typy) staroslovienčiny**, ktoré sa v jazykovednej literatúre tradične nazývajú **redakciami cirkevnej slovančiny**. Do tohto obdobia spadá vznik a formovanie **bulharsko-macedónskej, srbskej, chorvátskej a východoslovanskej** [od XIV. storočia ruskej, bieloruskej, ukrajinskej a karpatskej (od 17. stor.)] **redakcie cirkevnej slovančiny**. Pre každú z uvedených redakcií je charakteristický iný súbor jazykových javov na zvukovej, morfolologickej, syntaktickej a lexikálnej rovine, ktoré sa vyvinuli v dôsledku jazykových kontaktov pôvodnej staroslovienčiny veľkomoravskej proveniencie a živého domáceho jazyka na danom slovanskom území. Preto sa v redakciách cirkevnej slovančiny vyskytujú také javy, ktoré sú výsledkom vývinu starej bulharčiny, macedónčiny, srbčiny, chorvátčiny,

českého slavistu M. Weingarta. In: WEINGART, M. (1937-1938): *Rukověť jazyka staroslověnského*. I - II. Praha.

ruštiny, ukrajinčiny a bieloruštiny. Cirkevná slovančina zohrala významnú úlohu v predpisovnom období uvedených jazykov, pretože na jednej strane plnila funkciu spisovného jazyka na danom slovanskom (v prípade Rumunska a Litvy i na neslovanskom) území, ale na druhej strane postupne narastala disproporcia medzi knižným charakterom cirkevnej slovančiny, ktorá sa používala v oficiálnej komunikácii a plnila funkciu celospoločenského dorozumievacieho prostriedku, a živým jazykom, ktorý sa používal v bežnej komunikácii v neoficiálnom styku. Tieto vplyvy prenikali do liturgického jazyka, do jazyka cirkvi a štátu a jazyka odbornej i umeleckej spisby. Zároveň s rozvojom aj diferenciáciou spoločnosti i štátnej organizácie prebiehal rozvoj jazykových štýlov ako napríklad náboženského, rokovacieho, publicistického a umeleckého štýlu.

V záverečnej fáze tohto druhého obdobia sa cirkevná slovančina napokon stáva brzdou v procese formovania spisovného jazyka na báze živého domáceho jazyka. Odzrkadlením týchto zložitých vzťahov napríklad medzi ruskou redakciou cirkevnej slovančiny a živým domácim (ruským) jazykom v predpisovnom období spisovnej ruštiny je teória troch štýlov veľkého ruského učenca v období klasicizmu V. M. Lomonosova (1711 – 1765), ktorý vymedzil tri štýly – vysoký, stredný a nízky – a pre každý žáner umeleckej i odbornej spisby vymedzil iný štýl, čím do istej miery reguloval používanie cirkevnoslovanských (povedané jeho slovami „славенских“, čiže slovienskych) prvkov a elementov zo živého ruského jazyka, tzv. *prostorečija*.⁴ Ďalší vývin ukázal, že cirkevná slovančina musela ustúpiť ruskému národnému jazyku, ktorý sa stal východiskovou bázou pri formovaní spisovného jazyka. Dôsledkom niekoľkostoročných jazykových kontaktov ruskej redakcie cirkevnej slovančiny a živého ruského jazyka bol fakt, že do novej spisovnej ruštiny, za tvorca ktorej sa pokladá najväčší ruský básnik A. S. Puškin, sa organicky včlenili i cirkevnoslovanské prvky.

Tretie čiže **nové obdobie** siaha od konca XVII. storočia, resp. od začiatku XVIII. storočia až po súčasnosť. Pre toto obdobie je cha-

4 Termín **просторечие** vznikol zo slovného spojenia „простая речь“ s významom „nie knižný“, národný jazyk v 16.-17. stor. v Rusku. Už v tomto období sa vyskytovali snahy používať „простую речь“ v literatúre. Рогов, ФИЛИН, Ф. П. et al. (1979): *Русский язык*. Энциклопедия. Москва: Издательство «Советская энциклопедия», с. 134, 239, 354-35.

rakteristické obmedzenie funkcií cirkevnej slovančiny na funkciu liturgického jazyka pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi. Začiatok uvedeného obdobia sa prekrýva so začiatkom národného obrodu, v ktorom vznikajú celospoločenské podmienky na kodifikáciu spisovných jazykov vo väčšine južnoslovanských i východoslovanských krajín. Po dlhotrvajúcich sporoch predstaviteľov konzervatívneho krídla a reprezentantov progresívneho krídla o zástoji cirkevnoslovanského jazyka v procese kodifikácie víťazia napokon stúpenci uzákonenia spisovného jazyka na báze živého domáceho jazyka.

* * *

V druhej časti príspevku uverejňujeme úryvok z cirkevnoslovanského textu, ktorý sa na základe grafických i jazykových znakov zaraďuje do 11. stor. Text sme prevzali z čítanky staroslovienskych textov, ktorá sa používa na čítanie a interpretáciu na seminároch z historickej jazykovednej disciplíny *Základy staroslovienčiny a slavistiky*.⁵ V ruskej odbornej literatúre sa táto pamiatka nazýva **Остромирово евангелие**, v slovenskej a českej slavistike sa stretávame s obidvoma názvami: **Ostromirovo evanjelium**, **Ostromirov evanjeliár**. Pamiatka je pomenovaná podľa posadníka (správcu mesta) Ostromira v Novgorode a je uložená vo Verejnej knižnici M. E. Saltykova-Ščedrína v Petrohrade. Celkove má 294 strán. V jazyku pamiatky sa vyskytuje vplyv ruského jazykového prostredia, na základe čoho sa zaraďuje medzi pamiatky ruského typu (ruskej redakcie) cirkevnoslovanského jazyka.⁶

Roku 1820 vydal ruský slavista Александр Христофорович Востоков spis *Рассуждение о славянском языке, служащее введением к Грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам*, v ktorom uvádza, že písomné doklady v cirkevnej slovančine, čiže v staroslovienčine, pochádzajú z polovice 9. storočia, a medzi najstaršie slovanské pamiatky radí **Ostromirovo**

5 KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. – VEČERKA, R. (1970): *Čítanka staroslověnských textů se slovníčkem*. Učební texty vysokých škol. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filosofická. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 33-34.

6 Porov. KURZ, J. (1969): *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 37–39.

evanjelium (Ostromirov evanjeliár) z rokov 1056–1057. Na základe štúdia poľštiny, ruštiny a cirkevnoslovanských rukopisov, najmä Ostromirovho evanjeliára dospel k záveru, že pôvodne sa v staroslovienčine vyskytovali nosovky **ѧ, ѡ, ѣ, ѧ**, namiesto ktorých sa v ruštine vyskytujú striednice **u, ju, 'a**, kým v poľštine sa nosovky zachovali, ale v zmenenej podobe. Taktiež zistil, že v staroslovienčine sa vyskytovali tvrdý a mäkký jer **ѣ, ѡ** ako osobitné hlásky, ktoré v živej ruštine boli nahradené striednicami **o, e**, kým v cirkevnoslovanských pamiatkach plnia funkciu grafém (označujú tvrdú a mäkkú spoluhlásku).

Keď sa o vydaní Vostokovovho *Рассуждения о славянском языке* (1820) dozvedel J. Dobrovský, zakladateľ slavistiky, chcel svoje *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (Prag 1822), ktoré vyšli o dva roky neskôr, zničiť. Dobrovský bol známy kritickým prístupom k štúdiu prameňov, pamiatok, názorov iných slavistov, ale aj vlastných názorov. Preto si uvedomoval neaktuálnosť svojej učebnice staroslovienčiny, keďže on sám nemal to šťastie, aby pripravil vydanie staroslovienskej pamiatky, ani na rozdiel od iných slavistov nemal k dispozícii taký vzácny rukopis, ako to bolo v prípade Ostromirovho evanjeliára z 11. storočia, ktorý mal k dispozícii ruský bádateľ A. Ch. Vostokov pri písaní svojich *Рассуждений*. Uvedená pamiatka sa v súčasnosti pokladá za najstaršiu pamiatku ruskej redakcie cirkevnoslovanského jazyka, pretože obsahuje viaceré rusizmy, napr.: ruské striednice za nosovky **ѧ > ѡѣ, ѡѡ > ѡѣ, ѡѡ > ѡѡ**; striednice **ж** (východoslovanská) a **жд** (južnoslovanská) za pôvodné psl. *dj; skupiny **ѡѣ, ѡѡ, ѡѡ, resp. ѡѡѡ, ѡѡѡ, ѡѡѡ, resp. ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ**; spojenia **-ѡѡ-**, resp. **-ѡѡ-** pri tvorení imperfekta; pádovú koncovku **-ѡѡѡ** v inštrumentáli singuláru o-kmeňov, osobnú príponu **-ѡѡ** v 3. osobe jednotného čísla slovies prítomného času a pod.⁷ **A. Ch. Vostokov pripravil roku 1843 prvé vedecké vydanie Ostromirovho evanjelia.**

7 ВАН-БЕЙК, Н. (VAN WIJK, N.) (1957): *История старославянского языка*. Перевод с немецкого В. В. Бородич. Москва: Издательство иностранной литературы, с. 54–55.

Úryvok z Ostromirovho evanjeliára
Evanjelium podľa Matúša, hlava XXVI, verš 69 – 74

Ъ МАТѢА
СВѦТѢ БЛАГОЕБЕСТВОЕАНІЕ
ГЛАВѦ КС, СТИХЪ ͵Ѣ - ѠД

69. ПЕТРЪ ЖЕ БѢНѢ СѢДѢАШЕ НА ДВОРѢ . И ПРИСТѢПИ КЪ
НѢМОУ ІЕДИНА РАБЫНИ ГЛ҃ЖЦИ . И ТЫ БѢ СЪ ІІСОУСОМЪ
ГАЛИЛЕИСКИМЪ . 70. ОНЪ ЖЕ ОТВѢРЖЕ СѦ ІЕГО ПРѢДЪ
ВЪСѢМИ ГЛАГОЛИ . НЕ ВѢМЪ ЧЪТО ГЛ҃ЕШИ . 71. И ИШДЪШОУ
ІЕМОУ ВЪ ВРАТА ОУЗЫРѢ И ДРОУГАИ И ГЛ҃И ИМЪ . ТОУ И СЪ
БѢ СЪ ТѢОСОМЪ НАЗАРЕИСКИМЪ . 72. И ПЛКЫ ОТВѢРЖЕ
СѦ СЪ КЛАТВОЖ . ІАКО НЕ ЗНАЮ ЧЛ҃КѦ . 73. НЕ ПО МЪНОЗѢ
ЖЕ ПРИСТѢПЛЫШЕ СТОЯЩИИ РЕКОША ПЕТРОВИ . ВЪ
ИСТИНЖ И ТЫ ОТЪ НИХЪ ІЕСИ . ІЕО БЕСѢДА ТВОЯ ІВѢ ТА
ТВОРИТЬ . 74. ТОГДА НАЧАТЪ РОТИТИ СѦ . И КЛАТИ . ІАКО
НЕ ЗНАЮ ЧЛ҃КѦ . И ІАБИЕ КОУРЪ ВЪЗГЛАСИ .

Тетраевангеліє
Євангеліє од святого Мафтея
Глава XXVI
Стих 69 – 74

69. Петро сидів вонка на дворі. І пришла ку ньому една служниця, і повіла: „І ты був з Ісусом Галілейским.“ 70. Но він перед вшыткыма одрік ся і повів: „Не знам, што говориш.“ 71. А як ішов ку брані, збачіла його і друга, і говорить тым, котры там были: „І тот був з Ісусом Назаряном.“ 72. А він знова одрік ся і присягав, же не познать (*того*) чоловіка. 73. Пізніше пришли і остатні, котры там были і повіли Петрови: „Ты справды еден із них, познати то по бісіді.“ 74. А він зачав верабожати ся і присягати, же не познать (*того*) чоловіка. Тогды заспівав когут.⁸

8 ТЕТРАСВАНГЕЛІС. (2009) З церковнославянського языка на язык русинський переложили: о. Франтішек Крайняк і Йосиф Кудзей. Світовий конгрес Русинів, с. 121.

• Stsl., csl. **ГЛАВА** – podstatné meno ženského rodu, a-kmeň, IV. deklinácia (1) „hlava, časť ľudského alebo zvieracieho tela“, (2) kapitola v knihe; **psl. *golva** (lit. galvà, lot. galva) > **glava** (v južnoslovanskej skupine a v češtine a slovenčine); **glowa** (západoslovanská skupina okrem češtiny a slovenčiny); **golova /holova** (vo východoslovanskej jazykovej skupine). Všeslovanské slovo.

Rusín. **глава** „kapitola v knihe“ – podstatné meno, ženského rodu, 1. skloňovanie. Ide o prevzatie z cirkevnoslovanského jazyka, ktoré má presne vymedzený význam: „kapitola v Biblii“, „kapitola vo sv. Evanjeliu“. Popri ňom sa v spisovnej rusínčine vyskytuje aj slovo s východoslovanskou realizáciou **голова**, čiže so skupinami **torot-**, **tolot-** a s významom: „hlava, časť ľudského alebo zvieracieho tela“.

V lemkovskom jazyku v Poľsku sa lexéma **глава** vyskytuje napríklad v prísloví „**В главо(у)сікы втекло літо на пасікы**“ a v názve sviatku *S’ťatie sv. Jána* „**Главо(у)сікы**“. Podobný názov sa vyskytuje aj rusínskym jazykom a v rusínskych nárečiach na Slovensku: „**Свято главосікы**“. Ide o prevzatie z cirkevnej slovančiny a v súčasnej spisovnej rusínčine by sme ich mohli označovať štylistickým kvalifikátorom **knižný**.⁹

• Stsl. **БЕСѢДА** – podstatné meno ženského rodu, a-kmeň, IV. deklinácia: (1) slovo, reč, rozhovor; (2) kázeň, homília; **psl., stsl. besěda** < ***bez-sěda**: **bez-** je totožné s predložkou, ale v tomto prípade má adverbálny význam „von, vonku“ a **sěda** je od **sěděti**: spoločné posedenie vonku, pred domom, s priateľským rozhovorom. V maďarčine **beszéd** „reč“ ide o slovanskú výpožičku.¹⁰

Slovo sa vyskytuje vo všetkých slovanských jazykoch, iba v južnoslovanskej skupine sa zachovali tie isté významy ako v staroslovienčine, t. j. (1) reč, (2) slovo, (3) rozhovor“; v ukrajinčine má lexéma **besida** zúžený význam (1) reč, (2) rozhovor. V západnej skupine slovanských jazykov vývin smeroval ešte k väčšiemu zúženiu významu: „rozhovor, družná zábava.“

9 HOROSZCZAK, J. (2004) *Словник лемківско-польскій польско-лемківскій*. Warszawa: Rutenika, s. 43.

10 MACHEK, V. (1971) *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 52.

- ✓ Rusín. **бісїда** – podstatné meno ženského rodu, 1. skloňovanie: „reč“; napr.: Звук **речи (бісїды)** – то є конкретный звук ... на звуку **речи (бісїды)** ся мож позерати з різных поглядів.“ (Рогов. Граматика русиньского языка. Prešov 2015, s. s. 14, 18).

Pôvodná opozícia výrazov v slovenčine **язык – reč (langue – parole)**, v rusínčine **язык – бісїда** sa v dôsledku slovensko-rusínskych jazykových kontaktov zmenila na opozíciu **язык – реч** a lexéma **бісїда** sa dostala na okraj slovnej zásoby rusínčiny. Frekventované je sloveso **бісїдовати** „hovoriť, rozprávať“ odvodené od substantíva **бісїда**.

- ✓ V rusínskom jazyku na Zakarpatskej Ukrajine lexéma **бесїда/ бисїда** má obidva významy: (1) jazyk, reč [**У каждого народа – своя бесїда (бисїда)**], (2) rozhovor [**Бесїды (бисїды) много, а розума мало**].¹¹ V lemkovskom jazyku v Poľsku lexéma **бесїда** má tiež obidva významy: (1) jazyk, reč, (2) rozhovor a vyskytuje sa tiež sloveso **бесїдувати** „hovoriť, rozprávať“.¹²

- ✓ Vo vojvodinskej rusínčine je lexéma **бешед** veľmi frekventovaná a najčastejšie sa používa s dvoma významami: (1) jazyk, reč, dialekt; (2) slovo, napríklad názov prvej učebnice vojvodinskej rusínčiny od Gabora Kostelnika (1923) znie: **Граматика бачваньско-рускей бешеди**. „Граматика диялекту, хтори так далеко од кнїжковой бешеди, як наша бачваньско-руська бешеда муши буц ширше написана уж прето, же би ше могло розпознац, дзе заправо спада тот диялект? ...**Граматика то наука о бешеди (язику)**.... Лем на **мацериньскей бешеди** можеме добре и льегко зрозумиц.... **Бешед**а ше склада зос словох.“¹³ Veľmi bohatú sémantickú štruktúru má lexéma **бешед**а aj v súčasnom rusínskom jazyku vo Vojvodine: (1) rozhovor (з **уліци чуц бешеду**); (2) reč (**познам го по бешеди**); (3) (a) jazyk (**цудза бешед**а) (b) dialekt, nářečie; (4) slávnostná reč; (5) ustálené spojenia: **анї бешеди ’так не шме буц’, весц бешеду; звесц**

11 ЧОПІ, Ю. (2013): *Словарь русиньского языка*. Том 1. Ужгород, с. 35.

12 HOROSZCZAK, J. (2004): *Словник лемківско-польскій польско-лемківскій*. Warszawa: Rutenika, s. 24.

13 КОСТЕЛНИК, Г. (1923) *Граматика бачваньско-рускей бешеди*. Видаватель и властитель: Руски Керестур: Руске Нар. Просвитне Дружтво (Перше слово – Увод – Перша часц).

бешеду о дачим; заварло му бешеду, одняло му бешеду; прервец дакого у бешеди; стануц з даким до бешеди.¹⁴

Zaujímá nás, v akom význame sa používa táto lexéma v gramatikách rusínskeho jazyka v porovnaní s rokom 1923, keď vychádza **Грамматика бачваньско-рускей бешеди**? Údaje čerpáme z učebnice **Грамматика русского языка** pre gymnáziá od Juliana Ramača (2002). Ako sme zistili, v súčasnom rusínskom jazyku vo Vojvodine sa používa lexéma **бешед** s významom „nárečie“ a ako synonymum sa používa druhý výraz **диалект** napr.: „**По приселению руски язык ше розвивал у нових условийох одделени од карпатских бешедох.... Тот текст би на нашей бешеди глашел. ...Приклад з украинских карпатских бешедох. ...Подобносьц нашего языка з языками и диалектами карпатского ареалу. ...Треба же бизме применювали и методу поровнования керестурскей и коцурскей бешеди. ...Дасдни слова з карпатскей лексики старши людзе ище хасную у бешеди.**“

Okrem toho sa používa derivát v spojeniach **бешедни язык** „hovorový jazyk“ – **литературни язык** „spisovný jazyk“ (Исти текст **на нашим бешедним языку. ...Сербизмы хтори хаснуеме у бешедним языку... Дальши розвой нашого литературного языка**), **бешедни органы** „rečové orgány“ (Гласи бешеди ше творя **на бешидних органах. ...Треца група бешедних органов. ...Активни и пасивни бешедни органи**).¹⁵

- ✓ Z hľadiska porovnávacej lexikológie je pozoruhodné, že lexéma **bešeda** s významom „reč“ sa vyskytuje aj v slovenských zemplínskych nárečiach v okolí Vranova nad Topľou, Michaloviec a Trebišova, napr.: **Už i bešedu tracim, pisadz mi ňehodzen** (Čemerné, okr. Vranov nad Topľou). **Takoj mi še dal do bešedi a do opatrovaňa koňa** (Sečovce). Ustálené spojenia: **Mace veľo bešedi, kresni veľa**, nevhodne o niečom rozprávať (Zalužice, okr. Michalovce); **To tam roscixaľi bešedu u Jenkouci** ’ťahavo

14 МЕДЕШИ, Г. – ТИМКО-ДІТКО, О. – ФЕЙСА, М. (2010) *Руско-сербски словнік*. Ред. Ю. Рамач. Нови Сад: Философски факултет. Одсек за русинистику, с. 52.

15 РАМАЧ, Ю. (2002) *Грамматика русского языка* (за I, II, III и IV класу гимназії). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, с. 528-530, 535, 5-10.

vyslovovali' (Sobrance); **Una ma ša'enu bešedu** 'viest' nenormálne reči'. **Bešedi bulo na vozi** 'veľmi veľa rozprávať, mať veľa reči' (Sobrance).¹⁶

- ✓ Južnozemplínske nárečia v okolí Trebišova sú blízko príbuzné s vojvodinským rusínskym jazykom, pretože predkovia vojvodinských Rusínov sa vysťahovali na Dolnú zem v polovici 18. stor. práve z tejto oblasti. Keby sme zakreslili izoglosu lexémy **besěda** a jej varianty (**beseda, bešeda, bešeda, besida, bisida, bysida**, maď. **beszéd**) s významom „reč“ na jazykovej mape, ukázalo by sa, že ide o jednu pomerne veľkú oblasť v Karpatoch na slovensko-rusínsko-maďarskom jazykovom pomedzí, na ktorej sa zachovali viaceré archaické javy v ich jazykovom systéme. Vojvodinský rusínsky jazyk si tiež tento archaický ráz doposiaľ udržal.
- ✓ Psl. ***besěda** (stsl. БЕСѢДА) > **beseda/bešeda/bešeda** > **besida** > **bisida/bysida**. V poslednom tvare v prvej slabike je striednica **i** (**bi-si-da**), prípadne **y** (**by-si-da**) výsledkom nepravidelnej zmeny, kým v druhej slabike **bi-si-da** nastala zmena **ě > i** v ukrajinčine a v rusínskom jazyku na Slovensku, na Zakarpatskej Ukrajine a v Poľsku. V tvare **bešeda** vo vojvodinskom rusínskom jazyku ide o striednicu **ě > e** v krátkej pozícii, ktorá sa vyskytuje aj vo všetkých slovenských nárečiach (**beseda, bešeda, bešeda**).

• Stsl. **ПАКЪ** – adverbium, častica alebo spojka „opäť, zase, znova, ešte“. V češtine sa vyskytuje príslovka **pak** s významom „znova, potom, zase“, napr.: Co pak děláte ? Přijdu pak. S obdobným významom sa príslovka **pak, пакы, паче** vyskytuje v ruštine, ukrajinčine, hornej lužickej srbčine, v srbčine a chorvátčine. V slovenčine sa nevyskytuje, ale blízko príbuzná je príslovka **naopak**.¹⁷

Príslovka **пак** sa vyskytuje v rusínskom jazyku na Slovensku (**пак, а пак**), napr.: **Прийду аж пак, як то зроблю. Зохаблю сі то на пак. Наперед буду робити, а пак ся підемо ведно забавляти.**

Príslovka **пак, потім, потим** sa vyskytuje aj v lemkovskom jazy-

16 RIPKA, I. et al (1994): *Slovník slovenských nářečí*. I. A – K. Bratislava: Veda, s. 111.

17 МАЧЕК, В. (1971) *Етимологický slovník jazyka českého*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, s. 428.

ku v Poľsku a na Zakarpatskej Ukrajine (**Спершу поклонився, пак и руку подав. Де пак може так довго бути**).¹⁸

Ako vyplýva z našej interpretácie slov, ktoré sme vybrali z krátkého úryvku cirkevnoslovanského textu, viaceré cirkevnoslavizmy sa vyskytujú v karpatorusínskom jazyku na Slovensku, v Poľsku, na Zakarpatskej Ukrajine a vo Vojvodine v Srbsku. Tieto slová so zreteľnou južnoslovanskou štruktúrou prenikli do slovnej zásoby karpatorusínskeho jazyka v dôsledku dlhodobých a intenzívnych jazykových kontaktov medzi cirkevnou slovančinou ako liturgickým jazykom a miestnymi dialektmi a od 90-tych rokov aj spisovnými jazykmi, ktoré sa formovali po spoločensko-politických zmenách po roku 1989. Výnimku predstavuje spisovný rusínsky jazyk vo Vojvodine, ktorý bol kodifikovaný už v roku 1974 a ktorý sa stal vzorom pre kodifikáciu rusínskeho jazyka pre Rusínov na Slovensku, Poľsku a na Ukrajine. Je to nová téma v slovenskej rusinistike, ktorej treba venovať pozornosť, lebo pomáha pri štúdiu bohatej diferenciácie slovnej zásoby spisovnej rusínčiny z hľadiska jej pôvodu.

LITERATÚRA

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2008) *Kapitoly zo slavistiky II*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov. Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta. 312 strán. ISBN 978-80-8068-899-8

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2014) *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Acta Universitatis Prešovensis. Prešov. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 224 strán. ISBN 978-80-555-1229-7

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015) *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*. Vysokoškolská učebnica. Prešov. Prešovská univerzita v Prešove Ústav rusínskeho jazyka a kultúry 2015. 286 strán. ISBN 978-80-555-1294-5

DYNAMICKÉ PROCESY V SÚČASNEJ SLAVISTIKE (2016) Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasil'a Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU. Acta Universitatis Prešovensis. Edit. K. Koporová. Ved. red. Júlia Dudášová. Prešov: Vydavateľstvo Prešov-

18 ЧОПІ, Ю. (2015) *Словарь русинського языка*. Том 3. Н – О – П. Ужгород, с. 417.

skej univerzity v Prešove. 362 strán. ISBN 978-80-555-1638-7

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2015) *Граматика русиньського языка*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 328 s. ISBN 978-80-555-1448-2

Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra č. 15

080 01 Prešov

Slovakia

e-mail: julia.dudasova@unipo.sk

NÁRODNÁ IDENTITA RUSÍNŮV NA SLOVENSKU VO VÝSKUME SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED DO ROKU 1989

Stanislav KONEČNÝ

Abstract

The author characterizes the national identity as the basic attribute of the ethnicity of the population, which is conditioned by the national ideology. History has greatly contributed to its formation. S. Konechny presents, who historians and which workplaces of SAS have been engaged in research into the history of the Ruthenians in Slovakia since the end of the Second World War until the „velvet revolution“ in 1989. This period is divided into stages according to changes in the organization and management of the Academy. He particularly notes the direction of the historical works on the national identification of the Ruthenian minority.

Keywords: national identity, Ruthenians, Ukrainians, Slovak Academy of Sciences.

Mnohé výsledky teoretického bádania v oblasti historiografie, etnológie, sociálnej psychológie i ďalších vedných disciplín, ale aj empirického výskumu, nám potvrdzujú, že základným atribútom etnicity obyvateľstva je národná identita, a to bez ohľadu na to, či je alebo nie je presne, resp. čiastočne artikulovaná, verbalizovaná a sformovaná do podoby istej ucelenej koncepcie.¹ Javí sa pritom ako vnútorné stotožnenie sa človeka s určitým etnickým celkom spojené s ochotou spolupodieľať sa na jeho ochrane a na všestrannom rozvoji. Aj keď dodnes prežíva ešte aj prekonaná primordialistická teória vzniku národnej identity, dominuje už jej konštruktivistické chápanie.² Zároveň sa potvrdzuje, že medzi konštituovaním etnickej identity jednotlivca a malého alebo veľkého spoločenstva osôb nevyhnutne existuje súvis-

1 BAČOVÁ, V. Presvedčenie o etnicite – národe – štáte – Európe a etnická – národná – štátna – európska identita občana Európy. In: *Európske občianstvo a národná identita*. Ed. M. Gbúrová. Prešov: Slovacontact, 2006, s. 92.

2 BAČOVÁ, V. Primordiálny versus inštrumentálny základ etnickej a národnej identity. In: *Československá psychologie*, roč. 41, 1997, č. 4, s. 303-313.

losť, dokonca aj určitá rovnováha.³

Prirodzene, dôležitú úlohu zohrávajú aj ďalšie znaky etnicity obyvateľstva, akými sú jazyk, materiálna a duchovná kultúra, sídelné územie, kooperácia ľudí či spoločné dejiny, ale bez reflexie identity, bez vnútorného presvedčenia o jednote daného spoločenstva, moderný národ nevzniká. Dokazuje to, okrem iného, práve tiež etnogenéza karpatských Rusínov, ktorí viacero storočí, sčasti aj kompaktne, žili na území severovýchodného Uhorska, komunikovali navzájom obdobnými dialektmi, vyznačovali sa osobitým folklórom, dokonca vyznávali aj rovnaké náboženstvo a mali spravidla spoločné osudy, avšak ani napriek rovnakému pôvodu nedosiahli status konzistentného moderného národa. Tento, ako aj jemu podobné javy, zrejme naznačujú, že vznik národnej identity nie je spontánny proces a v tomto zmysle ani nevzniká automaticky.

Ukazuje sa, že predpokladom pre zvnútornenie národnostnej príslušnosti, posilnenie národného vedomia a konštituovanie národnej identity jednotlivca alebo aj celej komunity je národná ideológia. Spravidla ide o často len eklektický súhrn poznatkov, ale najmä predstav a názorov, ktoré vysvetľujú vznik a vývoj národa, odlišujú ho od iných národov, zdôrazňujú jeho osobitosť a zdôvodňujú jeho ambície. Je to v podstate pragmatický konštrukt, ktorý však v záujme ucelenosti a presvedčivosti potrebuje určitý integrujúci základ, teoretickú bázu, ktorá by celú koncepciu zjednocovala a jej jednotlivé časti prepájala. Úlohu istej ideovej základne aj u karpatských Rusínov postupne zohrávali rôzne mýty a legendy, neskôr to boli najmä príbehy z cirkevných dejín miestnych východných kresťanov spojené i s náboženským učením, až nakoniec sa ňou stáva veda.

Prirodzene, na výskume národov i etnických procesov a na formovaní národných ideológií sa pritom podieľajú, ako sme to už uviedli, viaceré vedné disciplíny, hoci ich konkrétne úlohy bývajú rôzne. Napríklad, etnografia a folkloristika viac-menej len popisujú artefakty a ďalšie prejavy hmotnej a nehmotnej kultúry príslušných národov, etnológia ich zase hlbšie analyzuje a sociálna psychológia vysvetľuje.

3 BAČOVÁ, V. Historická pamäť ako zdroj konštruovania národnej identity. In: *Historická pamäť a identita*. Ed. V. Bačová. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1996, s. 11.

Mimoriadny význam v tejto súvislosti má aj historiografia. Tá totiž prezentuje a popularizuje vývoj spoločnosti od najstarších čias, a tým vytvára priestor tiež pre štúdium a spoznávanie vzniku a rozvíjania národnej formy organizovania konkrétnej ľudskej pospolitosti, ktorá však produkuje rámec aj pre zrod a utváranie národa a národného vedomia. Je preto prirodzené, že história sa na formovaní etnických prvkov, ako aj národného naratívu určitej komunity podieľala a naďalej podieľa najčastejšie.

Nie je vôbec náhodnou skutočnosť, že aj prví tvorcovia ideových koncepcií Rusínov v Uhorsku boli historici alebo aspoň ľudia, ktorí sa históriou viac alebo menej zaoberali a o dejinách tohto etnika písali. Patrí k nim A. F. Kollár, D. Babilovič, J. Bazilovič, M. Lučkaj, A. Baluďanskij, I. S. Orlaj a J. I. Huca-Venelin. Veľký záujem o historiografiu mali takmer všetci rusínski národní buditeľia v druhej polovici 19. storočia v Uhorsku, a to najmä A. I. Dobrjanskij, A. V. Duchnovič, I. Duliškovič i A. Kralickij. Veľmi blízko k historiografii tiež mali viacerí rusínski politici a dejatelia medzivojnového obdobia (N. Beskid, V. Hadžega, A. Vološin) i niektorí predstavitelia a aktivisti rusínskeho národného hnutia len v nedávnej minulosti, ako aj v súčasnosti (G. Beskyd, P. R. Magocsi, D. Pop, I. Pop, V. Sočka a iní).

Pravda, výskum mnohých bádateľov v oblasti rusínskej histórie, vrátane dejín Rusínov na severovýchodnom Slovenska, bol však až do polovice minulého storočia do značnej miery limitovaný. Veľmi často ho realizovali pracovníci archívov a múzeí, neskôr aj vysokých škôl, ale aj historici pracujúci mimo inštitucionálnych štruktúr. K dejinám veľmi často pristupovali zo svojich vlastných pozícií, zameriavali sa na argumenty zodpovedajúce ich názorom a písali prevažne v duchu historických koncepcií, ku ktorým inklinovali. Z tohto hľadiska môžeme o nich hovoriť ako o predstaviteľoch uhorskej, ruskej, československej, ukrajinskej, sovietskej a napokon tiež rusínskej historiografie. Vyššiu úroveň výskumu dejín Rusínov na Slovensku možno sledovať hlavne po vzniku špecializovaných vedeckých pracovísk, a to najmä ústavov v rámci Slovenskej akadémie vied (SAV).

Výskum, ktorý je realizovaný v rámci štátom založenej, podporovanej a kontrolovanej vedeckovýskumnej inštitúcie má v porovnaní

s bádáním historikov ako súkromných osôb, ani nehovoriac o amatéroch, celkom odlišný charakter. Jeho výsledky sú viac oficiálne, preto aj dôveryhodnejšie. Výskumná činnosť jednotlivcov aj celých kolektívov odborníkov má totiž systematický ráz, uskutočňuje sa spravidla historickými metódami odvodenými od všeobecnej metodológie a publikované či inak prezentované rezultáty oveľa viac podliehajú striktnej, tak vnútornej, ako aj vonkajšej kritike. SAV podstatným spôsobom posilnila personálne zloženie historickej obce a zvýšila kvalitu jej vedeckovo-výskumnej práce aj v oblasti dejín etnických a národnostných menšín.

Je však potrebné poznamenať, že táto inštitúcia takmer priamo nadviazala na činnosť *Slovenskej akadémie vied a umení* (SAVU), ktorá, napriek odporu *Maticy slovenskej*, vznikla na základe iniciatívy profesora Ľ. Nováka zo *Slovenskej učenej spoločnosti* na základe zákona č. 135/1942 Slovenského zákonníka zo dňa 2. júla 1942. Historický ústav vznikol až v apríli 1943 a patrila do duchovnoviednej sekcie, ktorú viedol historik F. Hrušovský. Tá síce patrila k najaktívnejším v celej akadémii, avšak v centre historického výskumu vtedy bol slovenský jazyk, považovaný za najdôležitejší fenomén národného života, a otázka slovenskej štátnosti. Bádanie, ktoré by bolo zamerané na dejiny etnických menšín na Slovensku, bolo v tom čase absolútne neaktuálne. Rozvoju slovenskej historiografie nepomáhala nielen napätie medzi Maticou slovenskou a SAVU, ale ani negatívny postoj niektorých historikov zo *Slovenskej univerzity*, najmä D. Rapanta, ku vzniku a k práci akadémie.⁴ Pracovníci Historického ústavu SAVU, rovnako ako i ostatní historici, sa zaoberali predovšetkým jednotlivými úsekmi slovenských národných dejín so zjavnou snahou vymedziť sa voči uhorskej i česko-slovenskej histórii.

Po druhej svetovej vojne bola síce znovu revitalizovaná predchádzajúca koncepcia jednoty českých a slovenských dejín, avšak problematika histórie menšín bola v podstate naďalej skoro úplne ignorovaná, hoci rusínska a ukrajinská minorita mala, zvlášť v porovnaní s ostatnými menšinami, na základe slovanskej príslušnosti a účasti v protifašis-

4 HUDEK, A. Vznik a vývoj Slovenskej akadémie vied a umení v rokoch 1942 – 1945. In: *Forum Historiae*, roč. 5, 2011, č. 5, s. 37-55. Dostupné: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/hudek.pdf.

tickom odboji rovnocenné postavenie a jej predstavitelia sa angažovali vo verejnom živote. SAVU, ktorá bola dovtedy štátnou korporáciou, sa podľa nariadenia SNR č. 22/1946 *Zbierky nariadení SNR* prijatého slávnostnou akklamáciou SNR zo dňa 8. februára 1946 zmenila na re-zortnú inštitúciu Povereníctva školstva a jej veľké ambície sa nenaplnili. Pokiaľ ide o *Historický ústav*, viedol ho B. Varsík a formálne existoval od 1. marca 1946. Z hľadiska organizácie akademie bol súčasťou jazykovedno-historickej sekcie v rámci jej kultúrno-vednej triedy.⁵

Po februárovom prevrate v roku 1948, keď politickú moc prevzala Komunistická strana Československa, sa aj veda ocitla pod silným politickým tlakom a stratila aj svoje nezávislé postavenie. Na plenárnej schôdzi pracovníkov ústavov SAVU 6. júla 1950 bola prijatá rezolúcia k záverom 9. zjazdu KSS, v ktorej sa všetci zaviazali akceptovať učenie marxizmu-leninizmu a aplikovať ho tiež vo svojej vedeckej práci.⁶ Prijatie marxistickej ideológie, a to vrátane princípov triednosti a straníckosti vedy, ale tiež presadzovanie centralizovaného plánovania vedeckovýskumných úloh fakticky znamenalo, že sloboda bádania sa stala úplne iluzórnou.⁷

9. zjazd KSS vytýčil špecifické smernice i pre historický výskum. Generálny tajomník ÚV KSS Š. Bašťovanský uviedol, že od historickej vedy sa očakáva rozpracovanie kľúčových období slovenských dejín s dôrazom na boje ľudu a pokrokových spoločenských tried v našej minulosti, a to na základe historického materializmu ako všeobecnej metodológie všetkých spoločenských a humanitných vied. V centre záujmu historikov by mal byť preto najmä vznik a rozvoj robotníckeho a socialistického hnutia v podmienkach Slovenska, ale rovnako aj zápas slovenského ľudu za národné oslobodenie a proti fašizmu. Problematiku histórie etnických a národnostných menšín ešte viac do úzadia odsúvala dôrazne vytýčená požiadavka boja proti buržoáznemu nacionalizmu, ktorá vyvolávala isté podozrenie pri každej pozitívnej zmienke o etnických

5 KOVÁČ, D. et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, 2014, s. 71-73.

6 Rezolúcia vedeckých pracovníkov SAVU reagujúca na výsledky 9. zjazdu KSS určená pre tlač. In KOVÁČ, D. et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied : Dokumenty*, s. 390.

7 HUDEK, A. *Najpolitickejšia veda : Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 252 s.

a národnostných aspektoch určitého spoločenského pohybu alebo javu.⁸

Dôležitým predpokladom a priamym vzorom pre založenie *Slovenskej akadémie vied* (SAV) v podstatne modernejšej, súčasnému stavu i poslaniu oveľa bližšej podobe bolo prijatie zákona č. 52/1952 Zb. z 29. októbra 1952 o Československej akadémii vied, hoci tiež vznikli a riešili sa aj nejasnosti okolo vzájomného vzťahu medzi obomi týmito vedeckovýskumnými inštitúciami, ktoré vyplývali z asymetrického modelu štátoprávneho usporiadania povojnovej Československej republiky. Isté nejasnosti si dokonca vyžiadali konzultáciu ohľadom pomeru Akadémie vied ZSSR k akadémiám vied jednotlivých zväzových republík, hoci v prípade Sovietskeho zväzu išlo o federatívne usporiadanie štátu. Zákon o ČSAV pozostával z 27 paragrafov, ktoré artikulovali práva, povinnosti a úlohy ČSAV, upravovali otázky členstva a stanovovali orgány akadémie a ich kompetencie.⁹

SAV sa vytvorila až prijatím zákona č. 1/1953 Zbierky nariadení SNR o Slovenskej akadémii vied zo dňa 18. júna 1953. Podľa § 1 SAV síce vznikla len ako vrcholná vedecká ustanovizeň združujúca najvýznamnejších vedeckých pracovníkov na Slovensku, avšak v zmysle § 4 získala aj právo zriaďovať, viesť a zabezpečovať ústavy, kabinety, knižnice, stanice a ďalšie zariadenia k plneniu vedeckovýskumných úloh.¹⁰ O týždeň nato bol do rámca SAV začlenený aj Historický ústav, ktorý bol dovtedy súčasťou dožívajúcej SAVU. Do istej miery sa zavŕšil pomerne dlhodobý proces inštitucionalizácie a profesionalizácie historického výskumu na Slovensku, čím sa zároveň vytvorili podstatne lepšie organizačné a materiálne podmienky aj pre bádanie dejín etník a národnostných menšín žijúcich na území Slovenska a v jeho bezprostrednom susedstve. Na druhej strane, práve v tom čase zjavne tiež vrcholila snaha vzdelávanie, vedu a kultúru zapojiť do ideologickej práce, ktorá i po smrti J. V. Stalina v marci 1953 sa niesla ešte v sta-

8 Referát súdruha Bašťovanského na sjazde KSS : Príloha k obežníku č. 21/50. In KOVÁČ, D. et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied : Dokumenty*, s. 389.

9 52. Zákon ze dne 29. října 1952 o Československé akademii věd. In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Částka 31. Vydána dne 12. listopadu 1952, s. 249-251.

10 Zákon Slovenskej národnej rady zo dňa 18. júna 1953 o Slovenskej akadémii vied. In KOVÁČ, D. et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied : Dokumenty*, s.404-407.

linistickom duchu a evidentne priniesla deformovanie celej duchovnej sféry života spoločnosti. Novelizácia zákona o SAV č. 9/1958 zo 17. novembra 1958 už len upravila podiel SAV na riadiacej a koordinačnej činnosti ČSAV, spresnila práva a povinnosti valného zhromaždenia, ale do istej miery tiež posilnila postavenie Predsedníctva SAV.¹¹

Z aspektu skúmania dejín Rusínov a Ukrajincov na Slovensku, ale tiež menšinovej problematiky vôbec, možno vývoj SAV rozdeliť do niekoľkých etáp, ktoré viac alebo menej zodpovedali vývinu spoločenskej a politickej situácie v krajine aj medzinárodných vzťahov. Koncom štyridsiatych a v päťdesiatych rokoch 20. storočia výskumné plány aj v tomto smere boli determinované nastolením komunistického totalitného systému, ale i priebehom studenej vojny. Historici boli frontálne nasadení na výskum rôznych foriem triedneho boja, dejín KSC a na kritiku feudálneho a kapitalistického systému. Národnostné menšiny v Československu sa spočiatku ocitli mimo hlavného prúdu, pretože v tom čase bol propagovaný internacionálny prístup a etnické menšiny, a to s výnimkou Rusínov a Ukrajincov, boli vystavené aj reštrikčnej politike. Pozornosť k minoritám sa pomerne skoro vrátila v súvislosti s ostrou kampaňou proti buržoáznemu nacionalizmu, ktorá ale nepodnecovala solídny výskum národnostných vzťahov a ich vývoja, ako by sa predpokladalo, ale naopak, skôr sa hľadali a nachádzali isté negatívne stránky národných hnutí, paradoxne aj vrátane obrodenia a národnooslobodzovacieho boja.

Jediným historikom, ktorý sa v druhej polovici štyridsiatych rokov minulého storočia venoval aj výskumu etnickej identity Rusínov na Slovensku bol O. R. Halaga (1918-2011), hoci pracovníkom SAV sa stal až v roku 1956. Po druhej svetovej vojne pôsobil v Košiciach, a ako funkcionár *Spolku východoslovenských akademikov* a neskôr *Východoslovenského kultúrneho spolku „Svojina“* sa usiloval rozprúdiť vedecký, kultúrny a umelecký život na východnom Slovensku a tiež znovu vrátiť do Košíc vysokoškolské inštitúcie. K formovaniu národnej identity Rusínov a Ukrajincov v tomto regióne napomáhal hlavne

11 9/1958 Sb.n. SNR. Zákon Slovenskej národnej rady zo 17. novembra 1958, ktorým sa mení zákon Slovenskej národnej rady o Slovenskej akadémii vied. Dostupné na internete: <https://www.noveaspi.sk/products/law/Text/1/29026/1/2>.

nepriamo, keď historickými argumentmi sa snažil demonštrovať, ktoré časti jeho osídlenia mali alebo nemali rusínsky pôvod, pričom sa neobmedzoval len na lingvistickú analýzu, ale využíval k tomu celý komplex historických metód.¹² K rusínskej otázke v spojitosti s cirkevnou problematikou v období stredoveku sa autor vrátil aj po páde totalitného režimu v roku 1989.¹³ Pravda, istú pozornosť vývoju národnej identity venoval tiež v rámci výskumu slovenských a rusínskych emigrantov v Bačke.

Istou výhodou O. R. Halagu v tejto súvislosti bolo, že problematikou rusínskeho etnika na Slovensku sa, síce len okrajovo, venoval v čase, keď problém rozhodovania medzi rusínskou a ukrajinskou národnou identitou bol síce aktuálny, ale ešte, resp. už nebol tak silný ideologický tlak riešiť ho jednostranne a navyše politickými, ba dokonca aj administratívnymi prostriedkami. Vedecké závery preto mohol formulovať a svoje vlastné názory vyjadrovať otvorene, javy a procesy pomenovať adekvátnymi termínmi a nemusel brať do úvahy rôzne špecifické okolnosti a politické ohľady, ako jeho kolegovia od začiatku päťdesiatych do konca osemdesiatych rokov 20. storočia. Takýmto spôsobom vystúpil aj na podporu rehabilitácie gréckokatolíckej cirkvi a za jej obnovenie počas dočasnej liberalizácie pomerov v republike v roku 1968.¹⁴

O. R. Halaga bol jedným z najvýznamnejších slovenských historikov druhej polovice 20. storočia, medievalistom európskeho významu, nositeľom na Slovensku ojedinelého titulu „čestný doktor historických vied“, ktorý bol autorom viac ako päťsto prác v slovenskom, nemeckom, poľskom a francúzskom jazyku vo forme monografií, štúdií, statí, esejí, článkov, recenzií i ďalších publikačných výstupov na Slovensku a v zahraničí s obrovským ohlasom.¹⁵ Ak sa aj napriek širokému zá-

12 HALAGA, O. R. *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*. Košice: Svojina, 1947, 135 s.

13 HALAGA, O. R. Význam únie pre emancipáciu východoslovenských „rusnákov“ : K sémantike tzv. etnikónu doby feudálnej. In *Historica Carpatica 33 : Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach*. Ed. D. Gašaj. Košice: Východoslovenské múzeum, 2002, s. 69-80. ISBN 80-89093-03-5.

14 HALAGA, O. R. Byla též akce P. In: *Literární listy*, 20. červen 1968, roč. 1 (XVII), č. 17, s. 6-7.

15 Bibliografii O. R. Halagu za roky 1945-1993 a roky 1994-2006 pozri *URBS – PROVIN-*

beru historického výskumu zaoberal aj problematikou etnickej identity rusínskeho obyvateľstva na Slovensku, a to nielen v stredoveku, ale i v novovekých, ba dokonca v súčasných dejinách, robil tak preto, že bol nielen slovenským vlastencom, ale aj milovníkom východného Slovenska. Ako skúsený bádateľ a dobrý znalec vývoja spoločnosti v tomto regióne vedel, ako sa etnicita nielen vytvára, ale aj ako sa dá vsugerovať a zneužívať v prospech iných záujmov. Báľ sa o osud východného Slovenska, preto často poukazoval na politiku uhorských vlád, cárskeho Ruska, na vývoj v Podkarpatskej Rusi, na sovielizáciu, ako aj na ďalšie pokusy prirodzenou etnogenézou obyvateľstva manipulovať. Jednoducho chcel rodnému kraju pomáhať, ale vždy len korektne a prezentovaním vedeckých faktov.

Menej šťastia mal druhý z nestorov slovenskej historiografie a pracovníkov SAV zaoberajúcich sa dejinami Rusínov na Slovensku, Ľudovít Haraksim (1928-2008), ktorý najplodnejšiu časť tvorivého života prežil v období totalitného systému, kedy vlastne predmet jeho bádateľskej práce formálne nejestvoval. V tom čase totiž na základe rozhodnutí orgánov KSČ a za aktívnej podpory časti predstaviteľov menšiny bola tak od roku 1952 aj Rusínom na Slovensku, rovnako ako v Podkarpatskej Rusi po jej pripojení k ZSSR v roku 1945, pripísaná už len ukrajinská národnostná príslušnosť, pokiaľ sa radšej zavčasu neprihlásili k slovenskej národnosti.

Ľ. Haraksim sa síce už vtedy venoval predovšetkým stredovekej histórii, preto sa aj čiastočne mohol vyhýbať detailnému explarovaniu a akcentovaniu takéhoto pomenovania etnickej identity. Národná identita sa totiž stala aktuálnou až v druhej polovici 19. storočia a najmä v dvadsiatom storočí, avšak terminologicky sa musel prispôbiť oficiálnej doktríne. Hoci sa historici v päťdesiatych rokoch väčšinou snažili rešpektovať historické pramene, ich dobovým vysvetľovaním vznikli práce s evidentne veľmi tendenčným obsahom. K takýmto, žiaľ, patrí tiež všeobecný náčrt dejinného vývoja rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva na Slovensku v brožúre Ľ. Haraksima z roku

1957.¹⁶ Pravda, aj na začiatku šesťdesiatych rokov 20. storočia mohol autor v podstate hovoriť a písať fakticky len o Ukrajincoch, dokonca aj v súvislosti s osídľovaním územia východného Slovenska v období 14. storočia, hoci to miestami vyznievalo až smiešne.¹⁷ Silným argumentom v prospech nášho presvedčenia, že išlo len o taktizovanie, je vedecká produkcia autora po páde totalitného režimu v roku 1989, keď v prácach zo stredovekých dejín, v dielach o Únii, o národnom obrodení i o dobe biskupa A. Bačinského píše výlučne len o Rusínoch.

Pravda, aj vo svojej základnej práci, ktorá vo viacerých ohľadoch nie je prekonaná dodnes a je venovaná vývoju rusínskeho obyvateľstva na Slovensku do rakúsko-uhorského vyrovnania, hneď v prvej vete konštatoval, že Rusíni na východnom Slovensku sú „výhonkom najzápadnejšej vetvy ukrajinského národa“.¹⁸ Toto „povinné“ definovanie značne deformuje inak vecne správne a objektívne výsledky bádania uvádzané v ďalšom texte úvodu, ale aj v ďalších kapitolách monografie. Istým ospravedlnením je práve skutočnosť, že ho uviedol ako axiómu hneď na začiatku knihy a nie ako prípadný záver, ku ktorému by snáď počas výskumu mohol dospieť. Takáto deduktívna metóda totiž pre historickú spisbu vôbec nie je typická ani bežná, pretože spravidla sa v nej používa predovšetkým induktívny postup.

V tejto súvislosti je vari vhodné pripomenúť, že tiež pracovníci vedeckovýskumných ústavov boli na základe dohody medzi SAV a *Socialistickou akadémiou* vedením *Spoločnosti pre šírenie vedeckých a politických poznatkov* poverovaní vypracovávaním téz, ba niekedy aj realizovaním rôznych prednášok v rámci dobovej masovopolitickej a kultúrnoosvetovej práce. Prirodzene, takéto podujatia sa veľmi často uskutočňovali medzi Rusínmi a Ukrajincami na východnom Slovensku a boli pritom organizované po viacerých líniách: stranickými orgánmi, odborovými organizáciami, *Československým zväzom mládeže* a najmä *Kultúrnym spolkom ukrajinských pracujúcich* (KSUP). Prednáško-

16 HARAКСIM, E. *Z dejín Ukrajincov na východnom Slovensku*. Martin: Osveta, 1957, 31 s.

17 HARAКСIM, Ľudovít. K otázke rusko-ukrajinského osídlenia na východnom Slovensku. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : Řada historická*, roč. 10, 1961, č. 8, s. 142-148.

18 HARAКСIM, E. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 5.

vá činnosť v tomto prostredí sa zintenzívnila zvlášť po prijatí známeho *Uznesenia Politického byra ÚV KSS o zvýšení politicko-výchovnej práce medzi ukrajinským obyvateľstvom* z 3. decembra 1955 a po jeho rozpracovaní na podmienky Prešovského kraja a jeho severných okresov.¹⁹ Orgány KSUP dokonca SAV aj kritizovali, že neurobila skoro nič vo výskume dejín ukrajinského obyvateľstva na východnom Slovensku.²⁰ Na II. valnom zhromaždení KSUP v apríli 1957 bola vznesená požiadavka, aby SAV ešte v roku 1957 vytvorila oddelenie ukrajistiky v Prešove, ktoré by tak zbieralo a spracovávalo historické, literárne a etnografické materiály z minulosti a súčasnosti ukrajinskej menšiny.²¹ Jedným z dôsledkov tejto kampane boli nielen aktivity Ľ. Haraksima, ale tiež ďalšieho zo zamestnancov SAV skúmajúceho aj ukrajinskú otázku, P. Hapáka (1931).

P. Hapák sa zaoberal históriou Rusínov a Ukrajincov na Slovensku len počas časti svojej profesionálnej kariéry, a to hlavne na jej začiatku, pretože neskôr sa venoval vývoju politických strán a napokon dejinám vedy a techniky. Koncentroval sa vtedy na obdobie druhej polovice 19. storočia a začiatok storočia nasledujúceho, čo sú síce roky veľmi dôležité i z hľadiska národnej identifikácie Rusínov, avšak autor sa oveľa viac zaujímal o ekonomický a sociálny vývin na ich sídelnom území a analyzoval situáciu hlavne na základe štatistických údajov.²² Stotožnil sa síce s ukrajinskou etnickou príslušnosťou uvedenej menšiny v Uhorsku, avšak vždy polemizoval s každým heuristicky neopodstatneným či nepodloženým názorom.²³

Stav vo vedeckom výskume dejín etnických menšín na Slovensku vôbec a rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva zvlášť na začiatku šesťdesiatych rokov potvrdzoval skutočnosť, že bádanie v tomto smere nebolo systematické a bolo postavené hlavne na záujme a ini-

19 BAJCURA, I. *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 167-168.

20 Из доповіді Загальним зборам КСУТ. І:п *Дружно вперед*, роč. 7, апріл 1957, ч. 8, с. 4.

21 Постанова ІІ загальних зборів КСУТ. Іп: *Дружно вперед*, роč. 7, апріл 1957, ч. 8, с. 6-7.

22 ГАПАК, П. Внески до історії українців в Угорщині у другій половині ХІХ і початком ХХ століть. Іп: *Дукля*, роč. 5, 1957, ч. 2, ч. 3.

23 DANILÁK, M. Dejiny Rusínov-Ukrajincov v slovenskej historiografii. Іп: *Historický časopis*, роč. 50, 2002, ч. 1, с. 83-84.

ciatíve niekoľkých jednotlivcov, preto nemohlo priniesť uspokojujúce výsledky. Vznikla situácia, že v syntézach národných dejín mnohých historických období problematika etnických minorít nebola vôbec prezentovaná, pretože skúmanie národnostných menšín bolo fakticky odsunuté do oblasti regionálnych dejín, ktorým sa mali venovať múzeá, resp. niektoré vysoké školy. SAV sa od týchto problémov ešte vzdialila na základe nového zákona SNR č. 74/1963 zo dňa 23. septembra 1963, ktorý ju definoval ako organickú súčasť ČSAV s úlohou organizovať a zabezpečovať účasť slovenskej vedy na teoretickom bádaní a vedeckej tvorbe v rámci celej Československej socialistickej republiky.²⁴

Istý posun na tomto úseku nepriamo inicioval Ľ. Holotík, riaditeľ Historického ústavu SAV v rokoch 1953 – 1968, ktorý na IV. zjazde slovenských historikov v Košiciach v júni roku 1962 okrem iného upozornil na to, že na východnom Slovensku naďalej prežívajú isté názory na národný vývoj Slovákov a Ukrajincov v tomto regióne, ktoré v podstate reflektujú niektoré koncepcie nemeckej a maďarskej historiografie, a to vrátane rákócziavskej tradície.²⁵ Možno to prispelo k tomu, že sa výskum dejín čiastočne otvoril i v týchto smeroch a dokonca jedným zo záverov zjazdu bol rozvoj bádania histórie východu Slovenska v celoslovenskom kontexte.²⁶ V roku 1964 z Československo-sovietskeho inštitútu v Bratislave vznikol *Ústav dejín európskych socialistických štátov SAV*, do ktorého sa dostali práve tí historici, ktorí o výskum rusínskej a ukrajinskej menšiny mali záujem a predpoklady naň. V ústave sa totiž stretli viacerí byzantológovia, rusisti i slavisti a mohli sa venovať výskumu dejín strednej aj juhovýchodnej Európy a ostali pri ňom aj po jeho začlenení do *Ústavu historických vied SAV* v roku 1982.

Šesťdesiate roky predstavovali veľmi dôležitú etapu vývoja historickej vedy, osobitne na Slovensku. Zmiernenie medzinárodného na-

24 74 Zákon Slovenskej národnej rady z 23. septembra 1963 o Slovenskej akadémii vied. In: KOVÁČ, D. et al. *Dejiny Slovenskej akadémie vied : Dokumenty*, s.443.

25 HOLOTÍK, Ľ. Za hlbšie poznanie dejín východného Slovenska. In: *Príspevky k dejinám východného Slovenska : Materiály zo IV. sjazdu slovenských historikov v Košiciach dňa 28. – 30.VI.1962*. Eds. L. Bohurinská, O. Fabiánová. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 6.

26 HOLOTÍK, Ľ. Rozvoj slovenskej historickej vedy a československá historiografia. In: *Historický časopis*, roč. 10, 1962, č. 4, s. 503.

pätia, ale najmä politické uvoľnenie vnútorného režimu v republike prinieslo isté oživenie na všetkých vedeckovýskumných pracoviskách, a to vrátane SAV. V prvom rade bolo potrebné splatiť dlh voči slovenským dejinám za ostatných dvadsať rokov, ktorý sa prejavoval absentovaním syntézy národnej histórie, ale aj potrebou prehodnotiť tie jej úseky, ktoré boli v predchádzajúcich rokoch obchádzané alebo v rôznej miere deformované. Išlo najmä o slovenské národné obrodenie, hodnotenie meruôsmych rokov, medzivojnové obdobie, Slovenské národné povstanie a ďalšie historické javy. Doba pokusu o transformáciu socializmu v Československu však bola príliš krátka na to, aby sa všetky tieto zámery mohli realizovať. Na druhej strane, v tomto období boli dosiahnuté aj niektoré pozoruhodné výsledky, hoci dejiny menšín boli znovu odsunuté, či skúmané v iných inštitúciách.²⁷ Nasledujúce obdobie tzv. normalizácie opätovným posilnením ingerencie politických štruktúr do sféry vedy a výskumu síce jej vývoj podstatne skomplikovalo, ale zlepšením technických podmienok a zvýšením finančných dotácií ju zároveň do istej miery podporilo.

V tomto smere sa isté perspektívy otvorili vytvorením Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach v roku 1974, ktorý začal pracovať od 1. januára nasledujúceho roku. Hoci odborné zameranie ústavu bolo pôvodne širšie koncipované s cieľom posilniť regionálny výskum vo viacerých spoločenskovedných disciplínach, v relatívne krátkom čase sa však odborne a personálne vyprofiloval a stal sa vedeckou inštitúciou orientovanou na výskum etnických menšín a problematiky mládeže v celoslovenskom meradle. Vznikom oddelení histórie, sociálnej psychológie a sociológie sa vytvorili podmienky pre interdisciplinárny prístup k skúmaniu týchto problémov, ktorý v tom čase zohrával priekopnícku úlohu. Ústav bol zapájaný do riešenia niektorých čiastkových úloh *Štátneho pláni základného výskumu* (ŠPZV) a ten nadobudol plá-

27 Pozri napr. HOLOTÍK, E. et al. . *Dejiny Slovenska I : Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, 580 s; MÉŠÁROŠ, Július . et al. *Dejiny Slovenska II : Od roku 1848 do roku 1900*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, 658 s; LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí* . Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, 368 s; *Slováci a ich národný vývin : Sborník materiálov z 5. sjazdu slovenských historikov v Banskej Bystrici*. Ed. J. Mésároš. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1969, 305 s.

novitý, systematický a konkrétny charakter. V prvej fáze práce ústavu zameranej na „štúdium procesov rozvoja a zbližovania socialistických národov a národnosti“ prevládla orientácia historického výskumu najmä na dejiny národnostných menšín na Slovensku na sklonku a po druhej svetovej vojne a na tendencie národnostnej politiky voči maďarskej a ukrajinskej minorite v prvých povojnových rokoch.²⁸

Významným medzníkom, ktorý stabilizoval zameranie inštitúcie, bol rok 1980, kedy v rámci témy hlavnej úlohy ŠPZV VIII-9-2/5 *Vývoj a postavenie národnosti v ČSSR* ústav riešil dve subtémy: „*Vývoj a otázky národnostných menšín na Slovensku po roku 1945*“ pod vedením M. Gajdoša a „*Činitele formovania národného vedomia ekonomicky aktívneho obyvateľstva národnostne zmiešaných oblastí SSR*“ so zodpovedným riešiteľom J. Výrostom. Výskum tak umožnil nielen detailnejšie prezentovať vývoj ukrajinskej menšiny v rokoch 1945-1948, ale tiež venovať sa faktorom formujúcim národnú identitu ukrajinskej menšiny na východe Slovenska na pozadí analýzy ekonomických a spoločensko-politických procesov.²⁹

Od roku 1986 sa stal ústav, okrem iného, aj riešiteľom čiastkových úloh v rámci ŠPZV „*Vývoj a postavenie maďarskej a ukrajinskej národnosti v období výstavby socializmu*“ a „*Duchovná kultúra a socialistické národné vedomie obyvateľstva národnostne zmiešaných oblastí SSR v období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti*“. V rámci ich riešenia bol v roku 1987 realizovaný zber údajov pre sociologicky a sociálno-psychologického výskum na vzorke 2000 respondentov z ôsmich okresov Slovenska, ktorého výsledky boli zverejnené vo výskumných správach i publikačných výstupoch viacerých autorov.³⁰

28 BAUMGARTNER, F. – KONEČNÝ, S. 30 rokov Spoločenskodného ústavu SAV. In: *Človek a spoločnosť*, roč. 8, 2005, č. 3. ISSN:1335-3608 . Dostupné na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2005/index.html>

29 GAJDOŠ, M. K výskumu vývoja maďarskej a ukrajinskej národnostnej menšiny. In: *Národnostní otázka v Československu (po roce 1918)*. Ed. M. Gawrecká, E. Malá. Opava: Slezský ústav Československé akademie věd, 1989 , s. 59-60.

30 Okrem oponovaných záverečných správ výsledky výskumu boli publikované aj v niektorých štúdiách, napr. BOBÁK, J. – ŠUTAJ, Š. Obnova vojnou zničených obcí východného Slovenska v rokoch 1945 – 1948. In: *Historica Carpatica 12*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1981, s. 33-60; FRANKOVSKÝ, M. Úroveň rozvoja národnostne heterogénneho kolektívu ako faktor ovplyvňujúci etnické postoje a stereotypy. In: *Československá psychologie*,

Hlavným výstupom vo vzťahu k ukrajinskej národnostnej menšine bol však zborník štúdií *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu* z roku 1989, ktorého zostavovateľom bol M. Gajdoš.

Je pravdou, že výskum bol zameraný na veľmi špecifické obdobie spoločenského vývoja a uskutočňoval sa v podmienkach s obmedzenými možnosťami bádania, otvoreného vyjadrovania názorov a publikovania vedeckých poznatkov a informácií, najmä v humanitnej oblasti. Navyše, národnostná otázka aj za bývalého režimu patrila k veľmi citlivým témam, a mala preto politické a ideologické limity prezentácie prísnejšie nastavené, nehovoriac o vtedy celkom bežnej a automaticky prebiehajúcej autocenzúre. Prirodzene, žiadni autori nemohli priamo prekročiť rámec oficiálnych a prístupných prameňov a dostupnej literatúry. Niektorí ich interpretovali pozitivisticky, viacerí však fakty prezentovali aj z aspektu vlastnej etnickej identity či osobného presvedčenia, iní s nimi spájali menšie či väčšie pochybnosti o prezentovanej realite alebo validite oficiálnych údajov.

Nesporne dôležitým krokom k postupnému otváraniu problému identity ukrajinskej menšiny bolo konštatovanie, „že otázka národnostnej príslušnosti etnicky málo vyhraneneného obyvateľstva severovýchodného Slovenska krátko po oslobodení tejto oblasti ešte nebola vyriešená a charakterizovali ju mnohé nejasnosti a protirečivé tendencie, ktoré mali svoje korene v minulosti i v niektorých nových okolnostiach“.³¹ Tento záver podporilo, okrem iného, aj potvrdenie hypotézy v rámci terénneho výskumu, že slovenský jazyk pri kultúrnych aktivitách preferuje nielen slovenské, ale aj ukrajinské obyvateľstvo na východe Slovenska.³² Do uvedeného kontextu zapadá aj zmienka o tom, že sa

roč. 28, 1984, č. 3, s. 279-281; FRANKOVSKÝ, M. – ZELIOVÁ, A. Niektoré aspekty pôsobenia masovokomunikačných prostriedkov v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. In: *Vedecké informácie Spoločenskovedného ústavu SAV*, roč. 6, 1984, č. 1, s. 58-80; PAUKOVIČ, V. Príspevok k niektorým teoretickým aspektom sociologického vymedzenia národného vedomia. In: *Vedecké informácie Spoločenskovedného ústavu SAV*, roč. 3, 1981, č. 2, s. 44-60.

31 KONEČNÝ, S. K vývoju ukrajinskej otázky v období výstavby socializmu. In: *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu*. Ed. M. Gajdoš. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, s. 9.

32 PAUKOVIČ, V. – KITA, L. Národnostná kultúra a národné vedomie u obyvateľstva ukrajinskej národnosti. In: *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti*, s. 353.

ani v osemdesiatych rokoch nedarilo naplňať počty žiakov a študentov ukrajinských národnostných škôl, hoci o tom nerozhodovali len vnútroetnické činitele, vrátane národnej identity, ale aj mnohé vonkajšie, ba aj technické faktory.³³

O výsledkoch výskumu sa však diskutovalo aj na seminári riešiteľov čiastkovej úlohy *Národnostná otázka v Československu od roku 1918* v Opave 20. – 21. júna 1989. Pokiaľ ide o ukrajinskú minoritu, ukázalo sa, že paternalistický prístup orgánov KSČ a československého štátu, a to najmä v päťdesiatych rokoch minulého storočia, nemal len jednoznačne pozitívne dôsledky v podobe vytvárania podmienok pre ekonomický, sociálny a kultúrny rozvoja na jej sídelnom území a pre rast životnej a vzdelanostnej úrovne obyvateľstva, ale zároveň posúval menšinu do postavenia objektu všestrannej starostlivosti bez zjavných prejavov imanentnej etnickej subjektivity a národno-politickej aktivity.³⁴

Dôsledky týchto procesov potvrdili výsledky empirického výskumu v rokoch 1982 aj 1987. Hoci z dnešného hľadiska môžeme mať k jeho metodike aj určité oprávnené výhrady, tieto výsledky výskumu demonštrovali, že aj obyvateľstvo hlásiace sa k ukrajinskej národnosti na severovýchodnom Slovensku sa výrazne orientovalo na slovenský spoločensko-kultúrny kontext.³⁵ Znamenalo to, že ukrajinská národná identita u veľkej časti menšinového obyvateľstva s rusínskymi koreňmi nebola v jeho vedomí pevne zakotvená, mnohí jej príslušníci sa prestali orientovať v národno-kultúrnych pohyboch a postupne na národný život rezignovali. Jednou z častejšie prezentovaných príčin býva nerešpektovanie národnostnej situácie, resp. prirodzenej genézy rusínskeho etnika na Slovensku po druhej svetovej vojne a politické rozhodovanie, ako aj administratívne riadenie v tejto sfére. V tejto súvislosti možno len špekulovať, čo, a či vôbec, alebo do akej miery formovaniu ukra-

33 URBANOVÁ, K. – ZELIOVÁ, A. Ukrajinské národnostné školstvo a národné vedomie obyvateľstva slovensko-ukrajinskej národnostne zmiešanej oblasti. In: *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti*, s. 330.

34 KONEČNÝ, S. K riešenie ukrajinskej otázky na Slovensku v rokoch 1948 – 1960. In: *Národnostní otázka v Československu*, s. 100.

35 VÝROST, J. Etnické sebauvedomenie obyvateľov národnostne zmiešaných oblastí SSR. In: *Národnostní otázka v Československu*, s. 124-125.

jinskej alebo rusínskej identity napomáhalo alebo mu bránilo už v povojnových rokoch, alebo až v období socialistického experimentu.³⁶

Pád komunistického režimu, demokratizácia a transformácia spoločnosti zbavili aj historiografiu politických bariér a ideologických obmedzení. Dejiny Rusínov a Ukrajincov na území Slovenska i v strednej Európe sa stali predmetom objektívneho výskumu, ktorý už v relatívne krátkom čase priniesol veľmi solídne výsledky vďaka starším, novším aj mladým bádateľom z radov SAV aj vysokoškolských pracovníkov.³⁷ Prispela k tomu aj dôležitá zmena v tom, že v rámci akadémie sa od roku 1991 neobnovilo prekonané organizovanie výskumu prostredníctvom ŠPZV a bádanie na jej pracoviskách sa realizovalo formou riešenia interných grantov SAV, ktoré okrem objektívnych potrieb zohľadňovali aj záujmy jednotlivých ústavov a výskumných tímov. Systém sa neskôr zdokonalil vytvorením *Vedeckej grantovej agentúry* (VEGA), ktorá rozhoduje o schválení a financovaní projektov zo SAV, ako aj vysokých škôl, aj keď často so symbolickou dotáciou a na základe prerozdeľovania vlastných prostriedkov.

Nové podmienky umožnili väčšiu diverzifikáciu a špecializáciu historického výskumu etnických menšín, vrátane Rusínov a Ukrajincov na Slovensku, a to aj so zameraním na vývoj ich národnej identity. Dokumentujú to významné monografie analyzujúce nielen momentálny stav, ale v historickej retrospektíve celý proces jej vývoja, špecifiká a aj niektoré jeho kľúčové determinujúce činitele.³⁸ Detailnejší pohľad

36 Pozri ČULKOVÁ, D. K vývinu zamestnanosti v národnostne zmiešaných okresoch severovýchodného Slovenska (1960-1985). In: *Národnostní otázka v Československu*, s.54-58; DUBAYOVÁ, M. Niekoľko historicko-sociologických poznámok o komunikácii Ukrajinského národného divadla (UND) so svojím divákom. In: *Národnostné otázky v Československu*, s.165-169; NOVÁKOVÁ, J. K niektorým otázkam záujmovo -umeleckej činnosti ukrajinských pracujúcich. In: *Národnostní otázka v Československu*, s.136-139; ZEĽOVÁ, A. Používanie jazyka v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. In: *Národnostní otázka v Československu*, s. 126-129.

37 Podrobnejšie pozri KONEČNÝ, S. Rusínska a ukrajinská historiografia po roku 1989. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, č. 1, s.112-124.

38 GAJDOŠ, M. et al. *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia : K vybraným výsledkom historicko - sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov: Universum, 2000, 148 s. ISBN 80-967753-9-1; KONEČNÝ, S. et al. *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku : Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov: Róbert Vico, 2002, 128 s., ISBN 80-89041-64-7; ŠOLTÉS, P. *Tri jazyky, štyri*

na niektoré stránky formovania, upevňovania, ale aj zmien v štruktúre národného vedomia u rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva na východe Slovenska poskytujú niektoré špecializované štúdie.³⁹ Pravda, mnoho parciálnych otázok, ktoré sa týkajú uvedenej problematiky, na systematický výskum stále ešte len čaká a tieto otázky otvárajú priestor adeptom historickej vedy na Slovensku. Nie je potrebné príliš dlho váhať, pretože záujemcovia zo zahraničia už v ňom pracujú.

LITERATÚRA

BAČOVÁ, V. (1996) Historická pamäť ako zdroj konštruovania národnej identity. In: *Historická pamäť a identita*. Ed. V. Bačová. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, ISBN 80-967621-0-9, s. 9-28.

BAČOVA, V. (2006) Presvedčenie o etnicite – národe – štáte – Európe a etnická – národná – štátna – európska identita občana Európy. In: *Európske občianstvo a národná identita*. Ed. M. Gbúrová. Prešov: Slovacontact, ISBN 80-88876-16-8, s. 91-98.

BAJCURA, I. (1967) *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 216 s.

BAUMGARTNER, F. – KONEČNÝ, S. (2005) 30 rokov Spoločenskovedného ústavu SAV. In: *Človek a spoločnosť*, roč. 8, ISSN:1335-3608, č. 3. Dostupné na internete: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2005/index.html>.

DANILÁK, M. (2002) Dejiny Rusínov-Ukrajincov v slovenskej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 50, ISSN 0018-2575, č. 1, s. 80-89.

GAJDOŠ, M. (ed.). (1993) *URBS – PROVINCIA-ORBIS : Contributiones*

konfesie : etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009. 232 s., ISBN 978-80-970060-6-8.

39 KONEČNÝ, S. Rusíni na Slovensku a ich národné vedomie v období socializmu. In: *Etnické menšiny na Slovensku : história, súčasnosť, súvislosti*. Eds. M. Gajdoš, S. Konečný. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 69-81, ISBN 80-967621-4-1; BAUMGARTNER, F.- KONEČNÝ, S. Subjektívne vnímanie etnickej identity Rusínov/ Ukrajincov na Slovensku - sociálnopsychologické a historické aspekty. In: *Otázky národnej identity - determinanty a subjektívne vnímanie v podmienkach súčasnej multietnickej spoločnosti : Sborník z mezinárodnej vedeckej konferencie konanej vo dňoch 6. a 7. listopadu 2001 v Opavě*. Ed. O. Šrajnerová. Opava; Praha: Slezský ústav Slezského zemského muzea; Dokumentační a informační středisko Rady Evropy při Evropském informačním středisku UK, 2001, s. 323-336, ISBN 80-86224-27-9; KONEČNÝ, S. Niektoré problémy národnej identifikácie Rusínov na Slovensku. In: *Európa medzi identitou a integritou*. Ed. M. Gbúrová. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2002, s. 300-305, ISBN 80-8068-110-4.

ad historiam contactuum civitatum Capathicarum in honorem O. R. Halaga editae. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 240 s.

GAJDOŠ, M. (1989) K výskumu vývoja maďarskej a ukrajinskej národnostnej menšiny. In: *Národnostní otázka v Československu (po roce 1918)*. In: GAWRECKÁ, M. MALÁ, E. (Eds.). *Národnostní otázka v Československu (po roce 1918)*. Opava: Slezský ústav Československé akademie věd, s. 59-62.

HALAGA, O. R. (1947) *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*. Košice: Svojina, 135 s.

HALAGA, O. R. (2008) *Memorabilia z Európy a vlasti*. Prešov: Universum, ISBN 978-80-89046-49-2, 502 s.

HARAKSIM, Ľ. (1961) *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 204 s.

HOLOTÍK, Ľ. (1962) Rozvoj slovenskej historickej vedy a československá historiografia. In: *Historický časopis*, roč. 10, č. 4, s. 489-503.

HOLOTÍK, Ľ. (1964) Za hlbšie poznanie dejín východného Slovenska. In: BOHURINSKÁ, L – FABIÁNOVÁ O. (Eds.). *Príspevky k dejinám východného Slovenska : Materiály zo IV. sjazdu slovenských historikov v Košiciach dňa 28. – 30.VI.1962*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, s. 5-6.

HUDEK, A. (2010) *Najpolitickejšia veda : Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava : Historický ústav SAV, ISBN 978-80-970302-3-0, 252 s.

HUDEK, A. (2011) Vznik a vývoj Slovenskej akadémie vied a umení v rokoch 1942 – 1945. In: *Forum Historiae*, roč. 5, ISSN 1337-6861, č. 5, s. 37-55.

Dostupné na internete: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/hudek.pdf.

KONEČNÝ, S. (1989) K riešenie ukrajinskej otázky na Slovensku v rokoch 1948 – 1960. In: GAWRECKÁ, M. MALÁ, E. (Eds.). *Národnostné otázka v Československu* , s. 93-100.

KONEČNÝ, S. (1989) K vývoju ukrajinskej otázky v období výstavby socializmu. In: GAJDOŠ, M. (Ed.). *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, s. 5-33.

KONEČNÝ, S. (2007) Rusínska a ukrajinská historiografia po roku 1989. In: *Historický časopis*, roč. 55, č. 1, s.112-124.

KOVÁČ, D. et al. (2014) *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, ISBN 978-80-224-1316-9, 688 s.

PAUKOVIČ, V. – KITA, L. (1989) Národnostná kultúra a národné vedomie u obyvateľstva ukrajinskej národnosti. In: GAJDOŠ, M. (Ed.). *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti*, s.333-355.

URBANOVÁ, K. – ZEĽOVÁ, A. (1989) Ukrajinské národnostné školstvo a národné vedomie obyvateľstva slovensko-ukrajinskej národnostne zmiešanej oblasti. In: GAJDOŠ, M. (Ed.). *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti*, s. 311-332.

VÝROST, J. (1989) Etnické sebauvedomenie obyvateľov národnostne zmiešaných oblastí SSR. In: GAWRECKÁ, M. MALÁ, E. (Eds.) *Národnostné otázky v Československu*, s. 120-125.

PhDr. Stanislav Konečný, CSc.

Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

Spoločenskovedný ústav

Karpatská 5

040 01 Košice

Slovakia

konecny@saske.sk

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ І
(Позваны рефераты)

К ВОПРОСУ АЛТЕРНАЦИЙ И ПОВНОГОЛОСЯ В РУСИНЬСКИМ НОРМАТИВНИМ ЯЗЫКУ НА СЛОВАКІЇ¹

Кветослава КОПОРОВА

Abstract

It could be claimed that, in the 23 years of Rusyn functioning in Slovakia, its orthographic standards have stabilised to a fair extent. Among the issues that still need addressing and result from the fact that Rusyn is placed between two Slavic language areas – Eastern and Western, the most common problem is maintaining (or breaking) of historical alternations in some words, or their forms. Another, less frequent, problem is “polnoglasia”. This phenomenon is typical of East Slavonic languages which, in this context, also applies to Rusyn. In the present study, the author looks for answers to possible solutions within the orthographic standards of individual controversial words with regard to the phenomena discussed above.

Keywords: Language standards. Historical phenomena. Alternation. Polnoglasie.

1. **Вступны позначкы**
2. **Алтернації вокалів**
3. **Алтернації, vzniknuvшы наслідком процесу історичной палаталізації консонантів**
4. **Повноголося**
5. **Заключіня**

1. ***Вступны позначкы***

Слідуючі презентацію русиньского літературного языка в розлічних сферах жывота Русинів, зазначіли сьме дакілько порушвань правописной нормы в рамках розлічных языковых ровин. В статі сьме ся заміряли на фонологічну языкову ровину а з нёй сьме выбрали два явы – історічны алтеранції і яв повноголося, о

1 Publikácia je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III. č. 1/0383/17 (2017 – 2019).

котрых сьме в наших попередніх штудіях не писали. Тема є тым важніша, же ся рихтують на видання ортографічны і першы ортоепічны правила правопису русиньского языка ай з ортографічным і ортоепічным словником. Перед їх дефінітивнов подобов бы сьме мали мати выяснены кедь не вышиткы, так ходем переважну часть спорных частковых правил правопису, але таксмо ай норматівной высловности. Статя vznikла як выслідок послідніх двох засідань языковой комісії при ІРЯК, на котрых были настолены дакотры пропозиції на управу правил в слідуючих конкретных словах з вышшеуведженыма явами.

2. *Алтернації вокалів*

Общу дефініцію алтернації, як повторюючу ся закономірну зміну звуків, забираючих єднаке місце у морфемі в розлічnych припадах поужытя той самой морфемы можеме апліковати і на русиньскый норматівный язык. Важну роль з погляду характерісткы і наслідного заряджіня русиньского языка ід групі выходных славянських языків маюць історічны алтернації вокалів (передовшыткым алтернації *o>i*, *e>i*) звязаны із законом заніку і вокалізації єрів. Думаєме в тім контексті на общо знамы алтернації *o>i* (стсл. **конь, возь, столъ, носъ....** ся змінили в русиньских діалектах взятых за основу кодифікації на **кінь, віз, стіл, ніс²**, причім у парадігмі ці словотворіню ся в уведжених словах знову появлять колишній вокал -o-: з *коня*, пл.: *конї*; з *воза*, на *возї*; в *столї*, *столова лампа*; пл.: *домы*, *їду домів*)....

Алтернація *e>i* (стсл. **шесть, седьмь, осень, ведль, плетль....** ся в русиньских діалектах змінили на: *шість, сім, (в)осїнь, вів, плїв....*, причім у парадігмі ці словотворіню ся в уведжених словах знову появлять колишній вокал -e-: *шестый, семый, в осени, вела, плела....*

Якраз тьма алтернаціями ся будеме занимати в нашій статі в контексті сучасного русиньского языка на Словакії, бо правописна норма дакотрых слов і їх форм не є дорішена. Прінціп алтернацій,

2 В у-каючих русиньских діалектах находиме рефлекс -у-: *кунь, вуз, ступ, нус....*, в ы-каючих русиньских діалектах з рефлексом -ы-: *кынь, выз, стыл, ныс....*

як сьме уже выше увели, є тісно звязаний із заником і вокалізацієв ерів. Закон занику (в слабій позиції) і вокалізації ерів (в сильній позиції) обявив чеський бадатель – професор Антонін Гавлік в році 1888³. У русиньських діалектах тот закон спроваджать у єднотливих формах слов алтернація о > і (у, ы), причім норматівна подоба русиньского языка фіксує алтернант – і. Тот яв, котрый настає в дакотрых русиньських діалектах (тых, котры были взяты за основу кодифікації), а таксамо в русиньскім норматівнім языку будеме называти: **і-каюча алтернація**⁴. Она є звязана з розвоєм тзв. і-кавізму, котрый є характерный і про українськы діалекты (позерай: Латта, с. 131), а такы формы суть фіксованы і в українськім норматівнім языку. Уведемо на ню приклады: *кінь, ніс, дім, стіл*⁵ (запертый склад КВК⁶, алтернація настає) – *коня, носа, дому, стола* (отвореный склад – КВ, форма ся вертать ід стел., і появлять ся знову вокал -о-);

Кус інакша сітуація є в припадї алтернації е > і, де норматівна подоба корешпондує із актуалным ставом у вшиткых русиньських діалектах на Словакії, то значить, же у вшиткых русиньських діалектах (і-каючих, у-каючих ай ы-каючих) находить ся лем алтернант -і-: *сім, (в)осінь* (запертый склад – КВК) – *семый, у (в)осени* (отвореный склад – КВ і знову ся появлять вокал -е-).... Подля такого ключа бы мож было барз легко встановити правопис єднотливих форм слов в русиньскім норматівнім языку на Словакії. Но не все є вшытко таке єднозначне і мы стоїме перед вопросом, як вирішити правопис таких форм, де у живій бісїді сучасных русиньських діалектів не настає алтернація, або настає лем у поєднх діалектах, ай то уж лем у найстаршой генерації Русинів.

3 Гавлік формуловав закономірность занику ерів у слабій позиції і їх вокалізацію в сильній позиції.

4 Як сьме выше увели, русиньскы діалекты на Словакії утримали до сучасности далшы два рефлексы -у-, -ы- за стел. -о- (будеме їх называти у-каючі і ы-каючі алтернанты).

5 В українськім норм. языку така сама форма, лем з помягшенима попередніма консонантами в припадах: *ніс, дім, стіл* [н'іс/д'ім/ст'іл].

6 В запертім складї (будеме го означовати КВК – консонант, вокал, консонант) настає высшеуведжена алтернація, але в отворенім складї (КВ – консонант, вокал) ся в уведженім слові обявлять колишній стел. вокал -о-.

Винятки, коли не треба алтерновати, котры суть уведжены в публікації *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка* (Ябур-Плішкова, 2005, с. 14), ани здалека не охоплюють цілу проблематику навколо алтернацій, передовшыткым алтернації $o > i$, котра робить найвеце тяжкостей. Попробовали сьме дакотры спорны припады (алтерновати ці не алтерновати?) выписати і продіскутовати їх правопис. На самый перед уведеме дакотры лексеми, в котрых подля орфографічного словника *Русиньска лексіка* настає алтернація (в запертім складі). Суть то лексеми (але главні їх форми), в котрых настає алтернація в запертім складі основы слова, в припадї, же є мінімалні двойскладова (але найдуть ся ай припады, де вживателі не алтернують ани в основі єдноскладного слова). В тых позиціях сьме зазначили найчастішы хыбы у правописі, причім в скобках уводиме неправилну форму⁷: **батіг** (не: *батог*) – з **батогом**; **барліг** – до **барлога**; **жоліб** (не: *жолоб*) – до **жолоба**; **Жыд** – **жыдівскый** (не: *жыдовскый*); **конець** – **кінчік** – **кінчіти** (не: *кончіти*); **паробок** – од **парібка** (не: *од паробка*), **парібци**, **парібчіти** (не: *паробци, паробчіти*); **поріг** (не: *порог*) – до **порога**, **прогін** – до **прогона**; **пиріг** (не: *пирог*) – **пирогы**; **ріг** (не: *рог*) – **рога**, **рогы**; **сіль** – **солений**, **із солёв** (не: *із сілёв*); **стіл** – **стола**, **мале стілча** (не: *столча*); **столець** – **стіля**⁸ (не: *столя*); **топір** – з **топором**, **мале топоря**;

Приклады недотримованя алтернацій в єдноскладній основі слова: **гній** (не: *гной*) – **гною** - **гноїти**; **двір** – до **двора**; **кіл** (не: *кол*) – **колы**; **кінь** – **коня** – **кінське** (не: *конське сідло*); **мочі** - **міг** (не: *мог*); **хвіст** (не: *хвост*) – **хвосты**, **ніж** (не: *нож*) – **ножа**, **ножы**; **ріг** (не: *рог*) – **рога**, **рогы**; **сніп** (не: *сноп*) – **снопы**; **піст** (не: *пост*) – **постити**; **твір** – **твору** (але: *людський твор*)....

7 З неправилныма формами ся стрічаєме передовшыткым в русиньскых медіях (друкованых ай интернетовых), але таксамо у герців на сцені ТАД у Пряшові, ці в РТВС – русиньскім народностнім магазині.

8 У подобнім слові (утворенім за помочі суфікса –ець) **вдовець** – **вдовця**, в словнику РЛ, с. 25 не маєме зазначену алтернацію, она є слідна лем в поєднаних лабірських діалектах (*водвець* – *вдіця*).

К тым прикладам придаеме ай офіціалны назвы сел⁹, в котрых рефлектуеме алтернацію: і<о: *Бехерів – до Бехерова, Рететівка – до Рететівки, Вышній Тварожець – до Вышнёго Тваріжця, Вышня Яблінка – до Вышнёй Яблінки, Меджілабірці – до Меджілаборець, Берестів над Лабірцём – до Берестова над Лабірцем, Калинів – до Калинова, Красный Брід – до Красного Броду, Нягів – до Нягова, Вышынків – до Вышынкава, Репеїв – до Репеёва, Рокытівці – до Рокытовець, Валентівці – до Валентовець, Чукалівці – до Чукаловець, Михайлів – до Михайлова, Паризівці – до Паризовець, Кожухівці – до Кожуховець, Войтіці – до Войтовець, Белеївці – до Белеёвець, Кечківці – до Кечковець, Нижній/Вышній Мирошів – до Нижнёго/Вышнёго Мирошова; алтернація е<і Медведже (од: медвідь) – доведна 23 села.*

Самособов, сел, котры были в минулости чисто русиньскы, але поступно ся їх жытельство асіміловало, є далеко веце, а прозраджує їх якраз яв алтернації в назві села: *Буківці – до Буковець, Маківці – з Маковець, Стерківці – до Стерковець, Дяпалівці – од Дяпаловець, Чабалівці – з Чабаловець, Гунківці – з Гунковець, Варіхівці – до Варіховець, Замутів – до Замутова, Рокытів – з Рокытова, Зборів – зо Зборова...*

Правопис высшеуведжених прикладів поважуєме за вирішений, а хыбы, котрых ся допускають вжывателі норматівной подобы суть спрічинены тым, же вжывателі творять неправилны формы передовшыткым під впливом словацького языка (порівнай словацьке: *so soľou, židovský, konský, roh, hnoj...*), респ. під впливом выходословацькых діалектів (порівнай: *od parobka, parobci, on moh, piroh, batoh, stolčok...*).

Норматівный русиньскы язык має але ай вынятки з того правила (правила алтернованя в запертых складах). Суть то припады таких слов (або їх форм), в котрых в минулости в дакотрых русиньскых діалектах на Словакії была зазначена форма з алтернацій.¹⁰ Часточно такы припады суть уведжени в публікації авторів

9 Из 68 сел, в котрых ся мінімально 20% жытелів приголосило в посліднім списованню к русинській народности суть 23 такы села, в назві котрых настає алтернація.

10 Операли сьме ся о діалектологічний атлас Василя Латты, котрый робив выскум ру-

Ябур, В. – Плішкова, А. (2005): *Русинський язык в зеркалі нових правил...* (с. 14). З того правила визначіме припади, котры можуть быти добрым помічником у правописі тых вживателів нормативной подобы русинського языка, котры творять уведжены формы під впливом українського языка:

1. Не алтернуєме (на розділ од українського языка) в таких формах слов з повноголосєм: *борода – бородка – од бород; ворона – ворон; голова – головка – од голов; корова – коровка – од коров; береза – березка – од берез; болото – од болот; ворота – воротка – од ворот; долото – долотце – од долот*, ту придаєме ай слова: *нохоть – од нохтя, локоть – од локтя* (в дакотрых діалектах: *од ніхтя, од ліктя*)¹¹...
2. Не алтернуєме таксамо в називниках закінчених на -вод, -ход, -воз, -нос, -ор, напр.: *допровод, водовод, поход, переход, заход, вывоз, завоз, перенос, выбор, табор*¹²....
3. Не алтернуєме в називниках женського роду на -ость: *радость, мягкость, скупость, хворота і хворость*¹³ До того правила не будеме раховати єдноскладовы слова тіпу *злість, кість* (але: *злостити ся, із злости, од кости*)....
4. К тому списку придаєме ай слова, в котрых в українськیم языку, таксамо як в попередніх припадах, настає алтеранція: *школа – школ, гора – гор, слово-слов, пчола – од пчол, способ – способу, война - воєньский*¹⁴....

синських діалектів на території виходной Словакії в половині минулого стороча. Латта у своїй штудії **К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии** (Ін: *Наукові записки*, с. 134-135) при высвітлєваню дакотрых форм з алтернацієв вертає ся к церковнославянському языку, де формы *бог, святая тройця* в поєднх русинських діалектах в говореній бісіді мають формы: *панбіг, панбуг, біг бы тя покарав, святая трійця, трійця* (настає алтернація о > і, у, ы - подля діалектної області) .

11 Порівнай українскы формы: *од борід, голівка, корівка, берізка, од беріз, од воріт*... В. Латта зазначів в поєднх русинських діалектах на Словакії ай формы: *ворона - ворін, хворота - хворіт, корова – корів* (позерай: Латта, (1979-1981). В. *Наукові записки* 8 – 9, с. 137).

12 Порівнай укр.: *похід, перехід, захід, водопровід, вивіз, вибір, табір*....

13 В і-каючих виходных русинських діалектах ся доднєсь хоснує форма на -ість: *радість, злість, скупість, хворість*, в у-каючі діалектах буде: *злуть, радуть, хворуть, скупусть*, ы-каючі діалекты мають формы: *злысть, радысть, скупысть*...

14 Порівнай укр. *слово – слів, школа – шкіл, гора – гір, спосіб, війна – воєнний, бджола*

5. Далшы пропозиції на недотримованя алтернації *o>i* у запертих складах:

а) Недотримованя алтернації в запертім складі ся дотыкають ай перебранных слов – з німецького языка – **дрот** (*der Draht*), котре в діалектах звучить як *дріт*, *друт*, або *дрыт*, але нормативный язык фіксує форму **дрот – дровати – дротарь** (без алтернації), таксамо ай слово **канчов** (з мадярьского *kancsó*), хоць в поєдних русиньских діалектах Латта зазначив ай форму: *канчів*, *канчув*¹⁵.

б) Самособов, слова тіпу **гость – гості**, (укр. *гість – гості*), **стром – стромы**, **нохоть – од нохтя** таксамо не підлігають алтернації, бо они в русиньских діалектах на Словакії таксамо не мали алтернованы формы, або (як у припаді слов *стром*, формы *стрім*, *од ніхтя* суть зазначены лем в поєдних діалектах¹⁶. в) Пропонуєме не алтерновати ай адъективну форму од назывника: **ніч – ночный** (не: *нічний*) – **до ночі** (РЛ, с. 157), з форм **ночляг** і **нічляг**¹⁷ (РЛ, с. 159) пропонуєме лем першу – без алтернації, таксамо як ай у формі: **ночник** (РЛ, с.159), подобні, як ай приклад слова **кість – з кістёв, кістяный**, але: **од кости, костный** (РЛ, с. 105);

г) Алтернацію *e>i* не дотримуєме в словах **мед, лед, пец, пацеркы**¹⁸ (порівнай укр.: *мед* і *мід*, *лід*, *піч*), а к ним пропонуєме придати ай слово **ведро** (порівнай укр.: *відро*). У словнику РЛ, с. 25 суть уведжены дві форми – *ведро* і *відро*.

Уведжены пункты суть про тых вживателів нормативной по-

– бджіл....

15 Подобны слова, в котрых ся в русинь. діалектах сохранияють ай в отворених складах рефлексy -у-, -і- : *ключ*, *кліч* – *ключі*, *клічі*; *бріх*, *бріах* – *бріхы*, *бріахы*; нормативна подоба фіксує: *бріх* – *бріхы*, *ключ* – *ключі*.

16 Позерай: Латта, В.: К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии. Рефлексы этим. «о» в новозакрытых складах. Ін: *Наукові записки* 8 – 9. (Михайло Ричалка, голова редколегії), Пряшів: Культурний союз українських трудящих у Чехословацькій соціалістичній республіці, 1979 – 1981, с. 134.

17 Од укр. *ночувати* – *нічліг*.

18 Походить із виходословацьких діалектів (*pacerki*), варіанту *пацюркы* хоснують в маковицьких русинь. діалектах.

добы, котры знають дакотрый з русиньскых діалектів цілком природны, бо такы формы суть їм властны. Проблематичны суть лем про тых вживателїв котры ся в минулости учили український (котрый, як сьме демонштровали на многих прикладах, алтернацію в запертім складі вживать докладно) язык і фіксують форми з алтернацієв у запертім складі.

Но суть ай припады, де в дакотрім із русиньскых діалектів ся хосновала в минулости алтернація, но сучасна генерація в даных словах уже не алтернує. В таких припадах при творіню нормы односно алтернації кодифікаторы брали до увагы векшыновий принцип і встановили не алтерновати в тых припадах, де то є в живій русиньській бісіді незвычайне (суть то припады, кедь алтернація настає лем в дакотрім з выходных русиньскых діалектів, ай то лем у найстаршой генерації). К таким припадам можеме прирядити форми слідуючих слов: *коза* – *од коз* (не: *од кіз*¹⁹), *козій* (не: *кізій*); але ці будеме алтерновати у формах: *кізлячий* (або: *козлячий*), РЛ, с. 107), *мале кізля* (або: *козля*, тасамо як ай *коса* – *мале кіся* – у словнику го не маєме). Не алтернуєме таксамо формы: *бік* – *боку* – *бочный* (РЛ, с. 22); *ягода* – *ягодовый* – *од ягод*, РЛ, с. 345); *пчолла* – *пчолы* – *од пчол*, РЛ, с. 272); *яфору* – *од яфор* (не: *од яфір*) і дакотры далшы.

Спроны припады:

В русиньскых діалектах, а в тім одношіню ай в русиньскім нормативнім языку на Словакії є значне число припадів, де подля правил правопису з року 1995 были припустны двоякы формы – з алтернованєм, ай без нєго. Управа правил з року 2005 не вирішила тот проблем дефінітівно і видить ся, же нас достиг ай в сучасности. Так в сучасности стоїме перед двома вопросами:

1. Спріснити норму і не припустити двоякы формы в поєдних словах? Часточно на тот вопрос дала одповід дотеперішня управа правил правопису, котра є выслідком работы языковой комісії (Пункты дотеперішней управы были надрукованы в часописі Ру-

19 В дакотрых выходных русиньскых діалектах: *од кіз*, *од пчіл*, *од ніг*, *ніжочка*, *панбіг* (але: *бог* – *божий*), *жывіт* (але: *жывотный*)...

син ч. 2/2018, правило дотыкаюче ся алтернацій – пункт 20).

2. Як поступовати при далшых спорных формах односно алтернованя? Попробовали сьме порихтовати дакотры далшы спорны припады поєдных слов і їх форм, пропонуючі можности правопису. На самый перед представиме тоты формы, котры сьме вирішили не алтерновати (а в словнику РЛ суть припустны дві форми): *рік* – *року*, *рочок*, ***річний і рочный, річник і рочник***: с. 277) – пропонуєме хосновати лем єдну форму ***рочный і рочник, рочніця*** (не: *річніця*) з аргументацієв, же форми *річний* (як і *рід - рідный*) є властна лем дакотрым выходным русиньскым діалектам, а про западны є чужа, таксамо як ай формы слова ***збор*** – ***зборник*** (не: *збірник*), хоць маєме слово ***збірка*** (слов.: *zbierka*). Таксамо пропонуєме лем єдну форму (алтерновану в запертім складі ай в отворенім складі) слова: ***дзвін*** – ***дзвінок*** – ***дзвінка*** (не: *дзвонка*) – ***дзвіночок*** (не: *дзвоночок*; РЛ, с. 56).

В русиньскых текстах ся стрічаєме часто ай з двома формами адьєктива: *різний і розлічний* (в значіню – *неєднакий*). Пропонуєме хосновати лем форму ***розлічний***. Друга форма – *різний* є перебрата з українського языка (*різний*) і не є властна русиньскым діалектам на Словакії.

Далшы пропозиції: *нога* – *од ног* (РЛ, с. 159), (або: *од ніг?*); ***ніжка і ножка*** (РЛ, с. 159 таксамо форми: *ножочка, ножонька, ножча?*) – мало бы быти лем: *ніжка, ніжча*, але *ножічка?* – тых форм не є у словнику. ***конець – кінця, кінчік, кінцёвый, кінчіти*** (не *кончіти*). В тім контексті бы мало быти ай: *скінчіти*, (не: *ско-нчіти*, РЛ – 296), але: ***конечный*** (РЛ, с. 159).

Алтернація *е > у*

Спорным при кодифікації было встановити алтернант у слові *вечур* (ці *вечор?*). Наконець переважив векшыновий прінціп (позерай Латта: Наукові записки 8 – 9, с. 141) і дефінітивна подоба є *вечур* (одводжены слова: *вечерній, вечурня, вечуркы, вечеряти*) в котрых, як видно, алтернант -о- уже не фігурує. Латта дале конштатує, же рефлекс -у- (намісто обчекованого *е > і*) є тіпічним явом в русиньскых діалектах позад шыплячого -ч- (респ. –шч-)

в таких словах як: *ящурка, чулка, вечурки, печунка...* Уведжені лексеми мають в українському нормативному мові форму з рефлексом -і-: *вечір, печінка, ящірка*, котрі суть про русинські діалекти нетіпичні.

Алтернація в часословах

Часословні алтернації суть значно компліковані і неєднотні. В кождім припаді мали бы зістати алтернації в часословах: **зістати** (РЛ, с. 89), не: *зостати*; **дістати** (с. 58) – не: *достати*; **дізнати ся** (РЛ, с. 57) – не: *дознати ся*;

В презентних формах часослов (утворених за помічі вокалізованих префіксів по-, зо-, во-, до- наспак, алтернацію не рекомендує (так є ай у словнику *Русинська лексіка*), хоць у групі діалектів, взятих за основу кодифікації ся і ту, в дакотрих припадах алтернує (уводиме їх в дужках), напр.: **послати** (не: *післати*), **потерти**, **поляти** (не: *пілляти*), *золяти*, *зохабити* (не: *зіхабити*), *войти*, *догнати*, *дорвати* (не: *дігнати*, *дірвати*) ... – і їх презентні форми: **потру**, **поллію**, **золлію**, **войду** (не: *пітру*, *пічну*, *піल्लीю*, *зіल्लीю*, *дірву*)... До той групи зарядиме і часослово **почати** і ёго презентну форму **почну** (не: *пічну*), хоць по- ту не є у функції префікса.

Алтернація в суфіксі –ова-

До нових правил правопису закомпонуємо таксамо зміну у часослов із суфіксом –ова-, де у презентній формі буде лем алтернант –у-, напр.: *купувати – купую, малёвати – малюю* (быв припустный алтернант -і-: *купію, малію* (o/i)...

Алтернація в субстантивах, утворених од часослов.

Часослово *лопотіти*, і од нёго утворени називники: *лопотіння* (РЛ, с. 122), *лопіт* (у словнику *хыбить*); *позоровати* (РЛ, с. 223) і од нёго утворений називник: *позір*²⁰ (у словнику *хыбить*) – рекомендуємо форму з алтернацієв. Напротів того, часослово *злостити ся* і називник: *злость* (РЛ с. 90), хоць в дакотрих виходных

20 Приклад: *Тот чоловік має такий недобрий позір.* (Треба одлишовати од називника *позор*: *Давайте на дітвака позор, жебы не упав*).

руси́ньских діалектах є форма: *злість* – *злістный*.

Алтернація *e>i* не є аж таков проблематичнов, форми часослов типу: *вести* – *вів*, *плести* – *плів*, *нести* – *ніс*, *мести* – *мів*... суть ясны про каждого вжывителя нормативной подобы. Но найдуться ай ту неясности, передовшыткым у формах часослов і од них утвореных субстантивів.

Так, як не алтернуєме у назывнику *выбер* (РЛ, с. 28), утвореного од часослова *выберати*, пропонуєме таксамо не алтерновати у назывнику (і придавнику) *потреба* – *потребный* (утвореного до часослова *потребовати*). У словнику РЛ, с. 246 є зафіксована форма: *потрібный* (порівнай укр.: *потрібний*, *вибір*).

Наспак, алтернуєме форми незавершеного виду часослов: *стрепати* (РЛ, с. 206) – *стріповати* (у словнику хыбить), *метати* – *змітовати* (РЛ, с. 90),

3. Алтернації, vznikнувши наслідком процесу історичной палаталізації консонантів

Із знамых з учебника *Морфологія і словотворіння русиньского языка* алтернацій, котры суть уведжены при парадігмі єднотливых частей речі (главні назывників), вкажеме праві на такы консонантїчны алтернації, в котрых найчастіше роблять вжывателі русиньского языка хыбы (під впливом свого діалекту), але ай на такы, котры суть одлишны од українського нормативного языка. Як першу уведеме алтеранцію у формі слов, де сьме в рамках управы правил правопису по 20-тїх роках од кодифікації зробили зміну. Є то алтернація (взникнувши в дослідку історичной палаталізації *к/ц'ч*; *г*, *г/з'*, *дз'/ж*) при творіню імперативу у дакотрых часослов на –*чі*, напр.: *печі* – *печі!*, *встирчі* – *встриж!*, *лячі* – *ляж!*, *помочі* – *помож!*²¹.

Наслідком процесу історичной палаталізації (*г/дз/дж*; *к/ц/ч*; *х/с/ш*) в русиньскім языку настають алтернації на морфематичнім шві, т. є. меджі корінєвов і флективнов морфемов у дакотрых фор-

21 Зміна зроблена на пропозицію языковой комісії (із можных вариант вариант: *Встризь!* *Лязь!* *Помозь!*, *Впрязь!* *Пець!* – котры суть в сучасности живы лем на малій теїторії, взятій за основу кодифікації).

мах називників (таксамо од них утворених дериватів):

- плуралі називників мужского роду (живых), закончених на -к, -г, -х, настає алтернація к/ц/ч, г/дз/дж²², х/с/ш напр.: *вояк* – *вояци*, *слимак* – *слимаци*, *чудак* – *чудади*, *хробак* – *хробади*, *монах* – *монаси*, *валюх* – *валюси*²³.... (порівнай укр.: *вояки*, *слимаки*, *чудаки/диваки*, *хробаки*, *монахи*...)
- в локалі неживых називників мужского роду, закончених на -х і од них утворених дериватів настає алтернація х/с'/ш: *брїх* – *о брїсі* (не: *о брїху*) – *брїшок*, *грїх* – *о грїсі* (або: *о грїху*)²⁴ – *грїшок* – *грїшити* – *грїшник*....
- в дативі, локалі називників женського роду, закончених на -а, і в демінутивах од них утворених, напр.: *муха* – *мусі* (не: *мухі*) – *мушка* *бляха* (не: *бляхі*) – *блясі* – *бляшка*....
- алтернація ж/ч/г²⁵ настає в особних припонках часослов, але і на кінцю інфінітивної основи: *лячі* – *ляжу* (не: *лягну*) – *легла*, *застричі* – *застрижу* (не: *застригну*) – *застригла*, *злячі* – *зляжу* (не: *злягну*) – *злегла*.... Уведжена алтернація ся розвинула із праславянських груп *gt, *kt, котры дали в русиньскім языку вислідки ж, ч: *gt, *kt > ж і *gt, *kt > ч (*legt²⁶ < стсл. лежеші < *лячі*; *mogti < стсл. мошти < *мочі*). Порівнай укр.: *могти* – *можу* – *могла*, *пекти* – *печу* – *пекла*, *лягти* – *ляжу* – *легла*)...
- алтернація ст/д/д'/дж²⁷ і алтернація д/д'/дж²⁸, котра є характерна про русиньскы діалекты, а в тім контексті ай про русиньскый нормативний язык в таких дериватах утворених од часослов: *прясти* – *пряджа* – *пряджіня*, *сісти* – *сиджіня*, *відіти* – *віджіня*, *одходити* – *одходжіня*, *водити* – *во-*

22 Алтернацію г/дз/дж сьме нашли в діалек. подобі лексеми *борсуг/борсудзи/борсуджі* (нормативно: *борсук/борсуци/борсучій*)

23 В дакотрых выходных русиньскых діалектах: *вояци*, *пияци*, *Руснаци*, але: *валюхы*, *хробаки*, *слимаки*...

24 Іде о церковнослав. слово, котре ся хоснує во векшій мірі у формі – *о грїху*.

25 Алтернація ч/ж/г: *лячі/ляжу/ляже/ліж*.

26 Псл. *legt²⁶; 1. особа синг. *lēgQ. Ін: Sławski, F. (1970). Słownik etymologiczny języka polskiego. Tom IV. Kraków: Nakładem towarzystwa miłośników języka polskiego, s. 93.

27 ст/д/д'/дж: *прясти/пряде/прядуть/пряджа*; *сісти/сидить/сидять/сиджу*

28 д/д'/дж: *водити/водить/водять/воджу*

джіня, садити – саджіня, процідити – проціджання (порівн. укр.: *пряжа, прядіння, сидіння, водіння, садіння*)... При послідніх двох явах алтернації треба ся вернути аж до періоду праславянського языка. Як конштатує професорка Дудашова (Dudášová-Křižšáková, str. 173-174), у вихославянській групі суть три підгрупи языків подля алтернантів за псл. групу *dj > дж > ж у формах назывників і при часованю часослов. До першой групи належить російський язык (*межа, сажа, водить, возжу*), до другой належить білоруський і український язык, в котрых алтернант –ж- ся находит в неалтерначных позиціях (укр. *межа, сажа*; білор. *мяжа, сажа*), а в алтерначных при часованю часослов уже находиме –дж- (*воджу, саджу*). До третей групи належить русинський язык, в котрім настала лем перша часть зміны - *dj > dž (*меджа, саджа, воджу, саджу*). Є то важный диференціачный знак, котрый свідчить о факті, же русиньскы діалекты належать к тым виходославянським діалектам, в котрых ся заховало значне число історічных явів, сягаючих до періоду старославянського языка. Розвой псл. груп *dj > dž а таксамо груп *gt, *kt > ж, ч к ним належить.

4. Повноголося

Про виходну групу славянських языків є характерный яв повноголося, котрый є характерный ай про русиньський язык. Але, як сьме уводили у своїй статі **Словник А. Павловіча і сучасный русинський язык** (друкована в році 2010 у зборнику МРК), іщі в творах А. Павловіча (друга половина 19. стороча) сьме нашли порушіння яву повноголося в таких словах (слова сьме глядали подля оригіналу поезій А. Павлович: Избранные произведения, Пряшів, 1952): *хранили ся* (с. 62), *дети наши драгы* (с. 85), *главка* (с. 96), *гварит* (с. 116), *вичности врата* (с. 157), *злато, перстенъ чистозлатый* (с. 361, 364), *блато* (с. 376), *врагов* (с. 398). На першый погляд бы ся віділо, же векшына тых слов – подля їх форм, є перебрата зо сусіднього словацького языка, респ. виходословацьких діалектів, бо выказують формалный знак западно-

го языкового ареалу. Мы але находиме такы істы формы слов і у словнику церковнославянського языка автора М. Штеця: **врагъ** – неприятель, противник (с. 57), **драгъ** (*drahý, vžácný, milý*, с. 77), **древо** (*strom, ker, drevo, kôl, kyj, druh stromu*, с. 77), **глава** (*hlava, celý člověk, alebo jeho duša, ľudský život, vrchnost' cirkvi, vrcholec, končiar, náčelník, vodca*, с. 64). Што ся тыкать далшых припадів порушіння повноголося в русиньскім языку, нашов їх і знамый лінгвіста Василь Латта і описав у своїм матеріалі: **Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии**, причім характерізовав тоты лексеми як славянізми, котры ся фіксували під впливом **церковнославянської** літературы. На другім місті Латта означів полонізми, а напоследок – словакізми. Тых словных форм є дость много і, як сконштатовав В. Латта, они ся продовжують хосновати аж до западных частей Закарпатської области України. На основі тых фактів вычленив языкову область северовыходного Словеньска і западну часть Підкарпатя як окремый і шпеціфічний діалектний масив, зо вшыткыма знаками переходного языкового ареалу – выходославянського і западославянського. В контексті высшеуведженого ай русиньський нормативный язык на Словакії респектує таксамо дакотры вживаны формы таких слов, причім можеме виділити дві группы:

1. Лексеми (без повноголося), котры походять із слова з повноголосём, або формы, хоснованы двояко – з повноголосём, ай без повноголося: *болото* – *блатник*; *верещати* – *вреск*; *ворота* – *брана/бранка*; *веред* - *вред*; *волоčiti/влечі*; *голосити* - *вогласкы*; *воболонка/ блана*; *здоровя/здравя*; *выздоровити/выздравити*; *городити* – *загородка/загородка*; *нагородити/наградити/наградник*; *перестати/престати*; *переспати* (але: *престати жену* - *преспанка*); *терезбый*; *через/през*; ***коро-ста/хроста?***; *страна/сторона*; *странка/сторінка*; *полошати/плашити*, але: *полохый*; *короткий/куртый*.
2. Слова, котры ся хоснують лем у формі без повноголося: *злато*, *златый*; *брало*; *бранити*; *мрак* (*хмара*); *страж*, *стражити* (РЛ ай форма: *сторожыти*, с. 306), *стражник*; *трачки*; *властный*; *краль*, *кралёвский*, *кралёвство*; *драга/градьска* (в

РЛ є і форма: *дорога*, с. 65); *головосікы*; *клат*, *клатик*; *глав-ный*, *главні*; *владіти*, *влада*; *предплатне* і дакотры далшы²⁹.

5. *Заключіня*

Языковий ареал Русинів ся находить меджі двома славянськыма языковыма ареалами - зо вшыткыма знаками **языкового пограніча** – выходославянського і западославянського. Якраз тым є шпеціфічний, же несе знакы обидвох языковых ареалів, на высвітліня дакотры языковых явів, характерных про русиньскы діалекты, як сьме вказали, треба нам вернути ся до церковнославянського, даколи ай до старославянського ці докінця праславянського языка.

Представили сьме два історічны явы, котры суть характерны нелем про русиньський язык, але ай про найближшый з родини выходных славянських языків – про український нормативний язык. Як сьме вказали на дакотрых прикладах, русиньський нормативний язык має свої одлишности. А то ай у фонологічній языковій ровині, котру лінгвісты поважують із ушыткых за найпевнішу. Представили сьме:

1.вокалічну алтернацію $o > i$, $e > i$ з періоду тзв розвоя ікавізму в українськیم языку³⁰ і вынятки з той алтернації, характерны про русиньскы діалекты (розпрацованы Василєм Латтом іщі в 50-тых роках минулого стороча);

2.дакотры консонантічны алтернації, характерны про русиньскы діалекты (одлишны од алтернацій українського нормативного языка, вяжучі ся к періоду старославянського і церковнославянського языка);

3. повноголося і ёго вынятки, котры вяжуть русиньскы діалекты к періоду хоснованя церковнославянського языка карпатської редакції (і котры хосновав у своїх творах ай А. Павловіч).

Выбрали сьме лем тоты явы, в котрых роблять вживателі нор-

29 Порівнай укр.: *золото*, *золотый*; *боронити*; *сторож* - *сторожити*; *король*, *королівський*, *королівство*; *дорога*; *головний* – *головно*; *володіти*;

30 Латта, В. (1979 – 1981). К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии. Ін: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 131.

матівной подобы русиньского языка найчастіше хыбы. Суть то передовшыткым тоты вживателі, котры суть під впливом українського нормативного языка, бо, як сьме вказали, в русиньских діалектах на Словакії такы алтеранції ся не хоснують, они суть про Русинів на Словакії незвычайны. Такы шпеціфікы русиньских діалектів мали бы сьме рефлектовати і утримовати в нормативній породі РЯ, бо тым є наш язык унікатний, не хосновати (ці з незнаниости языка, або з інших причін) українізмы, котры нас, нажаль, вертають до недавной doby – до часів хоснования українського языка). А тот, як знаме, Русины не прияли за свій материнський з розлічных причін, но єднов з них были ай одлишности в нами уведжених формах єднотливых слов з алтернацієв і повноголосєм.

ЛІТЕРАТУРА

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015) *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, 285 s., ISBN 978-80-555-1294-5.

КОПОРОВА, К. (2015) *Фонетика, фонология и акцентология русиньского языка. Выскошкoльскый учебник*. Пряшів: ІРЯК-ПУ, 115 с., ISBN 978-80-555-1277-8.

ЛАТТА, В. (1991) *Атлас українських говорів Східної Словаччини*, Братислава – Пряшів 1991.

ЛАТТА, В. (1979 – 1981) Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии. Ін: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 18 – 30.

ЛАТТА, В. (1979 – 1981) Словацько-українська мовна межа. Ін: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 92-105.

ЛАТТА, В. (1979 – 1981) О классификации украинских говоров. Ін: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 119 – 126.

175 стр. с. 149 – 155.

ЛАТТА, В. 1979 – 1981. К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии. Ін: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 131 – 143.

ЛАТТА, В. (1979 – 1981) Рефлексы общеслав. *ě и изменение и > і в

украинских говорах Восточной Словакии. Ін: НОВАК, Михайло (ед.): *Наукові записки ч. 8 – 9*. Пряшів: КСУТ, с. 85 – 89.

ŠTEC, M. et al. (2009) *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník, Díl I*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove - Pravoslávny kňazský seminár, 187 s.

ŠTEC, M. – KOCVÁR, V. (2012) *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník, (Stručná gramatika cirkevnej slovančiny), Díl II*. Prešov: Pravoslávny kňazský seminár, 275 s.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2000) *Русиньський язык в зеркалі нових пра-
вил русиньського правопису*. Пряшів: Русин і народны новинки, 128 с.
ISBN 80-88769-61-2.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov
Slovakia

kvetoslava.koporova@unipo.sk

ОБРАЗОВАНИЕ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ В РАЗНОВИДНОСТЯХ КАРПАТОРУСИНСКОГО: КВАНТИТАТИВНЫЙ АНАЛИЗ¹

Ахим РАБУС

Abstract

In this paper, the formation of the past tense in three varieties of spoken Rusyn (Lemko, Prešov Rusyn, Zakarpattia Rusyn) is investigated. The study quantitatively analyzes the areal distribution of past tense forms with and without auxiliaries and discusses the role of pertinent linguistic and extra-linguistic variables, above all the role of the respective umbrella languages, i.e. Polish, Slovak, and Ukrainian. The analysis is conducted using the Corpus of Spoken Rusyn (www.russinisch.uni-freiburg.de/corpus) and the statistics tool R. It shows that speakers of Lemko prefer to produce past tense forms with the short form of the auxiliary (such as in *читала-м*), while speakers of Prešov Rusyn favor the long form (*читала ем*) and speakers of Zakarpattia Rusyn tend to avoid auxiliaries, which complies with the situation in the respective umbrella languages. This means that so-called border effects between the three varieties investigated can be detected. The analysis provides evidence for contact-induced language change: Younger speakers tend to comply with the respective umbrella language even more than older speakers, and the Rusyn varieties thus gradually diverge.

Key words: Rusyn dialects, past tense formation, auxiliaries, quantitative approach, R

1. Введение

Настоящее исследование посвящено вопросу различных способов образования конструкций прошедшего времени в современных устных языковых разновидностях карпаторусинского. С по-

¹ Это исследование является сокращённой и переработанной версией публикации Rabus (2019). Оно стало возможно благодаря проекту DFG „Русинский как трансграничный язык меньшинства: динамические процессы“ (RA 2212/2-1). За всяческую поддержку мы выражаем искреннюю благодарность К. Грильборцер, А. Гроо, Б. Зонненхаузер, Г. Кёберу, З. Лажужи, Я. Хромы, П. Шварцу, А. Шимон, а также анонимному рецензенту. За перевод с немецкого сердечно благодарим Ю. Ремесвенского. Ошибки, погрешности и неточности остаются на нашей ответственности.

мощью количественного анализа и современных статистических методов мы представляем распространённость способов образования этих глагольных форм в географическом пространстве, а также рассматриваем роль различных лингвистических и экстралингвистических переменных. Предполагаются т.н. 'пограничные эффекты' ('border effects', ср. Rabus 2015; Woolhiser 2005), т.е. языковые явления, являющиеся результатом размежевания старого диалектного континуума государственными границами, вследствие чего разновидности континуума стали взаимодействовать с различными языками-крышами. Эмпирической базой является Корпус устного русинского языка (*Corpus of Spoken Rusyn*, www.russinisch.uni-freiburg.de/corpus), насчитывающий на момент анализа около 100.000 словоформ из устной русинской речи Карпатской Украины, восточной Словакии и южной Польши. Также он охватывает некоторое количество материала из Венгрии.

2. Прошлые исследования

Русинский язык хорошо изучен с позиции традиционно-диалектологических исследований (см. Piper 2004, а также рассмотренную там литературу), аналогичное утверждение справедливо и по отношению к образованию прошедших времён. Так, Панькевич (1938, 313f.) утверждает следующее: «Час минулий на цілій південно-карпатській українській мовній області твориться одним способом, а то при помочі давнього part. praet. II, та помічного слова *jesmь* в їх теперішнім виді». Впрочем, он упоминает, что при образовании прошедшего времени также может и вовсе не использоваться вспомогательный глагол и в то же время употребляться личное местоимение, как это происходит и в других восточнославянских идиомах. Соответствующее представление этого явления в *Атласе украинского языка* (Бандрівський и др. 1988, 245) также показывает вариацию между этими двумя опциями, хотя количественные данные и не приводятся.

Дескриптивные работы в рамках сегодняшней стандартизации словацкой разновидности русинского языка, созданные сотрудниками Института Русинского Языка и Культуры при Пряшевском

Университете, тоже констатируют принципиальную возможность вариации между образованием формы и без вспомогательного глагола, и с ним (Teutsch 2001, 163). Это же касается лемковско-го (Chomiak & Fontański 2004) и карпатоукраинского (Керча 2004, 139) пространства. В целом, вспомогательный глагол после гласного может принимать клитическую, но полную форму (тип *читала єм*), а также реликтовую краткую (тип *читала-м*). В дальнейшем они обозначены как ВГ (вспомогательный глагол) и РВГ (реликт вспомогательного глагола).

Среди новейших работ Вашичек (Vašíček 2016) рассматривает вопрос современной динамики ублянского диалекта. Он констатирует значимость фактора возраста носителей: так, младшее и среднее поколение преимущественно использует форму со вспомогательным глаголом, в то время как у одной из информанток старшего из поколений вообще не встречаются формы со вспомогательным глаголом, совпадающим с соответственным паттерном в словацком. Даниленко (Danylenko 2012, 9) также указывает на похожую динамику.

Будовская (Boudovskaia 2017) рассматривает (не-)использование клитики вспомогательного глагола в карпатоукраинской Новоселице с помощью нарративов четырёх носителей русинского обоих полов старше 67 лет; она констатирует (2017, 15), что: “the first mention of a 1st person referent is with a pronoun, and the subsequent mentions in a continuous chain of clauses with the same referent are with auxiliaries”.

Менцель (Menzel 2013) приходит к выводу, что частотность использования анафорических местоимений в лемковском падает от старших к младшим поколениям информантов, в то время как частотность вспомогательных глаголов возрастает. Таким образом, ситуация конвергирует с польским языком-крышей.

Исследование Менцеля представляет собой подходящий исходный пункт для нашего анализа. В рамках нашей гипотезы мы предполагаем, что на русинские разновидности значительное влияние оказывают пограничные эффекты, что приводит к конвергенции русинских разновидностей с их соответственными

языками-крышами. Таким образом, эти вертикальные процессы структурного приближения русинских разновидностей к разным языкам-крышам сопутствуют процессам горизонтальной дивергенции уже между разновидностями русинского континуума, используемыми по разные стороны государственных границ. Мы также предполагаем, что эти пограничные эффекты в более значительной степени сказываются на речи молодых информантов, чем на речи старших. Впрочем, предположительный эффект фактора возраста не является единственным из возможных факторов влияния на тенденции изменения русинского, и значимость прочих (экстра-)лингвистических факторов также подлежит нашему дальнейшему рассмотрению.

3. Анализ данных

Базой для настоящего анализа является Корпус устного русинского языка (*Corpus of Spoken Rusyn*, www.russinisch.uni-freiburg.de/corpus, см. Рабус & Шимон 2015, к вопросам его программного обеспечения см. Waldenfels & Woźniak 2016).

Среди релевантных независимых переменных, кроме региональной вариации – в дальнейшем разделённой на категории лемковских (ЛЕМ), пряшевско-русинских (СЛО) и русинских идиомов Закарпатской области Украины (ТРА) – следует обозначить также возраст информантов, их пол и образование. Лингвистическими переменными являются лицо, число и наклонение. Типичным для подобных постановок вопроса *random factors* нами были определены отдельные носители соответственной разновидности, а также используемый ими в отдельно взятом случае глагол.

Дескриптивный анализ данных – как и вся приведённая статистика, базирующаяся на программном обеспечении R и его модификациях – привела к следующему результату:

	ЛЕМ	СЛО	ТРА
0	151	94	351
ВГ	185	446	65
РВГ	319	85	88

Таблица 1: Распределение способов образования прошедшего времени по частотности и географическим областям

Очевидно, что оба типа русинских разновидностей, ЛЕМ и СЛЮ, взаимодействующих с западнославянскими языками-крышами, демонстрируют значительный тренд к использованию различных вариантов ВГ. Тем не менее, между собой их тенденции всё же различаются: в то время, как в лемковских разновидностях преимущественно используются формы РВГ типа *читала-м*, носители восточнословацких русинских идиомов склонны реализовать ту же категорию с помощью полной формы *читала єм*. В русинских же идиомах Закарпатской области заметна обратная тенденция, при которой данная форма преимущественно реализуется вовсе без ВГ, что совпадает с прототипичным формообразованием восточнославянского типа. Разность между тремя вариантами статистически крайне значительна ($\chi^2 = 726.3894$, $df = 2$, $p < 0.00001$). Таким образом, пограничные эффекты находят эмпирическое подтверждение в речи информантов.

Тем не менее, уже более детальный анализ данных приводит к пониманию, что и внутри каждой из групп разновидностей заметна вариация. Так, это возможно подтвердить с помощью методики анализа данных, например, т.н. *Conditional Inference Trees* из модификации Party программы R (Hothorn, Hornik & Zeileis 2006). Эта методика классифицирует независимые переменные по их значимости (ср. Baayen & Tagliamonte 2012). Та из них, которая обладает наименьшим *p-value*, образует начало древовидной структуры,

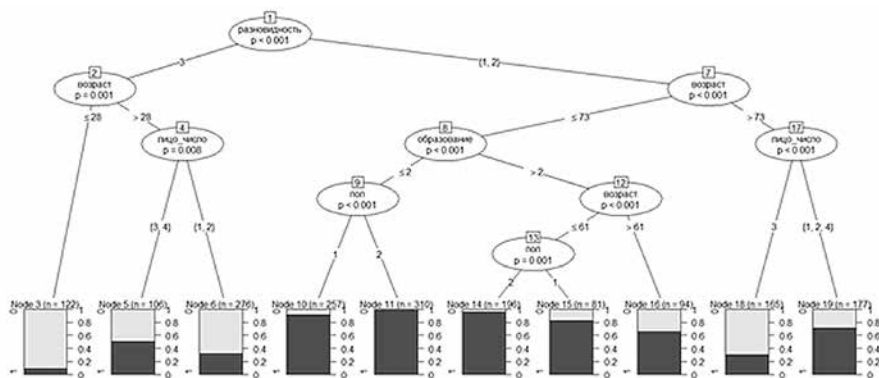

График 1: Conditional Inference Tree зависимой бинарной переменной ВГ

за ней следуют переменные с вторым по величине показателем, и т.д. График для рассматриваемой здесь зависимой бинарной переменной ВГ выглядит образом График 1.

Из этого следует разделение данных по соответственной разновидности. Заметной тенденцией является кластеризация лемковского (1) и пряшевского русинского (2) с русинским Закарпатья (3). Следующее разделение в обеих ветвях происходит по возрастной переменной. Таким образом, следует предположить, что касательно этой переменной младшие носители разновидностей показывают иное речевое поведение, чем старшие, что соответствует паттерну диахронных изменений в языке, описанному Лабовым в рамках т.н. *apparent time hypothesis* (см. Bailey 2004). Этот вопрос, впрочем, требует дальнейшего изучения.

Для отдельных разновидностей, т.е. ниже наиболее важной ветви графика, дескриптивное представление данных выглядит следующим образом:

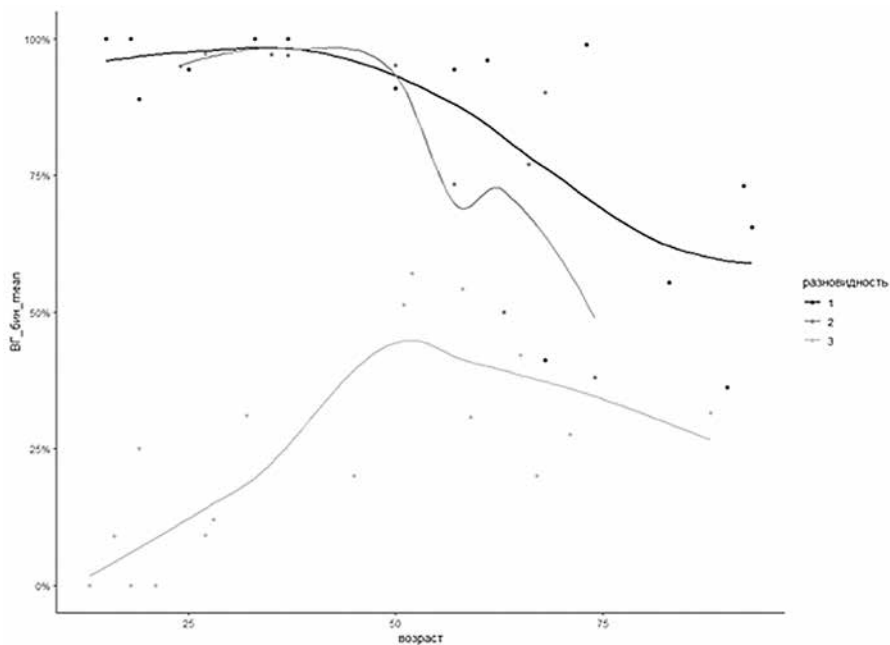

График 2: Среднее арифметическое переменной ВГ_бин для трёх разновидностей

При взгляде с такого ракурса становятся заметны динамики между (1) лемковскими, (2) пряшевско-русинскими и (3) закарпатско-русинскими идиомами, которые свидетельствуют о горизонтальной дивергенции между отдельными разновидностями русинского континуума, а также о вертикальной конвергенции русинских разновидностей с соответствующими структурными явлениями в языках-крышах. При этом может возникнуть предположение, что и возраст информантов играет определённую роль, хотя, впрочем, и индивидуальная вариация несомненно оказывает серьёзное влияние на ситуацию. Хорошей возможностью учесть роль отдельного говорящего представляется *mixed effects binomial logistic regression*, которая охватывает и *random factors*, таким образом учитывая такие факторы как носитель языка.

Тем не менее, прежде чем описать применение этой модели, мы считаем нужным сделать замечание качественного характера к следующему графику:

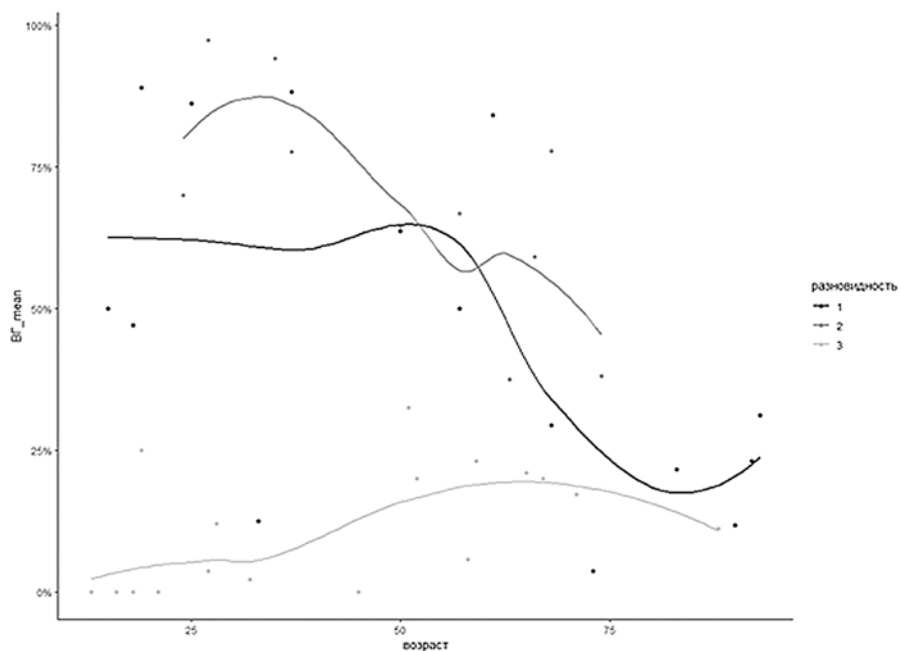

График 3: Среднее арифметическое частотности конструкций с ВГ по трём разновидностям

Согласно изображению 3, мы можем наблюдать более сильный спад в использовании полной формы ВГ (тип *см*) в лемковской разновидности русинского (1) у её носителей старше 50 лет, чем при рассмотрении графика 2, показывающего полный суммарный эффект этой переменной. Таким образом, частотность употребления конструкции, отличной от польского языка-крыши типа *читала см* у молодых лемков выше. Это несомненно связано с тем, что многие лемки в нашей выборке, рождённые после событий 'Акции Висла' 1947 года, близки к лемковскому культурному и политическому движению. Некоторые из них даже получили высшее образование, связанное с лемковским языком и поэтому хорошо знакомы и с лемковским литературным стандартом, и с проблематикой его полонизации (ср. Duć-Fajfer 2015), которой следовало бы избегать. Впоследствии можно предположить высокую степень языковой сознательности, и даже пуристские тенденции в этой части выборки. В свою очередь, эти факторы ведут к избеганию 'польской' реликтовой формы РВГ и статистически заметному предпочтению полной формы ВГ, очевидно, рассматриваемой как исконно русинская/лемковская. Этот вопрос рассмотрен в другой публикации путём непосредственного элицитирования (Rabus в печати).

При применении регрессий в работе с R (Bates et al. 2015) отдельные независимые переменные постепенно добавлялись к анализу, как и *random factor* носитель идиомы (1|speaker). Валидность модели, т.е. степень учтения ею релевантных переменных, была протестирована с помощью ANOVA, и дополнительные переменные добавлялись только тогда, когда они позволяли добиться статистически значимого улучшения модели в целом (см. Chromý 2017, 182–185). Так, статистически значимые улучшения при применении модели в дополнение к *random factor* носителя идиомы показало взаимодействие переменной языковой разновидности с переменной возраста. Таким образом, остальные факторы не были интегрированы в модель.

В результате *mixed effects regression* мы получили следующую таблицу:

Random effects:

Groups Name	Variance	Std.Dev.
speaker (Intercept)	0.8186	0.9048

Number of obs: 1784, groups: speaker, 43

Fixed effects:

	Estimate	Std. Error	z value	Pr(> z)
(Intercept)	-2.68777	0.68809	-3.906	9.38e-05 ***
разн1	7.61280	1.15567	6.587	4.48e-11 ***
разн2	8.75573	1.44458	6.061	1.35e-09 ***
возраст	0.03249	0.01295	2.509	0.0121 *
разн1:возраст	-0.07980	0.01823	-4.377	1.20e-05 ***
разн2:возраст	-0.10994	0.02566	-4.284	1.84e-05 ***

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Таблица 2: Результат mixed effects logistic regression

Это позволяет увидеть статистически крайне значимое различие обеих переменных лемковской (разн1) и пряшевско-русинской языковой разновидности (разн2) от закарпато-русинского идиома, принятого за референциальную категорию. Взаимодействие переменной разновидности и переменной возраста, в свою очередь, приводит к тому, что степень значимости эффекта возраста зависит от соответственной языковой разновидности. Так, в зависимости от неё, носители идиомов, представляющие младшие поколения, используют либо больше (в случае лемковского и пряшевско-русинского идиома), либо меньше (в случае закарпатско-русинского) вспомогательных глаголов при образовании конструкций прошедшего времени. Наиболее ясно это показывает следующий график, который предсказывает вероятность использования ВГ, учитывая возраст носителя График 4.

Этот график позволяет предположить прогрессирующую вертикальную конвергенцию русинских идиомов с их языками-крышами, таким образом, совпадающую с описанным Лабовым в рамках гипотезы *apparent time* языковые изменения из-за процессов языкового контакта. Это, как и значимость пограничных эф-

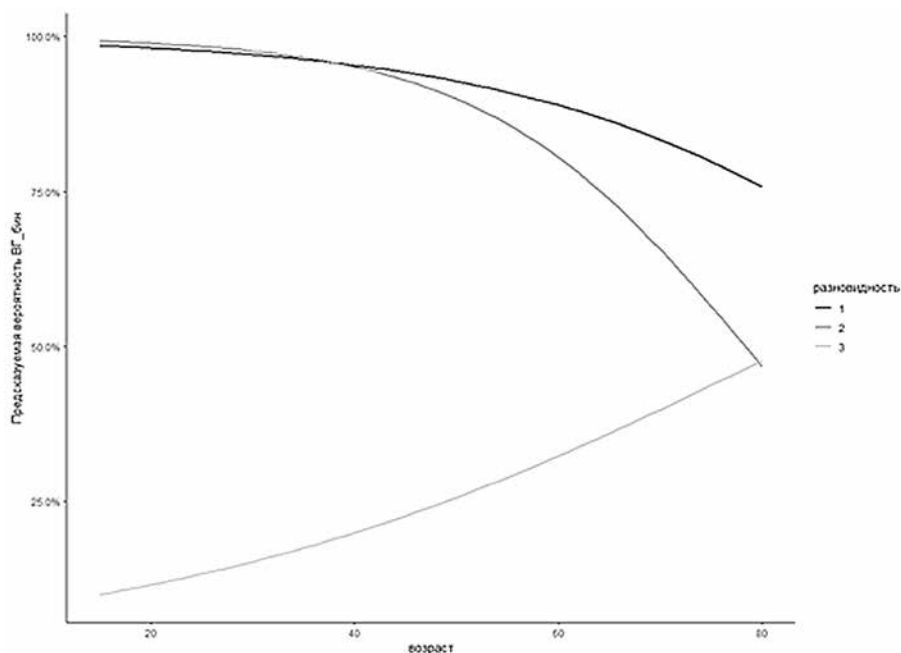

График 4: Вероятность переменной БГ_бин

фактов, подтверждается не только при проведении анализа *mixed effects regression*, но и с помощью *random forest* анализа. Выводы последнего приводятся в другой публикации (см. Rabus 2019).

4. Выводы

Количественный анализ использования вспомогательных глаголов в современных разновидностях русинского с помощью статистических методов и их визуализации убедительно указывает на действие пограничных эффектов. В аспекте образования прошедшего времени русинские языковые разновидности демонстрируют тенденцию к сближению со своими языками-крышами и к отдалению от идиомов русинского континуума по другую сторону государственных границ. Этот эффект особенно заметен у представителей младших поколений носителей русинского, конвергенция с языком-крышей в речи которых более частотна, нежели у старших носителей. Впрочем, этот результат весьма предсказуем

по причине практически полного коллективного билингвизма носителей русинского, также владеющих и языком-крышей.

Исключением из тренда к вертикальной конвергенции является использование полной формы ВГ вместо его краткого реликта у лемков младших поколений. В качестве причины такой динамики следует рассматривать их высокую степень осознанности в вопросах лемковского языка и идентичности, которая прямо или косвенно приводит к попыткам отмежевания от польского языка-крыши.

В дальнейшем предстоит протестировать значимость большего числа языковых переменных карпаторусинского с помощью схожих с представленными в настоящем исследовании инструментов, чтобы лучше понять роль пограничных эффектов и языкового изменения разновидностей карпаторусинского.

БИБЛИОГРАФИЯ

BAAYEN, H.R. – TAGLIAMONTE S.A. (2012) Models, forests, and trees of York English: *Was/were* variation as a case study for statistical practice. In: *Language Variation and Change* 24, ISSN 1469-8021, c. 135–178.

BAILEY, G. (2004) Real and apparent time. In: CHAMBERS, J.K. – TRUDGILL, P. – SCHILLING-ESTES, N. (eds.). *The Handbook of Language Variation and Change*. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, ISBN 978-1-405-11692-3, c. 312–332.

BATES, D. – MÄCHLER, M. – BOLKER, B. – WALKER, S. (2015) Fitting Linear Mixed-Effects Models using lme4. In: *Journal of Statistical Software* 67, ISSN 1548-7660, (1).

BOUDOVSKAJA, E. (2017) Past tense in the Rusyn dialect of Novoselycja: Auxiliary vs. subject pronoun as the first- and second-person subject. In: *Journal of Slavic Linguistics*, 25, ISSN 1068-2090, (1), c. 3–62.

CHOMIAK, M. – FONTAŃSKI H. (2004) *Граматыка лемківського языка = Gramatyka języka lemковского*. Warszawa.

CHROMÝ, J. (2017) *Protetické v- v češtině*. Praha (Trivium, 13. svazek).

DANYLENKO, A. (2012) Auxiliary clitics in Southwest Ukrainian: Questions of chronology, areal distribution, and grammaticalization. In: *Journal of Slavic Linguistics*, 20, ISSN 1068-2090, (1), c. 3–34.

DUĆ-FAJFER, O. (2015) Die schwierige Ethnogenese der lemksischen Ge-

meinschaft in Polen. In: KLEINMANN, Y. – RABUS, A. (eds.). *Aleksander Brückner revisited: Debatten um Polen und Polentum in Geschichte und Gegenwart*. Göttingen: Wallstein, ISBN 978-3-8353-2881-5, c. 168–196.

HORHOERN, T. – HORNIK, K. – ZEILEIS, A. (2006) Unbiased recursive partitioning: A conditional inference framework. In: *Journal of Computational and Graphical Statistics*, 15, ISSN 1537-2715, (3), 651–674.

MENZEL, T. (2013) Der morphologische Ausdruck des Präteritums im Sprachkontakt: Der Fall des Lemkischen und Kaschubischen. In: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, N.F. 1, ISSN 0084-0041, c. 99–128.

PLÍŠKOVÁ, A. – CITRIAKOVÁ Z. – KOPOROVÁ K. (2017) Русиньско-словацький білінгвізм на фоні сучасного русинського языка. В: *Русинистични студії* 1, ISSN 2560-3612, (1), c. 35–53.

R CORE TEAM. (2017). *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna. <https://www.R-project.org>.

RABUS, A. (2015) Current developments in Carpatho-Rusyn speech: Preliminary observations. In: PADJAK, V. – KRAFČÍK, P. (eds.). *Ювілейний збірник на честь професора Павла-Роберта Марочія: До 70-річчя від дня народження науковця*. Ужгород, Пряшів, New York: Vydavnyctvo V. Paďaka, ISBN 978-966-387-102-8, c. 489–496.

RABUS, A. (2019) Vergangenheitsbildung in gesprochenen karpatorussinischen Varietäten: Quantitativ-statistische Perspektiven. In: *Die Welt der Slaven* LXIV, 1, c. 15–33.

RABUS, A. в печати. Sprachwissen versus Sprachgebrauch im gesprochenen Karpatorussinischen. In: *Zeitschrift für Slavische Philologie*.

TEUTSCH, A. (2001) *Das Rusinische der Ostslowakei im Kontext seiner Nachbarsprachen*. (Heidelberger Publikationen zur Slavistik. A, Linguistische Reihe, 12). Frankfurt a.M., Berlin, Bern: Peter Lang, ISBN 9783631382868, 230 c.

VAŠÍČEK, M. (2016) *Dynamika jihokarpatských nářečí*. Disertační práce. Praha, 295 c.

WALDENFELS, R.v. – WOŹNIAK, M. (2016) SpoCo – a simple and adaptable web interface for dialect corpora. In: *Journal for Language Technology and Computational Linguistics*, 31, ISSN 2190-6858, (1), c. 155–170.

WOOLHISER, C. (2005) Political borders and dialect divergence/convergence in Europe. In: AUER, P. – HINSKENS, F. – KERSWILL, P. (eds.). *Dialect change: Convergence and divergence in European languages*. Cam-

bridge: University Press, ISBN 9780511486623, с. 236–262.

БАНДРИВСЬКИЙ, Д. – ГРИГОРЧУК, Л. – ЖИЛКО, Ф. – ЗАКРЕВСЬКА, Й. – ЗАЛЕСЬКИЙ, А. – НАЗАРОВА, Т. – ОНИШКЕВИЧ, М. – ПРИСТУПА, П. (1988) *Атлас української мови: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*. Том другий. Київ: Наукова Думка, 519 с.

КЕРЧА, І. (2004) Пудкарпатська Русь. В: MAGOCSI, P.R. (ed.). *Русинський язык*. Opole, с. 115–146.

ПАНЬКЕВИЧ, І. (1938) *Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей*. Praha: Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 550 с.

РАБУС, А. – ШИМОН, А. (2015) На новых путях дослідження русинських діалекту: Корпус розговорного русинського языка. В: КОПОРОВА, К. (ред.). *Русинський літературний язык на Словакії: 20 років кодифікації*. Збірник рефератів з IV. Міжнародного конгресу русинського языка. *Пряшів, 23.–25.09.2015*. Пряшів, ISBN 978-80-88769-93-4, с. 40–54.

РІГЕР, Я. (2004) Становиско і зріжницювання ‘русинських’ діалектів в Карпатах. В: MAGOCSI, P.R. (ed.). *Русинський язык*. Opole, с. 39–65.

Prof. Dr. Achim Rabus

Slavisches Seminar der Albert-Ludwigs-Universität

Werthmannstraße 14

79098 Freiburg im Breisgau

Deutschland

achim.rabus@slavistik.uni-freiburg.de

ЗВ'ЯЗКА І ЄЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В РУСИНЬСЬКОМУ МОВІ

(В порівнянні з руським, словацьким а часточно
і чеським мовами.)

Василь ЯБУР

Абстракт

В нашій статті ми спробували сопоставити функціонування зв'язки в русинському мові з російським, словацьким (а частично і чеським) мовами. Сопоставляючи функціонування частіше всього употребляемой зв'язки *быти, быть, byť* вказаних мовах ми прийшли до висновку, що в русинському мові наліцо три нормативних способів вираження зв'язки *быти* в індикативі презенса: а) збереглися старі форми індикатива презенса (я єм, ти єси, він є; ми єме, ви єте, они єть) не відповідають нормі ні в одному з порівнюваних мов; б) нормативними стали і нульові форми (я учитель; він хворий), що рівно східнослов'янської нормі; в) нормативними є і форми західнослов'янські (єм хворий/ хворий єм... єме хвори/ хвори єме – som chorý/ chorý som... sme chorí/ chorí sme). Особливістю русинського мови є також т. наз. скорочена форма зв'язки 1-го і 2-го особи од. ч. (хвора-сь; здорова-м; шумна-сь).

Ключеві слова: Предикація, глагольно-іменний предикат, зв'язочні глаголи, модифікатори, предикативна основа, предикативний атрибут, нульова форма зв'язки.

Зв'язка грає велику роль в теорії синтаксису во вшарпаних індоєвропейських мовах включно русинського. Вона є дуже вузько зв'язана з питанням предикації, дотують ся головні концепції головних членів речення, а з другорядних членів в основному лем предикативного атрибуту (doplnok, друге сказуєме) і часточно обставника (адвербіале).

Кожний мовознавець займаючий ся питаннями синтаксису, вольно ці невольно мусив висловити свій погляд на функцію зв'язки при темі нечасословного (менного) присудку (предикату).

З терміном звязка (spona, copula) ся стрічає в языкознавстві з давних часів, він був внешений до синтаксису індоевропейських мов з класичної логіки із схеми: суб'єкт – копула – предикат. Нашим цілєм не є заходити десь далеко до історії. Ми собі поставили за ціль указати на факти, ближче характеризуючі вживання ці функції зв'язки в русинському мові на фоні порівняння із словацьким (часточно і чеським) і руським мовами.

В богемістичній розвинув учіння о зв'язці Ф. Травнічек¹, указуючі на єдну функцію зв'язки як в єдноскладних так і в двоєскладних речіннях. І Ф. Копечний² потверджує факт, же зв'язка не є самостатним членом речіння, але належить к предикативному мену як його составна часть. К выясненню даной проблематики внесли свій вклад і Ф. Данеш, Р. Мразек і многы далшы чеськы лінгвісти. Што до порівнюющего погляду русько-чеського, ту велику роль на довгий час зограла *Průruční mluvnice ruštiny pro Čechy*³, де авторы вычленюють т. зв. чисты зв'язки (*быть, бывать, являются*) а к полєзв'язочным заділюють вшиткы остатні часослова у функції зв'язки, што є розуміння дость шыроке, чім ся хотіли зъявно приближити к традиційному руському розумінню. Але і так, на розділ од руського традиційного розуміння зв'язочных часослов, не поважують за зложены присудкы споїня типу: *Волчата родятся слепыми*, але за речіння з часословным присудком (*родятся*) і предикативным атрибутом (*doplňek*) (*слепыми*). Значный вклад до порівнюющего русько-чеського погляду к нашій темі внесли і Р. Зітек, В. Грабе і далшы.

Із словацьких лінгвістів суть то главно авторы старшой школьської граматикы⁴, котры уж вважають зв'язку за часослово без конкретного реального значіння і за составну часть менного присудку в двоєскладнім речінню і предикативной основи (*vetného základu*) в єдноскладнім речінню. Тото учіння о зв'язці розвинули в многых ро-

1 TRÁVNÍČEK, F. (1951). *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství, s. 627-1116.

2 KOPEČNÝ, F. (1962). *Základy české skladby*. Praha: SPN, s. 40-174.

3 BAUER, J. – MRÁZEK, R. – ŽAŽA, S. (1966). *Průruční mluvnice ruštiny pro Čechy 2. Skladba*. Praha: SPN, s. 222-227.

4 PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J. (1955). *Slovenská gramatika*. Bratislava: SPN

ботах Й. Ружічка, Г. Горак і многы далшы старшы і сучасны лінгвісты-словакісты.

Што до порівнюючого русько-словацького погляду на звязку, хочеме споманути погляды двох лінгвістів, а то А. В. Ісаченка і Я. Светліка. А. Ісаченко, подля нас, найясніше высловив свій погляд в учебнику руського языка⁵, кедь дефіновав звязку „*быть*“ як „*формы соединяющие подлежащее со сказуемым*“, котры не означують ани діяння, ани став (як іншы часослова) а суть лем помічныма (служебными) словами на споїня подмета з присудком. Подля автора звязка може быти і невыражена, тогда є речіня беззвязочне. Підкреслює, же в подобных речінях в словацькім языку звязка є повинна (*som, si, je...*). То значить, же не признає як предікачны категорії звязки, так ани єй нулову форму в індикативі презенса. Зато за звязку тримать і форми *есть, суть* в штілістично ограниченім текстї, як і слово *это* у функції звязки, як і тіре намісто звязки.

Покры іде о погляд Я. Светліка на звязку, на основі нёго є фактично збудоване і скоро ціле наше рішання вопросу звязки в русиньскім языку.

В руській граматичній традиції є тема звязки розроблена омного шырше як в богемістіці або в словакістіці. Розуміння звязочных і полозвизачных часослов є в руській традиції омного шырше. Плыне то главно з комплексного розуміння присудку і невычленёваня предікативного атрибуту (*doplnku*) як члена речіня. Шпеціфічным вопросом руського языка є выхабляня (невжываня) форм звязки *быть* в індикативі презенса, т. зн. вопрос нуловой формы звязки. Розуміння звизачно-менного присудку є становлене кус інакше як в западославянських языках тыж в дослідку іншых поглядів на предікацію. Тов проблематиков ся в руськім языку занимали уж А. Х. Востоков, Ф. Ф. Фортунатов, Ф. И. Буслаев, А. А. Потебня, А. А. Шахматов, А. М. Пешковский, Л. Б. Щерба, В. В. Виноградов і многы далшы. Двоє послідніх ся заподївали главно зачленінём звязки к частям речі, кедь напр. Л. Щерба признає за skutочну звязку лем *быть*, котра про нёго зато, же не означує конкретне діяння, є лем помічным словом. Тото тверджіня превзяв і значно

5 ИСАЧЕНКО, А. (1955). *Грамматика русского языка*. Bratislava: SPN, с. 295-307.

доповнив В. В. Виноградов, котый звязку „быть“ заділює меджі часткы (частицы) і причленює к ній іщі і звязочне *это* і *как* (поз. главно ёго Русский язык, грамматическое учение о слове, 1947)⁶.

Проблематика звязкы, як уж было на зачатку уведжене, є узко споєна і з понятєм предікації. На основі многих описів і розлічных поглядів на дану проблематику, попробовали сьме про наше ужыва-ня таку дефініцію: Граматічна предікація є синтаксічна категория, котров ся реалізує тіп акту, який вытварять речінёве выповіджіня так, же одношіня высловлѣваного факту к скуточности в часі і в модалности є выповідане шпеціфічныма граматічныма морфоло-гічно-синтаксічныма средствами, а то повнозначным часословом або споїнѣм звязочного часослова з нечасословным выразом.

З того нам потім виходить заключіня, же і під граматічным предікатом треба розуміти член речіня, який є схопный выразити ведно з обсяговов сторонов і предікачны категории часу і моды (способу), а поприпаді і особы. Также предікація і предікат (присудок) мусять обсяговати фінітну форму часослова будь повнозначного або неповнозначного.

Тото є про нас основный крітерій і на становліня того, што може а што не може повнити функцію звязкы.

Вернийме ся назад ід звязці, але уж в нашім розуміню. Тоту функцію найчастіше повнить часослово *быти* (*byť*, *býti*, *быть*), котре творить єдна лексема із веце значінями:

- а) повнозначне *быти* мінімално із двома семантічныма значі-нями: 1. екзістенціоналне *быти* (*вода є; воздух є; люди суть* і т.п.); 2. позічне *быти* выражаюче главно місто находжіня (*нянько (є, быв, буде) на загороді; авто (є, было, буде) в гара-жу* і т.п.);
- б) звязочне *быти*, котре подля векшины лінгвістів не має ниякий лексікальний обсяг, з чім сьме тыж згодні, має лем істе обо-бщене ставове значіня в найчістішій подобі, котрым звязка бере участь на цілковім обсягу звязочно-менного предікату, конкре-тізованого все зачінѣм привязочного выразу;

6 ВИНОГРАДОВ, В. (1947). *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва – Ленинград: Учпедгиз, с. 663-676.

в) помічне *быти* і його форми, які фунгують як компонент аналітичної морфологічної форми, напр.: *буду читати*, що є чісто граматичне средство.

Зв'язочне *быти* фунгує в речіннях з розлічнов логічно-семантичнов структуров. Треба розлишовати:

- а) граматичне значіння зв'язки, т. зн. її синтаксичну функцію, котра є в предикації;
- б) лексикално-семантичний дуже обшій обсяг зв'язки, котрым є ставовость (состояние);
- в) логічно-семантичне одношіня в зв'язочній предикації, яку находитиме в двойскладных речіннях типу: мено – зв'язка + мено, напр. одношіня якогось розкласованя, кедь едно понятя є розсягово векше як друге, тогды присудком логічно не може быти субстантів, котрый є визнамово узшый як субстантів подметовый, напр. речіння типу *Стром є дуб*; *Ссавець є мачка*, ай кедь не є синтагматично хыбне, але не наповнює комунікачне предназначіння (замір), то значить же має быти: *Дуб є стром*; *Мачка є ссавець* і т.д.

Логічно-семантичне одношіня в єдноскладнім речіню із зв'язочнов предикацієв выражать в основнім кваліфікацію ставу. Не є ту опозічний член, зато цілый опозічний змысел є концентрований до єдиной речинєвой основы, котрый потім выражать став істого одрізку мімоязыковой істотности, неназваной языковима средствами.

Дакотры лінгвісты (включно Я. Светліка) не признають *есть* в руськім языку презентнов формов часослова *быть*. Мы ся клониме к таким, же руське *есть* (як і русиньске *є*) у функції зв'язки має повне значіння часословной формы: має категорію часу і моду, є то ясний выразитель індикативу презента. Основный розділ меджі руським языком і словацьким із чеським є в тім, же формы презента *som/jsem, si/jsi...* суть в тых языках нормативны, штілістично неутралны (як тыж і в русиньскім *єм, єсь...*), але в руськім зв'язочне *есть* має істе штілістичне зафарблїня (архаїчність, патетичність, научный штіл і др.), його поужытя в сучасности є признакове опроті непризнаковій нуловій зв'язці.

Многы лінгвісты твердять (напр. Р. Зіmek, Я. Светлік і др.), а я з тым тверджінём згодный, же ниякы нечасословны звязкы тіпу руського *это, как, словно, точно* і т.п. не повнять тоту функцію, же є то позостаток погляду на звязку з логікы лем як на споїво (капчу) меджі подметом і присудком. Кедь бы сьме їх односили к звязкам, потім бы сьме мусили напр. *это был* вважати за дві звязкы ідучі за собов. Многы лінгвісты подля нас справно твердять, же на вычленіня уведжених слов до особитной части речі не екзістують достаточны доводы – як морфологічны (слова розлічных граматічных категорій), так ай лексікално-сінтактічны. А окрем того напр. *это* не може выразати ани єдну з предікачных категорій. З того выход: і при высше уведжених словах стоїть звязка *быти* в т. зв. нуловій формі.

Нулова звязка бы ся могла дефіновати так: є то непритомность звязкы *быть, быть* там, де тот нуловый десігнатор, стоячій у предікатівно вжытого нечасословного выразу має позітівне значіня непризнакового часу і моду індикатіву презенса, в опозиції опроті експліцитным формам звязкы, выражаючім значіня признаковых категорій (минулого і будучого часу, імператіву і кондіціоналу), причім є тот нуловый десігнатор нормалным сістемовым, штілістічно неутралным граматічным средством. Зато покладаме тіп звязочно-менного предікату з нуловов звязков за єднакий тіп предікату як і із звязков, значіть за зложеный звязочно-менный предікат. З того робиме заключіня, же **звязочно-менным предікатом є такий, в котрім предікатівне мено є споєне з фінітнов формов звязкы**. У функції предікатівного мена ту може выступати: хоцькотра форма назывника, придавника, містоназывника, чісловника, часопридавника, предікатівного присловника (предікатіву), чутеслово, детермінатівна і нумератівна сінтагма (приклады подробніше позерай учебник: Морфологія і сінтаксіс русиньского языка, с. 157-159)⁷. Звязка ту служить ід граматічному оформліню предікації. З того іщі підкреслюєме заключіня, же в речінях тіпу: *Він учитель і Він був учитель (учі-*

7 ЯБУР, В. (2015). *Морфологія і сінтаксіс русиньского языка*. Пряшів: Пряшівска універзіта ІРЯК, ISBN 978-80-555-1296-9, 190 с.

телём) видиме єднакий тип звязочно-менного предікату.

Звязочно-менный предікат в двоскладнім речінні може быти:

- а) зложений, напр.: Дівка *є студентка*. Я *учитель*. Нянько *є пілот*. Нанашко *пілот*. Нанашко *быв пілотом*. Сын *буде доктор* (доктором). Сын *є доктор*. Юрко *хворый*. Юрко *є хворый*. Юрко *быв хворый* і т. п.
- б) складный: Він *приправений стати* учителём. Він *є (быв, буде) приправений стати* учителём і т. п.

Як з прикладів видно, во вшитых таких і їм подобных речінях нулова форма звязки *быти* (як форма індикативу презенса) повнить ту саму функцію як і експліцитно выражены форми минулого і будучого часу (*быв, была...; буду, будеш...*).

Нулова форма звязки *быти* в руськім і русиньскім языках фунгує тыж в єдноскладных речінях як звязочно-менна (часословно-менна) предікатівна основа (*vetný základ*) в споїну з предікатівным меном, де звязка може быти часточно особнов, а часточно неособнов, напр.: *Вонка тепло*. *Днесь є холодно*. *Завтра буде морозно*. *Є нам смутно*. *Вам барз смішно*. *А нам весело* і т. п. У функції предікатівного мена ту можуть выступати: а) предікативы (предікативны адвербії) на -о (рідше на -і або на -е), напр. *Вонка тихо* (*є, было, буде*). *Вам весело?* (*є, было, буде*); *добрі, тепліше* і т. п.; б) пасивны часопридавники, на -е, напр.: *На ходбі накурене* (*є, было, буде*); в) субстантивы, напр.: *Тихый літній вечур* (*є, быв, буде*). *Мені не до сміху* (*не є, не было*) і т. п.; г) містоназівник, числовник, нумератівна сінтагма, напр.: *Было десять годин*. *Няй буде по твоім* і т.п.; г) чутєслово (інтеръекція), напр.: *Вам є гей! Там фууй* (*є, было, буде*)! Іщі пару прикладів типу: *мені смутно; вам не ганьба?; днесь забава; теперь густый додж*.

В словацькім языку подобны выразы в номінативі (пописнім, розповідаючім) напр.: *Noc. Ráno. Brieždenie. Izba. Stôl. Široká posteľ* і т. п. односять скоріше к типам выповідным, але неречінёвым. То саме бы ся могло повісти і о руських выразах типу: *Вечер. Москва. Красная площадь* і др. Близкы к ним суть театралны ремаркы типу: *Písací stôl. Kožené kreslá...* або репортерьскы позначкы типу: *Všeobecný smiech. Potlesk. Oživenie*.

Мы такы і подобны речіня в учебнику однесли к тіпу **менных** єдноскладных речінь, в котрых у функції предікатівной основы є самостатный субстантив або детермінативна сінтагма в номінативі **без звязки**. Тот тіп речіня не має часовы варіанти, напр.: *Вода! Поміч! Огень! Крик. Спів. Голосне хавканя. Тихе шептаня. Тихый і смутный голос* і т. д. Такы речіня ся ужывають главні в умелецькій літературі як особитне штілістичне средство на наведжіня якоїсь сітуації.

Але ці ту можеме зачленити і вшеліякы назвы предметів, книг, образів, товарів (*Сіль. Цукер* і др.), назвы їдла (*Пирогы. Галушкы.*), то не єм сі істый.

Лемже тіпы назывників в генітиві (*Воды! Фалаток хліба!* і т. п.) то уж є выражіня просьбы (а то є речіня!). К даному тіпу речінь заділюєме і оптативны речіня тіпу: *Добрый день! Добру ніч! Слава Ісусу Хрісту!* і т. п.

В нашім учебнику, жаль, не приводиме дефініцію звязки ани ей подробніший опис. Думаєме сі але, же з повідженого бы сьме могли курто і ясно дефіновати звязку так: **Звязка є часословна часть часословно-менного предікату як єдного цілого, яка выражать граматічний час і способ предіката** (темпус і модус), як і ёго згду з подметом (субектом) речіня. З того плыне і факт, же тоту функцію може повнити лем часослово, т. є. тота часть речі, яка указує на предікативны категорії – час, способ і особу. Суть то часослова **звязочны** і т. зв. **полозвязочны** (котры рекомендуєме споїти доведна і назвати **звязочныма**), а тыж часослова **фазовы і модалны**, котры рекомендуєме назвати **модіфікаторами** (позерай напр. Я. Светлік, 1979, с. 112-128).

Як бы было можне подля нас тоты ушыткы тіпы часослов найліпше характерізовати: Звязкы і модіфікаторы то суть граматічно значімы части зложених предікатів двоскладных речінь і предікативных основ єдноскладных речінь, які в них **выражають предікачны категорії** (способу, часу і особи/неособы) і категорії згоды (лем при субекті і предікаті). Єдночасно звязкы і модіфікаторы внашають до предікату і предікатівной особы істу модіфікацію значінь даного предікату як цілку своїм властным лексікальным

значінём. Фінітны формы модалных і фазовых часослов, вступаючи до зложеного предікату з інфінітивом повнозначного часослова модифікують їх значіння (зато рекомендація назвати їх модифікаторами), лемже на основі своєї основної синтаксичной функції (выражіння предікації – актуалізації они суть фактично згодні із звязками (т. є. звязков і т. зв. полозвязочныма часословами). Они ся докінця даколи взаємно комбінують і вытваряють т. зв. **зложены звязкы і зложены модифікаторы**, напр.: *Янко хоче быти (ся стати) менежером. Ты не смієш быти смутна. Треба быти учтивым.*

Звязкы і модифікаторы в прінціпі повнять ту саму функцію, што в часословнім предікаті (простім) повнять фінітны формы часослов, напр.: *Штудент пише (писав). Штудент хоче писати. Штудент буде учітелём. Штудент зачінаєть писати. Штудент ся став учітелём.*

З уведженого ясно выплыває, же звязкы і модифікаторы повнять еднаку граматичну функцію, а лексично ся диференціюють на основі роздільного ступня **семантичної зятяжености**.

Уж сьме указали, якы суть незгодні погляды на звязку в руськім традиційнім розуміню опроті чеському і словацькому. Але як є то в нашім языку? Што маєме згодне і незгодне в тім вопросі з руським языком а што маєме згодне і незгодне із словацьким і чеським языками?

З руським языком як восточнославянським сьме **згодні** в тім, же і в системі нашого языка фунгує нулова форма звязкы часослова *быти* уформі індикативу презеса, напр.: *Я штудентка. Юрко приємный чоловік. Юрко чоловік приємный.* Лемже в словацькім языку ту є нормов вживаня звязкы: *Ja som študentka. Jurko je príjemný človek. Jurko je človek príjemný.* **Незгодні** сьме з руськов нормов в тім, же в русиньскім языку є нормов і ужываня форм індикативу презенса звязкы *быти*, напр.: *Я єм штудентка – Єм штудентка – Штудентка єм. Юрко є чоловік приємный. Юрко є приємный чоловік і т. д.*

В ролі звязкы в руськім языку выступають і формы *єсть* і *суть* часослова *быть* як бывшы формы 3-тєй особы єднотного і множ-

ного числа індикативу презенса і їх ужиття є лімітоване уж скоріше указаныма условіяма і чують ся як застарілы на місті нуловых форм презенса. Але в русиньскім языку, на розділ од руського, ся то ниякраз не чує як застаріла форма. Наспак, є то в нашім языку звычайна форма 3-тёй особы єднотного і множного числа індикативу презенса, брана як рівноцінна з нуловов формов.

В словацькім языку в ролі звязок выступують часослова *byť, bývať, stať sa, stávať sa, ostávať, zostať, zostávať, ukázať sa, ukazovať sa, cítiť sa, pripadať si, tváriť sa, robiť sa* і дакотры іншы (поз. Morfológia slovenského jazyka, vyd. SAV, Bratislava 1966, s. 370-376).

В порівнёваных трёх языках найчастіше у функції звязки функціонують (як уж было скоріше уведжене) часослова *быти, быть, byť* (одповідаючі часословам: *être, to be, sein i esse* в французькім, англійскім, німецькім і латиньскім языках). Найбівшы розділы у формах тых часослов в порівнованых языках суть в індикативі презенса: в руськім языку суть звычайно як норматівны нуловы формы, якы vznikли як дослідок страты первістных форм ЕСМЬ, ЕСИ, ЕСТЬ... (з парадігмы АЗЬ ЕСМЬ, ТЫ ЕСИ, ОНЬ ЕСТЬ...). В словацькім языку, наспак, одпали особы містоназывники як повинный элемент парадігмы *som, si, je...* Порівнай:

я Ø болен, *мы* больны / *som chorý, sme chorí*

ты Ø болен, *вы* больны / *si chorý, ste chorí*

он Ø болен, *они* больны / *je chorý, sú chorí*

Містоназывник третей особы (ці ёго позиція) може быти замінена хочьяким меном (*брат, сын, отець* і т. п.)

А ту настає інтересне порівняня з русиньскім языком. В нїм суть фактічно можны три способы выражіня ці споїня звязки із предікатівным меном, напр.:

1. <i>я хворый</i> (нулова форма звязки)	<i>мы хворы</i>
<i>ты хворый</i> (нулова форма звязки)	<i>вы хворы</i>
<i>він хворый</i> (нулова форма звязки)	<i>они хворы</i>

То є повна згода з руським языком.

2. <i>я ем хворый</i>	<i>мы съе хворы</i>
<i>ты есь хворый</i>	<i>вы съте хворы</i>
<i>він є хворый</i>	<i>они суть хворы</i>

Ту є ужита повна парадігма індикативу презенса і з особными містоназівниками як повинним елементом. Як повинний тот особный указатель ся обявлять главно в стягнутій формі звязки в 2. особі єднотного числа вшиткых трёх родів (*ты-сь хворый, -а, -е*). Тот другый способ повностёв одлишує од руського языка, а часточно і од словацького як безпризнаковым ужытём особных указателів, так главно поужытём стягнутой форми.

3. <i>ем хворый/ хворый ем</i>	<i>сьме хворы/ хворы сьме</i>
<i>есь хворый/ хворый есь</i>	<i>сьте хворы/ хворы сьте</i>
<i>є хворый/ хворый є</i>	<i>суть хворы/ хворы суть</i>

Тот способ выражіня звязки індикативу презенса часослова *быти* повностёв ся рівнять словацькому языку, хоць єдна выїмка ся і ту обявлять, а то в припустности стягнутой форми 2. особы єд. ч. вшиткых родів і 1. ос. єд. ч. жен. і серед. р. напр.: *Хвора-сь, Марько? Нет, здрава-м, хвалабогу. Або докінця – Хвалабогу-м здрава.*

Также можеме конштатовати, же в русиньскім языку суть норматівныма: а) стары форми індикативу презенса часослова *быти* (*я ем, ты есь, він є; мы сьме, вы сьте, они суть*); б) прияли ся як норма і новшы выходославянськы форми з нуловов формов звязкы; в) прияли ся як норматівны і западославянськы форми (як в словацькім або в чеськім языках).

Такы стягнуты форми позоруєме в русиньскім языку і у формах минулого часу, напр.: *Наварила-сь жено обід? Наварила-м татарчаны пироги а уж вчера-м напекла свіжого хліба.*

Теперь іщі пару інформацій ід звязочным і т. зв. полозвязочным часословом. Тяжко найти якусь бівшу групу лінгвістів з єднакым назеранём на дану проблематіку. Основна проблема є в становліню граніці меджі полозвязочныма і тыма повнозвязочныма часословами, при котрых тыж може стояти предікатівне мено (т. зн. мено однешене через часослово к предмету (субъекту)). Їднать ся о формално згодный структурный модел: подметове мено – часослово + предікатівне мено, напр.: *Володя был весёлый – Vlado bol veselý – Влаго быв веселый. // Володя вернулся весёлым – Vlado sa vrátil veselý – Влаго ся вернул веселый. // Володя остался*

весёлым – Vlado zostal veselý – Владо зістає веселый.

Лінгвісти тоту проблему рїшають двома основными способами:

1. Мінімалістичне рїшіння: выголосити за звязку лем часослово *быти* (*byť, býti, быть*), што рекоментують напр. Р. Мразек, Ф. Травнічек, Ф. Копечный і др.
2. Друге крайне рїшіння є максімалістичне: за звязочне часослово ся выголошує każde часослово, котре фунгує як транзитівный міст меджі двома менными членами. Таке розуміння є розшырене в руській синтаксичній традиції, де є звичайным розшыреным терміном – „*сложное именное сказуемое*”, яким ся розуміє (ці означає) і споїня повнозначных часослов (напр. *прийти, работать, лежать* і т. п.) з менным членом. Є то якась комплексне розуміння присудку, при котрім звязками ся вважають і т. зв. конкретны звязки (знаменательные, вещественные связки) В чеській і словацькій традиції звичайно одповідать такый руський зложеный присудок (напр. *прииѣл последним, работал переводчиком...*) споїню двох членів речіння: часословному присудку і предікатівному атрібуту (нами ужываний термін на *doplnok*). К такому рїшінню той проблемы сьме ся припоїли і мы. Є то звязане з тым, же в руськім языку не був довгы роки введеный до сістемы членів речіння термін предікатівный атрібут (второе сказуемое, *doplnok*). Векшына старших руських синтаксистів видить в предікатівнім мені (хоць стоїть при часослові) ядро предікату. Хоць є правдов, же в речіні тіпу *Отец сидел мрачный* не є обсяговым ядром предікації *сидел* але *мрачный*, лемже і так при тім предікує і признак сиджіння, який може быти контрастований напр. із *стояти, ходити, лежати* і т. п. То значіть, же часослово *сидел* ту не стратило своє лексікальне значіння, а зато є присудковим часословом, а далшы член за ним є предікатівный атрібут (*doplnok*). Присудковость часослова в подобных споїнях є слїдна тыж з того, же тото часослово є розвинутелне, бо коло нєго може стояти будь предмет (обєкт), напр.: *Він привітає камаратів хмуравый*; або обставник (адвербіале), напр.: *Він вышов з дому неспокийный*.

Думаємо собі, же в данім вопросі звязочных часослов є можливе найти рішєня споїнем обидвох поглядів (семантичного і функціонально-сінтаксичного) їх ужыванєм комплексно а то так, же звязочными часословами будеме вважати тоты, што: 1. выступають в істій сінтаксичній позіції (в споїню з предікативно поужытым выразом); 2. притім мають такый слабый лексікальний обсяг, же самостатно, без припоєного выразу, не выражають повноцінне семантичне значіння, не творять самостатно предікат. (Тото вылучує зачленити ту напр. часослова тіпу *вернути ся, сидіти, лежати* і т. п., зато, же тоты і без далшого выразу суть семантично себестачны і можуть самы быти присудком.

Так вызначены ці огранічены часослова можемо потім розділити без великих припомінок на дві групы:

1. звязочны часослова (в узішм змыслі) як сінонімы звязкы *быти*;
2. полозвязочны часослова (звязочны в шыршім розуміню) як істы модіфікації звязкы, называны і нами, ведно з дакотрыма іншыма лінгвістами – модіфікаторами.

Звязочным треба вважати передушыткым часослово *быти* (*быть, бут'*) і шыткы тоты часослова, котры можуть заміняти того часослово без зміны значіння менного присудку як цілку.

З руських часослов ід ним належать главно: *являться, бывають, явितься, казаться, состоять в, представляют (собой), казаться, оказаться, числится, считается (чем-либо, каким-либо), находится (в к.-л. состоянии)* і дакотры іншы. У єднотливых авторів є їх неєднаке множество (напр. у Я. Светліка, 1979, с. 118 є їх веще, а в *Rříruční mluvnici rus. jaz.*, 1966, s. 109, лем 3 – *быть, бывають, являться*).

В словацькім языку сьме їх выраховали подля академічної морфології (1966, s. 370-376) уж скоріше.

В русиньскім языку безспорно к звязочным часословам належить часослово *быти* (што сьме уж уводили), окрем котрого у функції звязкы выступають: *відіти ся, робити ся, зробити ся, раховати ся, стати, стати ся, ставати ся, значіти, находити ся, называти ся, мати, зістати, зіставати, указати ся, указо-*

вати ся, чути ся, тварити ся, визерати, припадати сі і дакотры далшы.

К т. зв. полозвязочным часословам заділюємо в порівнованих языках такы, котры нелемже повнять предікачну функцію у припоєного к ним часословного выразу і мають слабый лексікальний обсяг як і звязка *быти*, лемже наведе у них є тот обсяг лексікално модіфікований. Іде о модіфікацію фазову і модалну. Зато (выходячі з рекомендації дакотрых лінгвістів, поз. напр. Я. Светлік, 1979, с. 112-118) пропонуємо называти тоту другу групу полозвязочных часослов **модіфікаторами**.

А. В. Ісаченко (Грамм. Строй... II, 1960) тоты часослова называють звязочно-присудковыма. Лемже тоты часослова суть составнов частёв лем зложеного предікату, т. є. синтаксичного цілого, котрый ся не дасть розложыти на дві часточны координачно споєны предікації, як є то можне у споїню повнозначного часослова з предікатівным атрібутом (*doplnkom*), напр.: *Юрко пришов смутный* можемо розложыти на: *Юрко пришов / він був смутный*. В такій можности або неможности розложіня на дві предікації треба відіти дость сполягливый указатель, коли іде о повнозначне часослово з предікатівным атрібутом (*doplnkom*), а коли о часослово полозвязочне з предікатівным выразом (меном), напр.: *Сын ся став доктором*. В тім речіні не є така трансформація можна, затоже полозвязочне часослово (або модіфікатор) в споїню *Сын ся став* – не творить без припоєного выразу повноцінну комунікачну єдиніцію. То значіть, же часослова з нутным доповнінєм суть полозвязочны, але з доповнителностёв лем факултатівнов суть повнозначны. З того вшыткого плыне, же тоты полозвязочны часослова ся складають з часослов фазовых і модалных, т. зн. же суть то модіфікаторы з таким доповнюючім значінєм.

Што до модіфікаторів в руськім, словацькім і чеськім языках, їх перечісліня найдемо в одповідаючій літературі, ці уж в учебниках морфології і синтаксису даних языків або в научных роботах єднотливых лінгвістів (русістів, словакістів і богемістів). Мы ся курто приставиме при русиньскім языку.

К фазовим часословам як модифікаторам в русиньскім языку можеме однести такы, як: *зачати, кінчати, скінчити, перестати, продовжовати, продовжыти, їмати ся, їмити ся*, а може і дакотры далшы.

К модалным часословам як модифікаторам належать такы часослова, як: *хотіти, мочі, мати, мусити, здавати ся, робити ся, называти ся, раховати ся* і др. Як видно, то суть тыж часослова, котры не выражають самостатне діяня, але лем в особній формі указують на волёвы, емоціональны або прічинны (кавзалны) тенденції і лем в споїні з інфінітивом повнозначного часослова выражають властне самостатне діяня. Множество модалных часослов є звичайно шырше, як є уваджане в учебниках. Меджі нима бы ся могли вычленити дві групи: 1. **основны (прімарны)**, выражаючі замір, волю: *хотіти, бояти ся (бою ся їти), взяти ся (взяв ся зробити), думати (думав зістати дома), вагати (вагав ся спросити), желати (желав сі відіти дакого), не желати (стрітити ся з дакым), задумовати (окламати дакого), зберати ся (одыйти), обіцяв (зайти), осмілив ся (опоновати), оповажив ся (опоновати), одважив ся (отворити очі), ріскнув (выскочіти)*; выражаючі можность: *мочі, воліти, мати, стати, стигнути, одвыкнути (курити), привыкнути (скоро вставати), доказати (заспати), не доказав (циганити), умудрив ся (счезнути), высилив ся (ходити), любив (поговорити о ...)*; выражаючі повинность: *мусити*; 2. **секундарны** із значінём заміру: *бою ся (ходити), взяв ся (выслободити), приговорив ся, приправив ся (одыйти), одважив ся (повісти), договорив ся (їти), думав (утечі), желав (порозуміти), задумав (обаламутити дакого), намірѣвав ся (написати), обіцяв (прийти), рйшыв (написати), ріскнув (зістати), зберав ся (одыйти), старав ся, снажив ся (выповнити)*; можности/ неможности: *стигнути (помочі), одвыкнути (курити), не знати (циганити), не доказати (кламати), знав (познати), доказати, стигнути, любити (побісїдовати), не сміти (выходити з дому) і др.*; повинности/ нутности: *приказав (лежати), не дати (спати), принутити (признати ся), радити (одпочіти), попросити (выйти) і многы другы.*

Коли властно мож спознати ці повнить часослово модалну

функцію? Думаєме сі, же при модальных часословах агенс (діятель, чинитель) діяння є носителем обсягу модального часослова. Кедь є агенс виражений субєктом (подметом), але не є тотожный з агенсом діяння вираженим інфінітивом, тогды таке часослово не є модалным.

ЛІТЕРАТУРА

BAUER, J. – MRÁZEK, R. – ŽAŽA, S. (1966) *Průruční mluvnice ruštiny pro Čechy 2. Skladba*. Praha: SPN, 496 s.

ВИНОГРАДОВ, В. (1947) *Русский язык (грамматическое учение о слове)*. Москва – Ленинград: Учпедгиз, 794 с.

HRABĚ, V. (1953) O druhotném predikátu v ruštině a v češtině. In: *Ruský jazyk III*, Praha: SPN, s. 3-4.

ЗИМЕК, Р. (1968) Основные структурные типы простого предложения в совр. русском языке. In: *Slavonic studies*, N2, Melbourne s. 123.

ZIMEK, R. (1963) *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou. AUPO Philologica II*. Praha: SPN, 123 s.

ИСАЧЕНКО, А. (1955) *Грамматика русского языка*. Bratislava: SPN, 428 с.

ИСАЧЕНКО, А. (1960) *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология II*. Братислава: САН, 580 с.

KAČALA, J. (1971) *Doplňok v slovenčine*. Bratislava: SAV

КОРЕЧНЫЙ, F. (1962) *Základy české skladby*. Praha: SPN, 360 s.

Morfológia slovenského jazyka. (1966). Bratislava: SPN, 896 s.

СВЕТЛИК, Я. (1979) *Синтаксис русского языка в сопоставлении со словацким*. Братислава: СПН, 396 с.

TRÁVNÍČEK, F. (1951) *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1948 s.

ШВЕДОВА, Н., ед. (1970) *Грамматика современного русского литературного языка*. Москва: АН СССР Наука, 768 с.

ЩЕРБА, Л., ед. (1947) *Грамматика русского языка II. Синтаксис*. Москва: АН СССР

ЯБУР, В. (2015) *Морфологія і синтаксис русинського языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта ІРЯК, ISBN 978-80-555-1296-9, 190 с.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. (2015) *Граматіка русиньського язика*. Пряшів: ПУ ІРЯК, ISBN 978-80-555-1448-2, 328 с.

doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.
externý spolupracovník
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov
Slovakia

e-mail: docentja@gmail.com

СЛОВОТВОРЕННЯ У РУСИНСЬКИХ ДІАЛЕКТОХ: ДЕРІВАТИ ЗО ЗНАЧЕНЬМ ЖУНСЬКОСТІ У БЕСІДІ ОБИВАТЕЛІВ УЖАНСЬКОГО СЕЛА ВЕЛИКІ ЛАЗИ

Михаил КАПРАЛЬ

Abstract

The article analyzes word-formation of feminines recorded by the author in the Rusyn dialect of the village of Velyki Lazy, Uzhhorod district, Zakarpats'ka oblast, Ukraine. The article examines suffixes used to form female nouns from male nouns, including suffixes used to form a woman's name from the official or unofficial name of her husband or father, and gives exhaustive lists of nouns formed with the help of each suffix.

Keywords: Rusyn dialects, feminines, dialect word-formation, Ung (Uzh) district

Дерівати зо значенєм жунськости кіпа *бо⁰гачка*, *салвиш¹тан⁰'а*, *на¹нашкул⁰'а*, *вандрув¹ніц⁰'а* (туй приміры из изгядованого нами діалекта села Великі Лазы)¹ и т. д. не єден раз у другуй половці минулого століття были обектом изгядованя такой у каждом як модернум славянськум языкови (*поз.* наприклад: Протченко, 1955; Klemensiewicz, 1957; Моисеев, 1959; Ковалик, 1962; Золотова, 1962; Янко-Триницкая, 1966; Фекета, 1968 и т. д.), так и окремых часовых періодах минулости у сых языках (Демичева, 1996; Брус, 2001 и т. д.). Ту не є чому ся чудовати, ибо бесіда иде за реалізацію єднуй из майвостребованых языковых універзалій в індоевропейських языках. Тадь сема 'особа' є гіперонімом по одношенню ку вечшуй части именовань особ и содержыть у собі ищи тоті два понятя – 'хлоп' и 'жона'. Также годні сьме чекати дериват зо значенєм жунськости у словотворнуй парадігмі такой каждого именованя особы. Другой діло, же фахманы усе указовали на значну ролю соціальных факторув, котрі пудпоровали зміны

1 За особости діалекта села Великі Лазы *поз.* у пережых наших публикаціях (Капраль, 2016; Капраль, 2018).

у сьом фрагменті мовної системи. Так, наприклад, активізація жін у суспільному житті Росії другої половини XIX. століття детермінувала появу їх нових імен, що не все приймалося консерваторами, котрим були, на першому, хлопці. Тим було, що ті хлопці домінували, наприклад, у лексикографічній сфері і реально пробували застановити фемінізацію хоча б на мовно-нормативному рівні. Тут подаю ілюстрацію якого-то хлопського шовінізму у тій же Росії. Єдиний сторонник „традиційного“ суспільного життя Росії М. М. Желтов у 70-ті роки позаминулого століття писав, що суспільність має бути вдячна лексикографовим рокам І. Я. Павловському за те, що той не подав у свій словарі „...новозідумані речення: *курсистка, педагогичка, фельдшерка* [курсив наш – М.К.] і інші, виховані зачастиною навіть в протилежність законам мови“ (Російська мова..., 1968 : 193). Само собою, що ні лексикографи, ні представники інших сфер не вважали сперті зміни у суспільстві, застановити жін у їх привілейовані зайняти все було і було місце у ієрархії такої ужитих сфер людського існування і діяльності. Само собою, що через якийсь короткий час вищеперелічені слова потрапили у російські словари, не кажучи вже за те, що це сталося після революції 1917. року у тій же Російській імперії, коли це об'єднала громада держав кіпа *женкорка, шахтерка, токаря, заводщица* і под. (Російська мова..., 1968 : 195-196). За це ясно свідчить розв'язок у сьом фрагменті слов'янських мов на початку XX.-го і початку XXI.-го століття, тим більше у Східній і Центральній Європі після розпаду Радянського Союзу, коли жіночій емансипації габити стали новий швунг. Нові термінології, що прийшли з Заходу, і котре легко знайти у сучасних публікаціях у Європі наших днів (*пор., наприклад: gender-fair, sexism, nomina feminina, rodová asymetrie, фемінізація, фемінітиви* і т. д.), суть заповнені численні публікації (Hubáček, 1996; Čmejrkov, 1997; Семенюк, 2000; Smółkova, 2002; Бранднер, 2003; Łaziński, 2005; Opavská, 2005; Нешименко, 2006; Mills, 2008; Шуба-Зимянина, 2010; Formanowicz, 2013; Архангельська, 2013; 2014; Michalkova, 2014; Ščuka, 2014; Motschenbacher, 2016 і т. д.).

Намного менше изглядовань у сую сфері у діалектах (найшов єм лем роботи єдного українського и єдного руського изглядователя (Брус, 2010; 2010а; 2011; Ивыгина, 2013). Ясно, же не много славянських діалектів, достойних изглядованя у днешньому ЕС (хоть и не вшиткі южні братя наші суть у нюм).

Изглядованя фемінітивув, ги видко долу из вухосновануй літературы, діло на самый перед самых жун. Як и лінгвістики модернуй у цілови. Журю ся, чом у нас, у русиністиці, наopak? Дузнав єм ся од А. Д. Дуличенка (Дуличенко, 2018 : 425), чом сьме мы, європські славісты, и русиністы у тум числі, не выиграли грант на изглядованя малых славянських языкув. Єднов-єдинов проблемов, котра была озвучена ділителями європських фінансув, была тота, же меже изглядователями малый процент... *изгл'адовател'ок*, ту, перебачте, доволив єм собі, уже як профі у сую сфері, учинити словотворный неологізм зо значенєм жунськости. И як видите, без особых тяжкостюв. Пудпорувучы гадку велєчестованого Александра Дмитрієвіча, доволю собі также смілость надїяти ся, же меже нами процент колегынь буде ся лем звечшовати у будучности, а наука за русинський язык сяким кіпом досягне туй высоты, котру мы собі ушыткі жєлаєме.

А теперь зясь ся верну ку деріватам зо значенєм жунськости у бесіді днешніх обывателюв села Великі Лазы.

У нашум матеріалі се на самый перед деріваты, котрі суть реалізовані у словотворных парадігмах субстантивув именовань особ², представлєных у недавнуй нашуй публікації в Японії (Капраль, 2018). Высока регулярность реалізації сых деріватув зо значенєм жунськости, вадь повідавучы модерным языком – фемінітативув, у парадігмах именовань особ, доволила лінгвістам говорити за єствованя „мушеного“ капчаня меже окремыма словотворными кате-

2 Деріваты зо значенєм жунськости творять ся также и в парадігмах иных мотівантув, *пор.*, наприклад: *дружка* ← *дружчи'ті*; *сно'вални'ц'а* ← *сно'вати*; *кл'он'цан'а* ← *кл'он'цати*; *копосан'а* ← *копосі* ‘волося’; *Поц'алка* ← *поц'ати* ‘мацати (курок)’; *Фун'іка* ← *фун'іти* ‘плакати’ и т. д. Даколы хыблять нам у містнум діалекті языкові матеріалы и годні сьме лем предполагати, што є мотівантом про поєдні деріваты, *пор.*: *росо'хан'а* ‘на високу, худу дівку вадь жону’ ← *ро'соха?*; *штроман'а* ‘на дрічну, красну дівку’ ← ?; *по'ложніц'а* ‘жона, котра родила’ ← ?; прозивка *Лех'кан'а* ← ? и т. п.

горіями. Ищи Г. О. Винокур (Винокур, 1959) зазначав, же (цітуву дале в орігіналі) „всякое суффиксальное образование со значением мужского лица предполагает параллельное образование со значением женского лица“ (конець цітованя). Тото легко годні сьме проілюстровати нашыма словотворныма парами, *пор.*: *учи'тіл' – учи'тіл'ка*; *кл'он'цатош – кл'он'цатошка*; *вандрув'нік – вандрув'ніц'а* и т. д. Додам телё, же в не меншуй мірі, як нам ся видить, атака языкова „паралелность“ притомна меже непроизводныма субстантивами именами особ и деріватами зо значенём жунськості, *пор.* зясь нашыма примірами: *фра'йір – фра'йірка*; *сус'іда – сус'ідан'а*; *'волох – 'волошка* и т. д. Подобні закономірности детерміновані суть екстралінгвістичныма факторами, ги было выше зазначено, притомностёв у значеню майже каждого субстантива именованя особы семы „пол“ (мужеський – жунський). Кажу „майже каждого“, ибо языкова сістема, то не є табла множення. Бесіда иде за окремі ограничення. Так, наприклад, опозиція за полом годна ся реалізувати на лексичнум уровню (*пор.*: *о'тіц' – 'матір'*; *брат – сест'ра*; *з'ат' – не'віста*). З другого бока суть такі именованя, хоть їх и не много, котрі характеризувуть лем особу єдного пола. Так, наприклад, борода и бавуса ростуть у хлопа, зато маєме лем *бородач*, *бавусач*, діти годна родити лем жона, зато маєме *положніц'у*. Чиста фізіологія. Такі ограничення носять мусайный характер. Суть и поєдні мнягші ограничення. Наприклад, *попа'д'а* и *д'акул'а* суть реалізовані у парадігмі именовань особ *пуп* и *д'ак*, айбо каждый розуміє, же они не тримлють службу, а суть лем жонами того же *по'па* и *'д'ака*. Даколы *'фоштером*, хранити ліс, вадь *фур'ман'ошом*, нарабляти з куньми, могли лем хлопы, за *чопнар'а* вадь *ста'росту* до теперь на селськуй свальбі суть лем хлопы. Жунська емансипація ищи не досягнула такого уровня у русинськум селі, жебы представити *рап'шицера* вадь *раб'рова* у жунськуй подобі. Сякий шор легко доповнити другыма примірами. Советський період, правда, уже внюс поєдні коректівы, виницю, наприклад, охораняли у совхозі уже не лем хлопы, *'гайні'кі*, айбо ай жоны – *'гайнічкі*, *пор.*: *'Йо:й, то-м са нагай'ніч'іла у 'вініц'і! Ай 'Марта Ба'ранка 'гайніч'ков бола, в'їедно з 'ме гай'ніч'ілі*.

Не позеравучы не легкость творення деріватув зо значенём жунськости, не од каждого именованя особы у бесіді обывателюв села зафіксували сьме деріваты зо значенём жунськости. Вечшына таких слов легко годна ся появи́ти при першуй необходимости. Так, наприклад, именованя особ в нашум матеріалі *цурош*, *сомар* ‘глу́пак’, *сл’іпак*, *пришл’ак*, *си’рохман*, *си’кош*, *са’був* не мавуть жунського еквівалента, айбо при потребі од них можеме учинити сякі деріваты, пор.: **цурошка*³ (у зобранум нами матеріалі є деріват *цундрошка*, реалізований у словотворнуй парадігмі словотворного варіанта именованя особы *цурош* – *цундрош*), **сомарка*, **сл’іпачка*, **пришл’ачка*, **си’рохманка*, **си’кошка*, **са’бувка* (у послідньому случаю, правда, буде реалізованою значеня не ‘жона, котра сповнять функції сабова’, а пудваріація значеня жунськости, котрой ся реалізує у словотворнуй парадігмі именовань особ зо семов ‘заниманя; професія’ – ‘жона сабова’, ги у деріватув у нашум матеріалі *понад’а* и *д’акул’а*). Треба зазначити, же мы не все годні легко отвітити на вопрос, як бы мав быти учинений потенціалный деріват зо значенём жунськости у парадігмі каждого именованя особы. Так, маєме, наприклад именованя особ *спл’ух*. Айбо при ушыткун познаваню лазського діалекта, не бізувный єм, же деріват зо значенём од нёго бы мав быти **спл’ушка*?, вадь **спл’ухан’а*? Маєме *торомбач* ‘дако з торомбами, великыма гамбами’, а жунський деріват у його парадігмі як бы мав упозіровати? **торомбан’а* вадь **торомбачка*? На сякі конкретні вопросы годна дати отвіт лем языкова практика обывателюв села.

Ушыткі зобрані деріваты зо значенём жунськости подаєме у составі словотворных тіпун, а жебы ліпше было видко структуру дерівата и зміны на морфологічному стикови, даєме сї деріваты словотворныма парами: мотиват ← мотивант, пор., наприклад: *‘баброшка* ← *‘баброш*; *довж’ниці’а* ← *довж’ник*; *кл’он’цан’а* ← *кл’он’цати*; *Архійка* ← *Архій* и т. д.

3 Звїздочков (*) зазначаєме ту тоті мотиваты и мотиванты, котрі синтезовані (предположені) нами, вадь суть у сосїдніх діалектах, айбо не є їх у назбанум нами матеріалі (йсе не значить, же такі нигда не были вадь не суть хосновані обывателями села днесь, годно быти, же вни лем не замерьковані нами).

Найвеце таких слов в діалекті Великих Лаз учиненї од основы именовань особ субстантивув мужьського рода з помочов майпродуктивного суфікса

-к(а) (-увк(а):

баброшка ← *баброш*; *баговл'ашка* ← *баговл'аш*; *би^{el}рувка* ('жона бирова' и также новішой 'жона-бирув') ← *би^{el}рув*; *бобо'нашка* ← *бобо'наш*; *богачка* ← *богач*; *бочко'рашка* ← *бочко'раш*; *бре'хачка* ← *бре'хач*; *бригад'ір'ка* ← *бригад'ір'*; *бріхл'ошка* ← *бріхл'ош*; *буц'мачка* ← *буц'мак*; *вал'а'гувка* ← *вал'а'гув*; *ви'ргошка* ← *ви'ргош*; *волошка* ← *волох*; *во'н'ачка* ← *во'н'ак*; *гайни'чка* ← *гайнік*; *го'дованка* ← *го'дованік*; *гун'ошка* ← *гун'ош*; *гурошка* ← *гурош*; *гембошка* ← *гембош*; *джандошка* ← *джандош*; *дбб'р'ачка* ← *дбб'р'ак*; *дудрошка* ← *дудрош*; *йеде'начка* ← *йеде'нак*; *жи'д'ка* ← *жи'д*; *жи'д'увка* ← *жи'д*; *замер'з'л'ачка* ← *замер'з'л'ак*; *ка'с'ір'ка* ← *ка'с'ір'*; *кл'он'цагошка* ← *кл'он'цагош*; *кон'дашка* ← *кон'даш*; *ко'пашка* ← *ко'паш*; *кополка* ← *кополіц'*; *кор'ман'ошка* ← *кор'ман'ош*; *кор'ч'марошка* ← *кор'ч'марош*; *кор'ч'мар'ка* ← *кор'ч'мар'*; *мад'арка* ← *мад'ар*; *мамошка* ← *мамош*; *ма'ц'кал'ка* ← *ма'ц'кал'*; *на'чалнічка* ← *на'чалнік*; *н'у'павка* ← *н'у'павіц'*; *н'авкошка* ← *н'авкош*; *пан'іка* ← *пан*; *пати'карошка* ← *пати'карош*; *пінзі'йашка* ← *пінзі'йаш*; *плет'кар'ка* ← *плет'кар'*; *пош'тар'ка* ← **пош'тар'*; *пудбре'хачка* ← *пудбре'хач*; *рус'начка* ← *рус'нак*; *руска* ← *рус*; *скле'пар'ка* ← *скле'пар'*; *скупін'д'арошка* ← *скупін'д'арош*; *слут'ачка* ← *слут'ак*; *с'мі'хар'ка* ← *с'мі'хар'*; *с'молошка* ← *с'молош*; *страхо'пуд[т]ка* ← *страхо'пуд*; *танцошка* ← *танцош*; *учи'ти'л'ка* ← *учи'ти'л'*; *фіг'л'ар'к-а* ← *фіг'л'ар'*; *фли'н'кошка* ← *фли'н'кош*; *фон'кошка* ← *фон'кош*; *фра'йірка* ← *фра'йір*; *хапкошка* ← *хапкош*; *хра'бурка* ← *хра'бур*; *ци'ганка* ← *ци'ган*; *ц'ім'борка* ← *ц'ім'бора*; *цундрошка* ← *цундрош*; *цурошка* ← *цурош*; *швін'гл'ар'ка* ← *швін'гл'ар'*; *шеф'тар'ка* ← *шеф'тар'*.

Окрем того суть деріваты з сым суфіксом, про котрі є проблемов опрєділити мотіванта. Деріват *вйа'зачка*, наприклад, муг утворити ся як од вербума *вйа'зати*, так и условного (не фіксованого нами) **вйа'зач*. Аналогічна ситуація з деріватом *зби^{el}рачка* (*зби^{el}ра-*

ті вадь *зби^ерач). Не маємо мотивантув у нашум матеріалі і про деріваты ¹кухарька і со¹качка (74), котрі суть утворені од *¹кухар' і *со¹кач, пор. мад. *szakács* т.с. Окреме мусай повідати за деріваты кіпа ¹дружка (на свальбі), на¹нашка, та¹тайка і ¹т'утка⁴ 'сестра матери вадь вутця' у котрых мож вучленити суфікс -к(а) хыбаль на діяхроннум уровню, та и одношеня мотивації у словотворных парох ¹дружка – ¹дружба; не¹бужка – не¹бужчик; на¹нашка 'крестна' – на¹нашко 'крестный' и та¹тайка 'крестна' – та¹тайко 'крестный' носять иншакый характер. Не повідаючи уже за пары на лексичнум уровню ¹т'утка (по ¹матері) – ¹вуйко; ¹т'утка (по вут¹ц'ові) – стрі¹ко. Ипен изза туй причини не розпозіруємо и терміны ¹вуйна и стрі¹на. Туй ищи лем зазначиме, же на асиметричный характер семантики пар ¹вуйко – ¹вуйна 'жона вуйка, не сестра матери!', стрі¹ко – стрі¹на 'жона стрыка, не сестра отця!' указує містна пословиця ¹Вуйна и стрі¹на – то не роди¹на. Вуведеня деріватув зо значенём жунськости од „мужських“ имен доста часто носить условный характер, наприклад, кедь бесіда за роджені якости, наприклад, коли називаємо особу за національным вадь соціалным статусом, пор. пары кіпа ¹мад'арка – ¹мад'ар вадь ¹кополка – ¹кополиц' и т. п.

Кедь повідати за морфологічні явленя, котрі ся одбывавуть при словотвореню, одзначиме черянки кунцёвого к на ч: ¹вон'ачка ← вон'ак; ¹гайнічка ← ¹гайнік; ¹дбб'р'ачка ← ¹дбб'р'ак; ¹йеде¹начка ← ¹йеде¹нак; ¹замерз'л'ачка ← ¹замерз'л'ак; ¹рус¹начка ← ¹рус¹нак; ¹слу¹тачка ← ¹слу¹так⁵.

Треба повісти, же сей суфікс добрі познатый у иншых славянських языкох и діалектох як у минулости, так и днешнёсти, у руськум языкови, наприклад, є майпродуктивным у сфері твореня деріватув зо значенём жунськости (Русская грамматика, 1980 : 198); пор. также неологізмы у чеськум языкови: *vzpěračka*, *boxerka* (Нещименко 2009: 22); у польськум: *biznesmenka*, *menedżerka*, *bioterapeutka* (Smółkowa 2002: 110), в украинськум: *бізнесменка*

4 Из сым словом у селі не обертавуть ся ку чужым жонам, як се фунгує у части славянських языкув и діалектув, пор. словаць. и чесь. *teta*, *tetka*; укр. *тітка*; русс. *тётя*, *тётка* и т. д.; на тото хоснувуть позыченой из мадярьского языка ¹ниїна, пор. мад. *péni*.

(Капраль, 1999: 216), *нардепка, прем'єрка, україноканадка, по-стнатуралістка* (Клименко 2010: 22); у бачвансько-русинському варіанті русинського літературного мови: *муслиманка, поз.*: Медзирелигійни сход женох християнкох и муслиманкох у Сербії отримани у Бані Вруйци на початку децембра. Руске Слово, 15 децембра 2017. 14.

Свуй статус майрегуларного и майпродуктивного суфікс *-к(а)* также пудтверджує на матеріалі личных имен жун, котрі ся утворили од фамілій, имен, прозивок мужа вадь отця, *пор.*: *Адамка* ← *Адам*; *Архійка* ← *Архій*; *Бабідоричка* ← *Бабідорич*; *Байн'ішка* ← *Байн'іш*; *Бакошка* ← *Бакош*; *Бакулічка* ← *Бакуліч*; *Баранка* ← *Баран*; *Барка'с'ійка* ← *Барка'с'ій*; *Бежи'віц'ка* ← *Бежи'віц'*; *Бондічка* ← *Бондік*; *Вайдафійка* ← *Вайдафій*; *Вайзерка* ← *Вайзер*; *Вапелка* ← *Вапел*; *Вінційка* ← *Вінцій*; *Возічка* ← *Возіч*; *Вокал'ка* ← *Вокал'*; *Ганулічка* ← *Гануліч*; *Гед'ешка* ← *Гед'еш*; *Голічка* ← *Голіч*; *Голови'їка* ← *Голови'ї*; *Гондорчічка* ← *Гондорчік* (*офіц. Гондорчин*); *Грабка* ← *Граб*; *Грімбовка* ← *Грімбов*; *Гуменка* ← *Гумен*; *Гуновалка* ← *Гуновал*; *Галайдічка* ← *Галайдік* (*офіц. Галайда*); *Гули'їка* ← *Гули'ї*; *Доганічка* ← *Доганіч*; *Долтошка* ← *Долтош*; *Дурневічка* ← *Дурневіч*; *Дуреска* ← *Дурес*; *Жовтан'їка* ← *Жовтан'ї*; *Ігнатка* ← *Ігнат*; *Ізайка* ← *Ізай*; *Ісусічка* ← *Ісусік*; *Йугаска* ← *Йугас*; *Кал'ін'ачка* ← *Кал'ін'ак*; *Капрал'ка* ← *Капрал'*; *Кере'канічка* ← *Кере'каніч*; *Ки'н'герка* ← *Ки'н'гер*; *Кл'інкошка* ← *Кл'інкош*; *Кнопічка* ← *Кнопік*; *Ковал'ка* ← *Ковал'*; *Ковачка* ← *Ковач*; *Козловка* ← *Козлов*; *Ко'рол'ка* ← *Корол'*; *Ко'цуни'чка* ← *Ко'цунік*; *Леп'канічка* ← *Леп'каніч*; *Ліп'чи'їка* ← *Ліп'чи'ї*; *Мад'арка* ← *Мад'ар*; *Майорошка* ← *Майорос*; *Маку'ханка* ← *Маку'хан*; *Малічка* ← *Маліч*; *Малошка* ← *Малош*; *Марці'нка* ← *Марці'н*; *Мацічка* ← *Мацік*; *Ми'шани'чка* ← *Ми'шаніч*; *Мікешка* ← *Мікеш*; *Мінтуска* ← *Мінтус*; *Мі'цачка* ← *Мі'цак*; *Мурійка* ← *Мурій*; *Напал'йонка* ← *Напал'йон*; *Оліцкійка* ← *Оліцкій*; *Ороска* ← *Орос*; *Оси'пка* ← *Оси'п*; *Пайерка* ← *Пайер*; *Пи'їц'арка* ← *Пи'їц'ар'*; *Пі'ційка* ← *Пі'цій*; *Пов'ханка* ← *Пов'хан*; *Полів'чачка* ← *Полів'чак*; *Райшелка* ← *Райшел*; *Ревеска* ← *Ревес*; *Ри'їни'чка* ← ?; *Ро'гулічка* ← *Ро'гуліч*; *Романка* ← *Роман*; *Руси'н-*

ка ← ¹Руси¹н; ¹Сабовка ← ¹Сабов; ¹Салайка ← ¹Салай; ¹Сат¹марійка ← ¹Сат¹марій; ¹Си¹м'йонка ← ¹Си¹м'йон; ¹Сілайка ← ¹Сілай; ¹С'ічачка ← ¹С'ічак; ¹Ску¹банічка ← ¹Ску¹баніч; ¹Сми¹нка ← ¹Сми¹н; ¹Товтічка ← ¹Товтік; ¹Том¹чанійка ← ¹Том¹чаній; ¹Томчічка ← ¹Томчіч; ¹Тумка ← ¹Тум; ¹Тур¹'анчічка ← ¹Тур¹'анчік; ¹Т'ушка ← ¹Т'ух; ¹Угри¹нка ← ¹Угри¹н; ¹Федачка ← ¹Федак; ¹Ференцічка ← ¹Ференцік; ¹Ферке¹ли'вка ← ¹Ферке¹ли'в; ¹Фечічка ← ¹Фечік; ¹Форкошка ← ¹Форкош; ¹Фофіл'ка ← ¹Фофіл'; ¹Ханка ← ¹Хан; ¹Ціган'ка ← ¹Ціган'; ¹Ц'іц'ошка ← ¹Ц'іц'ош; ¹Чали¹йка ← ¹Чали¹й; ¹Черве¹н'ачка ← ¹Черве¹н'ак; ¹Шала¹монка ← ¹Шала¹мон; ¹Шаланційка ← ¹Шаланцій; ¹Шандорчічка ← ¹Шандорчік; ¹Швабка ← ¹Шваб; ¹Шпон'тачка ← ¹Шпон'так (ушыткого – 181).

Куртый аналіз вищезазначених примірів дозволять сформулювати єдної простої правило словотворного сінтезовання у суй сфері: кедь основа фамілії вадь прозивки чоловіка (вадь отця) є на даяку консонанту вадь на *-ік*, *-ак*, тогды имня його жоны (дівкы му) ся творить з високов віроятностёв з помочов суфікса *-к(а)*, при тум, кунцёва заднёязычна *к* и *х* черять ся на парні їм *ч* и *ш*, пор.: ¹Бондічка ← ¹Бондік; ¹Гон¹дорчічка ← ¹Гон¹дорчік; ¹Га¹лайдічка ← ¹Га¹лайдік; ¹Гусічка ← ¹Гусік; ¹К¹нопічка ← ¹К¹нопік; ¹Ко¹цунічка ← ¹Ко¹цунік; ¹Ма¹цічка ← ¹Ма¹цік; ¹Мі¹цачка ← ¹Мі¹цак; ¹Полі¹в'ачка ← ¹Полі¹в'чак; ¹Товтічка ← ¹Товтік; ¹Тур¹'анчічка ← ¹Тур¹'анчік; ¹Т'ушка ← ¹Т'ух; ¹Федачка ← ¹Федак; ¹Ференцічка ← ¹Ференцік; ¹Фечічка ← ¹Фечік; ¹Черве¹н'ачка ← ¹Черве¹н'ак; ¹Шандорчічка ← ¹Шандорчік; ¹Шпон'тачка ← ¹Шпон'так. Условный (віроятностный) характер сяких закономірностюв пудтверждають выимкы у зобранум нами матеріалі, од фамілії ¹Мікеш маєме не лем ¹Мікешка, айбо и ¹Міке'шан'а; а од ¹Полі¹в'чак не лем ¹Полі¹в'чачка, айбо и ¹Полі¹в'ч'ан'а (туй маєме и усічення основы мотівата). Окрем того маєме ищи деріваты ¹Ке¹цера¹н'а ← ¹Ке¹цер; ¹Ров¹тан'а ← ¹Ровт (кебы выше предложеної правило словотвореня фунговало без выимок, мали бы были деріваты ^{*}Ке^{*}церка и ^{*}Ровтка). У послідном случаєви, правда, можеме предполагати, же сякому помішав збіг консонантув *вт* на кунцёви основы мотіванта, зато ся хоснує суфікс з зачатком на самозвук *-ан'(а)* намісто *-к(а)*. Та и само направлення словотворе-

ня удну словотворных пар годно носити діаметрално иншакый характер. Бізувні сьме хоть лем у єднум случаєви, же, наприклад, хлопська прозивка *Поц'ал* утворена од жунської *Поц'алка*, а не наопак. Знаєме за того, ибо у файті ищи памнятавуть, же ся прозивка у селі появила ся, коли з сосідньої Оріховиці до Лаз прийшла за невісту баба и прабаба днешніх Поцялув и Поцялок, а зачым она курок не *мацала* (як на того кажуть лазські жоны) а *поц'ала* (як кажуть носителі сосіднього діалекта), та зостала наохтема *Поц'алков* и, додаме, прародительков окрему конарі удну сполности, члени котруй ся пишуть офіційно Гаврилешко.

На другум місті за регулярностєв и продуктивностєв суть деріваты з суфіксом *-ан'(а)*: *пор.*: *босор'кан'а* ← *бо'сорка*; *гил'у'хан'а* ‘на черевату жону’ ← *гил'у'хі*; *кл'он'цан'а* ← *кл'онцати*; *копосан'а* ‘дівка’ ← *копосі* ‘волося’; *пор.* *угор.* *kopasz* ‘лисий’; *міліціштан'а* ← *міліцішта*; *росохан'а* ‘худа и висока жона вадь дівка’ ← *ро'соха*; *салвіштан'а* ← *салвішта*; *сус'ідан'а* ← *сус'іда*⁵; *фелездан'а* ← *фелездати* ‘лем так ходити по селови; плетковати и т. д.’; *штроман'а* ‘на дрічну, красну дівку’ ← ?. Само собов, же не раховали сьме деріваты з омонімічним значенєм суфікса, *пор.*: *хрустан'а* ‘файта черешні’; *корчован'а* ‘файта пилы’⁶. Замерькуєме, же на розділ од именовань з суфіксом *-к(а)*, деріваты з суфіксом *-ан'(а)*, на позур самых обывателюв Великих Лаз, стилістично суть зафарблені, частіше носять понижувучый характер. Тадь лем три деріваты з сым суфіксом суть творені в словотворнуй парадігмі именовань хлопув (*міліціштан'а*⁷, *салвіштан'а* и *сус'ідан'а*), три, фест бесідливого характера, (*гил'у'хан'а*, *копосан'а*, *росохан'а*) од субстантивув з гет иншакым значенєм, ищи два (*кл'он'*

5 Тота пара представлена у діалекті частіше именованєм общего рода *сус'іда*, *пор.* также подобні случаї *підниці'а* и *сарака*.

6 Не розпізнаєме у нашум изглядованю и деріваты кіпа *бучиці'а* ‘дерево бука жунського шталца’; *коропан'а* ‘жаба’, ‘паскудна жона’; *пордс'ачка* ‘свиноматка’; *н'си'на* ‘сука’; *трус'ка*, *пул'ка* и т. п. За гатарами нашого изглядованя лишыли ся и поедні жунські прозивкы, словотворна структура котрых є про нас не до кунця похоплива, *пор.* пеєративні прозивкы *рапиша*, *рохл'а*, *шангл'а*, *Фун'д'а*, *Шарапун'а*, *Шпирд'а*.

7 Туй, ги у случаю з деріватом *сабувка*, зазначенум переже, реалізує ся пудваріація словотворного значеня жунськості – ‘жона’. Бєсїда за жону першого у селі советського міліцішты-участкового.

цан'а, фелездан'а) суть творені од вербумув. Деріват босор'кан'а лем формално можеме кваліфікувати мотиватом од бо|сорка, ибо суфікс -ан'(а) в нюм яловый, не несе семы „жунськость“, ибо она уже представлена у значеню мотиванта. Туй скорше, як нам ся видить, формална адаптація у містнум діалекті обадвох мадярських еквівалентув, пор.: boszorka и boszorkány.

За читаву продуктивность суфікса у діалекті днесь свідчать особні деріваты зо значенєм жунськості од фамілій, имен, прозивок газдув вадь отцюв, пор.: Андїлан'а ← Ан'діла; Бри'лан'а ← Бри'ла; Бри'лкан'а ← Бри'лка; Вовч'кан'а ← Вов'ч'ок; Гаври'леш'кан'а ← Гаври'лешко; Галуш'кан'а ← Галушка; Гли'в'кан'а ← Гли'вка; Галай'дан'а ← Га'лайда; Гл'уд'зан'а ← Гл'удза; Го'цан'а ← Го'ца; Дурун'дан'а ← Ду'рунда; Замазур'кан'а ← Зам'азурка; Ил'кан'а ← Ил'ко; Карол'ан'а ← Карол'а; Ке'ц'еран'а ← Ке'цер; Ки'п'илан'а ← Ки'п'іла; Куко'ран'а ← Ку'кора, Куч'ін'кан'а ← Ку'ч'інка; Лади'кан'а ← Лади'ка; Манай'лан'а ← Ма'найла; Манду'лан'а ← Ман'дула; Маркул'ан'а ← Маркул'а; Мателеш'кан'а ← Мате'лешко; Меке'шан'а ← Ме'кеш; Ми'т'ран'а ← Ми'тро; Ми'т'ров'кан'а ← Ми'т'ровка; Міке'шан'а ← Мі'кеш; Олі'ц'кан'а ← Олі'цкій; Пет'ран'а ← Пет'ро; Петріш'кан'а ← Пет'рішко; Пе'цан'а ← Пе'ца; Павлус'кан'а ← Павлус'кій; Полі'в'ч'ан'а ← Полі'в'ч'ак (туй усїчення основы мотиванта); Ров'тан'а ← Ровт; Сор'окан'а ← Со'рока; Феке'тан'а ← Фе'кета; Філіп'чан'а ← Філіп'чак (усїчення основы мотиванта); Фрі'кан'а ← Фрі'ко; Фус'кан'а ← Фуско; Хи'лан'а ← Хи'ла; Цу'ц'кан'а ← Цу'ц (у сюм случаю ся появлять епентечной к); Ч'е'хан'а ← Ч'ех; Ч'он'кан'а ← Ч'онка; Швен'дан'а ← Ш'венда; Ші'пан'а ← Шіп; Шні'гл'ан'а ← Ш'нітел. Четыри деріваты (Анде'ран'а ← ?; Добро'ван'а ← ?; Лех'кан'а ← ?; Фунду'кан'а ← ?), як и зазначена выше штро'ман'а, утворені суть од непознатых нами именовань, а прозівка Ріш'кан'а про єдну рыжу жону, утворена од субстантива жунського рода Рішка (популярна у селі прозівка коровы червенкастуй файты).

Майчасто деріваты зо значенєм жунськості з помочов суфікса -ан'(а) творять ся од мужеських имен на -а, поз.: Андїлан'а, Бри'лан'а, Бри'лкан'а, Галуш'кан'а, Гли'в'кан'а, Галай'дан'а,

Гл'удзан'а, Го'цан'а, Дурун'дан'а, Замазур'кан'а, Карол'ан'а, Ки'пи'лан'а, Куко'ран'а, Куч'ін'кан'а, Лади'кан'а, Манай'лан'а, Манду'лан'а, Ми'тров'кан'а, Пе'цан'а, Соро'кан'а, Феке'тан'а, Хи'лан'а, Ч'он'кан'а, Швен'дан'а (24).

Менше „жунських“ дериватув суть утворені од мотивантув на консонанту, поз.: Кеце'ран'а, Міке'шан'а, Ров'тан'а, Цу'цкан'а, Че'хан'а, Ші'пан'а, Шні'гл'ан'а (у послідньому випадать самозвук е у корінєви мотиванта) (7); на безакцентной -ко: Гаври'леш'кан'а, Мателеш'кан'а, Петріш'кан'а, Фрі'кан'а, Фус'кан'а (5); на -о: Пет'ран'а, Ми'т'ран'а (2); на -ак: Полів'ч'ан'а, Філіп'чан'а (2). Єден дериват утворений є од мотиванта на акцентной -'ко (Ил'кан'а) и єден на акцентной -'ок (Вовч'кан'а). Маєме и свуй примір не докус шпорувливого, парадоксального хоснованя языковых ресурсув, „масло масляной“, коли єдно значеня жунськості дуплує ся нараз двома, мож повісти, ідентичныма словотворныма формантами, пор., Марку'л'ан'а – Марку'л'а. Другі два подобні случаї (Мікешка – Міке'шан'а; Оліцкійка ← Оліц'кан'а) годні быти пояснені хоть лем розділом меже формантами на стилістичнум уровню (невтральный -к(а) в опозиції ку стилістично зафарбленому -ан'(а), та и не збивать єден на другый у єднум слові обадва словотворні форманти. У лазській бесіді не чудо подобной дуплованя на лексичнум уровню, коли єдна жона має веце прозівовк, пор.: Шайге'цка (?) – Шні'гл'ан'а (за газдом); Ран'чул'а (за матірєв) – Райшелка (за газдом); Фет'кул'а (за вутцєм) – Цар'кул'а (за газдом) и т. д.

-ул'(а)

Лем три дериваты зо значенєм жунськості творять ся у містнум діалекті, пор.: д'а'кул'а ← д'ак, фі'фул'а ← фі'фа, на'нашкул'а ← на'нашко (лем у сьом єднум дериватови акцент є на основі, а не на суфіксови, ги у вшиткых иных дериватох з сьом суфіксом, што можеме пояснити хыбаль тым, же паралелно у діалекті фунгує словотворный, видав, старший хронологічно варіант слова – на'нашка, котрый и детерміновав, якбач, сяку го акцентологічну иншакость).

Цалком иншака ситуація у сфері личных имен, де з його помочов

суть учинені повыше тридцять зобраних нами на днешній день деріватув зо значенём жунськости, пор.: *Андраш'кул'а* ← *Анд'рашко*; *Буч'кул'а* ← *Бучок*; *Вай'дул'а* ← *Вайда*; *Васіліш'кул'а* ← *Васілішка* (офіц. *Василишка*); *Ва'с'ул'а* ← *Ва'с'о*; *Гани'ч'кул'а* ← *Гани'чка*; *Гончарен'кул'а* ← *Гонча'ренко*; *Гри'ц'ул'а* ← *Гри'цо?*; *Дон'кул'а* ← *Дон'ка*; *Йакуби'н'с'кул'а* ← *Йаку'бин'с'кій*; *Йан'кул'а* ← *Йан'ко*; *Каси'н'ц'ул'а* ← *Каси'ніц'*; *Л'ал'кул'а* ← *Л'ал'ко*; *Мар'кул'а* ← *Марко*; *Н'ім'ц'ул'а* ← *Н'іміц'*; *Па'кул'а* ← *Пак*; *Пан'кул'а* ← *Пан'ко*; *Пет'кул'а* ← *Пет'ко*; *Пі'т'ул'а* ← *Пет'ко*; *Піш'тул'а* ← *Пішта*; *Ран'ч'ул'а* ← *Ран'ч'о*; *Сапай'дул'а* ← *Са'пайда*; *Семетков'с'кул'а* ← *Семет'ковс'кій*; *Смоч'кул'а* ← *Смоч'ко*; *Уліган'ц'ул'а* ← *Улігани'ніц'* (усічення основы); *Фет'кул'а* ← *Фет'ко*; *Флен'кул'а* ← *Флен'ко*; *Фран'кул'а* ← *Франк*; *Хімін'ц'ул'а* ← *Хімініц'*; *Цар'кул'а* ← *Цар'ко*; *Шевчен'кул'а* ← *Шев'ченко*; *Штеф'кул'а* ← *Штеф'ко* (32).

Ги пережий суфікс и туй словотворный афікс капчать ся ку основі мотіванта на самозвук. Обадва суть стилістично зафарблені, так же „конкурують“ на єднакум языковум полю. Попроувбуєме на таблі порувняти особости реалізації деріватув зо значенём жунськости ипен з сьма суфіксами в зависимости од характера фіналы мотіванта и определіти закономірности словотвореня у сьой сфері діалекта.

Мотіваты з суфіксом:	-ан'(а)	-ул'(а)
Їх мотіванты на -а:	<i>Анд'лан'а, Бри'лан'а, Бри'л'кан'а, Галуш'кан'а, Гли'в'кан'а, Галай'дан'а, Гл'уд'зан'а, Го'цан'а, Дурун'дан'а, Замазур'кан'а, Карол'ан'а, Ки'пи'лан'а, Куко'ран'а, Куч'ін'кан'а, Лади'кан'а, Манай'лан'а, Манду'лан'а, Ми'тров'кан'а, міліціи'тан'а, Пе'цан'а, росо'хан'а, салвіи'тан'а, Соро'кан'а, сус'ідан'а, Феке'тан'а, Хи'лан'а, Ч'он'кан'а, Швен'дан'а</i> (28).	<i>Вай'дул'а, Васіліш'кул'а, Гани'ч'кул'а, Дон'кул'а, Піш'тул'а, Сапай'дул'а</i> (6)

на -ко́:	Ил'кан'а (1)	Йан'кул'а, Л'ал'кул'а, Пан'кул'а, Пет'кул'а, Піт'ул'а, Смоч'кул'а, Фет'кул'а, Флен'кул'а, Цар'кул'а, Штеф'кул'а (10)
на -ко:	Гаври'леш'кан'а, Мателеш'кан'а, Петріш'кан'а, Фрі'кан'а, Фус'кан'а (5)	Андраш'кул'а, Гончарен'кул'а, Мар'кул'а, на'нашкул'а, Шевчен'кул'а (5)
на Ø:	Кеце'ран'а, Міке'шан'а, Ров'тан'а, Цуц'кан'а, Ч'е'хан'а, Шіпан'а, Шніг'лан'а (7)	д'а'кул'а, Па'кул'а, Фран'кул'а (3)
на -іць:	—	Каси'н'ц'ул'а, Н'ім'ц'ул'а, Уліган'ц'ул'а, Хімін'ц'ул'а (4)
на -кій:	Оліц'кан'а, Павлус'кан'а (2)	Йакуби'н'с'кул'а, Семетковс'кул'а (2)
на -о́ и -о:	Пет'ран'а, Ми'т'ран'а (2)	Ва'с'ул'а, Гри'ц'ул'а, Ран'ч'ул'а (3)
на -ак:	Полів'ч'ан'а, Філіп'чан'а (2).	—
на -ок и -о́к:	Вовч'кан'а (1)	Буч'кул'а (1)
Мотівант не познаний:	Анде'ран'а, Добро'ван'а, Лех'кан'а, Фунду'кан'а, штро'ман'а (5)	—
Мотівант – субстантив ж. рода:	босор'кан'а, Маркул'ан'а, Ріш'кан'а (3)	фї'фул'а (1)
Мотівант – іншакый	тї'л'у'хан'а, кл'он'цан'а, фелез'дан'а (3)	—

-іц'(а):

бл'и^ізніц'а – бл'и^ізніц'; вандрув'ніц'а – вандрув'нік; довж'ніц'а – довж'нік; кал'гозніц'а – кал'гознік; моло'діц'а – моло'дій; на'чалніц'а – на'чалнік; перелесніц'а – перелеснік; по'ложніц'а – ?; ро'бутніц'а – ро'бутнік; сно'валніц'а – сно'ваті; удо'віц'а – удо'віц'; уче'ніц'а – уче'нік.

Ги у других славянських языках сей суфікс корелує на самый перед з „хлопським“ суфіксом -нік (7), ищи два раз з суфіксом -іц', раз деріват ся чинить од вербума (сно'валніц'а) и раз од субстанти-вованого придавника (моло'діц'а). Деріват по'ложніц'а учинений із помочов сёго суфікса, за мотіванта годні сьме лем ся догадовати (пор. *ложе, лежати*). У нашум діалекті днесь продуктивностёв ся не одзначать, на розділ од пережых -к(а), -ан'(а) и -ул'(а).

З помочов других суфіксів суть образовані лем поєдні дері-ваты, пор.: -и'н'(а) (-евкін'(а): *газ'ди'н'а* ← *'газда*; *шовто'ри'н'а* ← *'шовтор*; *ши'в'кін'а* ← *'ши'ті*; -и'л'(а): *воро'жи'л'а* ← *ворожи'ті*; -л'(а): *рохл'а*; -Ѳ(а): *на'нашка* ← *на'нашко*; *та'тайка* ← *та'тайко*.

Куртой заключеня. У ситуації, колы многі у селі носять єдна-ку фамілію, продуктивность словотворного значеня жунськості у діалекті села Великі Лазы детермінована прагматичнов цілём мак-сімально прецізно ідентіфіковати конкретну жону, за котру бесіда меже обывателями (зато вечшынов хоснують ся прозивки газдув-вадь отцов сых особ⁸). Сяка конкретность причина того, же у суй ситуації реалізує ся пудваріація значеня жунськості – ‘жона’. Май-регулярныма и майпродуктивныма суфіксами зо значенём жун-ськості у Великих Лазах суть ги у вшиткых русинських діалек-тах -к(а) (181 деріват) и -ан'(а) (51 деріват). Третій суфікс -ул'(а) (35 деріваты), видав, є регіональным, зато же не всягды го позна-вуть у суй функції, пор., наприклад, днешні севлюшські деріваты *Пал'кан'а* и *Линч'кан'а*, котрі у лазьскум діалекті, бізувно бы мали звучати **Пал'кул'а* и **Ли'н'ч'кул'а*. Зато же у Лазах у десятих слу-чайох од фамілії на акцентной -ко, чинять ся деріваты ипен сьак.

8 Мінімально у єднум случаю сьак прозивка жоны творена од прозивки брата (мен-ший брат не годен був выговорити *Іан'ч'о*, кликав старшого брата *Ран'ч'о*, зато сестру му у селі кликали а дівку і и днесь кличуть *Ран'ч'ул'а*).

И лем єден случай, коли маєме словотворну пару *Ил'кан'а* ← *Ил'к'о*, „аномальность“ котруй можеме пояснити хыбаль тым, же мотивант має у селі ищи и неакцентну варіанту ¹*Илій*. Ги видко из выше наведенуй таблы, ищи єдну тверду закономірность у ласькум діалекті можеме вувести тогды, колы мотивант є на *-іц'* (фонемно *-ец'*). У вшыткых 4 случаєх (*Каси'ніц'*, ¹*Н'іміц'*, *Улі'ганиніц'*, ¹*Хіміні'ц'*) маєме деріваты з суфіксом *-ул'(а)*. Подобна закономірность и тогды, колы мотивант єдноскладовый на кунцёвый заднёязычный *-к* (*д'а'кул'а*, *Па'кул'а*, *Фран'кул'а*). У других случаєх видиме повный парітет у хоснованю суфіксів *-ан'(а)* и *-ул'(а)*, вадь пріорітет первого над другим.

ЛІТЕРАТУРА

- АРХАНГЕЛЬСЬКА, А. М. (2013); (2014) До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби : традиція і сучасність. I. In: *Мовознавство*. №6. 27–40.; До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. II. In: *Мовознавство*. №1. 58–70.
- БРАНДНЕР, А. (2003) Особенности выражения категории рода у одушевленных существительных в русском и чешском языках. In: *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*. A 51. *Linguistica Brunensia*. 13–24.
- БРУС, М. П. (2010) Гуцульські фемінітиви: семантика і структура. In: *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, Вип. XXV–XXVI. 67–72.
- БРУС, М. П. (2001) *Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI — XVII століть: словотвір і семантика*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Івано-Франківськ.
- БРУС, М. П. (2011) Прізвиська жінок в галицько-буковинських говорах. In: *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Вип. XXIX–XXXI. 245–251.
- БРУС, М. П. (2010а) Словотвір фемінітивів-гуцулізмів. In: *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови :

Збірник наукових праць / [відп. ред. М. Я. Плющ]. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 6. 19–24.

ДЕМИЧЕВА, В. В. (1996) *Наименования лиц женского пола в русском языке XVIII века*: Дис. канд. филол. наук. Воронеж.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (2018) О ситуации со славянскими микроязыками: Международная комиссия по славянским микроязыкам при Международном Комитете славистов. In: *Славянская микрофилология*. Под ред. А. Д. Дуличенко, Мотоки Номати. *Slavica Tartuensia XI – Slavic Eurasian Studies XXXIV*. Sapporo – Tartu, 2018. 415–426.

ЗОЛотова, В. С. (1962) Существительные женского рода со значением лица в современном польском языке. In: *Учен. зап. ЛГУ. Серия филол. наук*. Вип. 64. №316, Ленинград. 109-124.

ИВЫГИНА, А. А. (2013) Наименование лиц женского пола в русских говорах Волжско-Свияжского междуречья: структурно-семантический аспект. In: *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота. № 6 (24): в 2-х ч. Ч. II. 93-97.

КАПРАЛЬ, М. (1999) Словообразовательная категория женскости в современных восточнославянских языках. In: *Bibok K., Ferincz I., Tóth H. I. (szerk.) Ötvenéves a szegedi szlavisztika*. Szeged. 215–222.

КАПРАЛЬ, М. (2016) Словотворення у русинських діалектах: демінутативи та аугментативи у бесіді обывателюв ужанського села Великі Лазы. In: *Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016*. Acta Universitatis Prešovensis. Slavistický zborník 2. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016. 26-39.

КАПРАЛЬ, М. (2018) Словообразование в русинских диалектах: образование наименований лиц в говоре села Великие Лазы Ужгородского района. In: *Славянская микрофилология*. Под ред. А. Д. Дуличенко, Мотоки Номати. *Slavica Tartuensia XI – Slavic Eurasian Studies XXXIV*. Sapporo – Tartu. 179–205.

КЛИМЕНКО, Н. Ф. (2010) Родова категоризація іменників у сучасній українській та новогрецькій мовах. In: *Studia Linguistica. Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. Випуск 4. 11–23.

КОВАЛИК, І. І. (1962) Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах у порівнянні

з іншими слов'янськими мовами. In: *Питання українського мовознавства*. Львів : Вид-во Львівського ун-ту. Кн. 5. 3-34.

МОИСЕЕВ, А. И. (1959) Соотносительность личных существительных мужского и женского рода и способы ее выражения. In: *Учен. зап. ЛГУ. Исследования по грамматике русского языка*. № 277. Вып. 55. Т. 2. Л. 179-190.

НЕЩИМЕНКО, Г. П. (2009) Существительные женского рода со значением лица в чешском и русском языке: Тенденции развития. In: *Язык, сознание, коммуникация: Сб. научных статей, посвященный памяти заслуженного профессора МГУ Александры Гигорьевны Широковой* / Ред. колл.: В. В. Красных, А. И. Изотов, В. Г. Кульпина. Москва: МАКС Пресс. Вып. 38. 10-25.

ПРОТЧЕНКО, И. Ф. (1955) *Об образовании и употреблении имен существительных женского рода названий лиц в современном русском языке*: Автореф. канд. филол. наук. Москва.

Русская грамматика (1980): Т. I. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Москва: Наука.

Русский язык... (1968) *Русский язык и советское общество (социолингвистическое исследование): Словообразование современного русского литературного языка*. Под ред. М.В. Панова. Москва: Наука.

СЕМЕНЮК, С. П. (2000) *Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Запоріжжя.

ФЕКЕТА, І. І. (1968) *Жіночі особові назви в українській мові. (Творення і вживання)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Ужгород.

ШУБА-ЗИМЯНИНА, Т. П. (2010) Категория *nomina feminina*: специфика образования синтетических номинаций в русском, белорусском и польском языках. In: *IV чтения, посвященные 70-летию со дня рождения профессора В.А. Карпова*. Минск, 19-20 марта 2010 г.: сб. науч. ст. : в 2 ч. Ч. 2 / Редкол.: А.И. Головня (отв. ред.) [и др.] Минск: РИВШ. 133-135.

ЯНКО-ТРИНИЦКАЯ, Н. А. (1966) Наименование лиц женского пола существительными женского и мужского рода. In: *Развитие словообразования современного русского языка*. Москва. 167-210.

ŠMEJRKOV, S. (1997) „Jazyk pro druhé pohlaví“. In: *Daneš F. a kol. Český*

jazyk na přelomu tisíciletí. Praha. 146–158.

FORMANOWICZ, M. et al. (2013) Side effects of gender-fair language: How feminine job titles influence the evaluation of female applicants. In: *European Journal of Social Psychology*. № 43. 62–71.

HUBÁČEK, J. (1996) K tvoření názvů přechýlených. In: *Žena – Jazyk – Literatura*. Sborník z mezinárodní konference. Ústí nad Labem. 271–273.

KLEMENSIEWICZ, Z (1957) Tytuły i nazwy zawodowe kobiet w świetle teorii i praktyki In: *Język polski*, XXXVII, z. 2. 101–119.

ŁAZIŃSKI, M. (2005) Czy gramatyka może przeszkadzać w rozmowie kobiety i mężczyzny? In: *Bariery i pomosty w komunikacji językowej Polaków*. Lublin. 119–146.

MICHALKOVA, M. (2014) Taxonómia rodových asymetrií v slovenčine. In: *J. Kesselová, M. Imrichová, M. Ološtiak (eds.) Registre jazyka a jazykovedy (2. zväzok). Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis*. Jazykovedný zborník 51. Prešov.

MILLS, S. (2008) *Language and Sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.

MOTSCHENBACHER, H. (2016) A poststructuralist approach to structural gender linguistics: Initial considerations. In: *Gender, Language and the Periphery: Grammatical and Social Gender from the Margins*. Amsterdam. 65–88.

OPAVSKÁ, Z. (2005) Nová pojmenování ženských osob. In: *Kolektiv autorů pod vedením O. Martincové. Neologismy v dnešní češtině*. Praha, 2005. S. 40–53.

SMÓLKOWA, T. (2002) *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Kraków.

ŠČUKA, N. (2014) Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini. In: *Jezikoslovni zapiski*. Volume 20, issue 2. 79–88.

prof. Dr. Káprály Mihály, CSc., főiskolai tanár
Ruszin Tudományok Intézet vezetője
H-1147 Budapest, Gyarmat u. 85/b
Hungary

kaprally@gmail.com

МЕНОВНІЦКИ ДЕКЛИНАЦІЇ У БАЧКО-СРИМСКОЙ И ПРЕШОВСКОЙ ВАРИАНТЫ РУСИНСКОГО ЯЗЫКА

Михайло ФЕЙСА

Abstract

There are four variants of the Rusyn language – the Bačka-Srem variant (in Serbia and Croatia), the Prešov variant (in Slovakia), the Lemko variant (in Poland) and the TransCarpathian variant (in Ukraine; used in Romania and Hungary as well). The author of this paper compares the noun declensions of the Bačka-Srem variant of the Rusyn language (South Rusyn/Ruthenian; *руски язык*) and the Prešov variant of the Rusyn language (West Rusyn; *русински язык*) and determines the similarities and differences between them. The work essentially represents one of rare comparisons of a language segment of the existing language variants and the author pleads for comparing other language segments too, including the respective language segments of the Lemko variant and the TransCarpathian variant, which could lead to a wider comparative project on an international level.

Keywords: Rusyn language, Bačka-Srem variant, Prešov variant, noun declension.

1. Увод

Грамматика бачвансько-рускей бешеди Гавриїла Костельника хтора обявена 1923. року (Костельник 1975: 207-312) “уведла и утвердзела основни лексични, фонетични и граматични (морфологийни и синтаксични) словотворни норми”. Од тей хвильки бачко-сримска руска бешед “достава подполну целосц диференцияльних характеристикох литературного языка” (Дуличенко 2009: 228).

Роботу на нормованю и преучованю мацеринского языка хтору розпочал Костельник у значней мири предлужел Микола М. Кочиш. Вон ше намагал формовац нормативну систему за школски потреби и познейше ю преширц на други сфери у хторих ше литературни язык хаснує. Так од 1965. по 1968. рок вишли

три його граматики под єдну назву *Мацерински язык*, у котрих не бул лем школски материял, але ришовани и важни нормативни питання. Розуми ше же резултат його нормующей діялносци не представляло остатнє слово стандардизації, але главне було поробене – створена нормативна система. Його *Грамматика русского языка* видрукована посмертно 1974. року (Сегеди 2006: 249). Окреме значне же Кочиш публікувал и перши *Правовис русского языка* (1971) и перши векши словнік *Приручни терминологийни словнік сербскогорватско-руско-українски* (1972).

Юлиан Рамач зоз свою наукову роботу забера єдно зоз найвизначнейших местох у рускей філології. Уж спомнути Кочишово граматики не задоволели шицки потреби, та требало написац єдну подполнейшу граматику русского языка и по деценийней роботи Рамачова *Грамматика русского языка* вишла з друку 2002. року. Як визначує сам автор, вона треба же би послужела як школяром и студентом, так и преподавачом и шицким другим культурним роботніком (Рамач 2002: 3). Генерално патраци, Рамачова заслуга ше состої у тим же доробел векшину з того цо його предходніки започали, преучел и того цо вони не виучовали и же шицко систематизовал у *Граматики*. Гу тому, вон автор даскелїх значних лингвистичних ділох (напр. *Руска лексика*, 1983; *Фразеологийни словнік сербскогорватско-руски*, 1987; *Практична стилистика*, 1996), а под його руководством публіковани и капитални лексикографски твори – *Сербско-руски словнік* (Рамач и др. 1995; 1997) и *Руско-сербски словнік* (Рамач и др. 2010).

Окреме вигодни условия настали кед Автономна Покраїна Войводина здобула звекшани самоуправни права по Уставу зоз 1974. року, хтори Войводину дефіновал як єден зоз субєктох югославянскей федерації. Пейц народи Войводини здобули статус урядових народносцох – Сєрби, Мадыре, Румуне, Словаци и Руснаци. Руски язык постал єден зоз пейцох офіційних языкох Автономней Покраїни Войводини. Перши раз постало можлїве хасновац руски язык у суду, у канцеларийох, на явних надписах итд. Тримаме же найзначнейше за руску националну заєднїцу у Сєрбії / Войводини же запровадзена образовна вертикала – од предшколского обра-

зованя по високе образованє, т. є. по Оддзелєне за русинистику у Новим Садзе (Фејса 2010).

Док руски литературни стандард у Костельниковей и Кочишовой граматики бул третирани як диялект українського языка, у Рамачовой є третирани як язык у полним значеню терміна. Бачко-сримски стандард як язык свойо место у славянскей лингвистики завжал 1980-их роках, дзекуюци Александрови Д. Дуличенкові, хтори го на основи соціолінгвистичних параметрах уключел до категорії славянських литературних микроязикох як у подполноски *окремни славянски микроязик* (Дуличенко 1981: 134), односно як *островски югославянско-русински микроязик* (Дуличенко 2009: 15). Атрибут *югославянски* одвитовал у чаше док существовала держава-республика хтора уключовала до себе меновнік Югославия у хторей ше находзела и Бачка и Срим и Славония, а як формовани Република Горватска и Република Сербия, т. є. як ше Руснаци нашли у двох державох за руски литературни язык одвитуующи атрибут *южнорусински*; атрибути *бачко-сримски* и *войводянски* тиж одвитуу, але маю узше значенє бо сугерую же ше руски язык хаснує лєм у Сербії. Сумирауюци значносц Дуличенковой науковой діялносци, Рамач заключує же вон, медзи иншим, “теоретично обгрунтовал *южнорусинску* микрофилологию як наукову дисциплину” (Рамач 2011: 26).

Док *южнорусински/руски язык* не мал вецейдецению прерву у розвою, то не мож повесц за *русински идиомы* (файты языка и граматики хтори ше хасную у одредзеним чаше або на одредзеним месце; <https://www.oxford>) на самим жридли, у Карпатским ареалу, хтори були три и пол децениї (1953-1989), у рамкох Советского союзу, административно висцерани. Причина тому же 1950-их роках напр. у Словацкей преїг 300 русински/руски школи з поцагом пирка претворени до українських. Русинoм/Руснацoм не допущене же би ше вияшньовали як Русини/Руснаци. “Як результат кратковидей язичней пракси и оштрого административного поцагу зоз хторим уведзени українски язык – цо запроведзене у цеку найвекшей сталїнистичней репресії – русинске/руске жительство реаговало так же свойо дзеци посидало до словацких школах до

близких вароших або так же вимагало виучованє словацкого языка место українского до своїх валалох” (Magocsi 1996: 33). Основа такого поступку була базована на декларації же шицки восточни Славяне Карпатох, без огляду як ше сами наволую, Українці. Декларация принесена 1924. року на Пиятим конгресу Коминтерни и потвердзена 1925. року на Дзевятим конгресу Комунистичней партії України (Magocsi 2004: 34). По нешка существуете становиско же “не може буц и не треба же би була” окремна карпаторусинска националносц бо слово лем о “конару” українскей националносци. Тото становиско окреме розширене у Україні, єдиней жеми хтора одбива припознац Русиных як окремни народ (<http://www.ptpn.poznan.pl>).

Аж зоз розпадом коминтерновскей язичней пракси, то єст зоз такв. Блишову революцию 1989. року, русинске язичне питанє знова поставене. Прорусински културни и науково діяче Чехословацкей (Ческей и Словацкей од 1993. року), Польскей и України унапрямели ше на народну ориентацию, хтора насампредз подро-зумйовала кодификованє русинского языка. За проукраїнских културних и наукових діячох русинского языка нет, а єст лем диялект українского языка (<http://www.encyclopediaofukraine>; <http://litopys.org.ua>; <http://history.org.ua>).

Перши конгрес русинского языка 1992. року порушал систематичну роботу на кодификації на простору дакедишней Карпатскей Руси. Прилапени такв. романшски принцип, т. є. же би по угляду на романшску меншину у Швайцарскей, хтора ма пейц регионални стандарди (сурсилвански, сутсилвански, сурмирански, путерски, валадерски; <http://official-swiss-national-languages>), и русинска меншина витворела регионални стандарди дзе за то єст условия. У Словацкей ше почала твориц литературна норма на основи двох найрозширенших бешедох: заходноземплинскей и восточноземплинскей (Ябур 2004: 148). Уж шлідуючого, 1993. року, Русини у Словацкей основали Институт русинского языка и култури у Прешове, а о два роки интензивней роботи створени предусловия за кодификацию. Василь Ябур и Юрий Панько составили *Правила русиньского правопису* (Ябур 1994), Юрий Панько

обявел *Орфографічний словник русинського языка* (Панько 1994а) и *Русинсько-русько-українсько-словенський словник лінгвістичних термінів* (Панько 1994б), а Ян Гриб початніцу и читанку за основну школу. Тоти учебніки постали фундамент дії кодифікації русинського языка у Словацкей до хторей пришло 1995. року у Братислави. Винїмно вельке доприношенє афирмованю того русинського стандарту дала и Ана Плишкова (Плішкова 2008).

До шлїдующей окреме значней хвильки за кодифікацію русинського языка пришло 2004. року. Того року у реномованей едиції Сучасна история славянских языкох Опольского университета у Польскей обявена штернаста монографія пошвещена русинському языку, як наймладшому славянському языку. Перши у едиції сербски язык (1996), а шлїдза болгарски (1997), русийски (1997), лужицкосербски (1998), чехски (1998), словацки (1998), словенски (1998), горватски (1998), билоруски (1998), македонски (1998), українски (1999), польски (2001) и кашубски (2001). Слово о монографії *Русинський язык* редактора Пола Р. Магочия (Magocsi 2004). У монографії заступени штири вариянти русинського языка – войводянска (у Сербії), прешовска (у Словацкей), лемковска (у Польскей) и закарпатска (у Україні), а виражени намагання же би ше кодифіковала и вариянта русинського языка у Мадярскей. Войводянску (южнорусинску/руську) и прешовску вариянту у монографії представели Рамач (2004) и Фейса (2004), односно Ябур (2004) и Плишкова (2004). Вариянтом русинського языка у славистики вше векшу увагу пошвещую и науковци хторим даєдна зоз вариянтох источасно и мацерински язык и лингвисти-слависти хторим анї єдна з вариянтох не мацерински язык (напр. Kushko 2007; Тир 2010; <http://theses.gla.ac.uk>).

У шлїдующим поглавю даме приказ резултатох анализи корпуса хтори за ціль ма допринесц утвердзованю, з тей нагоди на основі лем меновніцких деклинаційох, же у якей мири язык Руснацох/Русинох хтори ше почали присельовац стредком 18. віку “до региону Бачка (а отамадз до сушедних регионох Срим и Славония) затримує земплинско-шаришски и спишски характеристики заходней русинскей диялектней групи” (Dulichenko 2002: 263).

Заходну русинску диялектну групу у тей роботі представя кодификована прешовска вариянта русинского языка у Словацкей.

Корпус вигледованя творя приклади меновніцких деклинаційох хтори заступени у сучасних граматикох – у висше спомнутей *Граматики руского языка* Рамача (2002) и *Граматики русиньского языка* Ябура, Плишковой и Копоровей (Ябур и др. 2015). Значну увагу меновніцким деклинаціям Ябур пошвецел и у окремней монографії *Морфология и синтаксис русиньского языка* (2015). З даскеліма прикладами основни деклинації меновнікох руского языка илустровал и Фейса у бешедніку *Бешедуйме по руски* (<http://digitalna.ff.uns.ac.rs>).

2. Системи деклинаційох виглєдованих языкох

Система меновніцких деклинаційох у руским языку досц поєдноставена (Рамач 2002: 41). Мож ю звесц на два: 1. деклинацію меновнікох хлопского (напр. *стол, дом, карсцель, ремень*; *дідо, Сегеди, резиме, шоу*) и стреднього роду (напр. *место, шитко, племе, знанє*); 2. деклинацію меновнікох женского роду (напр. *школа, лавка, хижа, косц, длань, мац*).

У сербским языку лингвисти видзелюю три деклинації меновнікох (исте). По першей деклинації меняю ше меновніки хлопского и стреднього роду, а другу и трецу деклинацію дзеля меновніки женского роду и то на меновніки женского роду на тематски вокал *-а* (2. деклинация) и на меновніки женского роду на консонант (3. деклинация).

У руским языку, у сущности, попри двох спомнутих существує и мишана деклинация, хтора би ше могла третирац як треца. Вона ше дотика меновнікох хлопского роду на *-а/-я* и *-ия* (напр. *газда, слуга, староста, судия, Митя*).

Граматика русинского языка, односно прешовскей вариянти, як кед би комбиновала висше наведзени типи та ей автор видзелює штири деклинації: 1. деклинацію меновнікох женского, хлопского и подвоєного роду зоз законченьом на *-а/-я* (напр. *жена, хижа, школа, дыня, партия, папуча, староста, каліка, судия*); 2. деклинацію меновнікох хлопского роду на нулте законченє (*брат, хліб,*

маляр, край, сын, учитель) и зоз законченьом на -о (дідо, домиско), як и меновніки стреднього роду на -о, -е, -я, -є (село, поле, значіня, условіє); 3. деклинацію меновнікох женского роду на нулте законченє (тінь, ніч, сіль), на законченє -ов (морков, церковь, кров), як и *мыш* и *мати*; 4. деклинацію меновніки стреднього роду зоз законченьом -а, -я (ягня, гуся, гача, куря, тімня, вымня) (Ябур 2015: 27).

Генерално патраци, род меновнікох у бачко-сримскей / войводянскей вариянти и у прешовскей вариянти русинского языка (Фејса 2016) углавним непременєни. Дзепоедни меновніки, медзитим, маю иншаки законченя, як напр. *морков* и *церковь*, хтори у руским языку глаша *мархва* и *цэрква*, и меняю ше по трецей, а не по першей деклинації. *Поле* и *значіня* тиж маю иншаки законченя (*польо* и *значене*), але ше меняю по истей, другой деклинації. Русински меновнік стреднього роду *село* не существует у руским языку, а його еквивалент *валал* хлопского роду.

Не циль нам начишльовац же по хторей ше деклинації кажды поєдинєчни меновнік меня у вигледованих литературних стандардох, у смислу же ше єден меновнік у бачко-сримским стандарду меня напр. по першей деклинації, а у прешовским стандарду, поведзме, по трецей итд. За потреби того поровнованя, з єдного боку, будземе провадзиц розробєншу, прешовску класификацію меновніцких деклинаційох, поровнуюци даскельо парадигми меновнікох зоз каждой видзелєней деклинації, а, з другого боку, будземе ше намагац же би зоз поровнованьом були облапени и типово парадигми меновнікох по класификації меновніцких деклинаційох руского языка.

Так зме ше напр. зоз першей деклинації прешовскей вариянти русинского языка опрєдзелєли поровнац меновніки *жена*, *дыня* и *староста*. При поровнованю перше даваме форми одредзєного припадка прешовскей вариянти а такой при нїх, за двома точками, форми одредзєного припадка бачко-сримскей вариянти. За точку зоз запяту наведзєни форми припадкох множини обидвох вариянтох.

Н. жена : жена; мн. жены : жени
Г. жены : жени; мн. жен : женох
Д. женї : жени; мн. женам : женом
А. жену : жену; мн. жены : жени
В. жено : жено; мн. жены : жени
И. женов : жену; мн. женами : женами
Л. женї : жени; мн. женах : женох

Єдна зоз значних фонологийних розликох медзи бачко-сримску и прешовску варианту русинского языка состої ше у тим же прешовска варианта чува праславянске ери (*ы*), хторе у руским языку порядне прешло до *и* (Раmach 2002: 508). Кед бизме за тоту нагоду *ы* виєдначали зоз *и* (конкретно пре Г. єднини *жены*) и визначели же ше форми Д. и Л. єднини (*женї*) тиж фонологийно закончую на *и*, вец би заєдніцки припадково форми у виглєдованих язичних вариантах були Г. єдн., Д. єдн., Л. єдн., Н. мн., А. мн. и В. мн. (по три у єднини и три у множини, и у бачко-сримскей и у прешовскей варианти, та мож заключиц же законченє *-и* найчастейше законченє у цалей деклинації), Н. єдн. (на законченє *-а*), А. єдн. (на законченє *-у*), В. єдн. (на законченє *-о*) и И. мн. (на законченє *-ами*) – ведно дзешец од штернац припадкових формох заєдніцки.

Розлику обачуєме у форми Д. мн. (*-ам* : *-ом*) и у форми Л. мн. (*-ах* : *-ох*) хторим финални консонанти законченя заєдніцки а предходзаци вокали розлични (*-а-* : *-о-*). Найвекша розлика у форми И. єдн. (*-ов* : *-у*) и форми Г. мн. (*-ø* : *-ох*).

Н. дыня : диня; мн. дынї : динї
Г. дынї : динї; мн. дынь : диньох
Д. дынї : динї; мн. дыням : диньом
А. дыню : диню; мн. дынї : динї
В. дынє : диньо; мн. дынї : динї
И. дынєв : диню; мн. дынями : динями
Л. дыни : динї; мн. дынях : диньох

Ситуация подобна и у парадигми кед припадковому законченю *-а* предходзи мєгки консонант та у тим случаю место припадко-

вого закончення *-а* стретаме ше зоз припадковим законченьом *-я* (у форми Н. єдн.; як и у формах Д. мн. дзе законченє *-ям*, І. мн. дзе законченє *-ями* и у Л. мн. дзе законченє *-ях*). Место найчастейшого закончення *-и* на тот завод найчастейше законченє *-ї*, а часте и зявйованє меккого знака – у штирох припадках бачко-сримскей варианти (В. єдн., І. мн., Д. мн. и Л. мн.) и у трох припадках прешовскей варианти (у І. мн., як и на месце букви *-ě*, понеже тота буква стої место *-ьо* у В. єдн. и І. єдн.).

Н. староста : староста; мн. старостове : старостове

І. старосты : старости; мн. старостів : старостох

Д. старостови : старостови; мн. старостам : старостом

А. старосту : старосту; мн. старостів : старостох

В. старосто : старосто; мн. старостове : старостове

И. старостов : старостом; мн. старостами : старостами

Л. старостови : старостови; мн. старостах : старостох

Меновнїк *староста* у обидвох парадигмах ма дзевец заєднїцки припадково форми, але за розлику од пременки меновнїка *жена* (у хторей ше по числу зявйованя видзельовало законченє *и*), у тей пременки ше по найчастейшим зявйованю не видзелює ані єдно законченє. Так обачуєме у Н. єдн. законченє *-а*, у І. єдн. законченє *-ы* : *-и*, у Д. єдн. и Л. єдн. законченє *-ови*, у А. єдн. законченє *-у*, у В. єдн. законченє *-о*, у Н. мн. и В. мн. законченє *-ове* и у И. мн. законченє *-ами*.

Як и при деклинації меновнїка *жена*, значна розлика ше одноши на вокал закончення хтори предходзи заєднїцкому финальному консонанту, цо случай у Д. мн. (*-ам* : *-ом*) и у Л. мн. (*-ах* : *-ох*). Найвекша розлика тиж у И. єдн. (*-ов* : *-ом*) и І. мн. и А мн. (*-ів* : *-ох*).

Н. хліб : хлеб; мн. хлібы : хлеби

І. хліба : хлеба; мн. хлібів : хлебох

Д. хлібу : хлебу; мн. хлібїм : хлебом

А. хліб : хлеб; мн. хлібы : хлеби

В. хлібу/-е : хлебу/-е; мн. хлібы : хлеби

И. хлібом : хлебом; мн. хлібами : хлебами

Л. хлібі : хлебу/-е; мн. хлібох : хлебох

Без огляду на гласову розлику у кореню меновні́ка (*хлі́б* : *хле́б*) векшина законченьох єднини (окрем Л.) и множини (окрем Г. и Д.) ідентични.

Н. учі́тель : учитель; мн. учі́телі : учителяє
Г. учі́теля : учителя; мн. учі́телів : учительох
Д. учі́телєви : учительови; мн. учі́телям : учительом
А. учі́теля : учителя; мн. учі́телів : учительох
В. учі́телю : учителю; мн. учі́телі : учителяє
И. учі́телєм : учительом; мн. учі́телями : учителями
Л. учі́телєви : учительови; мн. учі́телях : учительох

При поровнованю деклинації меновні́ка *учитель* значне ви-
значиц же у єднини шицки припадково закончення у подполносьци
исти (зоз заувагу автора деклинації прешовскей вариянти же у Д.
и Л. можу буц два закончення – попри закончення *-єви* и законченє
-ю). Цо ше дотика множини, ситуація процівна; скоро шицки
припадково закончення (окрем И.) розлични.

Н. условіє : условие; мн. условія : условия
Г. условія : условия; мн. условій : условийох
Д. условію : условию; мн. условіям : условийом
А. условіє : условие; мн. условія : условия
В. условіє : условие; мн. условія : условия
И. условієм : условийом; мн. условіями : условиями
Л. условію/-ї : условию; мн. условіях : условийох

И при пременки меновні́ка *условіє* шицки припадково закон-
чення єднини исти (зоз заувагу же у Л. прешовскей вариянти можу
буц два закончення – попри закончення *-ю* и законченє *-ї*). Цо ше
дотика законченьох множини, штири закончення припадкох заєдн-
їцки (Н., А., В., И.) а три закончення розлични (Г., Д., Л.). Форми Н.,
А. и В. ідентични и у єднини и у множини.

Н. ні́ч : ночь; мн. но́чі : ночи
Г. ні́чі : ночи; мн. ночей : ночох
Д. ні́чі : ночи; мн. ночам : ночью
А. ні́ч : ночь; мн. но́чі : ночи
В. ні́ч : ночь; мн. но́чі : ночи
И. ні́чєв : ночью; мн. ночами : ноцами

Л. нічи : ноци; мн. ночах : ноцох

Гоч ше сами меновніки *ніч* и *ноц*, гласово патраци, у значней мири розликую, з винїмком И., шицки други припадково законченя єднини ідентични; у множини ідентични штири припадково законченя (Н., А., В. и Л.).

Найвекша розлика у И. єднини (*нічєв* : *ноцу*) и у Ї. множини (*ночей* : *ноцох*). У Д. и Л. множини фінални консонанти заєдніцки, а предходзаци вокали розлични (*-а-* : *-о-*).

Н. тїнь : цинь; мн. тїни : цинї

Ї. тїни : цинї; мн. тїней : циньох

Д. тїни : цинї; мн. тїням : циньом

А. тїнь : цинь; мн. тїни : цинї

В. тїнь : цинь/-ї; мн. тїни : цинї

И. тїнєв : циню; мн. тїнями : цинями

Л. тїни : цинї; мн. тїнях : циньох

Премєнка меновніка *тїнь* : *цинь* подобна премєнки меновніка *ніч* : *ноц*. Часте зявйованє законченя *-и* у прешовскей вариянти и законченя *-ї* у бачко-сримскей, як и зявйованє мєгкого знака у обидвох язичних вариянтох.

Н. гача : гаче; мн. гачата : гачата

Ї. гачати : гачеца; мн. гачат : гачатох

Д. гачати : гачецу; мн. гачатам : гачатом

А. гача : гаче; мн. гачата : гачата

В. гача : гаче; мн. гачата : гачата

И. гачатєм : гачецом; мн. гачатами : гачатми

Л. гачати : гачецу; мн. гачатах : гачатох

При премєнки меновнікох стрєднього роду хтори означую малє од дасєдней животинї обачуємє прєширєнє за склад *-ат-*. Тот склад обачлїви у шицких припадкох множини обидвох вариянтох русинского языка. Склад *-ат-* присутни и у єднини прешовскей вариянти док у бачко-сримскей вариянти прєширєнє заступєнє зоз складом *-ец-* (Ї., Д., И. и Л.).

Кєд слово о других меновнікох тєй групи дзєпєєдни меновніки подобни у номинативє (напр. *гуся* : *гуше*) зоз заувагу жє у бачко-сримскей вариянти сущєствує и дєминутивна форма *гушатко*,

хтора уключує склад *-ат-*. Дзепоедни меновніки, медзитим, у бачко-сримскей вариянти не можу без преширеня за склад *-ат-* и у номинативе єднини (напр. *ягня* : *ягнятко*).

Попри меновнікох стреднього роду хтори означую мале и маю преширене основи зоз *-ат-* у тей групі ше находза и дзепоедни меновніки стреднього роду хтори не означую мале од даєдней животині, а маю преширене основи зоз *-ен-*. Таки приклад *тімня* : *цеменє*. Док у бачко-сримскей вариянти, як видзиц у пременки нїжей, зоз складом *-ен-* преширена и форма номинатива єднини и форми шицких других припадкох, як єднини так и множини, у прешовскей вариянти преширеня нет у штирох припадкових формах єднини (Н., А., В. и И.).

Н. тімня : цеменє; мн. темена : цеменя

Ѓ. тімени : цеменя; мн. темен : цеменьох

Д. тімени : цеменю; мн. теменам : цеменьом

А. тімня : цеменє; мн. темена : цеменя

В. тімня : цеменє; мн. темена : цеменя

И. тімнєм : цеменьом; мн. теменами : цеменями

Л. тімени : цеменю; мн. теменах : цеменьох

Кед слово о законченьох вони ше, у одношеню на законченя у пременки меновніка *гача* : *гаче*, розликую у законченьох формах номинативох, акузативох и вокативох єднини и множини.

3. Заключение

Генерално патраци, векшина припадкових законченьох заєдніцка, а дзепоедни законченя множини (конкретно датива и локатива) розликую ше у вокалу законченя, хторому финални консонант исти (*-ам* : *-ом*; *-ах* : *-ох*).

Меновніки женского роду типу *жена* маю найвецей заєдніцки припадково форми, як у єднини так и у множини, и то у обидвох вариантах русинского языка. Преовладує законченє *-и*. З другого боку, найвекша розлика при меновнікох женского роду у законченьох инструментала єднини (*-ов* : *-у*) и генитива множини (*-ø* : *-ох*).

При меновнікох хлопского роду, за розлику од припадкових законченьох єднини, векшина припадкових законченьох множини

розлична. При меновніку *староста* дзевец припадково форми од штернац заєдніцки, але маю аж седем припадково законченя; не преовладує ані єдно припадково законченє бо ше ані єдно з нїх не зявює вецей як два раз. Найвекша розлика, як и при меновнікох женского роду типу *жена*, у И. єдн. (-ов : -ом) и Г. мн. и А мн. (-ів : -ох). За меновніки хлопского роду характеристичне же меновніки хтори знача неживе складаю ше у акузативе зоз форму номинатива, а меновніки хтори знача живе складаю ше у акузативе зоз форму генитива.

Законченє інструментала множини *-ами* заєдніцке за шицки типи пременкох.

При обидвох вариянтох русинского языка мож видзеліц меновніки з основами на тварди и мегки консонант. Цо ше дотика припадкових законченьох нет векшей розлики у припадкових формах меновнікох чийо ше основи закончую на тварди або на мегки консонант.

Поровнованє меновніцких деклинацийох утвердзело у тим язичним сегменту вецей подобносци як розлики медзи двома літературними стандардами та мож заключиц же потвердзена часц висше наведзеної констатації Дуличенка (Dulichenko 2002: 263) т. є. же руски язык у значней мири затримує земплински характеристики заходней русинскеї діялектней групи. За потвердзованє затримованя шаришских и спишских характеристикох необходни ширши поровнованя.

Поровнованє меновніцких деклинацийох у тей роботі представля лем поровнованє єдного з язичних сегментох двох вариянтох русинского языка. Наздаваме ше же тота робота стимулує и других авторох же би поровновали и други язични сегменти у других, кед не и у шицких язичних вариянтох русинского языка. Факт же нешка егістую філологійни центри у Новим Садзе (Сербія), у Прешове (Словацка), Кракове (Польска), Будапешту (Мадярска), Ужгороду (Україна) и Торонту (Канада) могол би оможлівиц и організованє медзинародних поровнуючих проєктох ширших розмірох. Заєдніцки поровнованя, як медзи вариянтами русинского языка так и медзи німа и насампредз сушедніма славянськими язи-

ками, у вельо би векшей мири ошветлели шицки язични процеси и з тим у вязи збогацела би ше язична дескрипция, доробела ортография и др. Розвой русинистичней компаративистики би у значней мири олегчал и комуникацию медзи бешедніками дотичних вариантох понеже констатоване же “кажди зоз штирох литературних вариететох русинского языка результат дійствованя соціолінгвістичних факторох и же ше медзисобно досц розликую” (Тир 2010: 56).

Гу тому, визначаючи у роботы подобносци и розлики медзи прешовску и бачко-сримску меновніцку деклинацию, автор вери же тот поровнююча робота оможліви и похопйованє и звладованє матерії курса на основних академских студияох Оддзелєня за русинистику, на хторим ше студенти маю нагоду упознац як зоз у тей роботы у єдним язичним сегменту поровнованима так и зоз другима русинскима вариантами.

ЛИТЕРАТУРА

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (1981) Русинский язык. У: *Введение в славянскую филологию*. Минск: Вышейшая школа, 132–134.

DULICHENKO, A. D. (2002) Vojvodina. In: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto: University of Toronto Press, 263.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (2003–2004) *Славянские литературные микроязыки I–II: Образцы текстов*. Тарту: Издательство Тартуского университета.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (2009) *Jugoslavo Ruthenica II: Роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет и НВУ Руске слово.

ФЕЙСА, М. (2004) Соціолінгвістични аспект руского языка: Войводина. У: *Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 373–383.

ФЕЈСА, М. (2010) *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и њей руска менишина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: ИК Прометеј и КПД ДОК.

ФЕЈСА, М. (2016) “Русински језик и његове варијанте”. У: Gudurić, S. ured., *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 5. Novi Sad: Filozofski fakultet, 613–623.

ЯБУР, В. – ПАНЬКО, Ю. (1994) *Правила русиньского правопису*. Пряшів:

Русинська оброда и Інштітут русиньского языка и культуры.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2004) Літературный язык: Пряшівська Русь. У: *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 147–209.

ЯБУР, В. (2015). *Морфология и синтаксис русиньского языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта – Інштітут русиньского языка и культуры.

ЯБУР, В. и др. (2015) *Граматика русиньского языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта – Інштітут русиньского языка и культуры.

КОСТЕЛЬНИК, Г. (1975) *Проза*. Нови Сад: Руске слово.

КОЧИШ, М. М. (1977) *Граматика руского языка: Фонетика – морфология – лексика I*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнікох.

KUSHKO, N. (2007) Literary Standards of the Rusyn Language: The Historical Context and Contemporary Situation. *The Slavic and East European Journal* 51 (1), 111–132.

MAGOCSI, P. R. (1996) The Rusyn Language Question Revisited. In: *A New Slavic Language Is Born*. New York: Columbia University Press, 19–47.

MAGOCSI, P. R. red. (2004) *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.

ПАНЬКО, Ю. (1994а) *Орфографічний словник русиньского языка*. Пряшів: Русинська оброда и Інштітут русиньского языка и культуры.

ПАНЬКО, Ю. (1994б) *Русиньско-русько-українсько-словенський словник лінгвістичних термінів*. Пряшів: Русинська оброда и Інштітут русиньского языка и культуры.

ПЛІШКОВА, А. (2004) Соціолінгвістичный аспект: Пряшівська Русь. У: *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej: 373–383.

ПЛІШКОВА, А. (2008). *Русиньский язык на Словенску*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів.

РАМАЧ, Ю. и др. (1995) *Српско-русински речник / Сербско-руски словник, А-Њ, I*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу и Дружтво за руски язык и литературу.

РАМАЧ, Ю. и др. (1997) *Српско-русински речник / Сербско-руски словник, О-Ш, II*. Београд: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и

литературу и Дружтво за руски язык и литературу.

РАМАЧ, Ю. (2002). *Граматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

РАМАЧ, Ю. (2004) “Литературни язык: Войводина”. У: *Русиньскый язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 277–304.

РАМАЧ, Ю. и др. (2010) *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язык и литературу и Завод за културу войводянских Руснацх.

РАМАЧ, Ю. (2011) Проф. др Александер Д. Дуличенко и руска (южно-руска) микрофилология. У: *Лингвокултурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков*. Тарту: Тартуский университет Кафедра славянской филологии, 25-32.

СЕГЕДИ, К. (2006) Русинисти-лингвисти. У: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј и КПД ДОК: 248–252.

ТИР, М. (2010) Еуген Паулини о руским / русинским языку. *Studia Ruthenica* 15, 55-58.

Жрѣдла з интернету

BAPTIE, G. *Issues in Rusyn Language Standardisation*.

theses.gla.ac.uk/2781/1/2011BaptieMPhil-1.pdf

BRADBERRY, J. et al. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*.

https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/topic/linguistic_devices/idiom_2

DMYTRYSZYN, S. *The Rusyns of Slovakia*.

(<http://www.ptpn.poznan.pl/Wydawnictwo/czasopisma/our/Our%20europe.html>)

ФЕЙСА, М. *Бешедуйме по руски / Говоримо русински*.

<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2017/978-86-6065-428-3>

HUSAR STRUK, D. *Mushynka, Mykola*

<http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5C%5CU%5CMushynka%5CMykola.htm>

ПАНЧУК, М. *Політичне русинство в Україні*.

<http://litopys.org.ua/rizne/panchuk.htm>

МИШАНИЧ, О. *Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського регіонального сепаратизму.*

<http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6767-1/978-966-02-6767-1.pdf>

RUMANTSCH / Romansh / Rhaeto-Romance: Switzerland`s Fourth National Language.

<http://official-swiss-national-languages.all-about-switzerland.info/rumantsch-language.html>

prof. Dr. Mihajlo Fejsa
Univerzitet u Novom Sadu
Odsek za rusinistiku
Zorana Djindjića 2
21000 - Novi Sad
Srbija

fejsam@gmail.com

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ II
(Позвані реферати)

ПОЛОЖЕНИЕ РУСИНОВ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ В СОСТАВЕ ВТОРОЙ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ

(октябрь 1938 – март 1939 года)

Кирилл ШЕВЧЕНКО

Abstract

Conference in Munich in September 1938 resulted in drastic weakening of Czechoslovakia and increased influence of the Nazi Germany in Central Europe. One of the consequences of Munich arrangements was coming to power in Subcarpathian Rus' of A. Voloshin, who headed Ukrainian movement in the region. Using military structures of Ukrainian nationalists, Voloshin's regime started policy of the forced Ukrainization of the local Rusyn population. This policy included discrimination and mass repressions against Carpatho-Rusyn activists, change of the official name of the province and introduction of Ukrainian language into local administration and educational system, which was critically perceived by Rusyn public.

Keywords: Munich Conference, Subcarpathian Rus', Rusyns, Ukrainization.

Общее резкое обострение ситуации в Чехословакии в сентябре 1938 г. в связи с судето-немецким кризисом коснулось и Подкарпатской Руси. Соперничество между традиционным карпато-русским направлением и украинским движением в Подкарпатской Руси стало более конфликтным. Представители чехословацкой администрации в провинции стремились разрядить обстановку в регионе. Выступая на съезде студентов в Мукачево 10 сентября 1938 г. вице-губернатор Подкарпатской Руси Ярослав Мезник заявил, что противоречия между русским и украинским направлениями «не являются проблемой только подкарпатских русинов, это старая проблема огромного стомиллионного русского национального организма... Данная проблема представляется не племенной или расовой, но чисто идеологической. Подкарпатские русины относятся к малорусской этнической группе. Можно дискутировать об идеологической основе как русской, так украин-

ской и так называемой местной национально-культурной ориентации...».¹

Характеризуя современное ему положение в Подкарпатской Руси, Мезник подчеркивал, что противоречия между русским и украинским движением в подкарпатском регионе «приобрели острые и нежелательные формы. Возникла борьба, в которой обе стороны обвиняют друг друга в некорректности, нелояльности и насилиях...».² По мнению высокопоставленного чехословацкого чиновника, подкарпатским русинам поможет «лояльность и терпимость», которые будут способствовать нахождению «модус вивенди при решении национальной, языковой и политической проблемы, означающей раскол вашего народа».³ Представители русинского движения не согласились с аргументами Мезника, вступив с ним в полемику. По словам одного из лидеров подкарпатских русофилов С. Фенцика, к моменту вхождения Подкарпатья в состав Чехословакии там «не было никакого украинского вопроса. Этот вопрос возник позже в результате недобросовестной политики определенных деятелей, которые были в этом заинтересованы, дабы разделить подкарпаторусский народ и задержать введение автономии».⁴

Мюнхенское соглашение, подписанное в ночь с 29 на 30 сентября 1938 г., потрясло политические основы чехословацкой республики, активизировав борьбу словаков и русинов за автономию. Накануне Мюнхена русины Подкарпатской Руси были охвачены патриотическим подъемом, выражая готовность защищать республику от нацистской агрессии с оружием в руках. «Республика и весь народ готовы к обороне. Каждый гражданин сегодня солдат. Всем нам грозит общий враг – немецкий империализм, - писала газета «Русский народный голос» в канун конференции в Мюнхене 28 сентября 1938 г. - Подкарпаторусские граждане идут защищать свой дом, свою семью и свою землю... Карпаторусы не хотят

1 Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond Mezník Jaroslav, JUDr., značka G 400, karton 7, inv. číslo 180, s. 67.

2 Ibidem.

3 Ibidem, s. 69.

4 Ibidem, s. 72.

никакого «самоопределения» по рецептам Будапешта, Варшавы или Берлина». ⁵

Накануне конференции в Мюнхене отношение официальной Праги к вопросу подкарпаторусской автономии и к русофилам Подкарпаття резко изменилось в лучшую сторону. Так, 29 сентября 1938 г. в день начала работы конференции в Мюнхене влиятельный и хорошо информированный орган русинской диаспоры в США «Американский Русский Вестник» констатировал, что «никогда ещё в Чехословакии так хорошо не относились к русским, как теперь. В представлении рядового чеха, каждый русский – их союзник. Раньше местные власти способствовали украинизации населения, теперь украинофилы лишены всякой поддержки и их движение сходит на нет». ⁶ Характерно, что вернувшиеся из своей поездки в Прагу лидеры Украинской центральной народной рады на своем заседании в Ужгороде 13 сентября 1938 г. под председательством А. Волошина жаловались на прохладное отношение к ним со стороны руководителей Чехословакии. Во время их нахождения в Праге они не были приняты ни президентом республики Бенешем, ни главой правительства Годжей. ⁷

Первое автономное правительство Подкарпатской Руси, состоявшее в основном из русофилов, приступило к работе 8 октября 1938 г. Данное правительство возглавил лидер влиятельного в регионе Автономного Земледельческого Союза А. Бродий, один из ведущих русофильских политиков Подкарпаття. «Карпато-русский народ уже имеет автономию. В правительство нашего автономного края вошло больше русских, чем украинцев, - с удовлетворением отмечал 20 октября 1938 г. орган русинской диаспоры в США «Американский Русский Вестник». – Мы шлем этому правительству наши искренние пожелания. Просим их, чтобы они справедливо представляли свой народ». ⁸ Правительство Бродия стремилось к присоединению к Подкарпатской Руси

5 Ibidem, s. 140.

6 *Amerikansky Russky Vestnik*. Homestead, PA. September 29, 1938, № 39.

7 MZA, fond Mezník Jaroslav, JUDr., značka G 400, karton 7, inv. číslo 180, s. 24.

8 *Amerikansky Russky Vestnik*. Homestead, PA. October 20, 1938, № 42.

этнически русинских областей Восточной Словакии, что было неприемлемо как для Братиславы, не желавшей потерять часть своей территории, так и для Праги, пытавшейся сохранить Словакию в составе единого государства. Кроме того, правительство Бродия противодействовало действиям украинских националистов на территории Подкарпатъя. Однако уже 26 октября 1938 г. при содействии спецслужб нацистской Германии Бродий был смещён и арестован чехословацкими властями по обвинению в сотрудничестве с Венгрией. В ходе обыска в квартире Бродия были обнаружены крупная сумма венгерской валюты и документ с обещанием официального Будапешта предоставить ему титул барона после возвращения Подкарпатъя в состав Венгрии.⁹ Важной причиной ареста Бродия было и недовольство Праги его жесткой позицией в вопросе о присоединении к Подкарпатской Руси этнически русинских областей Восточной Словакии, что вызывало раздражение словацких политиков.

После смещения Бродия главой правительства Подкарпатской Руси стал греко-католический священник и один из лидеров местных украинофилов А. Волошин, пользовавшийся открытым покровительством нацистской Германии. В начале ноября 1938 г. в ходе Венского арбитража министр иностранных дел Германии Риббентроп обещал Волошину широкую политическую и экономическую поддержку германского рейха. Сразу после этого Берлин предоставил правительству Волошина финансовую помощь в размере 100.000 рейхсмарок.¹⁰ Отличительной чертой режима Волошина были тесные контакты с нацистской Германией, которая популяризировалась и восхвалялась в подконтрольной Волошину прессе; «члены кабинета Волошина периодически консультировались с правительством нацистской Германии либо прямо в Берлине, либо посредством созданного в Хусте германского консульства... Казалось, что Подкарпатская Русь стала частью планов нацистской Германии по политической трансформации Централь-

9 ŠVORC, P. (2007). *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, ISBN 978-80-7106-754-2, s. 245.

10 Ibidem, s. 248.

ной и Восточной Европы».¹¹ По сути, формально входившая в состав Чехословакии Подкарпатская Русь при режиме Волошина явочным порядком выходила из-под контроля Праги, превращаясь в «руку Берлина» в карпатском регионе. Пропагандистский рупор Волошина газета «Новая свобода» постоянно помещала на своих страницах пропагандистские материалы о Гитлере и Германии, с удовольствием отмечая мощь вермахта и рост влияния Германии в Европе.¹²

Под предлогом противодействия венгерским и польским диверсантам в Подкарпатской Руси резко возросло присутствие в подкарпатском регионе военизированных структур украинских националистов из соседней Галиции, опираясь на которые Волошин проводил агрессивную кампанию украинизации местного русинского населения. Ещё до созыва сейма решением правительства Волошина от 30 декабря 1938 г. наряду с названием «Подкарпатская Русь» было введено второе официальное название «Карпатская Украина», которое стало постоянно использоваться в официальных документах и в прессе. В середине ноября 1938 г. члены военизированной организации «Карпатская Сич», созданной при содействии германских спецслужб, получили официальное разрешение носить униформу. Из галицких военных консультантов был сформирован военный штаб сичевиков в г. Хуст, куда переехало правительство Волошина после оккупации Ужгорода и Мукачево Венгрией. На территории Подкарпатской Руси создавалось двоевластие, поскольку наряду с действующей чехословацкой администрацией и вооруженными силами (на территории Подкарпатя была расквартирована 12-я чехословацкая стрелковая дивизия), явочным порядком при содействии Волошина и его окружения возникали параллельные структуры украинских националистов.

Проводимая режимом Волошина политика насильственной украинизации в регионе, дискриминация русофилов и открытая

11 MAGOCSI, P.R. (2015). *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest – New York: CEU Press, ISBN 978-615-5053-39-9, s. 274.

12 *Нова свобода*, 3 січня 1939, число 2.

ориентация на Берлин вызывали категорическое неприятие карпато-русской общественности Европы и Северной Америки. «Украинизация Подкарпатской Руси, произведенная под давлением Германии, далеко не встречает сочувствия в населении Подкарпатья. Оно искони тяготеет к России. Карпатороссы... вовсе не почитают себя украинцами»,¹³ - писал 24 ноября 1938 г. «Американский Русский Вестник», комментируя положение в Подкарпатской Руси.

Сразу после прихода к власти А. Волошина, опиравшегося на украинских националистов, начал раскручиваться маховик репрессий против его политических оппонентов. Так, 20 ноября 1938 г. по приказу Волошина был создан «лагерь Думен у г. Рахов, который управлялся представителями Карпатской Сечи и в котором находились местные активисты-русофилы, отказавшиеся принять украинскую ориентацию режима Волошина».¹⁴ Режим наибольшего благоприятствования, предоставленный режимом Волошина украинским националистам, вызывал недовольство большинства местного населения и политических партий. Многие партии обращались в Прагу с требованиями сместить Волошина с поста премьера Подкарпатской Руси. Образованная 14 ноября 1938 г. в Хусте Центральная Русская Народная Рада во главе с активистом карпато-русского движения В. Караманом протестовала против насильственной украинизации школ, увольнений русофилов из учебных заведений и жаловалась на «украинский террор» и многочисленные эксцессы со стороны украинских националистов. Не добившись своих целей и столкнувшись с растущими репрессиями по отношению к карпато-русским деятелям, глава Центральной Русской Народной Рады В. Караман был вынужден покинуть Подкарпатскую Русь и переехать в Словакию, где он стал активно выступать против объединения словацких русинов с Подкарпатской Русью, в которой набирало силу украинское движение.

Русинская пресса США, относившаяся резко негативно к Во-

13 *Amerikansky Russky Viestnik*. Homestead, PA. November 24, 1938, № 47.

14 MAGOCSI, P.R. (2015). *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest – New York: CEU Press, ISBN 978-615-5053-39-9, s. 276.

лошину и к его политике украинизации, отмечала атмосферу всеобщего страха в Подкарпатской Руси. «Русские при встрече молча снимают шляпы и на вопросы отвечают шепотом, оглядываясь. Улицы полны украинскими провокаторами. Во главе всех гимназий ныне украинцы и в значительной части из Галиции. Местные украинцы считаются недостаточно радикальными, - писал о положении в Подкарпатской Руси при режиме Волошина хорошо информированный «Американский Русский Вестник». – Первым актом правительства Волошина и Ревая было негласное учреждение концентрационных лагерей. Они... населены русскими людьми всех рангов и классов».¹⁵ Описывая положение в Подкарпатской Руси в это же время, один из лидеров местной коммунистической партии О. Борканюк отмечал в октябре 1939 г., что члены «Карпатской Сичи» начали «страшный террор против антифашистов. В течение нескольких недель оба концентрационных лагеря были переполнены... «Карпато-русские» партии были разгромлены в результате террора, они не смогли перейти на нелегальные методы работы и дать отпор агентуре Гитлера».¹⁶

Для укрепления своих позиций и для окончательного подавления политических оппонентов в преддверии выборов в парламент Подкарпатской Руси 20 января 1929 г. правительство Волошина распустило все политические партии, существовавшие в регионе. Официоз Волошина газета «Новая свобода» объясняла данное решение «необходимостью сохранения общественного спокойствия и порядка».¹⁷ Сразу после этого по инициативе Волошина была образована новая партия «Украинское национальное объединение» (УНО), которое имело тесные связи с германскими спецслужбами и позаимствовало многие элементы идеологии и атрибуты немецких нацистов.

Выборы в сейм Подкарпатской Руси прошли 12 февраля 1939 г. Избирательная кампания носила крайне агрессивный характер

15 *Amerikansky Russky Vestnik*. Homestead, PA. June 8, 1939, № 23.

16 Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), фонд 495, опись 71, дело 742, лист 19.

17 *Нова свобода*, 22 січня 1939, число 13.

и велась в атмосфере запугивания политических оппонентов. Результаты выборов были predeterminedены присутствием вооруженных формирований «Карпатской Сичи», оказывавших давление на избирателей. «Один Бог на небе, один народ, один избирательный список в Карпатской Украине – список Украинского Национального Объединения. Поэтому каждый украинец в воскресенье 12 февраля голосует за Украинское Национальное Объединение»,¹⁸ - категорично провозглашал один из предвыборных лозунгов. Победителем выбором предсказуемо стало созданное Волошиным и ориентированное на Германию УНО, все кандидаты которого оказались избранными в сейм Подкарпатской Руси. «Новая свобода» пафосно оценила итоги выборов как «триумф украинской национальной мысли».¹⁹

Если чешская пресса восприняла итоги выборов крайне сдержанно, то средства массовой информации нацистской Германии освещали выборы весьма широко и сочувственно. Глава отделения ОУН в Подкарпатской Руси Ю. Химинец с явным удовольствием цитировал нацистскую «Фелькишер Беобахтер», писавшую, что активное участие в выборах было результатом национального пробуждения украинства. Впрочем, реалии были куда прозаичнее. Столь высокий процент голосов, поданных за партию Волошина, объяснялся в первую очередь запугиваниями и фальсификациями. Свидетель выборов в сейм Подкарпатя О. Борканюк отмечал, что они проходили в условиях открытого террора со стороны украинских сичевиков, однако даже «несмотря на террор, значительная часть населения явно голосовала против правительства Волошина. Были десятки сёл, где, украинские фашисты не получили и 20% голосов».²⁰ По словам Борканюка, правительство Волошина «просто сфальсифицировало общие результаты выборов и только таким образом показало 94% голосов».²¹

Итоги выборов в сейм окончательно подорвали позиции Праги

18 *Нова свобода*, 2 лютого 1939, число 22.

19 *Нова свобода*, 14 лютого 1939, число 32.

20 РГАСПИ, фонд 495, опись 71, дело 742, лист 21-22.

21 *Ibidem*.

в регионе. Еще до выборов в сейм Подкарпаття Прага предприняла попытку восстановить контроль над ситуацией, введя в январе 1939 г. своего представителя генерала Л. Прхалу, командовавшего чехословацкими войсками в Подкарпатской Руси, в состав правительства Волошина, однако переломить ход событий было уже невозможно. Примечательно, что подконтрольная Волошину пресса сразу развязала кампанию протеста против назначения Прхалы министром. «Карпатская Украина протестует против назначения чеха-министра. Третий министр должен быть украинцем!»,²² - писал волошиновский официоз, сообщая о демонстрациях протеста против назначения Прхалы и политики Праги в населенных пунктах Подкарпаття.

В ночь на 14 марта под нажимом Берлина словацкий парламент заявил о выходе Словакии из состава федеративной Чехо-Словакии. В это же время вооруженные формирования «Карпатской Сичи» в Подкарпатской Руси начали заранее согласованный с Берлином вооруженный путч, сделав попытку захватить склады с оружием, объекты инфраструктуры, административные учреждения и разоружить полицию и жандармерию. Сичевикам удалось захватить вокзал, почту и разоружить несколько чехословацких патрулей. Поднятый по тревоге генералом Прхалой Хустский стрелковый полк и части 12-й чехословацкой стрелковой дивизии получили приказ восстановить порядок. На улицы Хуста были выведены легкие танки и артиллерия. При поддержке бронетехники чехословацким подразделениям удалось сломить сопротивление сичевиков. Помимо Хуста, вооруженные столкновения чехословацкой армии с формированиями «Карпатской Сичи» имели место в Малом Березном, Торуни и других населенных пунктах Подкарпаття. Путч сичевиков был подавлен; число жертв исчислялось сотнями раненых и убитых; основные потери понесли путчисты.

Однако ликвидация путча не означала стабилизации положения и восстановления чехословацкого контроля над регионом. В ночь на 14 марта 1939 г. венгерские войска по договоренности с Гитлером перешли венгерско-чехословацкую границу и начали ок-

22 *Нова свобода*, 21 січня 1939, число 12.

купацию Подкарпатья. Столкнувшись с активным вооруженным сопротивлением 12-й чехословацкой стрелковой дивизии, личный состав которой в значительной степени состоял из местных русинов, венгры на некоторое время были вынуждены приостановить наступление. С окончательной ликвидацией Второй чехословацкой республики и с оккупацией чешских земель вермахтом 12-я чехословацкая дивизия прекратила сопротивление. В ходе военных действий 23-24 марта венгерские войска захватили также населенную русинами часть Восточной Словакии с городами Собранце и Снина. Под давлением Берлина правительство Словакии было вынуждено согласиться с вхождением данных территорий в состав Венгрии.

Накануне венгерской оккупации, когда части 12-й чехословацкой дивизии еще оказывали сопротивление венгерским войскам, 15 марта 1939 г. в Хусте состоялось заседание подкарпаторусского сейма, на котором был принят конституционный закон об образовании «независимого государства» под названием «Карпатская Украина» во главе с президентом. Большинство голосов президентом новообразованного государства был избран Августин Волошин. Государственным языком Карпатской Украины был объявлен украинский язык; цветами государственного знамени – синий и желтый; государственным гимном – «Ще не вмерла Украина».

Современные украинские исследователи высоко оценивают провозглашение Карпатской Украины 15 марта 1939 г., хотя это событие являлось лишь промежуточным звеном «восточноевропейского проекта» Гитлера. Символичным выглядит то, что заседание сейма, объявившее о независимости нового государства, оказалось последним, а провозглашенное на нем государство «Карпатская Украина» - по сути, мертворожденным. Уже на следующий день после заседания сейма венгерская армия вступила в Хуст, вскоре установив контроль над всей территорией Подкарпатья. Волошин со своим кабинетом бежал в Югославию через территорию Румынии. Просьбы Волошина к Германии вмешаться и не позволить Венгрии оккупировать Карпатскую Украину были проигнорированы Берлином. Консул Германии в Хусте Гофман

получил инструкцию германского руководства устно рекомендовать правительству Волошина не оказывать сопротивления наступавшим венгерским войскам.²³ Таким образом, Берлин, используя режим Волошина для дестабилизации послевоенной Чехословакии, пожертвовал ими в пользу более важного союзника в лице Венгрии. Агония послевоенной Чехословакии стала одновременно и агонией провозглашенной Волошиным Карпатской Украины. С марта 1939 г. территория Подкарпатской Руси была полностью оккупирована Венгрией, что завершило двадцатилетний период пребывания Подкарпатя в составе чехословацкого государства.

ЛИТЕРАТУРА

Amerikansky Russky Viestnik. Homestead, PA. September 29, 1938, № 39.

Amerikansky Russky Viestnik. Homestead, PA. October 20, 1938, № 42.

Amerikansky Russky Viestnik. Homestead, PA. November 24, 1938, № 47.

Amerikansky Russky Viestnik. Homestead, PA. June 8, 1939, № 23.

MAGOCSI, P.R. (2015) *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest – New York: CEU Press, ISBN 978-615-5053-39-9, 511 s. S. 274, 276.

Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond Mezník Jaroslav, JUDr., značka G 400, karton 7, inv. číslo 180, s. 24, 67, 69, 72, 140.

ŠVORC, P. (2007) *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, ISBN 978-80-7106-754-2, 318 s. S. 245, 248, 250.

Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ), фонд 495, опись 71, дело 742, лист 19, 21, 22.

Нова свобода, 3 січня 1939, число 2.

Нова свобода, 21 січня 1939, число 12.

Нова свобода, 22 січня 1939, число 13.

Нова свобода, 2 лютого 1939, число 22.

Нова свобода, 14 лютого 1939, число 32.

23 ŠVORC, P. (2007). *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, ISBN 978-80-7106-754-2, s. 250.

**Проф. Кирилл Шевченко, Пг.Д.
Филиал Российского государственного
социального университета в Минске
г. Минск, ул. Народная, 21
220107 Республика Беларусь**

shevchenkok@hotmail.com

**З ЛАСКИ БОЖОЇ...
ФОРМУВАННЯ ЕТНОКОНФЕСІЙНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ РУСИНІВ –ГРЕКО-
КАТОЛИКІВ УЖГОРОДСЬКОЇ УНІЙНОЇ
ТРАДИЦІЇ УСУПЕРЕЧ «СИЛЬНИМ СВІТУ
ЦЬОГО»**

Володимир ФЕНИЧ

Abstract

Taking into account all the historical challenges of Greek-Catholic's Rusyns of the Uzhhorod Uniate Tradition from 1646 to 1989 they should not have been existed either as an ethnic and a religious community. Formally it came true in the years 1945-1950 when the Soviet communist government "officially forbade" the nationality of the Rusyns and the Greek Catholic's faith. The daily adaptation of the Greek-Catholic's Rusyns to the various historical circumstances despite their puritanism and opportunism to the new "norms of life" did not went for them without the consequences of assimilation in favor of other nationalities (Hungarian, Slovak, Romanian, Ukrainian, American) and religions (Orthodox, and less, Roman Catholicism). However against "The powerfults of this world" and thank's to God's grace "the nation from nowhere" still exists to this days much owing to the common Uzhhorod uniate tradition which is discussed in detail in this publication.

Keywords: Carpathian Rusyns, Greek-Catholics, Uzhgorod Union, Uniate Tradition.

*«Не надійся на князя і на сильних світу цього»
Старий Завіт, Псалом, 118*

За всіма тими викликами, якими історія щедро нагородила русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції, вони не мали існувати ані як етнічна, ані як релігійна спільнота. Щоденне пристосування до різних історико-політичних обставин в не-русинській і неунійній державно-конфесійній дійсності, попри опортунізм та пуританство новим «стандартам життя» (монар-

хінним, імперським, демократично-республіканським, тоталітарно-комуністичним та олігархічно-націоналістичним), не могло пройти для них без наслідків асиміляції¹. Мова йде про пристосування та адаптацію як релігійної громади (добровільний перехід у православ'я частини уніатських вірників з кінця XIX ст. до 1930-х рр. у США і на історичній батьківщині² та примусове «возз'єднання» їх з Російською православною церквою у 1945–1950 рр.)³, так і етнічної спільноти, що мало місце не лише в умовах щоденної природної акультурації, але й в обставинах цілеспрямованої політики мадяризації, румунізації, словакізації та українізації. В середовищі карпатських русинів ужгородської унійної традиції жодного насилля на міжетнічному ґрунті не існувало⁴, принаймні до їх зустрічі з українським націоналізмом та радянським комунізмом.

За свою історію етноконфесійна ідентичність русинів–гре-

1 MAGOCSI, P. R. (1999) *Adaptation Without Assimilation: The Genius of the Greek Catholic Church of Mukachevo*. In: MAGOCSI, P. R. *Of the Making of Nationalities There is No End, Volume Two: Speeches, Debates, Bibliographic Works*, With an Introduction by Tom Trier. New York: Distributed by Columbia University Press, ISBN 0-88033-438-X, 536 p., p. 194 – 204; ФЕНИЧ, В. (2009). Між опором, асиміляцією і пристосуванням: адаптація греко-католиків Мукачівської єпархії в умовах радянського тоталітаризму (1949–1989). In: *«Катакомбна церква» (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присвячується): Статті і матеріали*, Ред. кол.: Я. Дашкевич та ін. Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», ISBN 966-7379-77-9, 141 с., с. 23 – 29; ФЕНИЧ, В. (2010). Посередник чи пристосуванець? Церква перед викликом націоналізму (сумний досвід греко-католиків Мукачівської єпархії). In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, Випуск 25. Східно-християнські сакральні пам'ятки на словацько-польсько-українському пограниччі. Матеріали міжнародної наукової конференції (Свидник, 19–20 червня 2009 р.)*, Гол. ред. та упорядн.: М. СОПОЛИГА. Свидник: Музей української культури у Свиднику, ISBN 978-80-89392-24-7, 2010, 463 с., с. 61 – 77.

2 SLIVKA, J. (1978) *Historical Mirror: Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America 1884–1963*. Brooklyn, N.Y., p. 1 – 303; ДАНИЛЕЦЬ, Ю.В. (2009). *Православна церква на Закарпатті у першій половині XX ст. Монографія*, Передмова В. Фенича. Ужгород: Карпати, ISBN 978-966-671-221-2, 376 с., іл.

3 ФЕНИЧ, В. (2007). *“Чужі” серед своїх, “свої” серед чужих. Греко-католики Мукачівської єпархії під час та після “возз'єднання” Закарпаття з Радянською Україною*. Ужгород: Мукачівська греко-католицька єпархія, 107 с.

4 МАГОЧІЙ, П.-Р. (2015) *Кожен карпаторусин є русином... але не кожен русин є карпаторусином. Статті*, Пер. з англ. – Н. Кушко та С. Біленький, з нім. – Ю. Дуркот; ред. укр. тексту В. Падяк. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 7 – 27.

ко-католиків була лише один раз поставлена під сумнів «сильними світу цього» і офіційно заборонена у 1945–1950 рр. комуністично-атеїстичним режимом в СРСР, Польщі, Чехословаччині та Румунії. У всіх інших випадках русини–греко-католики існували і продовжують існувати з ласки Божої у супереч «сильним світу цього».

На яких історичних підставах вони існували і продовжують існувати спробуємо відповісти у цьому дослідженні, зробивши перед тим одне методологічне пояснення. Після дотепного зауваження П.-Р. Магочія (2015) про те, що «*кожен карпаторусин є русином..., але не кожен русин є карпаторусином*»⁵, не всі греко-католики ужгородської унійної традиції були і є русинами, так само як і не всі русини – були і є греко-католиками. Тому в даному дослідженні не йдеться про: 1) таких греко-католиків ужгородської унійної традиції, як серби (раци), словаки, угорці, румуни (волохи), роми (цигани) та інші нерусини; 2) православних карпатських русинів, які на зламі XIX–XX ст. відійшли від Ужгородської унії і сформували свою власну етнокофесійну ідентичність, і 3) лемківських русинів, які свою еклезіальну спадщину виводять не від ужгородської, а від берестейської унійної традиції.

Історіографія карпатських русинів, починаючи від багатотомної класичної «*Історії карпатських русинів...*» М. Лучкая (Попа) (1839–1843)⁶, на сьогодні багата не лише іменами, але й якісними

5 ТАМ ЖЕ, 132 с.

6 ЛУЧКАЙ, М.М. (1999) *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Т. I, Дешифрування рукопису, від перекладача, пер. з латин., покажчики Ю.М. Сака. Ужгород: Закарпаття, ISBN 996-7703-06-1, 199 с., іл.; Том II, Дешифрування рукопису, від перекладача, пер. з латин., покажчики Ю.М. Сака. Ужгород: Закарпаття, ISBN 996-7703-07-X, ISBN 996-7703-06-1, 388 с., іл.; Т. III, Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; пер. укр. мовою А.М. Ігната. Ужгород: Закарпаття, ISBN 996-7703-07-X, ISBN 996-7703-06-1, ISBN 996-7703-46-0, 328 с., іл.; Т. IV, Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; пер. укр. мовою Ю.М. Сака, М.В. Ороса, Й.О. Баглая. Ужгород: БАТ «Видавництво «Закарпаття», ISBN 996-7703-07-X, ISBN 996-7703-06-1, ISBN 996-7703-46-0, ISBN 996-7703-60-6, 328 с., іл.; Т. V. *Історія Мукачівської єпархії, укладена Іваном Пастелієм, старшим настоятелем Мукачівського капітулу, і видана Михайлом Лучкам, луцьким придворним настоятелем*, Дешифрування рукопису та пер. з латин. укр. мовою М.В. Ороса; пер. німецькомовних вставок укр. мовою М.І. Зимомрі. Ужгород: БАТ «Видавництво «Закарпаття», ISBN 996-7703-07-X, ISBN 996-7703-06-1, ISBN 996-7703-46-0, ISBN 996-7703-60-

науковими студіями⁷. Те саме можна сказати і про фахові дослідження, що присвячені окремим єпархіям (починаючи від класичної праці в цьому жанрі А. Годинки 1909 р.⁸) чи сучасним національним греко-католицьким церквам «*sui iuris*», котрі походять від кирило-мефодіївської спадщини та Ужгородської унії⁹. Досліджень, присвячених всім мультиетнічним греко-католикам, що походять від ужгородської унійної традиції, до нині лише одиниці¹⁰.

6, ISBN 996-7703-76-2, 251 с., іл.; Т. VI. *Історія Мукачівської єпархії, написана Михайлом Лучкам, колишнім ужгородським парохом та віце-архидияконом і настоятелем церкви Успення Пресвятої Діви Марії в м. Лукка, Дешифрування рукопису та пер. з латин. укр. мовою* О.В. Барбіл, Е.В. Швед, О.М. Яцків. Ужгород: ВАГ «Видавництво «Закарпаття», ISBN 996-7703-06-1, ISBN 996-7703-07-X, ISBN 996-7703-46-0, ISBN 996-7703-60-6, ISBN 996-7703-76-2, ISBN 996-347-054-2, 472 с., іл.

7 Найповніший огляд сучасного стану карпаторусиністики див.: MAGOCSI, P. R. (1973-74). *An Historiographical Guid To Subcarpathian Rus'*. In: *Austrian History Yearbook*, Vol. IX–X. [Cambridge, Massachusetts], p. 201 – 265; ПОП, І.І. (2003). *Историография истории русин и Подкарпатской Руси*. In: *Славяноведение*, № 1, с. 57 – 72; POP, I. (2005). *Historiography*. In: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Revised and Expanded Edition; Editors P. R. MAGOCSI and I. POP. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, ISBN 0-8020-3566-3, 569 p., p. 169 – 179; ПОП, І. (2010). *Історіографія*. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*, Укладачі: П. Р. МАГОЧІЙ, І. ПОП; заг. ред. П. Р. Магочія; пер. з англ. Н. Кушко; ред. укр. вид. В. Падяк; карти П. Р. Магочія; вип. ред. Л. Ільченко. Ужгород: Видавництво В. Падяка, ISBN 978-966-387-044-1, 856 с.+XXXII с.: іл., у т.ч. 32 кольор. вклейки+карти, с. 258 – 274; MAGOCSI, P. R. (2016). *Chrebtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: UNIVERSUM, s. 511 – 556.

8 HODINKA, A. (1909) *A Munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Budapest: Kiadja. a Magyar Tudományos Akadémia, 856 old.

9 Мукачівська єпархія: BOTLIK, J. (1997) *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, 335 old.; ФЕНИЧ, В. (2016) Міфи і стереотипи в історії греко-католиків Мукачівської єпархії. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV b*, J. CORANIČ (ed.). Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1610-3, 229 s., s. 5 – 33; Крижевацька єпархія / Греко-католицька церква в країнах колишньої Югославії Сербії, Хорватії та Македонії: ДЖУДЖАР, Ю. (1986). *Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії. Історично-юридична праця*. Рим, 200 с.; Пряшівська єпархія / Греко-католицька церква в Словаччині: CORANIČ, J. (2014). *Z deín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. Česke Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 526 s.; Гойдудорозька єпархія / Греко-католицька церква в Угорщині: PIRIGYI, I. (1991). *A görögkatolikus Magyar-ság története*. Budapest: IKVA, ISBN 963 7760 83 0, 116 old. + kép.; Пітсбурзька єпархія / Греко-католицька церква в США: SLIVKA, J. (1978). *Op. cit.*, 342 p.

10 PIRIGYI, I. (1990) *A Magyarországi görög katolikusok története*, I. kötet, Lektorálta:

З огляду на обмежений обсяг публікації, в даному нарисі йдеться лише про перший період формування етноконфесійної ідентичності русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції до їх зустрічі з націоналізмом на початку XIX ст.

Нащадки візантійсько-римської місії Кирила (Константина) і Мефодія

Влітку 869 р. папа Адріан II в листі до князя Паннонії Коцела «*Gloria in excele Deo*» засновує самостійну церковну провінцію на чолі з «*Архієпископом Паннонським та Моравським*» («*archiepiscopus Pannoniensis et «Maharensis»*») Мефодієм з осідком у Блатнограді/Мозабурзі (на Балатоні) та надає йому повноваження «*панського легата для решти слов'янських регіонів*»¹¹. У червні 880 р. папа Іоанн VIII буллою «*Industriae Tuae*» підтверджує Мефодія в статусі «*архієпископа Святої Церкви Моравської*» («*Sanctae Ecclesiae Maravensis archiepiscopus*») та «*панського легата для решти слов'янських регіонів*»¹². Перед смертю архієп. Мефодія (885) очолювана ним Великоморавська церква мала два діоцеза, 50 розкиданих по замкам та панським маєткам церков і бл. 200 священиків¹³.

Ivánscó I. Nyíregzháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, ISBN 963 00 1317 7, 191 old.; PIRIGYI, I. (1990). *A Magyarországi görög katolikusok története*, II. kötet, Lektorálta: Ivánscó I. Nyíregzháza: Görög katolikus hittudományi főiskola, ISBN 963 00 1317 7, 248 old.; BUGEL, W., Ks. (2000). *W obawie o własną tożsamość. Eklezjologia Unii Užhorodskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ISSN 0860-03618, ISBN 83-228-0904-2, 242 s.; BUGEL, W. (2003). *Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, ISBN 80-244-0665-9, 274 s.; ФЕНИЧ, В. (2016). Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui iuris»: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 26 – 105.

11 ЛЬОБКОВИЦ, Н. (1985) Европейське значення Святих Кирила і Методія (До енцикліки «*Slavorum Apostoli*»). In: *Богословія*, Т. XLIX, Кн. 1-4. Рим, с. 12; ЛАЦКО, М., ТІ (2014). *Святи Кирило і Мефодій*. Ужгород: Благовісник, с. 140 – 149. Пор.: VASIL', S. (2000). *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava: Dobrá kniha, s. 24.

12 ЛАЦКО, М., ТІ (2014) *Вказ. праця*, с. 176 – 178, 181 – 182; ЛЬОБКОВИЦ, Н. (1985). *Вказ. праця*, с. 13 – 14.

13 LUKAČKA, J. (2013) *Vyvvrholenie činnosti byzantskej misie na Veľkej Morave a vznik*

У 900 р. папа Іоанн IX відновлює самостійну церковну єпархію у Великій Моравії в складі архієпископа і трьох суфраганних єпископів. Можливими місцями перебування єпархій могли бути Нітра, Велеград (біля Старого Места), Градіште при Микулчіцях, Оломоуц, Дебрава (нині в Угорщині), Краків (у Польщі)¹⁴. За версією Ц. Васіла, тим архієпископом міг бути учень Мефодія Горазд, а осідки єпархій могли перебувати у Нітрі, Спішській Капітулі, Мукачеві, Оломоуці, Кракові чи Перемишлі¹⁵.

Цю християнську спадщину прийняли не лише «*решта слов'янських регіонів*», серед яких і автохтонні «білі» чи «карпатські хорвати» Верхнього Потисся, але й русини (руси/руські), поганські предки яких прибули в Карпатський басейн разом з угорцями у 895–896 рр.¹⁶ Несучи якийсь час королівську службу на «*terra nullis*» (гіпотетично легендарній «*Marchia Ruthenorum*»), русини підпорядковувалися «*dux Ruthenorum*», титул якого у 1031 р. належав впливовій у державі особі – сину короля Стефана принцу Емериху¹⁷. Доказом толерантного у цілому ставлення до кирило-мефодіївської традиції слов'ян-русинів в епоху Арпадів служать королівські закони та рішення Сабољчського синоду від 1092 р.¹⁸

samostatnej cirkevnej provincie. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*, J. CORANIČ (editor). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 29.

14 ЛАЦКО, М., ТІ (2014) *Вказ. праця*, с. 199 – 202. Пор.: CORANIČ, J. (2014). *Op. cit.*, s. 21 – 22.

15 VASIL', С. (2000). *Op. cit.*, s. 25 – 26.

16 Пор.: ФЕНИЧ, В. (2018) *Грушевський і Мукачевський монастирські центри релігійної життя русинів і валахів северной части Венгерского королевства в период до начала Реформации*. Ужгород: Издательство Валерия Падяка, с. 9 – 69.

17 Пор.: КРИШТО, Д. (2001) Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов. In: *Славяноведение*, № 2, с. 22 – 30.

18 HALAGA, O. R. (1947) *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*. Košice: Východoslovenský kultúrny spolok svojina, 135 s.; *Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Výste chrám živého Boha*, Ed. Ľ. Petrik (2012). Prešov: PETRA, s. 10 – 21; GRADOŠ, J. (2016). *Východný obrad v Arpádovskom Uhorsku*. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a*, J. CORANIČ (ed.). Prešov – Užhorod: Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta histórie, Užhorodská národná univerzita, s. 43 – 64.

Від екзархів константинопольського патріарха до визнання королями Угорщини

14 серпня 1391 р., після запровадження дискримінаційних норм щодо «греків» IV-им Латеранським собором (1215)¹⁹, коли русинів разом з волохами було ототожнено із «схизматиками» і поставлено під юрисдикцію латинського єпископа Егеру²⁰, константинопольський патріарх Антоній IV надає русинському монастирю (*claustrum Ruthenorum*) у марамороському Грушеві, що поширювався на територію 7-ми місцевостей (комітатів?) 34-х сіл, які належали волохським воєводам Балку і Драгу, «*право ставропигії та юрисдикцією патріаршого екзарха*» (для настоятеля «калугера Пахомія» і його наступників)²¹.

14 серпня 1458 р., в дусі Флорентійського єкуменічного собору (1439) про єдність «латинян» з «греками», під впливом проголошеного в Буді 5 березня 1440 р. київським унійним митрополитом Ісидором «*Окружного послання*» русинам, сербам, волохам та привілею короля Владислава III (Уласла I) від 22 березня 1443 р. для вірників грецького обряду, підписаного в присутності егерського латинського єпископа Шімона Розгоні, на території діоцезу якого проживали русини²², угорський король Матяш Гун'яді вперше підтверджує привілей «*для пресвітера русинів Луки, плебанія*

19 АВБАКУМОВ, Ю. (2001) *Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях*, Авторизований пер. з нім. Олега Конкевича, за ред. Уляни Головач. Львів: Видавництво українського католицького університету, с. 244; СУТТНЕР, Е. Кр. (2007). *Церковні розколи і єдність церкви*, пер. з нім. та наук. ред. О. Турія. Львів: Вид-во «Місіонер», с. 54.

20 GRADOŠ, J. (2016) Op. cit., s. 43 – 64.

21 *DIPLÔME MARAMUREȘENE DIN SECOLUL XIV. și XV* (1900), Adunate și comentate prin J. MIHÁLYI DE APȘA, doctor in drepturi, procurator al comitatului. Maramureș-Sziget: Tipografia Lui Mayer și Berger, s. 35 (№ 15), 85 – 86 (№ 36), 129 – 130 (№ 57), 137 (№ 61), 225 (№ 96), 235 (№ 99), 308 – 309 (№ 128); ПЕТРОВЪ, А. (1930). *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской церкви и іерархіи 1391–1498 г. Съ 12 фотографическими факсимиле*. Praha: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpát. Rusi. V Gen. Komisi knihkupectví «Obrís» v Praze. Tiskem České grafické unie A. S. V Praze, s. 102 – 114, 151 – 155; ПОП, И.-А. (2010). Марамуреш в XIV в.: этническое и конфессиональное взаимодействие, пер. с румын. Н.Г. Голант. In: *Петербургские славянские и балканские исследования / Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, № 1(7): *Карпатские русины и русинская идентичность от средневековья к новейшему времени*, с. 19 – 21.

22 Пор.: ФЕНИЧ, В. (2018) *Указ. соч.*, с. 157 – 168.

якого знаходилася в мукачівському монастирі»²³.

31 липня 1491 р. угорський король Владислав IV (Уласло II) уперше визначив королівські відносини з «плебанією русинів на чолі з першим русинським єпископом Іоанном грецького обряду із монастиря св. Миколая в місті Мукачеві» та розширив його канонічну територію на юрисдикцію Грушівського монастиря²⁴. Від XIII до кінця XV ст., в результаті русинської колонізації північно-східної частини Угорського королівства на волоському та саксонському праві, русини проживали у бл. 380-ти поселеннях²⁵.

Розширення юрисдикції мукачівських єпископів русинів

Влада волоського за походженням єпископа русинів Сергія («*Sergium eppum Rutenorum*» 1601)²⁶ у 1604 р. поширювалася на «*руських, олагів, товтів, раців*» (русинів, волохів, словаків, сербів)²⁷. Юрисдикція єпископів Петронія (1623) та Іоанна Грегоровича (1630) поширювалася на територію 6-ти комітатів: Берег, Унг, Саболч, Земплин, Мараморош і Шаріш²⁸.

23 «...presbyter Ruthenus Lucas [...] plebania Ruthenicae sancti Nicolai prope possessionem Munkacs Monastor»: MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA. I. köt. 1458–1715 (1911), Gyűjtötte, összeállította és közrebocsátja: HODINKA, A. Ungvár: Szerző kiadása, 659 old., old. 1 – 2 (№ 1); ПЕТРОВЪ, А. (1930). Указ. соч., с. 137 – 141, 158 – 159; PAPP György (1940). *A Munkácsi püspökség eredete*. Miskolc: Szemisz, 24 old. Поп.: ФЕНИЧ, В. (2018). Указ. соч., с. 152 – 156.

24 «...reverendo patri Joanni episcopo vestro, sub cuius scilicet iurisdictione estis, in omnibus licitis et consuetis iuxta antiquam consuetudinem obedire et obtemperare ipsumque revereri» [...] «plebanis Ruthenis sub iurisdictione ecclesie beati Nicolai confessoris in opido Munkach ritu Grecorum fundate», «Johannes, eppus Ruthenorum in claustrum b. Michaelis archangeli in Maromaros (?) riti Grecorum fundato commorans...»: MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA., old. 5 – 7 (№№ 4-5); ПЕТРОВЪ, А. (1930) Указ. соч., с. 141 – 147, 164 – 167; ФЕНИЧ, В. (2018). Указ. соч., с. 178 – 188.

25 Підраховано на підставі праць: KRÁL, J. (1923) *Osídlení Karpatské Rusi. Historický přehled*. Praha: Geografický ústav Karlovy university, 21 s.; PERFECKIJ, E. (1924). *Socialně-hospodářské poměry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV.* Bratislava, 114 s.; HODINKA, A. (1923 / 2000). *Утцюзнина, газдуство и прошлость южнокарпатськихх русинуув = A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk c.műve* (Budapest, 1923) ruszin nyelvű változatának hasonmás kiadása, A művet kiadásra előkészítette, utószót írta: Udvari I. Nyíregyháza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, old. 32 – 38.

26 MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA., old. 43 (№ 34).

27 IBEDEM., old. 49 (№ 38).

28 «*Petronio ecclarum unionis Graecae in de Beregh, Ungh, Zabolch, nec non* [в іншому

У 1633 р. Василя Тарасовича було висвячено на єпископа для Мукачівського і Марамороського дистриктів²⁹, а його юрисдикцію у 1635 р. поширено на територію 8-ми комітатів: Берег, Унг, Саболч, Угоча, Сатмар, Мараморош, Земплин і Шаріш³⁰. Як впливає з листа єгерського латинського єпископа Георгія Ліппаї до Св. Столиці від 12 вересня 1641 р., до єдності з Католицькою церквою готові були приступити всі русини, яких в Угорщині налічується 70 тис. душ³¹. «Навернення до віри католицької практики грецького схизматика із діоцезу Егер русинського патріарха» В. Тарасовича сталося тоді, коли він у 1641–1642 рр. мав юрисдикцію над 100 тис. вірниками 8-ми комітатів³², а у 1643 р. 10-ти комітатів: Берег, Унг, Саболч, Угоча, Сатмар, Мараморош, Земплин, Шаріш, Спіш і Абауйвар³³.

Ужгородська унія та призначення Римським Престолом першого католицького єпископа русинів

24 квітня 1646 р. 63 русинські священики із парафій маєтків впливової у Верхній Угорщині родини Другетів (комітатів Унг і Земплин) у каплиці Ужгородського замку укладають з латинським єпископом Егеру церковну унію³⁴. За інформацією естергомського

місци - item] Zempliniensi, Maramarusiensi et Sarosiensi» та «Joannes Gregorovicz ecclesiarum religionis Graecae in de Beregh, Ungh, Zabolcs, nec non Zemplinsi, Maramarosiensi et Sarosiensi»: *IBEDEM*, old. 53 – 54 (№ 46), 61 (№ 51).

29 «Basilius Tarasovicz ecclesiarum r. gr. in districtibus Munkaciensi et Maramarosiensi»: *IBEDEM*, old. 62 (№ 52).

30 «Basilius Tarasovicz ecclesiarum relig. Graecae in de Beregh, Ungh, Zabolch, nec non Ugocsensi, Szatmariensi, Maramarusiensi, Zempliniensi et Sarosiensi»: *MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA*., old. 66 (55), 68 (№ 56), 69 (№ 57), 70 (№ 58).

31 *IBEDEM*, old. 116 – 117 (№ 85).

32 «patriarcha Ruthenorum Graeci schismatic in dioecesi mea Agriensi de conversione ad fidem cathol. laboratur»: *IBEDEM*, old. 93 (№ 71), 103 (№ 78), 134 (№ 93).

33 *IBEDEM*, old. 150 (№ 107).

34 ГРАДОШ, Ю. (2016) Ужгородська унія з 24 квітня 1646 року у світлі її документу. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с. 16 – 25. Пор: LACKO, M., S.J. (1966). The Union of Užhorod. In: *Slovak studies*, VI. Cleveland – Rome: Slovak Institute, p. 100 – 106; LACKO, M., SJ (2012) *Užhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*. Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, s. 99 – 104; VÉGHSEŐ, T. (2011) «... mint igaz egyházi ember...». A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának

архієп. Георгія Ліппаї до Риму 2 липня 1654 р., на території 70-ти миль уздовж Карпат від Тренчина до Хуста і Марамороша проживало 300 тис. «рутенів» («схизматиків»), з яких 200 тис. душ приєдналися до унії³⁵.

8 червня 1655 р. папа римський Александр VII затвердив «*епископа русинів, католика, монаха Чину св. Василя Великого (ЧСВВ) з осідком в Мукачеві*» серба Петра Партенія Петровіча³⁶. На той час його влада поширювалася вже в 5-ти комітатах Мукачівської єпархії: Спіш, Шаріш, Земплин, Унг і Саболч³⁷.

Призначення Римським Престолом генерального вікарія для русинів Угорщини

5 листопада 1689 р. папа римський Александр VIII призначає грека Іоанна Йосифа Де Каміллеса «...*епископом себастійським, мукачівським, марамороським, краснобрідським, спішським, комарницьким і т.д., генеральним вікарієм для русинів грецького обряду в Угорщині, радником священної цісарсько-королівської величності*». З його щоденника (*Diarium*) випливає, що його юрисдикція поширювалася на: «*Комітати північної Угорщини, в яких русини грецького обряду мають свої церкви*»: Спішський, Шарішський, Земплинський, Ужанський, Боршодський, Гемерський, Гевешський, Солноцький, Березький, Уточанський, Сатмарський, Саболчський, Марамороський, Бігарський»³⁸.

Від 20 квітня 1690-го до 3 жовтня 1694 р. Де Каміллес провів 12 (або 14) локальних синодів, під час яких до унії навернулися бл. 370 священиків, в т.ч. русини і волохи південно-східних комітатів Сатмар (1690) та Гойду-Бігар³⁹. Максимально його юрисдикція

létrejötte és 17. századi fejlődése. Nyíregyháza, old. 53 – 61.

35 ЛУЧКАЙ, М.М. (1999) *Вказ. праця*, Том II., с. 275 – 282; MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA., old. 168 – 174 (№ 126).

36 «*Parthenium Ruthenum catholicum sacerdotem O. S. Bas. electum eppum Ruthenorum degentium Munkács*»: IBEDEM., old. 177 – 178 (№ 131). Пор.: LACKO, M., S.J. (1966) *Op. cit.*, p. 127–142; LACKO, M., SJ (2012) *Op. cit.*, s. 126 – 141.

37 CORANIČ, J. (2014) *Op. cit.*, s. 55.

38 Щоденник Йосифа Де Каміллеса, мукачівського єпископа. In: ЛУЧКАЙ, М.М. (2002) *Вказ. праця*, Т. III, с. 22.

39 JANKA, G. (2008) De Camillis püspök zsinatai. In: *Rómából Hungáriába: A De Ca-*

поширювалася на русинів, волохів, греків та раців (сербів) 15-ти комітатів північно-східної Угорщини.

23 лютого 1693 р. імператор Леопольд I Габсбург надає Апостольському вікарію для русинів грецького обряду в Угорщині Іоанну Йосифу Де Камілісу королівське підтвердження (*confirmatio*) достовірності заново виготовленої століття перед тим «грамоти» Теодора Коріатовича від 8 березня 1360 р.⁴⁰, після чого в карпаторуській історіографії успішно сформувався «фундаційний міф» (за Б. Льюїсом) карпатських русинів про «мукачівського князя Феодора Коріатовича»⁴¹.

У 1692, 1720 і 1741 рр. грамотами (*Diplom*) австрійських Габсбургів Леопольда I, Карла VI та Марії Терезії, як Апостольських королів Угорщини, привілеї латинського кліру були поширені і на уніатське духовенство Мукачівської та Фагарашської єпархій⁴². У 1723 р. до церковної єдності з уніатським єпископом Мукачева остаточно приступили священики і вірники найбільш ортодоксаль-

millis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai, Szerkesztette: Véghseő T. Nyíregyháza: A kötet szerzői, ISSN 2060-1603, ISBN 978-963-87809-1-1, 355 old., old. 175 – 186; VÉGHSEŐ, T. (2011) «...mint igaz egyházi ember...», old. 111 – 143. Поп.: *Rómából Hungáriába: A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Szerkesztette: Véghseő T. (2008). Nyíregyháza: A kötet szerzői, ISSN 2060-1603, ISBN 978-963-87809-1-1, 355 old.

40 MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA., old. 358 – 359 (№ 275); *О подложности грамоты князя Феодора Коріатовича 1360 г. Съ четырьма снитками*. Критическія замѣчанія А. ПЕТРОВА; Палеографическій этюдъ И. ХОЛОДНЯКА (1906). In: *Матеріали для історіи Угорської Руси*, т. III. СПб.: Типографія Императорской Академіи Наукъ, с. 9.

41 Поп.: ФЕНИЧ, В. (2017) Коріатовичіана: як формувався міф про витоки монастиря василян на Чернечій Горі в Мукачеві. In: *História Rádu baziliánov sv. Jozafáta*, Ed. Jaroslav CORANIČ. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1881-7, 286 s., s. 39 – 73.

42 BASILOVITS, J., R.P. (1799) *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosus ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCCLX. Facte. Exhibens Serium episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum proecipis eorundem aliorumque Illuſtrium Virorum Gefſis, e variis Diplomatiſibus, Decretisſque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potiſſimum concinnatam*, Pars Secunda. Cassovie: Typographia Ellingeriana, p. 188 – 202; MUNKÁCSI GÖR. SZERT. PÜSPÖKSÉG OKMÁNYTÁRA. I. köt. 1458–1715., old. 347 – 350 (№ 268). Поп.: ПЕКАР, А., ЧСВВ (1996). Ужгородська унія та її творці (1646–1996). In: *Записки ЧСВВ*, Секція II, Том XV (XXI), Вип. 1-4. Рим, с. 282, 291 – 292.

ного в єпархії комітату Мараморош, для яких одразу було створено окремий вікаріат⁴³.

Русини-уніати стають історичним народом

З виходом у 1749 р. твору «слов'янина з народження та угорця за національністю» Адама Франтішека Коллара⁴⁴ «*Humillium promemoria de ortu, progressu et in Hungaria incolatu gentis Ruthenicae*», зародилася карпаторусинська історіографія. У поданому від імені Мукачівської єпархії до Відня Меморіалі на захист Мукачівської єпархії від «опіки» латинських єпископів з Егеру, придворний бібліотекар австрійської імператриці Марії Терезії доводив, що русини і Мукачівська єпархія існували в басейні Тиси і Дунаю до приходу угрів (896), хрещення отримали від Кирила й Мефодія у 860–880-х, незалежне «Руське князівство» існувало у них ще на початку XI ст., а Мукачівський монастир у 1360 р. зазнавав подільський князь Теодор Коріатович⁴⁵.

Станом на 1751 р., за даними канонічної візитації єпископа Михайла Мануїла Ольшавського, 119 101 русинів-уніатів Мукачівської єпархії проживали у 804 населених пунктах, 839 парафіях 10-ти комітатів північно-східної частини Угорщини: Шаріш, Земплин, Абауйвар, Боршод, Саболч, Сатмар, Мараморош, Угоча, Берег і Унг⁴⁶.

43 BARAN, A. (1962) *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1962, p. 65 – 80.

44 Коллар Франтішек Адам (1718-1783) – історик і джерелознавець, придворний бібліотекар імператриці Марії Терезії, уродженець Верхньої Угорщини (території суч. Словаччини), вважав себе слов'янином по народженню і угорцем (Hungarus) за державною приналежністю. Став членом *natio Hungarica* в 1776 р., після того як імператриця пожалувала йому дворянський титул і маєток: ХАВАНОВА, О.В. (2003) «Хунгарская» и «мадьярская» проекции венгерской нации в общественной жизни и системе образования в конце XVIII века. In: *Славяноведение*, 2003, № 4, с. 5.

45 ГАДЖЕГА, В. (1924) Перва спроба історії мукачевської єпархії. In: *Науковий зборникъ Товариства «Просвѣта» въ Ужгородѣ*, Рочникъ III. Ужгородъ, с. 1 – 27; ПОП, И.И. (2003) *Указ. соч.*, с. 57; MAGOCSI, P. R. (2016) *Op. cit.*, s. 137.

46 BASILOVITS, J., R.P. (1804) *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioecelis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsimum concinnatam*, Tomus II, Pars Quarta. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, p.

Поява першої діаспори русинів-уніатів

В результаті розпочатого у 1745–1751 рр. переселення русинів-уніатів грецької віри (*Rutheni vere uniti – Rutheni graeci ritui uniti*) з Мукачівської єпархії до південно-угорського комітату Бач-Бодрог (Бачки у сербській Воєводині), в селах Великий Керестур і Коцур виникли перші діаспори русинів-уніатів⁴⁷. Під кінець століття тут проживало 3,5 тис. русинів⁴⁸, – прямих носіїв ужгородської унійної традиції.

Завершення формування етноконфесійної ідентичності русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції

У зв'язку з канонічним заснуванням під тиском Марії Терезії 19 вересня 1771 р. для русинів північної Угорщини папою римським Климентом XIV *Мукачівської уніатської єпархії грецького обряду*⁴⁹, проведенням з її ініціативи весною 1773 р. у Відні синоду трьох уніатських єпископів Угорщини⁵⁰, офіційним запрова-

73; *Historica ac iuridica notitia de Ruthenos in Hungaria et de existentia Eparchiae Mukačoviensis anno 1767*. In: *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Dr. A. BARAN (1973) Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, p. 26 – 27; *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészseégeinek 1806. évi összeírása*, Szerkesztette: UDVARI I. (1990). Nyiregzháza: Kiadja a Vasvári Pál Társaság, old. 7. Pop.: *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez*. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai, Közreadják: T. VÉGHSEŐ, S. TERDIK, K. SIMON, T. MAJCHRICS, K. FÖLDVÁRI, É. LÁGLER (2015) Nyíregyháza, ISSN 2063-0433, ISBN 978-615-5073-34-2, 799 old., old. 37 – 737.

47 ПАМАЧ, Я. (1990) *Привредни и друштвени живот Руснацох у южней Угорскей 1745–1848*. Нови Сад: «Руске слово», с. 54, 87.

48 ПАМАЧ, Я. (2003) Релігійна та національна ідентичність русинів Крижевацької єпархії (1777–1918). In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, Чис. 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. О. ТУРІЙ. Львів: Видавництво Українського католицького університету, с. 188.

49 PEKAR, B. (1956) *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, p. 129 – 132; *De processibus canonicis ecclesiae catholicae...*, p. 263 – 267.

50 У «*praefatio*» до збірки документів Синоду, його автор, відомий римський історик і богослов словацького походження о. Міхал Лацко, ТІ писав: «Значення цього синоду дуже велике, бо протягом майже 150 років, доки Угорське королівство існувало в своїх давніх межах, тобто до 1918 року, його постанови регулювали церковне життя східних католиків»: *Synodus Episcoporum ritus bizantini catholicorum ex antiquae Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Collegit et introduction: M. LACKO, S.J.

дженням нею у червні 1773 р. назви «греко-католик» в імперії⁵¹ та канонічним заснуванням для *сербів, волохів і русинів* південної Угорщини папою Пієм VI 17 червня 1777 р. *Крижевацької католицької єпархії грецького обряду*⁵², завершилося формування етноконфесійної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції.

Внаслідок успішного архієрейського служіння мукачівського єпископа Андрея Бачинського (1773–1809) площа території Мукачівської єпархії досягла 49 074 км² (більше площі сучасної Словаччини - 49 036 км²), а число вірників 541 963 осіб складало 7,87% всього населення Угорщини (без Хорватії) із 6 888 890 всіх жителів країни⁵³. Адміністративно 729 парафіяльних і 1 660 філіальних церков (разом 2 384 населених пунктів) за переписом 1806 р. поділялися на три вікаріати: Марамороський (утв. 1723), Сатмарський (утв. 1776) і Кошицький (утв. 1787, у 1792 р. перенесений до Пряшева), 11 архідеканатів та 60 деканатів. По комітатах/жупам парафії Мукачівської єпархії розподілялися наступним чином: Мараморош - 132, Земплин - 131, Сатмар - 127, Берег - 76, Шаріш - 74, Унг - 68, Саболч - 39, Угоча - 32, Спіш-Гемер - 23, Абауй-Торна - 22 і Боршод - 11 парафій⁵⁴.

Станом на 1806 р. русинів у Мукачівській греко-католицькій

(1975) Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, p. 5. Поп.: LACKO, M., SJ. (1964) The Reduction of the Number of Feast Days for the Catholics of the Byzantine Rite in Hungary in the XVIII century. In: *Slovak Studies*, Vol. IV, Rome, p. 197 – 215.

51 СУТТНЕР, Е. Кр. (2001) *Українське християнство на початку III-го тисячоліття: Історичний досвід та еkleзіологічні перспективи*, Пер. і наук. ред. О. Турія. Львів: Свічачо, с. 64 (прим. 9).

52 ДЖУДЖАР, Ю. (1986) *Вказ. праця*, с. 55 – 73.

53 UDVARI, I. (1994) *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Második kiadás. Nyiregzháza: Kiadja a Bessenyei György Tanárképző Főiskola, old. 80; УДВАРИ, І. (2000). *Образчики з історії пудкарпатських русинів XVIII. століття. Изгядованя з історії культури и языка*, Вступ І. Керчі; Спередслово Д. Вігы; Мапы Ж. Ботлика. Ужгород: Удавательство В. Падыка, с. 130; BOTLIK, J. (1997) *Op. cit.*, old. 51.

Для порівняння, станом на 1 грудня 2015 р. архієрейська влада єпископа МГКС обмежується лише територією Закарпатської обл. площею 12 800 км² загальною чисельністю вірників 319 тис., що становить всього 0,8% від усіх 42 777 006 жителів України. За інформацією офіційних сайтів Мукачівської греко-католицької єпархії та Державного комітету статистики України

54 *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása...*, old. 57 – 63.

єпархії налічувалося 345 786, або 63,8% осіб (із 541 963 всіх вірників). Найвищий їх відсоток (етнічне ядро у понад 50% популяції) зосереджувався в таких комітатах і столицях, як Шаріш/Пряшів (98,65%), Берег/Мукачево (96,75%), Унг/Ужгород (95,14%), Земплин/Міхаловці (88,45%), Угоча/Виноградово (81,10%), Марамо-рош/Сігет (62,15%), Абауй/Кошице (60,58%) та Боршод/Мішкольц (55,85%)⁵⁵. Крім того, 42 888 осіб (7,91% всіх вірників єпархії 1806 р.) були білінгвами, з яких 23 021 осіб (або 53,68% всіх білінгвів) становили русино-угорці (4,25% всіх вірників єпархії), 8 945 – русино-словаки (1,65% всіх вірників єпархії), 4 616 – русино-румуні (0,85% всіх вірників єпархії) і 1 100 – русино-угро-румуні (всі в Сату Маре)⁵⁶. Невдовзі всі двомовні русини мадяризуються, словакізуються та румунізуються.

Про особливості формування етноконфесійної ідентичності русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції у ХІХ–ХХ ст. йдеться у другій частині даного дослідження в іншій публікації.

ЛІТЕРАТУРА

A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása, Szerkesztette: UDVARI, I. (1990) Nyiregzháza: Kiadja a Vasvári Pál Társaság, ISBN 963 7170 13 8, ISBN 0865 2767, 189 old.

BARAN, A. (1962) *Eparchia Maramorosiensis eiusque unio*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 1962, 107 p.

BASILOVITS, J., R. P. (1799) *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, religiosis ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCCLX. Facte. Exhibens Serium episcoporum greco-catholicorum Munkacsiensium, cum proecipus eorundem aliorumque Illuftrium Virorum Geftis, e variis Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potifsum concinnatam*, Pars Secunda. Cassovie: Typographia Ellingeriana, 208 p.

BASILOVITS, J., R. P. (1804) *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim Ducis de Munkacs, & exhibens Statum Greco-Catholicae Dioece-*

⁵⁵ *Ibidem.*, old. 64 – 65.

⁵⁶ UDVARI, I. (1994). *Op. cit.*, old. 86 – 88; УДВАРИ, І. (2000). Вказ. праця, с. 138 – 140. Пор.: ФЕНИЧ, В. (2016). Вказ. праця, с. 53 – 58.

lis Munkacsienlis Hierarchicum, juxta ferium episcoporum cum proecipus eorundem, aliorumque Illuftrium Virorum Gefits, e variis Bullis Pontificiis, Diplomatribus, Decretisque Regiis, ac allis Documentis, authenticis potiffimum concinnatam, Tomus II, Pars Quarta. Cassovie: Typis Joannis Josephi Ellinger, 259 p.

BOTLIK, J. (1997) *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó, ISBN 963 8294 28 0, ISBN 963 7476 71 7, 335 old.

CORANIČ, J. (2014) *Z dein Gréckokatolickej cirkvi na Slovensku*. Česke Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovic-kém, ISBN 978-80-86074-30-6, 526 s.

De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853, Collegit: Dr. A. BARAN (1973). Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, 281 p.

Dedičstvo sv. Cyrila a Metoda. Vy ste chrám živého Boha, Ed. Ľ. PETRÍK (2012). Prešov: PETRA, ISBN 978-80-8099-064-0, 383 s.

DIPLÓME MARAMUREȘENE DIN SECOLUL XIV. și XV (1900) Adunate și comentate prin Joan MIHÁLYI DE APȘA, doctor in drepturi, procurator al comitatului. Maramureș-Sziget: Tipografia Lui Mayer și Berger, ISBN 973-99215-8-2, XI + 666 s.

GRADOŠ, J. (2016) Východný obrad v Arpádovskom Uhorsku. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí IV a*, J. CORANIČ (ed.). Prešov – Užhorod: Gréckokatolícka teologické fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta histórie, Užhorodská národná univerzita, ISBN 978-617-7132-60-7, 229 s. 43 – 64.

HALAGA, O. R. (1947) *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*. Košice: Východoslovenský kultúrny spolok svojina, 135 s.

Historica ac iuridica notitia de Ruthenos in Hungaria et de existentia Eparchie Mukačoviensis anno 1767. In: *De processibus canonicis ecclesiae catholicae Ucrainorum in Transcarpathia ab 1771 usque 1853*, Collegit: Dr. A. BARAN (1973). Romae: Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum S. Clementis Papae, p. 19 – 30, 281 p.

HODINKA, A. (1923/2000) *Утцюзнина, газдуство и прошлост южно-карпатських русинувъ = A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk c.műve* (Budapest, 1923) ruszin nyelvű változatának hasonmás kiadása, A művet kiadásra előkészítette, utószót írta: Udvari István. Nyíregy-

háza: Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, ISBN 963 9130 63 X, 103 + 33 old.

KRÁL, J. (1923) *Osídlení Karpatské Rusi. Historický přehled*. Praha: Geografický ústav Karlovy university, 21 s.

LACKO, M., S.J. (1966) The Union of Užhorod. In: *Slovak studies*, VI. Cleveland – Rome: Slovak Institute, 1966, 229 p., p. 7 – 190.

LACKO, M., SJ (2012) *Užhorodská únia Karpatských Rusínov s Katolíckou Cirkvou*. Košice: Centrum spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach, vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, ISBN 978-80-7141-714-9, 262 s.

LUKAČKA, J. (2013) Vyvrcholenie činnosti byzantskej misie na Veľkej Morave a vznik samostatnej cirkevnej provincie. In: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*, J., CORANIČ (editor). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, ISBN 978-80-555-0596-1. 425 s., s. 25 – 31.

MAGOCSI, P. R. (1973-74) An Historiographical Guid To Subcarpathian Rus'. In: *Austrian History Yearbook*, Vol. IX–X. [Cambridge, Massachusetts], p. 201 – 265.

MAGOCSI, P. R. (1997). Mapping Stateless Peoples: The East Slavs of the Carpathians. In: *Canadian Slavonic Papers*, XXXIX, 3 – 4, Edmonton, p. 301 – 331.

MAGOCSI, P. R. (2016) *Chrebtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: UNIVERSUM, ISBN 978-80-89046-97-3, 595 s.

PAPP G. (1940). *A Munkácsi püspökség eredete*. Miskolc: Szemis, 24 old.

PEKAR, B. (1956) *De erectione canonica eparchiae Mukačoviensis (anno. 1771)*, Ed. 2. Romae: PP. Basiliani, 136 p.

PERFECKIJ, E. (1924) *Socialné-hospodárske poméry Podkarpatské Rusi ve století XIII.–XV*. Bratislava, 114 s.

SLIVKA, J. (1978) *Historical Mirror: Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America 1884–1963*. Brooklyn, N.Y., 342 p.

Synodus Episcoporum ritus bizantini catholicorum ex antique Hungaria Vin-dobonae a. 1773 celebrata, Collegit et introduction: M. LACKO, S.J. (1975). Roma: Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, 320 p.

UDVARI, I. (1994) *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődés-történeti tanulmányok*, Második kiadás. Nyiregzháza: Kiadja a Bessenyei

György Tanárképző Főiskola, ISBN 963 7170 41 3, HU ISSN 0865-2767, 390 old.

VASIL, C. (2000) *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolickej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví*. Trnava: Dobrá kniha, ISBN 80-7141-306-2, 284 s.

VÉGHSEÓ, T. (2011) «...mint igaz egyházi ember...». *A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése*. Nyíregyháza, ISSN 2060-1603, ISBN 978-615-5073-03-8, 189 old.

АВБАКУМОВ, Ю. (2001) *Витоки унійного богослов'я. Проблема церковної єдності в обрядових дискусіях між Римом і Константинополем в XI–XIII століттях*, Авторизов. пер. з нім. О. Конкевича, за ред. У. Головач. Львів: Видавництво українського католицького університету, ISBN 978-966-8197-85-7, xvi + 448 с. + 12 с. кольор. іл.

ГРАДОШ, Ю. (2016) Ужгородська унія з 24 квітня 1646 року у світлі її документу. In: *Наукові записки Ужгородського університету. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», ISSN 2518-783X, 347 с., с. 16 – 25.

ДЖУДЖАР, Ю. (1986) *Католицька церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії. Історично-юридична праця*. Рим, 200 с.

ЛАЦКО, М., ТІ (2014). *Святі Кирило і Мефодій*. Ужгород : Благовісник, 224 с. + іл.

ЛЪОБКОВИЦ, Н. (1985) Европейське значення Святих Кирила і Методія (До енцикліки «*Slavorum Apostoli*»). In: *Богословія*, Т. XLIX, Кн. 1-4. Рим, с. 3 – 28.

МАГОЧІЙ, П.-Р. (2015) *Кожен карпаторусин є русином... але не кожен русин є карпаторусином. Статті*, Пер. з англ. – Н. Кушко та С. Біленький, з нім. – Ю. Дуркот; ред. укр. тексту В. Падяк. Ужгород: Видавництво В. Падяка, ISBN 978-966-387-099-1, 132 с.

О подложности грамоты князя Феодора Коріатовича 1360 г. Съ четырьма снитками. Критическія замѣчанія А. ПЕТРОВА; Палеографическій этюдъ И. ХОЛОДНЯКА (1906). In: *Матеріали для історіи Угорської Руси*, т. III. СПб.: Типографія Імператорської Академії Наукъ, 31 с.

ПЕКАР, А., ЧСВВ (1996) Ужгородська унія та її творці (1646 – 1996). In: *Записки ЧСВВ*, Секція II, Том XV (XXI), Вип. 1-4. Рим, с. 247 – 300.

ПЕТРОВЪ, А. (1930) *Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторус-*

ской церкви и иерархии 1391–1498 г. Съ 12 фотографическими факсими-
ле. Praga: Nákladem sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpát. Rusi. V Gen.
Komisi knihupectví «Obris» v Praze. Tiskem České grafické unie A. S.
V Praze, 232 с.

ПОП, И.-А. (2010) Марамуреш в XIV в.: этническое и конфессиональ-
ное взаимодействие, Пер. с румын. Н.Г. Голант. In: *Петербургские
славянские и балканские исследования / Studia Slavica et Balcanica Pet-
ropolitana*, № 1 (7): *Карпатские русины и русинская идентичность от
средневековья к новейшему времени*, 259 с., с. 17 – 32.

РАМАЧ, Я. (1990) *Привредни и дружтвени живот Руснацох у южней
Угорскей 1745–1848*. Нови Сад: «Руске слово», 190 с.

РАМАЧ, Я. (2003) Релігійна та національна ідентичність русинів Кри-
жевацької єпархії (1777–1918). In: *Ковчег. Науковий збірник із церковної
історії*, Чис. 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католи-
ків Центрально-Східної Європи*, Відп. ред. О. ТУРІЙ. Львів: Видавни-
цтво Українського Католицького Університету, ISBN 966-7034-42-9, 352
с., с. 187 – 198.

СУТТНЕР, Е. Кр. (2001) *Українське християнство на початку III-го
тисячоліття. Історичний досвід та еkleзіологічні перспективи*, пер. і
наук. ред. О. Турія. Львів: Свічадо, ISBN 966-561-238-7, 168 с.

СУТТНЕР, Е. Кр. (2007) *Церковні розколи і єдність церкви*, пер. з нім.
та наук. ред. Олега Турія. Львів: Вид-во «Місіонер», ISBN 978-966-658-
127-6, 152 с.

УДВАРІ, І. (2000) *Образчики з історії пудкарпатських русинув XVIII.
століття. Изгядованя з історії культури и языка*, Вступ І. Керчі; Спе-
редслово Д. Вігы; Мапы Ж. Ботлика. Ужгород: Удавательство В. Падяка,
ISBN 966-7838-01-3, 340 с., іл.

ФЕНИЧ, В. (2016). Від монастирської Церкви-Єпархії до «Ecclesia sui
iuris»: Ужгородська унія та інституювання церковних спільнот ужгород-
ської унійної традиції. In: *Наукові записки Ужгородського університе-
ту. Серія: історично-релігійні студії*, Випуск 5. Ужгород: Видавництво
УжНУ «Говерла», ISSN 2518-783X, 347 с., с. 26 – 105.

ФЕНИЧ, В. (2018) *Грушевский и Мукачевский монастырские центры
религиозной жизни русинов и валахов северной части Венгерского
королевства в период до начала Реформации*. Ужгород: Издательство
Валерия Падяка, ISBN 978-966-387-118-9, 196 с.

ХАВАНОВА, О.В. (2003) «Хунгарская» и «мадьярская» проекции венгерской нации в общественной жизни и системе образования в конце XVIII века. In: *Славяноведение*, 2003, № 4, с. 3 – 13.

Щоденник Йосифа Де Каміліса, мукачівського єпископа. In: ЛУЧКАЙ, М.М. (2002). *Історія карпатських русинів: У шести томах*, Т. III, Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; пер. укр. мовою А.М. Ігната. Ужгород: Закарпаття, ISBN 996-7703-07-X, ISBN 996-7703-06-1, ISBN 996-7703-46-0, 328 с., іл., с. 21 – 58.

Доц. Др. Володимир Фенич, ПгД.
Ужгородський національний університет
Факультет історії та міжнародних відносин
Кафедра нової і новітньої історії та історіографії
Ужгород, площа Народна, 3
Україна

fv@vf.uz.ua

БЪЛГАРСКОТО ПРИСЪСТВИЕ В КАРПАТСКА РУС (IX – XI В.) И НАЧАЛОТО НА РУСИНСКИЯ ЕТНОГЕНЕЗИС

Костадин КОСТАДИНОВ

Abstract

The article is focused on the problem of the ethnogenesis of the Rusyn and is exposing a possible Bulgarian influence in the earliest stages of the formation of the Rusyn nationality. In the IX and early X century Bulgaria possessed almost the entire territory, which later became known as Carpathian Rus. Even after the termination of the Bulgarian political rule over these lands with the Hungarian invasion, Bulgaria kept its strong cultural influence. After XI century the local Slavic-Bulgarian population was gradually assimilated by the neighbouring East Slavs, who had similar language and were professing Orthodox Christianity, and accepted the common ethnonym Rus, thus became part of the composition of the Rusyn nationality, which formed in the late Middle Ages.

Keywords: Rusyns, Ethnogenesis, Bulgarian influence.

Известно е, че през периода от VI до IX в. се извършват големи промени в славянския свят – това е преди всичко разселването и установяването на южните славяни на Балканския полуостров и, от друга страна, движението на източните славяни на север, изток и отчасти на юг, както и движението на западните славяни на запад. За южните славяни това движение довежда до промяна на техните основни местоживелища, за източните – разширяване на територията им в северозападна посока, като основният им етнически и политически център си остава Средното Поднепровие¹.

Прародината на съвременните южни славяни — склавините (по-късно известни като български славяни), сърбите и хърватите — се простира между Горна Висла (като обхваща и двата бряга на реката) на север, и Сан и Днестър на изток, като на запад достига земите на чехите². Невъзможно е да се определи вътрешното разпределение на склавините, сърбите и хърватите в тази територия,

но в своето движение на юг те, и по-конкретно склавините, постепенно заемат цялата територия между Днестър на изток и Средния Дунав на запад. Следователно в едно продължително време етническата граница между източните и южните славяни минава по реките Сан и Днестър, като Карпатите остават изцяло в територията на южните славяни (склавините). Тази граница е потвърдена и по археологически път³.

След изселването на склавините през VI в. и на сърбите и хърватите през VII в. територията на южнославянската прародина на север от Бескидите е заета за продължително време от тези хървати, които не се преселват на Балканския полуостров. Тази територия е известна в съчинението на Константин Багренородни с названието „Велика” или „Бяла Хърватия”, чиито центрове са Краков на Горна Висла и Пшемишъл на Горен Сан (в дн. Полша)⁴. През X в. заедно с разселването на източните славяни в югозападна посока и с издигането на Киевска Рус, източните белохърватски земи постепенно са подчинени от киевските князе, а населението им е асимилирано от източните славяни, като приема етнонима „рус“. В етническо отношение този процес е твърде улеснен поради изключително близкия общ произход на двата народа. Кога точно става това, е трудно да се определи, но от древноруската летопис „Повесть временных лет” се вижда, че през първата половина на X в. белохърватите около Пшемишъл още пазят своята племенна цялост, макар и да се намират в зависимо положение спрямо руските князе. За последно те се споменават като обособена общност едва през 992 г., когато киевският княз Владимир I предприема поход против тях: „*Въ лѣто 6500. Иде Володимиръ на Хорваты*”⁵. Как завършва този поход, не е известно, но като се има предвид, че след тази дата белохърватите вече не присъстват в историческите извори, трябва да се предполага, че именно по това време те са окончателно присъединени към Киевска Рус. Що се отнася до западните белохървати около Краков, по времето, когато управлява първия полски княз Мешко I (960 – 992), те са включени в територията на новъсъздадената полска държава⁶. Западните белохървати обаче не са асимилирани от възникващата полска народност.

Те приемат християнството в неговия източно-православен обред още по време на мисията на св. Методий сред висляните в кр. на IX в.⁷, докато Полша е покръстена почти век по-късно, едва през 966 г., и то в западния католически обред⁸. В случая религиозният фактор се оказва по-силен от етническият, доколкото към този период близостта между оформящите се по това време славянски народности е изключително силна и белохърватите биха се асимилирали еднакво добре както сред русите, така и сред поляците. Киевска Рус обаче приема източното православие от България и Византия през 988 г.⁹ и това предопределя постепенното приемане на етнонима „рус“ не само от източните белохървати, които са включени в състава на древноруската държава, но и от западните белохървати, които остават завинаги в състава на Полша. Така през XI в. източните славяни плътно опират билото на Карпатите от север.

Земите южно от Карпатите имат различна политическа история. Територията на Среднодунавската низина става ядро на възникналия през 567 г. Аварски хаганат, който за изключително кратко време успява да подчини склавините (българските славяни) в Трансилвания и Карпатската област. Склавините започват да се оттеглят от центъра на аварските територии в посока към карпатската периферия и планинските райони на Бескидите и Татрите, които не се контролират от хаганата.

Аварския хаганат изживява бърз и бурен възход, но след 626 г. претърпява тежък упадък, когато понася серия от военни поражения, нанесени му първо от Византия, после от разбунтувалите се срещу него славяни както на запад, където възниква държавата на Само (626 – 661), така и на изток, където възниква Дулебския племенен съюз. На финала аварите понасят поражение и от българите, които по това време извоюват своята независимост при управлението на хан Кубрат (628 – 665). По-късно, при управлението на сина на Кубрат, Аспарух (665 – 700), българите се установяват на Балканския п-ов и по този начин стават южни и източни съседи на аварите, които все пак успяват да удържат контрола над централните си земи за още почти 150 години.

В края на VIII в. и началото на IX в. обаче политическата карта на Европа претърпява големи и решителни промени. Освен Византия се издигат и заемат обширни територии още две държави: на франките в Западна Европа и на българите в Източна Европа. Между двете държави са разположени хаганството на аварите, а на север от големия завой на Средни Дунав – независимите княжества на западните славяни. В последното десетилетие на VIII в. в серия от военни походи франкската войска завладява западния дял от Аварското хаганство и се доближава до българските предели.

С поемането на властта хан Крум (803 – 814) очевидно е изправен пред необходимостта да осигури западната си граница. При един евентуален конфликт с новия мощен съсед се налага да заеме по-изгодни позиции и още на първо време да го отдалечи от вътрешните области на българското ханство. Наред с това без съмнение хан Крум не може да остане безучастен, ако франките подчинят неговите сънародници по тези земи – както склавини, така и българи. Разполагаме с едно известие за действията на българите срещу Аварското хаганство в „Лексикона“ на Свидас. Там се съобщава, че българите „унищожили аварите“ и част от тях са пленени. От този текст и последвалите събития може да се заключи, че българите заемат източния дял на Аварското хаганство и около 805 г. слагат край на съществуването му¹⁰.

От този момент започва българската власт в земите на север от Карпатите, която в някои краища на Трансилвания оцелява чак до 1015 г. Присъединяването на тези земи към българската държава не е обикновено завладяване на чужди територии, а обединяване на земи с българско (славяно-българско и прабългарско) население. Следователно това териториално разширение не е резултат на някаква българска „експанзия“, а държавно-политически процес, подобен на този при изграждането на Киевска Рус (изграждайки своето основно териториално-политическо ядро около Киев и Новгород, тя постепенно с оръжие в ръка включва в своята територия всички източнославянски племена и етнически групи) и Полша (създадена около териториално-политическото ядро на поляните в Гнезно).

Не е възможно да се определи точно българо-франкската граница при хан Крум. Очевидно нито Тиса, нито Средни Дунав могат да се приемат като разграничаващи териториите на двата нови съседа. В българската държава са включени обширни територии на север и запад от Карпатската верига: Седмоградско (Трансилвания), Войводина, Банат и Голямата унгарска низина (Алфьолд), Източна Унгария, Източна Словакия и Закарпатската област на Украйна, т. е. целият басейн на Тиса¹¹. Пряката власт на Плиска тук е наложена от силата на българското оръжие, но се опира най-вече на българското и славянското население в този край. Докато на североизток от България са разположени териториите на източните славяни, по западната ѝ гранична област се простират земите, населени с повече или по-малко независими славянски племена: белохървати, висляни и моравци. През 822 г. моравците начело с

Моймир (822 – 846) се обособяват в самостоятелно княжество Великоморавия, което става западен съсед на България.

Няма изрични и преки данни къде точно е минавала северозападната граница на България. Обаче все пак може да се определи, като се вземат предвид сведенията на чешкия летописец Козма Пражки (1045 – 1125), докъде се е простирала Великоморавия на югоизток при нейната най-голяма мощ. Той съобщава, че княз Святополк „подчинил не само Бохемия, но също и други области от река Одра и оттам по посока на Унгария – до реката Хрон” (*qui sibi non solum Bohemiam, verum etiam alias regiones, hinc usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam, usque ad fluvium Gron subiugerat...*)¹².

Козма Пражки се запознава както със земите на Унгария, така и със сведения за миналото им по време на пътуването си през 1097 г. до унгарската столица Естергом. Така че той събира данните си на самото място – Естергом е разположен срещу устието на едноименната р. Хрон. На пръв поглед е странно, защо той не говори за България, на която тези земи само преди един век са били подвластни. Обяснението е, че по негово време България вече не съществува като независима държава и се намира под византийско владичество. Затова Козма назовава само тогавашния съсед на моравците и владетел на тези територии – Унгария. Във всеки един случай пражкият летописец е могъл да се осведоми точно докъде се е простирала властта на Великоморавия. Следователно с голяма доза сигурност може да се приеме, че Хрон (ляв приток на Дунав преди големия му завой в южна посока) някога е разделяла владенията на великоморавците и българите и е служела за граница между държавите им.

В подкрепа на това могат да се приведат и други изворови свидетелства. От една страна, това са легендарните сведения в анонимния летопис „Деянията на маджарите” („*Gesta hungarorum*“), където, макар и мъгляво и неопределено, се говори за управляващи първенци в междуречието на Дунав и Тиса, чийто произход е български — Салан, Лаборец (Лоборчи, Алп Барс), Менемороут и др. От друга страна, по тези места са запазени и много топоними

и някои писмени сведения, които показват наличието по десния бряг на Тиса, в днешна Източна Словакия и Закарпатска Украйна, на население от югоизточния славянски клон – българските славяни¹³.

По въпроса за северозападната българска граница и контрола на България над териториите, които няколко века по-късно ще станат ядро на формиращата се русинска (карпато-руска) народност има и друго становище. Представители на чешката и словашката историография, като Б. Дудик, Р. Дворжак, Б. Бретхолц и В. Новотни, поставят югоизточната великоморавска граница по р. Тиса, а австрийците А. Хюбер, Фр. Дюмлер и Фр. Кронес, както и унгарците Х. Марцали, Ш. Боровски и Дюла Паулер не могат да решат категорично въпроса за етническата принадлежност на славянското население по десния бряг на Тиса, т. е. дали през разглежданата епоха то е протословашко или българско. Но има и други свидетелства за наличието на българско население по тези земи, доказващи и политическия контрол на България над региона. Наличието на имена на географски обекти в областта и езикови заемки в унгарския и словашкия език, които са от български произход, дават допълнителна тежест при решаването на този казус¹⁴.

Въз основа на дадените в „Деянията на маджарите” стари топоними унгарските езиковеди О. Ашбот и Я. Мелих застъпват становището, че славянското предмаджарско население на изток от Дунава, както и в поречията на Слана, Хорнад, Ондава и Лаборец е било от клона на българските славяни и че северозападната граница на българската държава през IX в. е била по р. Хрон. Техните възгледи са доразвити с някои допълнителни исторически доводи и съображения от унгарски историци, като Г. Фехер, Б. Хоман и други, а също и от чешките им колеги Л. Нидерле, В. Халупецки, Й. Мацурек, Фр. Дворник и др. Нещо повече, разглеждайки славянските поселения в басейна на Тиса, О. Р. Халага счита, че българският етнически елемент и държава стигат до Татранско-Матранската преграда, като българският характер на населението в днешна Източна Словакия, както и в днешна Закарпатска Украйна, не се поставя под съмнение¹⁵. Неговият сънародник и

известен езиковед Ян Станислав добавя някои „южнославянски” по словообразуването си топоними в Нитранската околност и „византийско-славянски форми на имена, обикновени у южните и после у източните славяни” в средновековна Словакия. Станислав стига до следните интересни изводи: 1) в град Нитра и неговата околност „се полага грижа за старобългарската книжнина и култура“ 2) „фактите от топонимията и историческите извори свидетелствуват, че на територията на днешна Словакия в IX в. е била позната културата на старобългарската книжнина”¹⁶.

От всичко казано става ясно, че в нач. на IX век България поставя под свой контрол цяла Трансилвания и всички полета южно от северозападните разклонения на Карпатите – Бескидите и Татрите. Територията, на която по-късно ще възникне русинския етнос, става част от активния етнодемографски процес по формирането на българската народност. И тук, както и на юг от Дунав, започва процес на сливане на местното прабългарско и славянско население в единен български народ. Този процес обаче е прекъснат от мощното нашествие на унгарците, които през 894 г. и 895 г. на няколко последователни вълни нахлуват в Трансилвания и Панония, унищожавайки местната българска власт. Опитите на локалните български управници Салан и Лаборец (Лоборчи, Алп Барс) да ги спрат са неуспешни, а усилията за българска контраофанзива от страна на Глад и Менемороут се провалят¹⁷.

Маджарското нашествие през 894 г. слага край на българската власт над тези земи, но не води и до трайното установяване на унгарска администрация. През първите години след „завоеването на родината“, както се нарича това събитие в унгарската историография, земите южно от Карпатите, Бескидите и Татрите остават под номинално унгарско върховенство, но без да са пряко инкорпорирани в системата на седемте унгарски племена. Чак с официалното приемане на християнството от Рим и получаването на кралска корона за унгарския владетел Стефан (Ищван) през 1000 г. Унгария може да се приеме за конституирана държава. Едва след началото на XI в. унгарските граници се придвижват на север и изток, за да се стабилизируют трайно на гребена на Карпатите¹⁸.

През целият този период местното славянско и българско население продължава да пази християнските традиции. Българите в района приемат християнството през 864 г. Още преди унгарското нашествие тук започва да се разпространява и християнското богослужение на старобългарски език, макар че времето за това е много кратко – от 886 г., когато Климент, Наум и Ангеларий бягат в България, до 894 г., когато идват маджарите, има период от едва 8 години. Само че дори и българите да губят своята политическа власт над северния карпатски басейн, те запазват църковната¹⁹. Унгарците в продължение на почти век след идването си в Панония остават езичници и не се занимават с религиозните въпроси на периферните си територии. Това се потвърждава от косвеният факт за разпространението на кирилицата тук. Тя е създадена от Климент в България и е предназначена за нуждите на българската гражданска и църковна администрация. Утвърждаването ѝ тук по време, когато българските граници са се оттеглили далеч на юг, подсказва продължаващо българско църковно и културно влияние по тези земи²⁰. Така когато в крайна сметка унгарците приемат християнството от Рим и се включват в сферата на западната католическа култура, районът, в който ще се оформи бъдещата русинска народност, остава неразделно свързан с източното православие и богослужението на старобългарски език.

Започва обаче бавен процес на смесване на местното славяно-българско население със завоевателите на тези земи – маджарите, както и с придошли след XI в. източни славяни от териториите на бившата Киевска Рус. Все пак старото българско население успява да запази своя етнически облик още няколко века. Дори в края на XIII в. в днешна Централна Словакия сред православноното население в Спишкия район (Татрите) българите все още преобладават. За това може да се съди по известието, че през 1286 г. православните обитатели на областта – „българи, кумани и други схизматици” – се вдигат на борба срещу латинското духовенство и по-специално срещу управата на владенията на Спишкия манастир²¹. Впоследствие обаче българското население в тази покрайнина е асимилирано от все повече вземащите надмощие източни славяни.

През XI в. източнославянската колонизация продължава своето движение в югозападна посока, като пресича карпатския хребет и прониква в унгарските земи, населени в същото време и със славянобългарско население²². По такъв начин през XI в. и следващите векове в земите на юг от Карпатите се осъществява значителен и продължителен контакт между българското и източнославянското население, който води до постепенното сливане на двата етнически елемента. Извършването на този процес е обусловено от общия произход на двата народа, от тяхното кръвно родство, както и от общата православна религия – по същия начин, както това се случва с белохърватите на север от Карпатите. Това смесено българо-руско население, в което през следващите векове взема надмощие все повече руският елемент, в религиозно отношение след 1018 г., когато България пада под византийска власт, принадлежи към руската православна митрополия в Киев²³.

Това е бавен, но необратим процес, който трае няколко столетия. Постепенно това население започва да бъде наричано от околните народи (словаци, унгарци, поляци и немци) „руси” и с течение на времето напълно се приобщава към древноруската етническа общност, която му остава единствената съседна православна народност. По-късно, когато през XIV в. започва разпадането на Киевска Рус, то води след себе си постепенното обособяване на съвременните четири източнославянски народности – руси, белоруси, украинци и русини. Така едновременно с появата на русинската народност се оформя и новият етнополитически топоним на картата на Европа – Карпатска Рус.

ЛИТЕРАТУРА

ТРЕТЬЯКОВ, П. (1970) У истоков древнерусской народности. Ленинград: Наука, 156 с., с. 72-110.

ГРОТ, К. (1880) Известия Константина Багрянородного о сербах и хорватах и их расселении на Балканском полуострове, в СПб., с. 66-70

РУСАНОВА, И. (1970) Карта распространения памятников типа Корчак (VI – VII вв. н. э.) – В: Древние славяне и их соседи, Москва, с. 93-96; от картата на с. 94 се вижда, че основните поселения на източните славяни

през VI – VII в. се намират на североизток от Горен Днестър, без да достигат до него.

ГРОТ, К., цит. съч., 58-75.

НЕСТОР. (1950) Повесть временных лет, ч. I. Ленинград: Изд-ва Акад. наук СССР, 407 с., с. 44.

ТИМОВСКИ, М; КЕНЕВИЧ, Я; ХОЛЦЕР, Й. (1998) История на Полша. Велико Търново: Абагар, ISBN 954-427-336-0, 550 с., с. 15

ОХРИДСКИ, К. (1973) Събрани съчинения. Т. 3, София: Изд-во на Българската академия на науките, 384 с., с. 171

ТИМОВСКИ, Михал – КЕНЕВИЧ, Ян – ХОЛЦЕР, Йежи (1998). История на Полша. Велико Търново: Абагар, ISBN 954-427-336-0, 550 с., с. 16

НЕСТОР. цит. съч., с. 42.

КОЛЕДАРОВ, Петър (1978) Политическа география на средновековната българска държава, ч. 1. София: Издателство на Българската академия на науките, 88 с., с. 32

КОЛЕДАРОВ, Петър (1978) Политическа география на средновековната българска държава, ч. 1. София: Издателство на Българската академия на науките, 88 с., с. 37

Chronica Boemorum, Scriptores rerum Bohemicarum. 1936. Pragae: AE,

Вж. например: MIKLOSICH, FR. Die slavischen Elemente in Magyarischen. Denkschriften des Wiener Akad. Wiss., XXI. 1872, p. 1-75; ДУЛИШКОВИЧ, И. Историческия черты угро-русских, Тетрадъ I, Унгвар, 1874, с. 90; ГРОТ, К. Моравия и Мадхяры с половины IX до начала X века. Петроград, 1881, с. 86-96; ASBOTH, O. A magyar nyelvbe került szláv szók átvétele, helye és kora. Nyelvtud. Közlemények XXX, 1892 p. 74; NIEDERLE, L. Slovanske starožitnosti. Dil. 2, p. 446 (= Славянские древности, с. 91-92); MELICH, J. A bolgárok és a szlávok. Magyar nyelv, XVII, 1921. p. 1-15; CHALOUPECKY, V. Staré Slovensko. Bratislava. 1923, p. 28, 273-274; Dvě studie k dějinám Podkarpatska. 1. Súl z Bulharska (892). 2. Kdy bylo horní Potisi připojeno k Uhrám. Sb. Komen. univerzity. Bratislava, t. III, 1925, I. 30, s. 20; ЦОНЕВ, Б. История на българский език. Т. II, С., 1919; Езикови взаимности между българи и маджари, ГСУ, Ифф., т. XIII-XIV, 3. с. 1-27. ПЕТРОВ, А. Карпаторусския межевия названия из пол. XIX и из нач. XX в., v Praze, 1929; МЛАДЕНОВ, СТ. Бележки към словашкия речник (С оглед на хипотезата за словашко-българското единство), Сп. БАН, кн. XXX, 1925; История на българския език. София, 1935, с. 14; MACUREK,

J. Dějiny Mad'arů a uherského státu. Praha 1934, p. 26; ПОГОРЕЛОВ, В. Болгаризмы в Карпаторусских говорах, Карпаторусские этюды. Братислава. 1939, с. 57-62; НЕЕДЛЫ, Р. История Закарпатской Руси по XIV столетия. – Известия АН СССР. Серия Истории и философии, т. II, М., 1945, № 4, с. 207-209; Ist. Kniezsa. Ungarn sur Zeit des Landnahme, Rocznik slawistyczny, XI, 1923, str. 12-13; Kelet magyarországi helynevel, Magyarok és románok. szerk. J. Deér, L. Galdi, I k. Budapest. 1943; Zur Geschichte der Jugoslavismen in Mittelslowakischem, Etudes slaves et roumaines. T. I, fasc. 3, Budapest, 1948, p. 139-147; A magyar nyelv szláv jövérenyszavai. T. I. Budapest. 1959; HALAGA, O. R. Slovanské osídlenie Potisia à východoslovenski gréckokatolici, Košice. 1947, p. 20-22; МОРНАР, Э. Образование Венгерского государства. Будапешта, 1951, с. 1-2.; СЕЛИЩЕВ, А. Старославянский язык. часть первая. Москва, 1951, с. 20-23; ПЕТРОВИЧ, Э. Славяно-болгарская топонимика на территория Румынской народной республики. – Romanoslavica, I. București, 1958. с. 9-26; GOMBOSZ, Z. Hofoglalás előtti bolgár-török jövenényszasaiank, Nyelvtudományi érlekezésék 24 sz. Budapest, 1960; ГЪЛЪБОВ, ИВ. Стари български езикови ареали на дако-румънската езикова територия, ЕЛ, XV, 1961, кн. 4, с. 39-48; ДУЙЧЕВ, ИВ. Връзки между чехи. словаци и българи през Средновековието. – В: Чехословакия и България през вековете. София, 1963, с. 9-11, 17, 37; СТАНИСЛАВ, ЯН. Имало ли е в Словакия старобългарска култура през IX в. ЕЛ, XIX, 1964, кн. 6, с. 37-46.

КОЛЕДАРОВ, Петър (1978) Политическа география на средновековната българска държава, ч. 1. София: Издателство на Българската академия на науките, 88 с., с. 39

КОЛЕДАРОВ, Петър (1978) Политическа география на средновековната българска държава, ч. 1. София: Издателство на Българската академия на науките, 88 с., с. 40

СТАНИСЛАВ, Ян (1964) Имало ли е в Словакия старобългарска култура през IX в. ЕЛ, XIX, 1964, кн. 6, с. 37—46.

Извори за българската история, т. XXXI, София, 2001, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, ISBN 954-430-638-2, 195 с., с. 27, 37, 43-46, 55-56

MAGOSCI, P. R. (2015) With their backs to the mountains: a history of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns. Budapest – New York: Central European University Press. ISBN 978-615-5053-46-7, 544 p., p. 55

СНЕГАРОВ, Иван (1995). История на Охридската Архиепископия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. София, Акад. изд. „М. Дринов“, ISBN 954-430-344-8, 358 с., с. 23

СНЕГАРОВ, Иван (1995). История на Охридската Архиепископия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. София, Акад. изд. „М. Дринов“, ISBN 954-430-344-8, 358 с., с. 26

ДОБРЯНСКИЙ, А. И. (1880) О западных границах Подкарпатской Руси со времени св. Владимира. В ЖМНП, ч. 208, СПб, 1880, отд. 2, 156-157.

ПЕТРОВ, А. (1930) Древнейшие грамоты по истории Карпаторусской церкви и иерархии, т. I от Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanskem ústavu v Praze, Прага: Orbis, 229 с., с. 62, с. 65-67, с. 71-74с. 62, с. 65-67, с. 71-74.

ДОБРЯНСКИЙ, А. И. Цит. съч., с. 157.

Д-р Костадин Костадинов

Движение Възраждане

София 1000

бул. „Христо Ботев“ 111

България

kostadinov79@gmail.com

ПРЕШОВ ГЛАЗАМИ УЧАСТНИКОВ ВЕНГЕРСКОГО ПОХОДА 1849 ГОДА: НЮАНСЫ ВОСПРИЯТИЯ¹

Михаил ДРОНОВ

Abstract

The paper deals with the perception of the town of Presov during the Hungarian Campaign of 1849 by the passing Russian troops and in particular with the ethnic and religious composition of the town and its inhabitants as described by a number of authors and the passing Russians, with respect to its Rusyn and Uniate residents.

Keywords: Hungarian Campaign of 1849, Presov, Slovaks, Germans, Rusyns.

Как известно, ключевая роль в подавлении Венгерской революции 1848-1849 гг. принадлежала многотысячной русской армии под командованием генерал-фельдмаршала И.Ф. Паскевича. Традиционно считается, что Венгерский поход русской армии в 1849 г. оказал значительное влияние на славянское население Австрийской империи и в том числе, прежде всего, на русинов (нынешних украинцев и карпаторусинов), близкородственных российским малороссам, белорусам и великороссам. Встречи русских военных с русинами не раз привлекали внимание как историков, так и различных национальных активистов. В рамках данной статьи нам хотелось бы взглянуть на несколько иную, хотя и взаимосвязанную тему — восприятие русскими военными конкретно города Прешова, который в наши дни воспринимается как признанный национально-культурный центр карпаторусинов.

Несомненно, знакомство с русской армией стало ярким событием в жизни прешовчан вне зависимости от их этноконфес-

¹ Статья подготовлена в рамках проекта Российского фонда фундаментальных исследований № 18-09-00346 «Дипломаты, публицисты, ученые-путешественники о Восточной, Центральной и Юго-Восточной Европе Нового времени: от наблюдений к знаниям».

сиональной принадлежности². Только 11 июня 1849 г., по пути вглубь Венгерского королевства, через Прешов прошло не менее 100 тысяч российских военных. Город был окружен армейским бивуаком. В русинистическом контексте прохождение здесь русских войск чаще всего иллюстрируется известным воспоминанием Александра Духновича: «Одна жизни моей радость восхитила меня, и то было 1849 года, когда я первый раз увидѣл славную русскую армію, пришедших на покореніе бунтующих мадьяр. Я не в силах описати, ни даже вдохнуть чувство радости, увидѣв перваго на улицѣ Пряшовской Казака; я восхищен плясал, и плакал, ронились тучею слезы, и рек: нынѣ отпускаеши раба твоего Владыко ... То была вѣрно скажу первая, да быть может и послѣдняя радость моей души, и она всегда в памяти. Я познакомился сей час с генералом Сельваном, маіором Петровым, Рубаном, Колачовым, Иванцовым, Мужайком и со всѣми офицерами, я по силам угощал родных братьев, и братался с ними на вѣки»³.

В архивах Российской Федерации и государств, территории которых входили в состав Австрийской империи, находится огромная масса источников о Венгерском походе, которые еще ожидают своих исследователей и публикаторов. Мы же, не претендуя на исчерпываемость, сосредоточимся на русских дореволюционных публикациях, формировавших в свое время образ Прешова у российской читательской публики. Правда, хотя количество опубликованных дневников и воспоминаний участников похода довольно внушительно⁴, на проверку во многих из этих текстов отсутствуют не только конкретные сведения о Прешове, но и иногда даже упо-

2 Согласно данным венгерского статистика Элека Феньеша, в середине XIX столетия в Прешове проживало 7685 человек, в том числе 5604 римо-католиков, 1158 лютеран, 793 греко-католика, 82 иудея и 48 кальвинистов. См.: FÉNYES, E. (1851). *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik*. I. K. Pest (312), 305.old.

3 [ДУХНОВИЧ, А.] (1989). Краткая Біографія Александра Духновича, Крылошана Пряшовскаго, им самым написанная. In: *ДУХНОВИЧ О. Твори*. Т. 3. Братіслава - Пряшів (608 с.), с. 405.

4 См., например: ЗАЙОНЧКОВСКИЙ, П.А. (Ed.) (1977). *История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях*. Т. 2. Ч. 1. 1801-1856. Москва (368 с.), с. 140, 144-145, 151-152, 240-241, 309; № 759, 788, 830, 1381-1395, 1793.

минания об этом городе. Однако и имеющийся корпус дневниково-мемуарных впечатлений русских офицеров от Прешова представляет любопытную пищу для размышлений. Мы постараемся в хронологическом порядке представить и вкратце проанализировать основные свидетельства российских военных о городе и его населении, выделив при этом нюансы восприятия разных наблюдателей, которые давали порой совершенно противоречивые оценки.

Первым опубликованным мемуарным свидетельством о пребывании в Прешове, по-видимому, являются «Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году (Записки пехотинца)» малоросса-украинофила Михаила Михайловича Левченко (1830-1891 или 1892; псевдоним *Богуслав Лугинский*), вышедшие в 1855 г. в журнале «Москвитянин». Левченко, уже тогда интересовавшийся славянским языкознанием и этнографией, называет город современным словацким названием, лишь в скобках приводя венгерскую форму⁵. Левченко подчеркивает, что Прешов преимущественно словацкий город и даже отмечает в тексте, что «Словаки разделяются на собственно Словаков, иначе называемых Угерскими Славянами, и Сотаков. Центральным пунктом поселений первых можно назвать г. *Нитру*, а последних г. Шарош (под Прешовом. – *М.Д.*). [...] Наречие Сотаков ближе подходит к Малорусскому»⁶. В другом месте автор характеризует тех же «Сотаков» как «племя среднее, сколько можно заметить по их языку, между Словаками и Русинами»⁷. И хотя Левченко явно путает сотаков, проживающих гораздо восточнее, с цотакими, примечательно его осознание, как малорусского патриота, этноязыковой близости местного словацкого населения к малороссам или русинам (данные этнонимы были для Левченко синонимами).

5 См.: ЛУГИНСКИЙ, Б. [ЛЕВЧЕНКО, М.М.]. (1855). Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году. (Записки пехотинца). In: *Москвитянин*, № 10, с. 75. Здесь и далее все названия русскоязычных публикаций второй половины XIX – начала XX вв. и цитаты из них приводятся в соответствии с современным правописанием. При этом нами сохраняются пунктуационные особенности текстов и специфика написания отдельных слов.

6 Там же, № 8, с. 94-95.

7 Там же, № 10, с. 74.

Большое впечатление на мемуариста произвела языковая ситуация в городе и регионе, проиллюстрированная им рассказом о своей ночевке у местного отставного офицера — этнического словака: «Рассматривая книги, находившиеся в моей комнате, я нашел между ними тетрадь чистописания сына моего хозяина. Из этой тетради я узнал, что этот мальчик (10-ти лет) учится разным пяти языкам, а именно: *немецкому*, как главному правительственному языку Австрийской империи; *венгерскому*, как правительственному языку Венгрии; *латинскому*, как языку ученых людей Венгрии, на котором там написаны не только все ученые сочинения, но и все законы; *французскому*, как общеупотребительному языку образованных людей всей Европы; наконец словацкому, как местному употребительнейшему языку»⁸.

Следующая встреча российского читателя с Прешовом состоялась 1859 г., когда в журнале «Русская Беседа» вышел «Рассказ отставного солдата о Венгерском походе», автором которого был знаток военного быта, гусарский офицер Андрей Михайлович Фатеев (1814-1865). Хотя с формальной точки зрения этот рассказ - художественное произведение, построенное в виде диалогов автора с отставным солдатом Петровым родом из Орловской губернии, несомненно, он аккумулировал личные впечатления самого Фатеева или же его окружения.

В рассказе впервые была описана встреча русских войск прешовчанами: «Тут и город их (Словаков. — *М.Д.*) нам повстречался, Прешовым (подстрочное объяснение Фатеева: *В географиях Эпериес. — М.Д.*) по ихнему называется. Ничего, городок чистенький, дома в нем хорошие, каменные есть, да все это, сударь, в садочках, и как в самый город мы вступали, так жители на улицу повысыпали, шапки снимают, да ими или платками машут, из домов кружки с вином выносят, булки пшеничные — солдатов подчуют, барыни с балконов цветами бросают. У каждого дома из окон, аль на крыше, флаг белый, аль так полотна кусочек на палку привязан. Значит: ”за вами мы!”»⁹.

8 Там же, с. 75.

9 ФАТЕЕВ, А. (1859). Рассказ отставного солдата о Венгерском походе. In: *Русская*

У Фатеева интересно данное как бы устами солдата Петрова определение местных словаков, которое вызывает отчетливое подозрение, что к ним были отнесены также наиболее западные русины: «Словаками прозываются, и веры, сударь, католической больше держатся, а то и униаты есть — вот все равно, что в царстве Польском в иных местах бывают, я еще и в часовенках их иногда бывал... Речь, сударь, у здешнего народа не то на Польскую похожа, не то на церковную нашу, для того и разговор их мы без трудности понимать могли; только так чудно они говорят: тянут как-то слова-то, словно поют, да и так как-будто гортанью больше выговаривают...»¹⁰.

В 1871 г. вышли заметки о Венгерской компании офицера Дмитрия Петровича Сонцова (1803-1875), получившего известность в России в качестве нумизмата и коллекционера предметов старины. Сонцов дает следующую краткую характеристику Прешову: «Город Епериес средневекового стиля; в нем 12.000 жителей и несколько замечательных зданий; в историях Польши и Венгрии он часто упоминается»¹¹.

Заслуживает внимания описание Сонцовым вхождения в Прешов русских войск: «У ворот его (города. — М.Д.) по обеим сторонам стояли группы молоденьких красивых девушек, в белых платьях, с корзинками в руках, из коих они бросали цветы под скачущих наших коней. Все дома главной улицы, ведущей к площади собора, были разукрашены разноцветными флагами и коврами, на балконах и у окон стояли дамы, махавшие платками и бросавшие нам букеты и венки из цветов; воздух оглашался виватами. Этим торжественным приемом мы обязаны Славянскому населению Епериеса: оно видело в нас родичей, освободителей от соединенного ига Немцев и Магьяр, которому город был обязан уже многими невзгодами в течении 1848 года»¹². Примечательно, что

Беседа, кн. VI, с. 25-26.

10 Там же, с. 25.

11 СОНЦОВ, Д. (1871). *Из воспоминаний о Венгерской кампании. (Заметки участника и очевидца). (Из I-й книги «Девятнадцатого Века», историко-литературного сборника, издаваемого П.И. Бартеневым.)*. Москва, с. 9.

12 Там же, с. 9.

Сонцов говорит о некоем «Славянском населении» города (что, скорее всего, просто синоним словаков), не атрибутируя в целом этнический состав Прешова.

Пожалуй, наибольшую известность из всех мемуарных источников по теме получили «Записки о походе в Венгрию в 1849 году» генерал-майора Михаила Дормидонтовича Лихутина (?-1882), впервые изданные в 1875 г. Ему также запомнилась встреча русской армии жителями Прешова. Однако, в отличие от предыдущих авторов, Лихутин, несмотря на свое равнодушие к славянской тематике, видит в прешовчанах, в первую очередь, немцев: «В Эперьесе нас встретили миролюбиво и даже приветливо; проходящим войскам бросали из окон цветы; офицерам штабов приготовили квартиры в лучших домах и приняли гостеприимно. Город населен большей частью немцами, которые, вероятно, почувствовали австрийскому правительству; он заметно богат: дома большие, каменные; главная улица застроена сплошным рядом великолепных зданий; в России, за исключением двух или трех губернских городов, нет ни одного, который имел бы такую красивую наружность»¹³. Рассказывая далее читателю о Прешове, Лихутин счел нужным остановиться на местном виноделии и отметить «красоту большинства здешних женщин сравнительно с другими местами Венгрии»¹⁴.

Большой краткостью отличается описание вхождения в Прешов русских войск, вышедшее из-под пера барона Леонтия Павловича Николаи (1820-1891) - флигель-адъютанта, а впоследствии генерал-лейтенанта: «11-го июня. [...] В Эперьесе въезд был триумфальный, часть населения вышла на встречу из города, посылая дорогу букетами и венками цветов; из окон домов махали белыми платками. - Эперьес весьма красивый город, расположенный в живописной долине. - Неприятель очистил его ночью; член городского управления и некоторые жители последовали за ним; но большинство населения встречало нас с непритворною радо-

13 ЛИХУТИН М.Д. (1875). *Записки о походе в Венгрию в 1849 году*. Москва, с. 63.

14 Там же, с. 63-64.

стию»¹⁵. К сожалению, Николаи ничего не сообщает об этноязыковом облике прешовчан. Это было бы интересно в свете западноевропейского происхождения и языковых компетенций данного российского аристократа (любопытно, что на момент публикации его процитированного нами дневника (1877) Николаи уже проживал во Франции и был римско-католическим монахом).

Несколько страниц своих записок «Четыре войны» (1888) посвятил Прешову офицер Камчатского пехотного полка, впоследствии городской голова г. Самары Петр Владимирович Алабин (1824-1896): «... перед вечером вступили в Эпериес, (Прешов по словаки, древний *Fragopolis*). [...]

Жители Эпериеса, большею частию, Словаки, враги инсurreкции Венгерцев, сторонники австрийского императора, встретили нас с выражением не только приязни, но даже восторга, хотя мы были уже не первые русские войска, вступавшие в этот город, следовательно не имели за собою достоинства новинки.

Под Эпериесом мы сделали маленький привал, - немножко пообчистились, вообще оправились и, с распущенными знаменами, с музыкой и песнями вступили в город. Нас встретил колокольный звон со всех церквей и большие толпы народа на улицах, кричавшего: *Vivat* и Элиен! Множество дам, большею частию очень красивых, смотрели из окон домов проходимых нами улиц, бросали на нас цветы и конфеты; махали нам платками и приветствовали радостными криками»¹⁶.

Автор подверг критике «лучшую в городе» гостиницу и, напротив, удостоил похвалы местное шампанское, которое, по его мнению, «ни чуть не хуже продаваемого у нас под именем настоящего шампанского»¹⁷. Кроме этого, представляет интерес достаточно подробное описание Алабиным одежды «эперийцев»¹⁸.

Алабин – единственный, кто уделяет внимание прешовско-

15 [НИКОЛАИ, Л.П.] (1877). Дневник барона Л.П. Николаи, веденный им во время Венгерской кампании 1849 г. In: *Русская старина*, кн. IX, с. 115-116.

16 АЛАБИН, П. (1888). *Четыре войны. Походные записки в 1849, 1853, 1854-56, 1877-78 годах*. Ч. 1. Самара, с. 69-70.

17 Там же, с. 70.

18 См.: Там же.

му греко-католическому собору: «Эпериес лежит в живописной местности, в долине, обставленной горами покрытыми виноградниками. Это город чистенький, красивый, с этажными каменными домами и с большею, готической архитектуры церковью, во имя Иоанна Крестителя. Это, как оказалось, кафедральный собор, обыкновенно здесь проживающего Грекоуниатского Епископа, управляющего всем униатским духовенством в королевстве»¹⁹. Как можно догадаться по архитектурной характеристике, Алабин, возможно, перепутал римско-католический храм с греко-католическим. Явно ошибается автор записок в вопросе юрисдикции прешовского епископа, которая отнюдь не распространялась на всех греко-католиков Венгерского королевства.

Интересно, что посещение Прешова пробудило у Алабина детские воспоминания о словацких бродячих торговцах: «Эпериесцы — это Словаки, что под именем Венгерцев так недавно еще скитались по всей России, до Восточной Сибири включительно, - по нашим городкам и деревням, по помещикам и попам, таская пешком, заспиною, тяжелый ящик с разными, как они называли “Олейками”, т. е. лекарственными маслами. [...] С каким любопытством мы рассматривали всякую вещь из этого короба; с каким удовольствием мы вслушивались в полурусскую речь Венгерца, какую то ломаную и отличавшуюся особенным акцентом»²⁰.

Гостеприимство прешовчан стало для Алабина еще очевиднее после вступления в Кошице, где преобладали сочувствующие Венгерской революции: «По всему было видно, что мы вступаем в город, населенный враждебными нам жителями — не то, что в Эпериесе»²¹.

Свой скромный вклад в запечатление событий 11 июня 1849 г. и знакомство с ними русского читателя внес также офицер штаба 3-го пехотного корпуса Федор Григоров (?-?): «Вступление войск в Эпериеш было истинно великолепно! [...] День был чудесный, все окна раскрыты, и дамы, в роскошных нарядах, махая белыми

19 Там же.

20 Там же, с. 70-71.

21 Там же, с. 72.

платками, бросали из окон в фельдмаршала (Паскевича. — М.Д.) цветами, тогда как другие усыпали ими улицу. Дома были украшены развешанными коврами и улицы наполнены народом. Эпериеш особенно отличился своим торжественным приемом, как в этот раз, так и на обратном нашем пути, когда прием и празднование были еще великолепнее»²². Правда, являясь приближенным к командованию и, как следствие, будучи хорошо информированным, Григоров не таит своего скепсиса относительно искренности жителей Прешова: «Нам сказали, впрочем, что точно так-же принимал этот город и австрийцев, и венгерцев и оттого только уцелел. Обыкновенно в тех городах и местечках, через которые проходили войска, вывешивались флаги: для нас белые, для австрийцев — желтые с черным, а для венгерцев — зеленые с красным, и каждый дом имел в готовности таких три флага, которые выносились по мере надобности»²³. Здесь же Григоров рассказывает об одной ситуации, свидетелем которой он был лично. Так, по оплошности прешовских властей, на ратуше не успели поменять зелено-красный флаг на белый. Мемуарист тогда лично отчитал «начальника города», который «перепугался не на шутку»²⁴.

Несколько в другом ракурсе запомнился плюрализм взглядов прешовчан генерал-лейтенанту Петру Кононовичу Менькову (1814-1875), записки которого вышли в виде трехтомника в 1898 г. Меньков заметил в Прешове кроме ликующей толпы и опечаленных сторонников венгерской национальной идеи:

«11 июня колонна Лабинцова (генерала от инфантерии И.М. Лабынцева. — М.Д.) вступила в Епериус.

При прохождении наших войск стройными массами через город, толпы народа встречали нас с венками из цветов; усыпали путь цветами... Но видел я женщин поодаль от других, заливавшихся слезами...»²⁵. Меньков вступил в диалог с одной из таких

22 ГРИГОРОВ, Ф. (1898). Из воспоминаний Венгерской кампании 1849 года. (Адъютанта графа Ф.В. Ридигера). In: *Русская старина*, кн. VI., с. 498.

23 Там же.

24 См.: Там же, с. 498-499.

25 [МЕНЬКОВ, П.К.] (1898). *Записки Петра Кононовича Менькова. В трех томах. Т. II. Дневник П.К. Менькова.* С.-Петербург, с. 146.

дам, хотя в записках он, к сожалению, не сообщает, на каком именно языке проходило это краткое общение²⁶.

В опубликованных в 1910 г. в переводе на русский язык дневниковых записях полковника Е.Е. Михаловского (? – после 1890), поляка по национальности, основное внимание уделено эффектным триумфальным воротам, встречавшим российские войска, которые уже с победой покидали Венгерское королевство: «Вечером 31 августа – в Эпериеше, у входа в который красовались триумфальные ворота из виноградных и дубовых ветвей, устроенные жителями для встречи князя Паскевича. Эпериешь – небольшой, но чистенький городок, с магазинами и тротуарами...»²⁷. Форма названия *Эпериешь* (с мягким знаком) – по-видимому, принадлежит переводчику и публикатору записей Михаловского И. Павлову.

Только в 1910-1911 гг. вышли дневники генерал-майора Александра Карловича Баумгартена (1815-1883), впоследствии генерал-адъютанта и начальника Академии Генерального штаба. Прешову в них уделено всего несколько строк. Восприятие города этим российским немцем сближается с впечатлениями Лихутина: «Приезд в Эпериес, большею частью немецкий город. Гр.[аф] Ридигер готовится дать обед для жителей, узнав, что можно достать сервизы и вина и есть кого пригласить»²⁸.

Подводя итоги, в первую очередь, следует отметить, что пребывание русской армии в Прешове было достаточно кратким. Это априори придает повышенную фрагментарность знакомству с городом. Бросается в глаза изначальная поливариантность передачи мемуаристами самого названия города: *Прешов*, *Эпериес*, *Епериес*, *Эпериус*, *Эпериеш*, *Эпериешь*. При этом, правда, ни разу

26 См.: Там же.

27 ПАВЛОВ, И. [МИХАЛОВСКИЙ Е.Е.]. (1910). Воспоминания о Венгрии. Походные записки 1849 года. Страница из истории 1 батареи 4 артиллерийской бригады. In: *Журнал Императорского Русского Военно-Исторического Общества*. Кн. 5.

28 БАУМГАРТЕН, А.К. (Б.г.). *Дневники 1849, 1853, 1854 и 1855 гг. С предисловием и примечаниями П.Н. Сикорского, портретами, рисунками, планами и снимками с герба и рукописи. Авторский оттиск из книги 4-5 1910 г. и 1-2 1911 г. «Журнала Императорского Русского Военно-Исторического Общества»*. Б.м., с. 51.

не встречается форма *Пряшев*. Ряд авторов отдал предпочтение официальному названию (как «в географиях»), другие же воспронизвели словацкое название города – по-видимому, вследствие непосредственного знакомства с местными словаками. Встреча прешовчанами русской армии, несомненно, произвела на всех большое впечатление. Сведения мемуаристов друг друга взаимно дополняют и уточняют. Однако примечательно, что, если у большинства нет и тени сомнения в искренности горожан (Фатеев, Сонцов, Лихутин, барон Николаи, Алабин), Григоров усматривает в размахе встречи прагматичность, а Меньков замечает тех, кто совсем не рад происходящему. Самое интересное, на наш взгляд, заключается в том, что разные мемуаристы по-разному восприняли этноязыковой портрет Прешова. Если оставить за скобками тех, кого просто не интересовали «племенные» вопросы, получается, что для Левченко, Фатеева, видимо, Сонцова и Алабина Прешов – словацкий город, то для Лихутина и Баумгартена – немецкий. Очевидно, основанием для подобных суждений явились разные социальные среды Прешова, в которых довелось пребывать мемуаристам – офицерам, приближенным или, наоборот, удаленным от командования.

Русинов, в строгом смысле слова, авторы, говоря о Прешове, не упоминают ни разу. Однако Левченко подчеркивает переходный характер местного словацкого населения и его близость русинам. А Фатеев и Алабин – каждый на свой лад – напоминают о присутствии в городе униатов (хотя и не углубляются в тему этнической дифференциации греко-католиков). Можно предположить, что русины «остались за кадром», потому что к 1849 г. Прешовской греко-католической епархии было немногим более 30 лет, и целый ряд ее важных институций, позднее укреплявших в Прешове «русский» элемент, на тот момент еще просто не существовал. В наши дни не заметить карпаторусинское присутствие в городе едва ли возможно: прешовчанам и приезжим о нем постоянно напоминают «Русский дом», памятник А. Духновичу, Театр А. Духновича, православный кафедральный собор св. Александра Невского и некоторые другие здания и сооружения. Поэтому, на наш взгляд,

отсутствие в представленных мемуарах о Прешове информации о русинах лишь свидетельствует о той колоссальной национальной работе, которую проделали карпаторусины в главном городе Северо-Восточной Словакии за последние полтора столетия.

ЛИТЕРАТУРА

АЛАБИН, П. (1888) *Четыре войны. Походные записки в 1849, 1853, 1854-56, 1877-78 годах*. Ч. 1. Самара, 160+XLVIII с.

БАУМГАРТЕН, А.К. (Б.г.). *Дневники 1849, 1853, 1854 и 1855 гг. С предисловием и примечаниями П.Н. Сикорского, портретами, рисунками, планами и снимками с герба и рукописи. Авторский оттиск из книги 4-5 1910 г. и 1-2 1911 г. «Журнала Императорского Русского Военно-Исторического Общества»*. Б.м., 190 с.

ГРИГОРОВ, Ф. (1898) Из воспоминаний Венгерской кампании 1849 года. (Адъютанта графа Ф.В. Ридигера). In: *Русская старина*, кн. VI., с. 491-522.

[ДУХНОВИЧ, А.] (1989) Краткая Біографія Александра Духновича, Крылошана Пряшовскаго, им самым написанная. In: *ДУХНОВИЧ О. Твори*. Т. 3. Брагіслава - Пряшів (608 с.), с. 400-406.

ЗАЙОНЧКОВСКИЙ, П.А. (Ed.) (1977) *История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях*. Т. 2. Ч. 1. 1801-1856. Москва, 368 с.

ЛИХУТИН М.Д. (1875) *Записки о походе в Венгрию в 1849 году*. Москва, 276 с.

ЛУГИНСКИЙ, Б. [ЛЕВЧЕНКО, М.М.]. (1855) Воспоминания о походе в Венгрию в 1849 году. (Записки пехотинца). In: *Москвитянин*, № 8, с. 83-118; № 10, с. 53-84.

[МЕНЬКОВ, П.К.] (1898). *Записки Петра Кононовича Менькова. В трех томах. Т. II. Дневник П.К. Менькова*. С.-Петербург, 370 с.

[НИКОЛАИ, Л.П.] (1877) Дневник барона Л.П. Николаи, веденный им во время Венгерской кампании 1849 г. In: *Русская старина*, кн. IX, с. 101-126.

ПАВЛОВ, И. [МИХАЛОВСКИЙ Е.Е.]. (1910). Воспоминания о Венгрии. Походные записки 1849 года. Страница из истории 1 батареи 4 артиллерийской бригады. In: *Журнал Императорского Русского Военно-Исторического Общества*. Кн. 5, с. 1-16 (пагинация 2-я).

СОНЦОВ, Д. (1871) *Из воспоминаний о Венгерской кампании. (Заметки участника и очевидца). (Из I-й книги «Деятнадцатого Века», историко-литературного сборника, издаваемого П. И. Бартеневым.)*. Москва, 32 с.

ФАТЕЕВ, А. (1859) Рассказ отставного солдата о Венгерском походе. In: *Русская Беседа*, кн. VI, с. 21-70.

FÉNYES, E. (1851) *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülméyesen leíratik*. I. K. Pest (312).

Михаил Юрьевич Дронов, к. н.

Институт славяноведения

Российской академии наук

Ленинский проспект, д. 32-А

119991 Москва

Российская Федерация

mikhaildronov@rambler.ru

ТЕМАТИЧНА СЕКЦІЯ ІІІ
(Позваны рефераты)

К ВОРОСУ ИЗГЛЯДОВАНИЯ ИСТОРИИ ЛЕКСИКОГРАФИИ РУСИНСКОГО ЯЗЫКА

Маріанна ЛЯВИНЕЦ-УГРИН

Abstract

The article is devoted to the history of the development of the Rusyn lexicography (in a broad sense) in different countries. It enriches the already achieved results in the field. The article informs about works of Hungarian researchers, as well as the latest dictionaries of the South Rusyn and Carpathian Rusyn variants of the Rusyn language.

Keywords: Rusyn lexicography, Rusyn language, South Rusyn language, Carpathian Rusyn language.

Дана стаття є провблов охопити исторію лексикографії русинського языка у широкому розумені понятя русинський язык, а то значить як совокупность рузнородных діалектних и літературно-языковых вытворув, котрі бытовали, вадь бытують межи Русинами як на прастарых землях, так и за їх гатарами у раёнах компактного обывованя русинської народности.

Які словники мож раховати, вадь прирахововати ид русинським словникам?

У широкому розумені, за ознаку маєме узяти вшиткі такі глосарії и словники, котрі створили ся у вшелиякі историчні (політичні) часы у фактично єдній державі подля народа на освоїня рудного (літературного вадь писемного) языка. У сёму розумені у сесь шор входять лексиконы и словники не лем из лексиков «чисто» русинського (народного) языка, айбо и такі, котрі содержат шор таких словниковых статей, котрі удтворюють сочасну лексику того историчного (політичного) періода, коли ся зьявив словник, не позераючи на вто, же їх не мож прираховати ид «чисто» русинським лексиконам. У майузькому розумені, русинськими словниками треба раховати тоті словники, котрі ся зьявили в процесі кодифікації свого варіанта русинського літературного (писемного) языка у вшелияких державах. Завто майголовными факто-

рами у припадї розуменя понятя русиньскый словник, являють ся историчный період, часовый простур и географічне положеня. Из того ся удливать, же исторію русиньскої лексикографії мож поділити на два великих етапа:

1. од первої половкы ХІХ стороча до конца ХХ стороча
2. од конца ХХ стороча до зачатка ХХІ стороча.

Причому первый етап має ся трактовати у майширшому понятї, а другый – у майузькому, што у сѣму припадї значить, же говорить ся о выимно русиньских словниках вшелияких (як южно-, так и карпаторусиньских) варіантів русиньского языка.

На первому етапі ид русиньским словникам мож прирахувати глосарії из церьковнославянськов лексиков, котрі ся зъявили на историчній Отцюзнинї, де обывовали Русины. Перві знамостї о провбах створѣваня русиньского словника відомі из изглядовань Ю. М Сака, из котрых мож дознати ся, же на зачатку 1840 рока сященик П. Медвецький дав на розбераня консисторії Мукачовскої єпархії брожуру складеного ним словника діля читаня літургійных книг. Айбо, М. Лучкай не утвердив сесь матеріал и сам ся узяв за роботу над словником, под назвов *Роздуми про укладання та видання товариством священників Мукачівської єпархії русько-латинсько-угорсько-німецького словника на основі священних та літургійних книг* (Переклад з латиньского Ю. Сака). У позаставленум рукописї на латиньскому языку М. Лучкай упоминать ушыткі знамі на тот час словники и приходить ид выводу, што не є сенса складати новий словник, подобный уже єствуючїм. У результатї, М. Лучкай предклав, ош в Угорській Руси треба выдати «руський» словник, котрый охоплѣвав бы не лем церьковну лексику, айбо и простонародну. Фрагменты оригінала рукописа словника М. Лучкая находят ся у бібліотеці Ужгородської універзїты (Лизанець 1989: 9–10).¹ Другым словником, котрый у широкому розуменї мож прирахувати ид русиньским, то є *Словарь къ первому тому Собранія русскихъ проповѣдей*² „католического священ-

1 О лексикографічных матеріалах П. Медвецького и М. Лучкая ищи поз.: МАГОЧІЙ–ПОП 2010: 431–432; ПЛІШКОВА 2015: 105.

2 РАДОЛИНСЬКИЙ, А., [РАДЛИНСЬКИЙ, А.]: *Словарь къ первому тому Собранія*

ника острогомского архієпископства, латинского обряду, редактора земского свода законов текста словенского (словацкого), А. Радолинського“ (Панько 1991: LXIII).³ Автор словника ид руським лексемам подає еквіваленти на німецькому и латиньському языках. Словарь убсягать церковнославянську лексику. В корпусі словарної статі дає ся граматична характеристика слова, а также указує ся акцентования слов.

В подалшых словниках перед нами встає мало иншака картина. Перві ваговиті русинські (руські) словники зъявили ся лем у 80-х роках XIX стороча. Сесе были двоязычні лексиконы. У створеных у сесь час словниках видко як лексичну, так и граматичну розлуку, котра, vznikла у процесі выбора «правильного» пути у розвоі створёваня русиньского літературного языка.

Испершу треба одмітити, же потреба у створені словників стала єднов из актуалных проблем того часа. У рішені сёго вопроса велику роль грала діяльність Общества Святого Василия Великого (ОСВВ). Так, за иніціативов ОСВВ К. Сабов написав свою *Грамматику письменнаго русскаго языка. По образцу лучших авторов*⁴, у конци котрої автор включив малый русько-мадярський глосарій. Словник згортать церковнославянську лексику. Особитость малого словника К. Сабова є у тому, ош до даяких слов на церковнославянському (руському) языку він подає глосы на народному русиньському языку. Словник нараховує майже 3 200 слов. У словарных статях не дає ся граматична характеристика слова, и не указує ся акцентования слов. Сесь глосарій мож раховати первов провбов створеня русько-мадярського словника (Kiss 1991: 206–207; Kiss 1992: 84).

За иніціативов и подпорованиям ОСВВ у 80-х роках XIX сторо-

русскихъ проповѣдей. Буда, 1853.

3 У 1848 році вийшла книга А. Радолинського под назвов *Poklady kazatel'skeho rečnictva* на языку мадярських Словаків. Після її появи у Русинів, котрі тогды обывовали у Мадярщині vznikло жаданя обы ёго проповіді выдали ся на руському языку кириликов (РАДОЛИНСКИЙ 1852: VII). Поз. также: ФРАНЦЕВ 1931: 4–5, НЕДЗЕЛЬСКИЙ 1932: 180, ПАНЬКО 1991: LXIII–LXIV; ПЛІШКОВА 2015: 105–106.

4 САБОВЪ, К.: *Грамматика письменнаго русскаго языка. По образцу лучших авторов*. Ужгородъ, 1865.

ча створюють ся *Русско-мадярскій словарь*⁵ и *Мадьярско-русскій словарь*⁶ А. Митрака. У сих словників є дуже интересантна исторія, хоть они мало излядовані. А. Митрак закончив роботу над *Русько-мадярським словником* у 1873 році (Mayer 1977:25).⁷ Словник нараховує більш, ги 95 000 слов. В основі *Русско-мадярского словаря* А. Митрака переважно лежить руський язык и также живый народный русиньский язык из ёго містными варіантами. У словнику зафіксована лексика писемної и устної бесіди XIX стороча, термінологія вшеляких професій и ремесел. На вто, же у словнику А. Митрака продемонстрована и русиньска народна лексика, первым указав Е. Балецький. За ёго изглядованям словник нараховує більш ги 800 словарных статей из русиньсков лексиков (Балецкий 1978: 22–23). У 1881 році А. Митрак выйменовав свій *Русско-мадярскій словарь* на конкурз премії Міхая Фекешгазі⁸ у Мадярську академію наук. На конкурз также був высунутый и *Русько-мадярскій словарь* Л. Чопея.⁹ Мадярська академія наук присудила премію М. Фекешгазі Л. Чопею, так як ёго словник удтворёвав лексику русиньского языка. А словник А. Митрака розкритиковали за вто, ош він створений на особному «містному» руському языку, и не удображав русиньску лексику. Завто, у 1881 році А. Митрак був змушений выдати свій *Русско-мадярскій словарь* малым тиражом на свої гроші. У заключені, треба

5 МИТРАКЪ, А.: *Русско-мадярскій словарь*. Унгварь, 1881.

6 МИТРАКЪ, А.: *Мадьярско-русскій словарь*. Выдавництво Унію. Ужгородь, 1922. Доступно: <https://archive.org/details/madiarskorusskis00mitr/page/n3>

7 У других жерелах указує ся иншака дата (1871) завершения работы над словником (поз.: САБОВЪ Е. 1931:10, НЕДЗЕЛЬСКИЙ 1932: 208, МИРАВЧИК 1942: 9).

8 Міхай Фекешгазі був придворным пінязьником. За день до своєї смерти він составив тестамент, у котрому удказав, обы ёго власництво перевели у фінансы. Згідно тестаменту, проценты од сумы вырученых пінязей выдавали ся ёго родичам, а послі їх смерти сесі пінязі мали бы хосновати ся у цілях поширення мадярського языка. Послідній близкий родич М. Фекешгазі умер у 1855 році. У 1861 році на основі тестаменту Мадярська академія наук засновала Фонд имени М. Фекешгазі (PALLAS NAGYLEXIKON).

9 ЧОПЕЙ, Л.: *Русько-мадярскій словарь*. Будапешт, 1883. Доступно: <https://www.ruwega.com/products/rusko-madjarskij-slovar-1883-/>; <https://archive.org/details/ruskomadiarskysl00csop/page/n5>. О *Русько-мадярськом словарі* Л. Чопея поз.: УДВАРИ 1991–1992: 467–473; UDVARI 1992: 71; ПЛІШКОВА 2015: 106–107.

надголосити, же не позераючи на вто, ош у русиністиці словники А. Митрака не достали популярності, у свій час нима ся хосновали знамі мадярські писателі, журналісти, філологи, и, они суть признаныма первыма переважныма двоязычныма словниками у исторії мадярської русистики (Балецкий 1978: 20–21). Паралелно А. Митрак зачав писати и обернений, *Мадьярско–русский словарь*. Роботу над словником А. Митрак закончив ищи у 1891 році (Сабовъ Е. 1931: 10). *Мадьярско–русский словарь* выйшов у світ у 1922 році у Ужгороді перебігом більш ги 30 років послі ёго написання. Убсяг словника коло 73 000 слов, и, треба одмітити, же був перероблений издавництвом Унію. Головноу утрату є скорочення кулькості русинських народных лексем.¹⁰

Русько–мадярский словарь Л. Чопея є первым таким двоязычным русинським словником, котрый на одміну пережым словникам удображать русинську народну лексику ХІХ. стороча. Словник нараховує 20 000 словниковых статей. Из спередслова ид словнику мож знати, же які цілі ставив перед собою Л. Чопей. А то: зафіксувати як мож повный список русинських слов, згорнути у словник майхосновані церковнославянські и руські слова, и др. (Удвари 1991–1992: 468; Udvari 1992: 71; Барань 2012: 75).

У процесі изглядюваня исторії русинської лексикографії натрафили сьме на податок про ёствованя ищи єдного *Русско–мадярского словаря* ХІХ. стороча, автором котрого був В. Гебей, айбо про сесь факт, окрема статі Е. Сабова, у других жерелах не споминать ся (Сабовъ Е. 1931: 11).¹¹

На зачатку ХХ. стороча выйшов у світ *Старославянскій-оу-*

10 Майдетално поз.: ЛЯВИНЕЦ-УГРИН 2016(а) 149–156; ЛЯВИНЕЦ-УГРИН 2016(б): 77–121.

11 Про йсе Е.Сабов пише так: «Мадьярская-же Академія Наукъ не приняла также и «Русско-Мадьярскій Словарь» Андрея Гебея, префекта духовной семинаріи въ Ужгородѣ. Собственно говоря это былъ трудъ о. Виктора Гебея, извѣстнаго народолюбца и по чину – протоіерея въ Ужгородѣ. Онъ былъ роднымъ братомъ префекта дух.семинаріи – Андрея, между прочимъ даже не говорившаго хорошо по русски. А Викторъ былъ и редакторомъ «Новаго Свѣта» и ревностнымъ покровителемъ О-ва св. Василия Великаго. Благодаря его покровительству были изданы мои «Христоматія» и Egyházi-szláv nyelvűtan, иждивеніемъ книгопечатни фонда Епархіи Мукачевской. А его словарь и я переписывалъ начисто въ дух. семинаріи въ 1880 году» (САБОВЪ Е. 1931: 11).

горскій-русскій-нѣмецкій словарь к священному писанию (Őszáv-magyar-ruthén(orosz)-német szótár a szentírás olvasáshoz) Е. Кубека.¹² Убсяг словника білш, ги 5 500 словарных статей, а кедь узяти и синонімы, то кулькость слов у словнику уросте майже до 30 000 лексем. Кедь припозерати ся до «руської» и мадярської назв лексикона, то видко, ош у «руській» назві звучить, же се є руський словарь, а у мадярській – же русиньский (руський) словарь. На вопрос, про який язык йде ся, отвітом можуть послужыти податкы о редакторах и помощниках, котрі ангажовали ся у написаню словника. Из спередслова до лексикона мож дознати ся, же з єдного бока, вто были карпаторусиньскі писателі, преподавателі и церковні діятелі русиньської орьєнтації, наприклад: Э. Рошкович, П. Гебей, В. Гаджега. З другого бока, у роботі над словником участвовали также и карпаторусиньскі писателі руської орьєнтації, наприклад: И. Сильвай (Уриил Метеор). Треба зазначити, же И. Сильвай содіяв также створеню словаря А. Митрака. Майже як позад того, ош у роботі над лексиконом ангажовали ся як русофілы, так и русинофілы, у словарных статях лексикона Е. Кубека часто под понятєм *русскій* (ruthén (orosz)) дають ся еквіваленты як на руському, так и на русиньському языках. Завто у припаді порувнального словника Е. Кубека под руським языком треба розуміти приміры на своєродному містному русько-русиньському гібриді.

20-ті роки ХХ. стороча были єдыма из майпродуктивных років у исторії русиньської лексикографії. У сесь час у Ужгороді и у Пряшові виходить шор словників, котрі ищи не мож єдинозначно назвати чисто русиньськыма словниками, айбо они тісно звязані из исторієв русиньської лексикографії. У 1920-ім році у Пряшові видав ся *Мадьярско-русскій словарь* Н. Бескида¹³ русофільської орьєнтації, рукопис котрого був складений уже у роках 1890–1891, айбо позад фінанчних проблем не міг ся скорше выдати. Не по-

12 КУБЕК, Е.: *Старославянскій-угорскій-русскій-немецкій словарь к священному писанию* (Őszáv-magyar-ruthén(orosz)-német szótár a szentírás olvasáshoz). Ужгород, 1906. Доступно: <https://www.ruwega.com/sproducts/staroslavjanskij-ugorskij-russkij-němjetskij-slovar%27/>

13 БЕСКИДЪ, Н.: *Мадьярско-русскій словарь*. Пряшев, 1920. Доступно: <https://archive.org/details/slovarmadiarskor00besk/page/n1>

зеравучи на вто, ош словник має доста много хыб, мож выділити и даякі позитивні штріхы, наприклад: указує ся акцентованя слов, дає ся граматична характеристика лексем. У сесї часы зьявляють ся термінологічні словники українофілської орьєнтації, такі як: *Русько-мадярська термінологія для школьного и приватного уживання* О. Маркуша, Ю. Ревая, Є. Фотули (Ужгород, 1923), *Мадярско-руський правничій термінологичный словарь* Е. Тороньского (Ужгород, 1925–1927), *Мадярско-руський юридический термінологический словарь* К. Мачика и А. Емельянова (Кошіце, 1928). У 1928 році виходить єден из майліпших словників довоєнного часа, *Мадярсько-руський словарь*¹⁴ Е. Бокашая, Ю. Ревая, М. Бращайка (Ужгород, 1928).¹⁵ Майціннов роботів сих часів є *Русиньско-мадярський словарь глаголів* А. Годинки¹⁶, котрый ся лишив у рукописї, и, лем дякувучи стараннями проф. И. Удварі вийшов у світ у видї факсиміле у 1991 році у Ніредьгазі.

На другому етапі исторії розвою русиньської лексикографії неминучо жадано надголосити на вто, ош у сему припадї, на одміну од першого етапа, треба брати на позур розвой окремых як кодифікованых, так и перебувавучих у процесї кодифікованя варіантів русиньского языка.¹⁷

Первый словарь бачваньского варіанта русиньского языка є *Приручни термінологийни словнік сербскогорватско-руско-українски* М. Кочиша, усягом у 14 000 слов.¹⁸ У 1973 році *Дружством за руски язык и литературу* было прийнято рішення составить сербско-русиньський словник усягом коло 80 000 слов. Часть словаря

14 Доступно: <https://www.ruwega.com/products/madjarsko-ruskij-slovar-1928/>

15 Поз. ищи: ПЛІШКОВА, А., 2015: 107–108.

16 ГОДИНКА, А. Глаголиця. Сборка всѣхъ глаголовъ пудкарпатсько-русиньского языка. (Ruszin-magyar igetár). Ужгородъ, [1922]. Kiadásra előkészítette, szerk. Udvari István. Nyiregyháza, 1991.

17 У 40–50-ті роки зьявляли ся граматикы из куртими словниками, котрі удтворюали воєнську лексику русиньского языка, наприклад: MÁTHÉ KÁLMÁN, VOLOSSYNOVICH DEZSŐ: *Magyar-ruszin nyelvkönyv és kieszótár*. Ungvár, 1940–1950. Хотя они не суть окремими словниками, айбо їх мож тіж залучити ид глосаріям первого етапа розвою исторії русиньської лексикографії.

18 КОЧИШ, М.: *Приручни термінологийни словнік сербскогорватско-руско-українски*. Нови Сад, 1972.

составили члены *Дружства*. У 1981 році на філософській факульті університету Нового Сада організувала ся Катедра русинського языка и літературы, котра продовжила роботу над составленням словаря. Так у конці 90-х років ХХ. стороча выйшов у світ двотомный *Српско-русински речник (Словнік сербско-руски)* под редакцієв Ю. Рамача, М. Фейсы, Г. Медєши. У словарі зафіксована книжна и говорена лексика. В словник уведені также сочасні терміны вшелияких спеціалностей, стара лексика, позичені слова из мадярського и німецького языків, котрі бытуют як у сербському, так и в русинському языках.¹⁹

Такой нараз послі появленя *Сербско-русского словніка* Катедра русинського языка и літературы зачала роботу над новым проектом – розробков однотоного оберненого словника. *Руско-сербски словнік (Речник русинско-српски)* выйшов у світ у 2010 році усягом коло 38 000 слов.²⁰ Лексичный фон словника демонструє сочасну и устарілу лексику. У словнику также указує ся лексика вшелияких говорів сел, де обывує білша часть Русинів – Коцура, Вербаса, Руського Керестура и т. д.²¹

У 2015 році зьявив ся *Русско-русинский словарь (бачванско-сремский диалект)* за редакцієв кандидата историчных наук Г. Миронова и сербської колеґині Б. Цветкович.²² Двоязычный словарь нараховує 8 000 слов. Він розрахований подля изученя руського языка Русинами Сербії и Хорватії.

У 2015 році Інститутутом русинського языка и культуры Пряшовської університету была выдана монографія *Граматака русиньс-*

19 РАМАЧ, Ю., ФЕЙСА, М., МЕДЄШИ, Г.: *Српско-русински речник (Словнік сербско-руски)*. Т. 1–2. Филозофски факултет–Катедра за руски язык и литературу//Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. Нови Сад, 1995–1997.

20 РАМАЧ, Ю., МЕДЄШИ, Г., ТИМКО-ДІТКО, О., ФЕЙСА, М.: *Руско-сербски словнік (Речник русинско-српски)*. Филозофски факултет одсек за русинистику, Завод за культуру войвођанских руснаџох. Нови Сад, 2010.

21 У даній статі у припаді словників бачванського варіанта русинського языка представлені далеко не ушыткі словники. Так, наприклад, у статью не увойшов: ВАРґА, Д., *Словнік термиџох. Музичне вихованє и подобово вихованє*. Нови Сад, 1970; русько-сербскогорватський *Минимални словнік руского языка* (1989). Про подальші словники поз.: РАМАЧ 2001: 494–495; ПЛІШКОВА 2015: 93.

22 МИРОНОВ, Г., ЦВЕТКОВИЧ, Б.: *Русско-русинский словарь (бачванско-сремский диалект)*. Изд.: Лаки Пак. Ростов-на-Дону, 2015.

кого языка.²³ Робота над формованям норм літературного языка Русинів у Словачії зачала ся в Інституті под руководством Ю. Панька, пізніше В. Ябура (Плішкова 2011: 335). У 1994 році под редакцієв Ю. Панька вийшли у світ два словники: словарь лінгвістичных термінів и орфографічний словарь. *Пятьязычный Русиньско-русько-українсько-словенсько-польскый словник лінгвістичных термінів* убісягом 1 100 термінів є порувналным словником. *Орфографічний словник русиньского языка* має убісяг коло 42 000 слов.²⁴ Словник згортать часть нормованої лексики русиньского языка у Словачії. Лексичный фонд словника удображать не лем майпоширені лексеми бесіды, айбо и слова, котрі стрічають ся у красній літературі и потребують орфографічну стандартизацію слова спеціальної (научної) літературы вшеляких областей, діалектні (локальні) слова, церковну, устарілу и сочасну лексику, а также слова чужоземного походжіня.

Інтенсивный процес нормованя русиньского літературного языка у Словачії послужив створеню слідуячого орфографічного словника – *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка (Правописный і граматічний словник)*.²⁵ Словарь ся зьявив у 2007 році убісягом коло 50 000 слов. За словами авторів В. Ябура, А. Плішкової, К. Копорової у словник внесена літературна, стандартна и субстандартна, а также у малуї мірі областна и діалектна лексика.²⁶

Попри орфографічных словниках, у рамках кодифікації русиньского літературного языка, выдав ся двотомный двоязычний словарь *Slovensko-rusínsky slovník (Словацько-русиньскый словник)*

23 ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А., КОПОРОВА, К.: *Граматіка русиньского языка*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. Пряшів, 2015.

24 ПАНЬКО, Ю.: *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польскый словник лінгвістичных термінів*. Вyd.: Русиньска оброда. Пряшів, 1994.

ПАНЬКО, Ю.: *Орфографічний словник русиньского языка*. Вyd.: Русиньска оброда. Пряшів, 1994.

25 ЯБУР В., ПЛІШКОВА А., КОПОРОВА К.: *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка (Правописный і граматічний словник)*. Вyd.: Русин і Народны новинки. Пряшів, 2007. Доступно: https://www.unipo.sk/public/media/11526/Rusinska_lexika.pdf

26 Майдеталніше ищи поз.: ПЛІШКОВА 2015: 96; 100.

Ю. Панька.²⁷ Убсяг словника майже 45 000 слов. Велика кулькість выразів и фразеологічных зворотів, удтворюють сполный словарный фонд словацького языка від половкы XIX. стороча до наших днів и їх русиньску еквівалентность. У словник внесена также научна и технічна термінологія.

В Україні прозад вшеляких причин, на котрі у даній статі не будеме указовати, процес нормованя літературного языка проходить менш интенсивно. В одлуку од русиньських фахманів Словакії, на Подкарпатю до днесь не можуть прийти ид консензусу при створёваню єдиної нормы свого варіанта літературного языка. Айбо, не позераючи на йсе, на Подкарпатю у послідні часы выйшов ряд новых, з точки позору лексикографії, важных словників. Перві сочасні словники зьявили ся у 2001 році. Они не можуть претендовати на назву професіональний словник, айбо суть важныма з точки позора захраненя лексики русиньского языка Подкарпатя. Йсе триязычный *Русиньско-українсько-руський словарь*²⁸, *Русиньский синонімічний словарь*.²⁹ У 2007 році выйшов у світ порувнальний *Словарь русиньско-українсько-руський и русско-украинско-русинский* Д. Попа.³⁰

Великий вклад у розвой лексикографії русиньского языка внёс І. Керча, автор двотомных двоязычных словників *Словник русиньско-руський*³¹ и *Словник русько-русиньский*.³² Русиньско-руський словарь є єдным из професіональных словників карпаторусиньского языка, убсягом 50 000 слов. Цінность словаря є и у тому, ош у словарных статях дають ся не лем граматичні и стилістичні означ-

27 ПАНЬКО, Ю.: *Slovensko-rusinsky slovník (Словацько-русиньський словник)* Т. 1–2. Выд.: Русиньска оброда на Словеньску. Пряшів, 2012–2015.

28 ПОП, Д., АЛМАШІЙ, М., СИДОР, Д.: *Русиньско-українсько-руський словарь*. Выд.: В.Падяка. Ужгород, 2001.

29 ПОП, Д. І., ПОП, Д. Д.: *Русиньский синонімічний словарь*. Выд.: В.Падяка. Ужгород, 2001.

30 ПОП, Д.: *Словарь русиньско-українсько-руський и русско-украинско-русинский*. Выд.: ПП «Повч Р. М.». Ужгород, 2007. Майдетално поз.: ПАДЯК 2018:138–139.

31 КЕРЧА, І., *Словник русиньско-руський*. Т. 1–2. Выдавництво: ПоліПрінт. Ужгород, 2007. Доступно: <https://www.ruwega.com/products/slovník-rusinsko-ruskij-2007>

32 КЕРЧА, І.: *Словник русько-русиньский*. Т. 1–2.: Выдавництво: ПоліПрінт. Ужгород, 2012. Доступно: <https://www.ruwega.com/products/a2012-slovník-rusko-rusinskij>

кы, айбо и спис указаня на основні русиньскі словники, у котрых найдено даное слово. У році 2012 з'явив ся обернений *Словник русько-русиньський*, усього 65 000 слів. У сесь словарь залучені: медичинська, природнонаучна и технічна термінологія, а также аргі.³³

Од 2007-го рока нормованєм літературного карпаторусиньско-го языка у Подкарпатю интенсивно зачав занимати ся М. Алмашій, котрый создав лінгвістичну секцію по кодифікації русиньско-го языка в Україні. У результаті багаторічної роботи были розроблені граматику, правила русиньского правописаня и словники (Алмашій 2015: 82–83). Так, у 2014 році у Ужгороді вийшов у світ *Орфографично-орфоепичный словарь русиньского языка*.³⁴ Сёго же рока выдав ся *Русиньско-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології*³⁵, у котрый залучено 493 лінгвістичних терміна: по фонетиці, морфології, синтаксису, лексичі, фразеології, стилістичі.³⁶

У 2015 році з'явив ся монументалный труд М. Алмашія *Русиньско-славянський лексикон*.³⁷ Лексикон поділений на дві часті. Перва часть занимає ся описом структури лексикона, характерными особностями славянських языків, а также вопросами исторії карпаторусиньского языка. Друга часть представляє собов лексикон. У лексиконі ид русиньським лексемам дають ся еквіваленты за слідуєчим шором: восточнославянська група – білоруський, український, руський языки; западнославянська група – польський, словацький, чеський языки; южнославянська група – болгарський, сербський, словінський и македонський языки. У лексикон залучений широкий діапазон всехоснованих

33 Майдетално поз.: БАРАНЬ-КОМАРИ 2009: 327–331; ПАДЯК 2018: 136–138.

34 АЛМАШІЙ, М.: *Орфографично-орфоепичный словарь русиньского языка*. Вид.: Закарпатське обласне научно-культурологічне общество ім. А. Духновича. Ужгород, 2014.

35 АЛМАШІЙ, М., УХАЛЬ, М.: *Русиньско-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології*. Вид.: Закарпатське обласне научно-культурологічне общество ім. А. Духновича. Ужгород, 2014.

36 Майдетално поз.: ПАДЯК 2018: 145.

37 АЛМАШІЙ, М.: *Русиньско-славянський лексикон*. Вид.: Карпатська Вежа. Ужгород, 2015.

лексичних одиниць, котрыма каждодневно хоснують ся Карпаторусины.

Важным є и пятитомный *Словарь русиньского языка* Ю. Чорі (Ужгород, 2002–2008), у котрому зафіксована лексика сочасного карпаторусиньского языка.³⁸

Говорячи о исторії сочасної лексикографії треба одмітити и такі словники, у котрых детално представлена лексика окремых локальных діалектів русиньского языка Подкарпатя, не позераючи на вто, ош они ся называють карпатоукраинські, вадь украинські словники. У 2001 році сотрудниками Инштитута славяноведения РАН був выданный *Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов*.³⁹ Словарь описує лексику села Торунь Міжгірського раёна и нараховує 3 300 слов. У куртій граматичній шкіці словаря дає ся фонетичный, фонологічний, орфографічний, а также морфологічний опис торуньского говора. Словник наснажений илюстративным матеріалом – образчиками народных текстов. У 2008 році вийшов у світ *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*⁴⁰, у котрому продемонстрований мараморошський говор Подкарпатя. Ид позбераным автором перебігом 20-25 років лексемам, дає ся илюстративный матеріал живої бесіды, а также пословиці, загадки, вырывки из народных співанок. Убсяг словника – 15 900 слов.⁴¹

З точки позору изглядованя русиньської народної бесіды немаловажным є и діалектичний словник села Поляни Мараморошского комітату – *Словник-пам'ятник* Олексы Бевкы⁴², убсягом майже 4 500, котрый вийшов у світ при podporованю И. Удварі у

38 Майдетално о словнику Ю. Чорі и других карпаторусиньских словарях поз.: ПАДЯК 2018: 140–146.

39 НИКОЛАЕВ, С., ТОЛСТАЯ, М.: *Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов*. Выд.: Институт славяноведения РАН. Москва, 2001.

40 САБАДОШ, І.: *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Выд.: Поліграфцентр «Ліра». Ужгород, 2008.

41 Про подальші діалектні словники поз. ПЛІШКОВА 2015: 101–102; ПАДЯК 2018: 145.

42 БЕВКА, О.: *Словник-пам'ятник*. Выд.: Studia Ukrainica et Rusinica Nyíreháziensia 15. Ниредьгаза, 2004.

Мадярщині. Не мож не обойти словом и придодаток знамого ма-
дярського изглядователя Л. Дежє *Деловая письменность русинов
в XVII–XVIII веках*, котрый опрацював лексику ділової писемності
Русинів, зобразив її у словник убсягом майже 5 000 слов.⁴³

Перві провбы створеня словника у Мадярщині были у 1999
році, коли ся выдав *Порунальный русиньско-мадярсько-руско-
украиньський словарьчик*.⁴⁴ Послі довгого безвітря, из надїєв на
прогрес, зьявив ся *Русиньський ортографічний словарь*.⁴⁵ На жаль,
сесь великий труд убсягом коло 25 000 лексем не вычерповує по-
жаду ортографічного словника у класичному розумені. У словни-
ку не є ниякої інформації о правилах хоснованя ним, реєстри не
наснажені граматичнов помітков, што є немаловажним у припадї
выимок слов. Айбо, у словника суть и позитивні штріхы, напри-
мір, у всіх припадах дає ся правилность акцентованя слова, а у
конци дають ся граматичні табы.

Первый лемківсько-полський словник зьявив ся у 1993 році,
єго автором є Я. Горошак. Він є єдиним сочасным лемківським
словником (непрофесіональным), котрым ся хоснують Лемкы у
Полщі.⁴⁶ У 2004 році Е. Турчин подготовила до виданя и опублі-
ковала *Короткий словник лемківських говірок* П. Пыртея (Падяк,
2018: 145). У остатні роки у Тернополі на Україні вийшов шор
зукраинізованих словників під назвов лемківські, у котрых ру-
синьський язык трактує ся як діалект українського языка, напри-
мір: *Лемківський словник* И. Дуды (2011), *Фразеологічний словник
лемківських говірок*⁴⁷ Г. Ступінської, Я. Биківської (2012) и др.

У даній статі указані далеко не вшыткі словники на царині як
давнєї так и сочасної русиньської лексикографії. Надієме ся ош йся

43 ДЕЖЕ, Л.: *Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках. Словарь, анализ, тек-
сты*. Выд.: Studia Ukrainica et Rusinica Nyíreháziensia 4. Nyíregyháza, 1996.

44 ПОПОВИЧ, С.: *Порунальный русиньско-мадярсько-руско-украиньський словарьчик
(Ruszin-magyar-orosz-ukrán összehasonlító zsebszótár)*. Будапешт, 1999.

45 КАПРАЛЬ, М.: *Русиньський ортографічний словарь / Ruszin helyesírási szótár*. Выд.:
ВРС, Русиньський Научный Институт им. А. Годинкы. Будапешт, 2017.

46 ГОРОШАК, Я.: *Перший лемківсько-полський словник*. Выд.: Стоваришныя Лемків.
Легніца, 1993. Доступно: <http://lemko.org/pdf/horoszczak.pdf>

47 Доступно: <https://bohnan-books.com/upload/iblock/56a/56a160adeac978e8ed333d17fa20e853.pdf>

робота доповнить уже ествуючі роботи, и послужить ціннов інформацієв при укладаню новых сочасных словників.⁴⁸

ЛІТЕРАТУРА

АЛМАШІЙ М. (2015) Вопросы формования нормы русиньского языка в Україні. *Зборник рефератів з IV. Міджінародного контресу русиньско-го языка*. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові Інштїтут русиньско-го языка і культури, с. 77–89.

БАЛЕЦКИЙ, Э. (1978) Краткий очерк русско-венгерской лексикографии. In.: *Studia Russica*, 1. Budapest, ELTE BTK, ISSN 0139-0287, с. 10–32.

БАРАНЬ-КОМАРИ, Е. (2009) Керча Ігорь: Словник русиньско-руський у 2 томах. In.: *Studia Russica XXIII*. Budapest, ELTE BTK, ISSN 0139-0287, с. 327–331.

БАРАНЬ, Є. (2012) Динаміка вивчення українського мовознавства угорсько-українських мовних контактів в Угорщині. In.: *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції*. Берегово, 2012 [Ужгород, 2014], ISBN 978-966-387-094-6, с. 74–81.

ЛИЗАНЕЦЬ, П. (1989) Михайло Лучкай і його граматика. In.: *Граматика слов'яно-руська*. Київ, с. 5–33.

ЛЯВИНЕЦ-УГРИН, М. (2016a) К истории карпаторусинской лексикографии Русско-мадьярскій словарь и Мадьярско-русскій словарь А. А. Митрака. In.: *Omnis amor incipit ab aspectu. Köszöntő könyv Jászay László 65. Születésnapjára*. Budapest, с. 149–156.

ЛЯВИНЕЦ-УГРИН, М. (2016b) *Попытки кодификации русинского языка на рубеже XIX и XX веков (Младшее поколение писателей-русофилов)*. Дисертація на здобуття докторської ступени (PhD). Будапешт. 77–121. Доступно: https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32836/Lyavinecz-Ugrin_DISSZERT%C3%81CI%C3%93_2016.pdf

МАГОЧІЙ, П. Р., ПОП, І. (2010) *Енциклопедія історії та культури Кар-*

48 Бібліографію словників русиньского языка поз.:MAGOCSI, P. R.: Русинський язык. In.: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, 2004, с. 430-434, доповнене вид. із змінами 2007, с. 433-437; О історії русиньскої лексикографії поз.: ПЛІШКОВА, А.: *Лескіологія і словотворіння русиньского языка*. Пряшівська універзіта в Пряшові Інштїтут русиньского языка і культури. Пряшів, 2015, с. 103–110.

патських русинів. Ужгород, вид.: В. Падяка, ISBN 978-966-387-044-1.

МИРАВЧИК, Г. (1942) *Избранные сочинения Александра А. Митрака. Стихи и проза.* Ужгород, с. 5–10.

НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е. (1932) *Очеркъ карпаторусской литературы.* Ужгородъ.

ПАДЯК, В. (2018) Повышение статуса карпаторусинского языка до уровня литературного (письменного стандарта в Украине (2004–2014)). In.: *Славянская микрофилология. Slavica Tartuensia XI* (Tartu Ülikool/Тартуский университет) – Slavic Eurasian Studies No 34. 129–155. Доступно: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no34_ses/pp.129-155.pdf

ПАНЬКО, С. (1991) *Русько-мадярські і мадярсько-руські словники до 1945 року.* Ніредьгаза.

ПЛІШКОВА, А. (2011) 15 років кофіцікації русинського языка на Словакії. In.: *In memoriam István Udvari (1950–2005). Материали конференції пам'яті Иштвана Удвари.* Nyíregyháza: Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 28, ISBN: 978-615-5097-13-3, с. 327–335.

ПЛІШКОВА, А. (2015) Лексикологія і словотворіння русинського языка. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові Інштїтут русинського языка і културы,

ISBN 978-80-555-1299-0, (86–110). Доступно: file:///D:/Users/M/Downloads/Lexikologia_a_slovotvorba_rusinskeho_jaz.pdf

РАМАЧ, Ю. (2001) *Грамматика русского языка.* Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, ISBN 86-17-12616-7.

САБОВЪ, Е. (1931) Рѣчь при открытіи памятника о. Александру Андреевичу Митраку-Материну въ Мукачевѣ 7. VI. 1931. In.: *Александръ Андреевичъ Митракъ. Къ открытію его памятника въ Мукачевѣ 7. VI. 1931 въ рамкахъ торжествъ дня Русской Культуры.* Ужгородъ, с. 5–16.

УДВАРИ, И. (1991–1992) Памяти Ласло Чопеи. *Studia Slavica Hungarica* 37. Budapest, Akadémiai Kiadó, HU ISSN 0039—3363, с. 467–473.

ФРАНЦЕВ, В. (1931) *Изъ исторіи борьбы за русскій литературный языкъ въ Подкарпатской Руси въ половинѣ XIX ст.* Прага.

MAYER, M. (1977) *Kárpátukrán /ruszin/ politikai és társadalmi törekvések 1860–1910.* Akadémia kiadó, Budapest.

KISS, K. (1991) Első orosz nyelvtanaink, nyelvtankönyveink. In.: *Első magyar alkalmazott nyelvészeti konferencia I-II.* Nyíregyháza, 1991/I, с. 205–210.

KISS, K. (1992) Adalékok a XIX. századi kárpátaljai russzofilizmus történetéhez. Szabó Cyrill és tevékenysége. In.: *Studia Slavica Savariensia* 2. Szombathely, ISBN 1216-0016, c. 79–87.

UDVARI, I. (1992) Adatok egy kárpátaljai szótáríró működéséhez. In.: *Studia Slavica Savariensia* 1. Szombathely, ISBN 1216-0016, c. 70–81.

ИНТЕРНЕТНІ ЖЕРЕЛА

PALLAS NAGYLEXIKON

Fekésházy alap:

<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/035/pc003554.html#9>

(дата звертання: 08.12.2016)

Др. Маріанна Лявинец-Угрин, ПгД.

Будапештська універзіта ім. Лоранда Етвеша

Институт славянської и балтійської філології

Мадярщина

mariann.ljavinecz@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАВ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕДУКАЦІЇ РУСИНІВ СЛОВАКІЇ

(Аналіза потреб русиньской народностной меншыны
в рамках регіональної освіти в Словацькій республіці.)

Мареk ГАЙ

Abstract

Thesis describes the possible forms of teaching Rusyn language in the conditions of Slovak elementary schools. The focus of the submitted contribution is to acquaint to a wide pedagogic public the current state of Rusyn national educational system of Slovakia in the context of the initial implementation of the innovative concept of teaching Rusyn language. Overview of the possibilities of teaching Rusyn language with the analysis and connection to the current educational practice with regards of the experience of teachers actively incorporated to the current education of Rusyns on Slovakia also takes part in the thesis.

Keywords: aspects of teaching Rusyn language, forms of Rusyn language teaching, national educational system, the concept of education

Школьска система Словакії із легіслативного боку приносять в остатніх роках много іноваций і позитивних змін в одношіню ку прімарній і секундарній едукації школярів вшитких народностных меншын. В подмінках такой освіти уж розпочав четвертый школьський рік, котрый ся несе в дусі поступной імплементації іновованих штатных освітніх програмів.¹ Актуално ся тота іновация не тыкать лем обсягу навчання 9. рочника основной школы. Аплікують ся таксамо наповно і іновованы рамковы учебны плани розлічних орьєнтацій, причім єднов із їх атрибутів є і навчалный язык або, ліпше повіджене, форма навчання языка народностей. Із актуальной понуки рамковых учебных планів собі так каждая школа може приспособити припадну імплементацію навчання языка народностной меншыны подля містных подмінок.

1 <http://www.statpedu.sk/sk/svp/inovovany-statny-vzdelavaci-program/inovovany-svp-1.stupen-zs/ramcovy-ucebny-plan/>

Кажда окрема народностна меншына ествуюча на території Словакії ся визначає своїма окремима шпеціфічныма даныма, котры характерізують і выражають каждую із них. Тоты даны суть таксамо средством і детермінацієв напряду розвитку каждого окремого мінорітного народа жыючого на будьякій території і їх языка вообще. В статі ся будеме з бівшым інтересом орьєнтовати на область проблемів регіональной освіти русиньской народностной меншыны жыючой на Словакії і позорность напрымиме на ей деталну аналізу потреб в одношіню ку едукації.

Актуальный став освіти русиньской народностной меншыны на Словакії є за послідні три рокры спроваджаний позітивныма змінами орьєнтованыма на підпору і стабілізацію освіти Русинів в области регіонального школства на окремых ступнях едукації. Скоро шістьрочный вакуум односно рішання проблематікы едукації окремых народностных меншын ся наступом актуальной влады Словакії в року 2016 розрушав. Слідно уж і дакілько позітивных процесуальных змін, котры лем потверджують факт, же актуална сітуація едукації народностных меншын має позітивно напярмені цілі ку їй розвитку. І з **Програмового выголошіня влады Словакії з року 2016** выплыває у сфері посилніня сполоченьской і політичнотой стабілности ясный намір посилнити і підпорити розвиток регіонального школства, в тім числі і освіти народностных меншын.

В одношіню к русиньській меншынї ся в недавній минулости стали дві барз важны події, котры треба в контексті выяснёваной проблематікы припомянути. 11. юла 2016 была при Міністерстві школства, науки, баданя і шпорту Словацькой републікы створена робоча група,² повірена вироблїнєм у ряді уж третей **Концепції розвитку навчаня русиньского языка і културы в матерьских школах, основных школах і середніх школах у Словацькій републіці**.³ Тота комісія была зложена із одборників у сфері школства,

2 Плішкова, А.: Перше засіданя новой робочой группы Міністерства школства СР. In: *Народны новинкы*, ч. 8. Пряшів: Русин і Народны новинкы 2016, с. 1.

3 Робочу групу творили слїдуючі члены: **Мгр. Марек Ґай** – директор ОШ з МШ Михала Сопыры в Радванї над Лабірцєм (учитель русиньского языка на тій школі і єдночасно зволений за председа робочой группы), **Мгр. Петро Крайняк** – штатный таємник Міністерства школства, науки, баданя і шпорту Словацькой републікы, **Мгр. Моніка Сірі-**

учителів русинського языка із практики і представителів Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові і під покровительством штатного таємника резорту Мгр. Петра Крайняка ся на штирѣх робочих стрічах активно занимала вопросами зефективніня едукації Русинів. Выслідком работы той робочой группы было вытворіня спомянутой концепції а по ей одобріню в маю 2017 і ей імплементація до школьскої практики. Наслідно 14. септембра 2016 з ініціативы Штатного педадогічного інституту в Братіславі ся одбыла установча стріча новоствореной **Предметовой комісії про русинський язык і літературу**.⁴ Тота комісія мать 6 членів і є зоставлена з учителів русинського языка з практики і активістів в области едукації Русинів. Вшыткы членове той комісії были і членами **Робочой группы про створіня новой концепції навчання русинського языка**. Задачов предметовой комісії буде приготувити потребны педагогічны документи, учебны помічники і учебники про навчалну практику. Од своєї установлюющей громады спомянута предметова комісія засідала лем раз, 13. апріля 2018 в Пряшові. Під координатієв заступкыні Штатного педагогічного уставу Мгр. Божены Мізеровой ся притомны членове комісії зачали занимати дуже важным пунктом в споїню із імплементацієв русинських історичных, языковых і фолклорных реалій до форм інтердісціплінарного навчання на далшых предметах, де

кова – учителька русинського языка на ОШ з МШ Михала Сопіры в Радвані над Лабірцѣм, **Мгр. Івета Мелнічакова** – учителька русинського языка на ОШ на ул. Коменського у Меджілабірцях, **ПаедДр. Марцела Рунянінова** – учителька русинського языка на ОШ з МШ у Калній Розтоці, **Мгр. Мілош Стрончек** – учитель русинського языка на Церьковній ОШ св. Юрія у Свіднику, **ПгДр. Люба Кралєва, ПгД.** – активістка у сфері навчання русинського языка, авторка проекту і координаторка Вечерніх школ русинського літературного языка, **доц. ПгДр.**

Анна Плішкова, ПгД. – директорка Інституту русинського языка і культури Пряшівської університету у Пряшові, **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.** – одборна асистентка ІРЯК ПУ у Пряшові, **ПгДр. Анна Бегмерова** – ведуча одділїня школства Окресного уряду в Пряшові, **Мгр. Владіміра Палфієва** – pracovнічка Одбору школства Пряшівського самосправного краю, **Мгр. Анна Кузмякова** – активістка в области навчання русинського языка.

4 Предметову комісію про предмет русинський язык і література творять слідуючі членове: **ПаедДр. Марцела Рунянінова** (єдночасно зволена за председкыню предметовой комісії), **Мгр. Марек Гай, Мгр. Моніка Сірікова, Мгр. Івета Мелнічакова, Мгр. Мілош Стрончек, ПгДр. Люба Кралєва, ПгД., доц. ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.**

є може такы елементы апліковати до навчалного процесу. Перевшыткым ся членове предметовой комісії заміряли на виховны і усвідомлінябудуючі предмети прімарной освіти (вытварна і музична вихова, регіонална вихова, краёзнавство і под.), на котрых є найважніше реалізовати навчання із елементами і характером русиньскых реалій. Тым способом ся так в будучности буде мочи апліковати много шпецціфічных цілів в рамках окремых годин мімо часовой дотації на години русиньского языка. Часом ся тогды будуть мочи школярї навчати о розлічных русиньскых історічных, фолклорных і языковых елементах і в рамках далшых предметів.

Проблематіка задефінованя і формулації окремых шпецціфічных цілів освіти із погляду пожадавок і потреб русиньской народностной меншыны в областях народной ідентіты, культуры, історії, уменя, баданя, языка, регіоналіты і традицій, годнот, розділностей і подобно є задача досправды нелегка. Мала бы творити основну групу компетенцій, котров бы мали можность вшыткы школярї прімарной едукації быти інформованы о елементах высше уведжених пожадавок і потреб.

Аналіза потреб русиньской народностной меншыны з погляду розлічных областей народной ідентіты є про задефінованя і формулацію окремых шпецціфічных цілів освіти невыгнутна. Будеме ей реалізовати формов тзв. СВОТ аналізы, котра є актуално модерным способом стратегічного планованя на годночіня силных і слабых сторінок (внутрішніх і екстерных атрібутів), але і можностей і огрожінь аналізованого яву. Выходити буде треба тогды із каждого боку, в увагу бы сьме мали брати каждый супроводный яв без огляду на то, ці іде о яв негатівный або позітівный, внутрішній або вонкашній, ці є про розвиток аналізованого яву можностей або огрожінем. І так потім мож обектівно дефіновати і характеризовати каждую із аналізованих потреб русиньской народностной меншыны і мож зарівно характеризовати каждую із слідованих областей.

Область **силных сторінок** потреб русиньской народностной меншыны мож характеризовати вшыткым позітівным, што може послужыти як жрідло успіху етаблованя ефектівной едукації Ру-

синів. При задуманю ся на поменования тых факторів треба широкоспектрально захопити вшытко, што може быти плюсом при єднозначній характерістіці той области. Выділюєме дакілько окремых знаків і шпеціфік, котры суть єднозначно даны і фунгуючі в сучасности.

- *Силный популачный потенціал* – Русиньска народностна меншына є актуално і офіціално третєв найбівшов народностнов меншынов жыючов на Словакії, што є самособов предполодом ку тому, же ту є велика цілєва група дітей і школярїв, котры бы ся евентуално могли за окремых шпеціфічных условій навчати дакотры предмети в рамках выуки в языку своєї народностной меншыны. Списованя людей з року 2011 уваджать, же на Словакії жыє **55 469** жытелїв із материньскым языком русиньскым. Із інформацій штатістичного уряду было в року 2015 чїсло жытелїв русиньской народности коло 31 500. Подля процентуалного одгаду потенціонална кїлькось школярїв, котры бы ся теоретїчно могли навчати дакотры предмети в русиньскім языку є 4 500.
- *Фолкор, звыкы і традиції* – Тот елемент мож поважовати за актуално найвеце реалїзуючій ся в процесї навчаня з погляду єго імплементації до едукачного процесу. В регіонї северовыходной Словакії є уж дуже мало школ, котры бы даяков формов не реалїзовали ведно із школярями актївіты перевязаны на фолклор, орьєнтованы на познаваня і пестованя русиньских традицій і їх пропагациєв. В тім видиме великий простор про прїмарный контакт школярїв із русиньскым языком і в припадї сел а міст із прогресївнов асїмїлациєв у вшыткых окремых сполоченьских сферах. Русиньский фолклор, звыкы і традиції суть актуално в рамках школьских освітніх програмів і в процесї навчаня многих школ імплементованы в достаточній мірї. Дало бы ся повісти, же ся тоты округы стали носныма про непряму ідентїфікацію молодых Русинїв а то через актївіты в школьских фолклорных кружках, або в рамках діяня школьских фолклорных колектівів і розлічных далшых мімошкольских актївіт і фунгованєм многих дїтських фолклор-

них груп в регіоні. Но згаданий елемент не вирішить проблематику розвитку мови і школярства комплексно як системи, бо не раз такими активістами зацікавлені діти комунікують між собою по русинськи лем мінімально.

- *Релативна компактність території, де на Словачії живуть Русини* - іде о дуже важний пункт. Северовыход Словачії і наперек вшитым негативным історичным і соціальным умовам іщі все творить єдно географічне ціле із малима локальними енкавами на югу і северозападі Спіша, респ. на западі Абова.
- *Традичне перевязання едукативного, культурного і релігійного сполоченського життя* – уведжены три області суть в припадї Русинів перепоены од найстаршой історії. Іде о іщі днесь ест-вующій яв, коли можемо слїдовати, же території, де є активне сполучєня між освітнім, культурным і релігійным життям, там є і едукатія Русинів успішніша і має о то бивший потенціал.
- *Місце поставлїня культури і традицій Русинів на Словачії в мултікультурнім контексті* – під тым конштатованєм мож розуміти факт, же русинська культура і традиції на Словачії поступно здобили своє публіковане шановане місце і поставлїня, суть повно шанованымі і ацептованымі як неоддумны сучасті Словачії як мултікультури. В сучасности ся можемо із елементами і реаліями русинської культури, традицій і мови стрїтити на многих містах – ці уж у высланю радій і телевізій, через розлічны релатії, через творбу інтерпретів русинського походжіня і под.
- *Природна білінгвалність но і мовознавність в процесі едукатії школярів, де ся тот процес успішно реалізує* - білінгвалність (і мовознавність) є перевязана із фактом, же в школах і в класах, де уж успішно пробігать навчання русинського мови будьяков формов, приносить тот факт дітєм окремый прогрес в області мовної комунікації через природне стрїчання ся і чередовання высшого чїсла мов. Так школярї ненасильнов формов ставають ся мовно здатнішымі і збогаченыма о розлічны компетенції. Нераз ся в едукативнім процесі на таких школах стрїчають в комбінації мінімально штири мови із

групи – словацький, русинський, польський, ромський.

- *Значний поділ Русинів на формованню цілославянської історії* – з історичного погляду має уведжене конштатованя може дакус строгий характер, але не треба забувати на факт, яков великов міров ся Руси́ны заслужили о творіня історії окремих держав, в котрых в току історії єствовали (Угорсько, Австро-Угорсько, Польско, Чехословакія). Зарівно є великим проблемом і недостатком в освіті молодой генерації Русинів і факт, же о своїй історії ся в рамках лекцій історії не мають можность дізнати много. Орьєнтовати навчання русиньского языка і на активне познаваня властной історії є аспектом дуже реалным, накілько сама навчална практика свідчить о ей неоддумній задачі при формованню усвідомліня молодой генерації Русинів.

Ідентифікація **слабых сторінок** односно потреб русиньской народностной меншыны в области едукації є неодділно звязана із істов формов і міров себerefлексії. Допоможе нам ку їх характеристикі дакілько аспектів, котры были єднозначно поменованы при аналізі робочой групи про основаня новой концепції розвитку навчання РЯ. Тоты рефлектують став імплементації передходных двох концепцій і ідентифікують проблеми, котры в области едукації Руси́ны іщі ани по двадцятёх роках імплементації навчання РЯ в школах не мають становлены і стабілізованы.

- *Недостаточна антажованость родічів в проблематиції освіти їх дітей в материньскім русиньскім языку* - Мож лем філософувати, прошто є тот яв меджі русиньсков комунітов такый маркантний. Наісто то є наслідком довгорічної пасівіты, котра вообщє ся закорїнила в думаню переважно середнєй і молодой генерації Русинів. Дало бы ся повісти, же ся то діє наслідком допаду многих аспектів єднак історичного, но і актуального цілосполоченьского і релігійного діяня. Асімілація Русинів на Словакії є на жаль міцно прогресівна і в дакотрых локалітах якбы уж не мож было ей сперти. Пасівность Русинів в одношіню ку їх походжіню, ку розвитку їх ідентіты і языка є маркантна і процесу асімілації лем додавать на силі.

-
- *Абсенція організаційної структури* первісно заміряно́ю на проблематику стабілізації освіти і едукції русинської на-родностной меншыны – з боку державы бы было хосенне ініціювати основаня даякой освітньої інституції, котра бы до-казала координувати і доглядати над імплементацією нової концепції розвитку навчання РЯ і была бы відповідна за комі-нукацію і інформованість шкіл о проблематіці едукції в ру-синьскім языку.
 - *Недостаток едукacyjnych помічників і средств* – в горизонті по-слідніх років стоїть за то споминути факт, же од року 2011 не были у сполупраці із Міністерством школьства СР про сі-стемовы і фінанчны причіны выданы ниякы новы русиньскы учебники. Аргументом компетентных были в першій ряді не-вычерпаны складовы резервы уж выданных учебників, котры, подля высловів компетентных, ся неперестанно громадили в складах, а про потреби навчання ся не хосновали. Безперечно в правдѣ але є і то, же за послідні роки ся вшыткы засобы про практику потребных учебників у повній мірі минули, также учітелі і директоры шкіл моментально боюють із основным проблемом – акутным недостатком потребных учебників. Актуална учебникова політика абсолютно не бере до увагы основну шпеціфічність навчання русиньского языка – главно сучасный передпрімарный і прімарный едукacyjny характер навчання, з чого автоматічно выплывають неперестанна акут-на потреба учебників про передпрімарну і прімарну освіту. Найвекший проблем видиме в забезпечію достаточной кіль-кости учебників і робочих зошитів про 1., 2. і 3. класу основ-ных шкіл, а є неминуче, жебы учебник *Букварь про 1. і про 2. класу*, з котрого ся школярі учать русиньскы буквы, быв наслідно выдаваний каждый рік подля потреби школьської практики. Сучасный став є алармуючий, кедь учітелі участь із старых і наведе пошкоджених учебників сперед 2006-го року. Тоты ся меджі собов і меджі школами черяють. То, самособов, не придає навчанню предмету русиньскый язык і література на атрактивности, но передовшыткым на достоїнности і важно-

сти. З погляду платности схвалёвачіх доложок учебників выданных перед роком 2011 Міністерство школства СР реалізава-ло ходем крокы, котры суть споены із фактом продовжіня їх платности із перешлых пятёх на далшы роки. То про едукачну практіку значіть, же учебники про прімарну едукацію, котры уж перед часом не мали платну схвалёвачу доложку, была їх платность автоматічно продовжена на далшых пять років. Тот крок было потребне зреалізовати, кедьже ку выдаваню новых учебників ся не приступило.

- *Міра асіміляції є прічінов інклінації і унятости молодой генерації Русинів лем на области фолкору і традицій, причім проблематіка освіти школярів в языку властной народностной меншыны не має стабільный характер.*
- *Низка кваліфікованость учітелів, котры в практіці реално учать предмет русиньскый язык і література – кваліфікованость на навчання предмету русиньскый язык і література в припаді тых учітелів бы ся перспектівно могла забезпечовати дакількыма способами:*
 - формов контінуалного навчання організованого і забезпечованого через Методічно-педагогічний центр у Пряшові, але орьєнтоване на вшыткы цілёвы группы педагогічных робітників,
 - формов екстерных штудій русиньского языка з належных дідактіков.

Ідентіфікація **можностей** односно потреб русиньской народностной меншыны в области едукації може до істой міры быти наводом, як высше пописану реаліту односно русиньского школства розвивати і стабілізувати. В стратегічных цілях актуално імплементованой концепції розвитку навчання русиньского языка є нарісонавых дакілько кроків і активіт, котры бы мали быти орьєнтованы ку реалізації вшыткых актуалных возможностей.

- *В рамках основных школ із навчалным языком словацькым сістематічно і сістемово основати класы із навчанём русиньского языка подля учебного плану про основны школы з*

навчанём языка народностной меншыны - спомянутый іновований учебный план має свою прімарну платность од 1. 9. 2015⁵ а платность окремого алтернативного додатку ч. 1 є од 1. 9. 2017⁶. Із погляду практики то значить, же на тых основных школах, де на пропозицію веджіня школы і педагогічного колективу є Рада школы согласна із імплементацієв дакотрого із спомянутых учебных планів, ся школярї поступно од першой класы навчають подля нёго. Тота форма навчання русиньского языка таксамо приносить од календарьного рока 2018 по перший раз про школы бенефіт в подобі навышіня насобку мздового коефіцієнта на єдного школяря о 104 процент⁷.

- *Конціпованя іновованого штатнёго освітнёго програму і штандарду про школы з навчанём языка народностной меншыны.* Од року 2015 є у платности іновований освітній штандард респ. штатный освітній програм із русиньского языка і літературы окреме про прімарну⁸ і низшу середню освіту⁹. Темы, обсяг і розсяг вшыткых навчалных округів в языковій, штілістичній і літературній проблематіці суть в них подребно спрацованы. Односять ся ку типу основных школ з навчалным языком русиньскым, де є чісло і заміряня тем адекватне чіслу навчалных лекцій. Лемже про тіп школ з навчанём русиньского языка тот штандард не одповідать своїм обсягом і можностям школярських выконів. На порівняня уваджаєме таблічку, котра демонструє окремость чісла лекцій в пописаных окремых тіпах основных школ:

5 http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rup_zs_pre-z-s-vyu_ovan_m-jazyka-n_rodnostnej-men_iny.pdf

6 http://www.minedu.sk/data/files/7461_dodatok-c-1_vjnm.pdf

7 <https://www.most-hid.sk/sk/krajnak-nove-nariadenie-vlady-pomoze-mensinovym-skolam>

8 http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rjl_pv_2014.pdf

9 http://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rjl_nsv_2014.pdf

Рочник	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Сорта РУП									
Рамковий учебный план про ОШ з навчальним языком народностной меншыны платный од 1.9.2015	5	6	5	5	5	5	5	4	5
Рамковий учебный план про ОШ з навчальним языком народностной меншыны платный од 1.9.2016 ¹⁰	8	6	5	5	Документ не поїднать о числі лекцій в тых рочниках				
Рамковий учебный план про ОШ з навчанём языка народностной меншыны платный од 1.9.2015	1	2	2	2	2	2	2	3	3
Додаток ч. 1 ку рамковому учебному плану про ОШ з навчанём языка народностной меншыны платный од 1.9.2017	2	3	Документ не поїднать о числі лекцій в тых рочниках						

Таблічка ч. 1 – Перегляд числа лекцій навчання языка народностной меншыны тыжденно подля окремых платных іновованых рамкових учебных планів

- *Створіня комплексной інформачной штруктуры в одношіню ку старостам сел, директорам школ, родічів і учітелів о можностях і способах навчання русиньского языка і літературы в школьській сістемі Словакії* - єдным із найвеце дискутованых проблемів є вообще слаба дотеперішня інформованость шырокой громады о імплементації, условиях і можностях розвитку народностного школства. Релевантна платна легіслатіва представляють дуже много окремых законів, выглашок і наряджінь влады, в котрых не раз є проблем ся флексібілно орьєнтовати. Про ліпшу інформованость і орьєнтацію в проблематіції была на сторінках Міністерства школства створена окрема сторінка, де мож найти методічний матеріал, котрый контінуално інформує о вшыткых кроках потребных реалізувати при основаню школы з навчальним языком народностной меншыны і із навчанём языка народностной меншыны.¹¹ Про перегляд і актуальность платных правовых норм быв таксамо спрацованый документ, котрый підкреслює і пояснює многы

¹⁰ http://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/rup_zs_s_vjnm_2016.pdf

¹¹ http://www.minedu.sk/data/files/6947_zriadovanie.pdf

округы тыкаючі ся формації і едукації народностных меншын під робочов назвов „Вынятки із вообщє платных обовязных правных норм односно забезпечіня выховы і освіти дітей і школярїв належаючіх ку народностным меншынам на Словакії.¹² Про комплексность інформацій є на интернетовій странці Міністерства школства опублікованый і цілый текст новой Концепції розвитку навчання русиньского языка в МШ, ОШ і СШ на Словакії.¹³

- *Зряджованя основных школ з навчалным языком русиньскым* - округ можностей навчання русиньского языка і літературы мож доповнити условіямы потреби і вообщого інтересу шырокой громады. На Словакії уже были основаны доведна штири основны школы з навчалным языком русиньскым. Дві із них (ОШ Чабины і ОШ Баєрівці) із многих доводів (демографічний вывой, недостаточна підпора неповноорганізованих народностных школ із боку державы в тім часї, неінтерес родічів і под.) уж не єствуют. Стабільно актуално діють дві основны школы з навчалным языком русиньскым – ОШ з МШ Кална Розтока і ОШ з МШ Кленова. Мож повісти, же актуална і платна легіслатива отварять наповно двері і дорогу ку ініціативам основати і далшы школы в Пряшівскім краю, котры бы мали подобне заміряня і профілацію.
- *Кваліфікачны і контінуалны освітні програмы про učitelів русиньского языка* - за остатній рік єдным із основных вступных кроків при імплементації новой концепції розвитку навчання РЯ і културы было обновлїня робочой позиції učiteleя контінуланой освіти про предмет русиньскый язык і література. Стало ся так уж 7. марта 2017, коли в рамках регіонального pracovіска Методічно-педагогічного центра в Пряшові був створений пятиновый робочій контракт на добу неурчіту на уведжену робочу позицію. Од того часу уже были реалізованы преднашкы акредітованого актуалізаčního освітнєго програму *Русиньскый язык і ёго навчання на ОШ і СШ*. На них

12 http://www.minedu.sk/data/files/7763_vynatky_z_predpisov_2018.pdf

13 <http://www.minedu.sk/vychova-a-vzdelavanie-narodnostnych-mensin/>

брало участь 26 педагогів із ОШ Духновичова в Меджілабірцях і здобули таким способом основны компетенції потребны при навчанню РЯ. Таксамо были Акредітачній радї при Міністерстві школства приготовлены два далшы актуалізачны програмы про učitelїв матерських школ і школьских клубів дітей, котрых акредітачній процес актуално фіналізував. Зарівно тогды были акредітованы і актуалізачны освітні програмы *Русинський язык як виховный язык в школьскім клубі дітей, Русинський язык в передпрімарній едукації, Розвиток професійных компетенцій педагогічных заместнанців в области познаваня русиньской народностной меншыны*. Послїдній менований програм є шпеціфічний тым, же є урчений про вшыткых učitelїв основных і середніх школ, котры мають інтерес імплементувати русиньскы історичны реалії до навчаня розлічных предметів. Може і то є дорога, яков мож в куртім часї вышколити в тій проблематіці інтересуючих ся педагогів і на навчалный процес евентуално приготовить штонавысше чїсло učitelїв. Далшов із дорог як в будучности здобути штонайбівше чїсло кваліфікованости навчаня русиньского языка і літературы є акредітовати кваліфікачній освітній програм про učitelїв із практикы. Правно і легіслатівно є то єдина можность, як еліміновати актуалный неблагый став односно кваліфікованости навчаня. Моментално є в подмінках основных школ не веце як 10 процентна, што є алармуюче. Русинський язык і літературу учать переважно učitelї, котры не суть абсолвентами магістерського штудійного програму Русинський язык і література в комбінації. Із другого боку, абсолвенты того штудійного програму ся наповно не ангажують в процесі навчаня, або лїпше повіджене їм не была дана можность спробувати навчати русиньський язык і літературу прото, бо ся не заместнали в школьській сферї. Є актуалнов реалітов, же русинський язык учать моментално učitelї, котры мають абсолвованы холем дакотры актуалізачны освітні програмы закредітованы із ініціативы Методічно-педагогічного центра в Пряшові. За уведжены освітні програмы učitelї

здобули кредити і тов дорогов ходем мінімалный мандат на навчання русиньского языка і літературы. Низше уведжена таблічка приносить перегляд актуално закредітованых і при-готовляных актуалізаčných освітніх програмів про учителів окремых сорт школ:

Назва освітнього програму	Сорта освітнього програму	Число лекцій През./Діш.	Число кредитів	Платность акредітації	Число акредітації
Rusínsky jazyk a jeho vyučovanie na ZŠ a SŠ ¹⁴	актуалі-зачный	46/16	14	14.10.2014 - 31.12.2019	1434/2014-KV
Metódy a formy využitia historických reálií vo vyučovaní rusínskeho jazyka a literatúry ¹⁵	актуалі-зачный	32/8	10	14.10.2014 - 31.12.2019	1433/2014-KV
Rusínske reálie a možnosti ich zaradenia do školského vzdelávacieho programu na základnej škole	актуалі-зачный	30/5	9	13.3.2015 – 31.12.2020	1456/2015 - KV
Rozvoj profesijných kompetencií pedagogických zamestnancov v oblasti poznávania rusínskej národnostnej menšiny	актуалі-зачный	11/9	6	9.2.2018 - 31.12.2023	1782/2018-KV
Rusínsky jazyk ako výchovný jazyk v školskom klube detí	актуалі-зачный	31/9	10	18.6.2018 – 31.12.2023	1912/2018-KV
Rusínsky jazyk v predprimárnom vzdelávaní	актуалі-зачный	Актуално у фазі акредітації			

Таблічка ч. 2 – Перегляд акредітованых і приготовляных на акредітацію актуалізаčných програмів про учителів русиньского языка і літературы в рамках освітніх активіт МПЦ в Пряшові.

Наконець ідентіфікація **огрожінь** односно потреб русиньской народностной меншыны в области едукації є дуже важна область інтересу о контінуалный розвиток школства. По роках аплікації уже двох концепцій навчання мож порівнавати і конштатовати дуже

14 https://mpc-edu.sk/sites/default/files/vzdelavacie_programy/rusinsky_jazyk_a_jeho_vyuc_na_zs_a_ss.pdf

15 https://mpc-edu.sk/sites/default/files/vzdelavacie_programy/met_a_formy_vyuz_hist_realii_vo_vyuc_rusin_jazyka_upr.pdf

много, но не треба забувати і на окремі яви, котры суть актуалны в животі словацькой верейности. То, же розвиток народностного школьства Русинів ся односить і ку генералным цілодержавным проблемам. Мож слідовати дакілько важных огрожінь:

- *Економічна міграція* - регіон северовыходной Словакії є знамый тым, же ся ту находить дуже много локаліт, котры мож поважовати в цілодержавнім контексті за найменше розвинуты. Із тым фактом споєна міграція переважно молодых людей мінімално до окресных і крайских міст є перевязана в першім ряді із економічными факторами, як наприклад достаток робочіх можностей, ліпше плачена робота, доступность розлічных служеб, товарів і под. Така форма економічної міграції і многы условія і можности модерной doby в будьякій подобі нарушують традиційный сельскый способ жывота русиньской народностной меншыны, котра в току цілой своєї історії ествовала лем на базі сельской етнічной културы. З явом міграції є зарівно споєна і інтеграція в переважно словацькім сполоченстві а то во вшыткых сполоченьскых сферах, переважно родинній, школьській і церьковній, в котрых в містах панує словацька языкова орьєнтація. Є то комплексный проблем цілого русиньского регіону, в котрім з доводу знижуючого ся чісла школярів доходить ку запераню сельских матерьских, повноорганізованих і неповноорганізованих основных школ. Спомянута інтеграція молодшых генерацій Русинів є уж дуже прогресівна а дало бы ся до істой міры назвати ей дефінітивнов асімілацієв. Меджі Русинами мож слідовати і іншу форму економічної міграції, котра перевышує теріторію Словакії і реалізує ся в подобі одходу людей різных генерацій за роботов і ліпшым жывотом до інших держав Европы і світа. Історія ся якбы повторять.
- *Демографічна сітуація* - цілосполоченьскым проблемом Словакії є демографічна сітуація.¹⁶ Подля актуального ставу жытельство Словакії меджірочно популачно росте, но старіє.

16 <https://www.investujeme.sk/clanky/demograficke-trendy-pocet-slovakov-rastie-je-zatym-rast-dlzk-zivota-ale-aj-migracia/>

Навыше 53,6 % людей жыє в містах. Старнута популації є в сучасноти глобалным демографічным процесом і штотраз інтензивніше ся проявлять і в подмінках теріторії Словакії. Сучасна сітуація є выслідком дотеперішнёго демографічного вывоая. Треба але додати, же ёго дослідкы ся будуть дотуляти выштыкых сфер цілой громады, в тім контексті і школства.

Глубшов анализов потреб русиньской народностной меншыны односно едукації дітей і школярїв із боку выштыкых слідованых областей і поглядів мож конштатовати, же наштартованный позітівный тренд в комплекснім іновованю навчалного процесу з боку обсягу і заміряня навчання русиньского языка і літературы ся уж наповно проявлять в конкретных школах (ОШ з МШ Кална Розтока, ОШ з МШ Кленова, МШ Чабины, ОШ з МШ Михала Сопыры Радвань над Лабірцём, ОШ з МШ Пчолине, ЦОШ св. Юрія Свідник, ОШ з МШ Александра Духновіча Уліч, ОШ Коменьского Меджілабірці, ОШ Духновічова Меджілабірці), де чісло школярїв інтересуючіх ся о навчання русиньского языка має підвишуючий ся тренд. Мож то слідовати і на штатістіках із выштыкых слідованых школьских заряджінь, де кількость школярїв ся дывгла о высше 120 процент. Лем далшы школьскы роки докажуть, ці нова концепція розвитку навчання РЯ і позітівны іновачії в школованю народностей принесуть про прогрес і стабілізацію едукачных потреб Русинів достаточный ефект.

Вшыткы школьскы інштитуції в рамках Словацкый республікы окрем вечерній школ русиньского літертурного языка – школьскый рік 2015/2016											
Форма освіти	Прімарна освіта	Прімарна освіта				Низша середня освіта					
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Σ
Навчалный язык русиньскый в условиях матерьских школ	23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23
Русиньскый язык і література як навчалный предмет в школах з навчалным языком русиньским	0	5	3	6	4	0	0	0	0	0	18
Русиньскый язык і література як предмет навчанный формов кружку в рамках центр волного часу	0	1	0	3	5	0	0	0	0	1	10

Предмет русиньський язык і література, котрый ся учить у формі повинно волительного предмету в рамках диспониблных годин Школьного освітнёго програму основной школы	0	0	0	15	16	19	7	10	0	11	78
Ведно кількість школярів подля ступнів освіти	23	58				48					
Ведно кількість школярів у вшыткых слідованых школьских інштитуціях у навчальнім році 2015/2016, котры ся учили русиньський язык у вшыткых формах освіти	129										

Таблічка ч. 3 – Комплексный перегляд ставу навчання предмету русиньскый язык і література подля формы навчання у вшыткых освітніх інституціях в рамках Словацкой републіки з чиселныма фактами о кількості школярів із кінця школьного рока 2015/2016.

Вшыткы школьскы інституції в рамках Словацкой републіки окрем вечерніх школ русиньского літературного языка – школьскый рік 2017/2018											
Форма освіти	Прімарна освіта	Прімарна освіта				Низша середня освіта					
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Σ
Навчальний язык русиньскый в условиях матерьскых школ	35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	35
Русиньскый язык і література як навчальний предмет в школах з навчальным языком русиньскым	0	11	12	9	10	10	0	0	0	0	52
Русиньскый язык і література як навчальний предмет в школах з навчанём русиньского языка	0	13	0	0	0	0	0	0	0	0	13
Предмет русиньскый язык і література, котрый ся учить у формі кружка організованого школов	0	26	18	28	2	3	8	8	8	1	102
Предмет русиньскый язык і література, котрый ся учить у формі повинно волительного предмету в рамках диспониблных годин Школьного освітнёго програму основной школы	0	0	13	5	17	14	13	9	10	0	81

Ведно кількість школярів подля ступнів освіти	35	164	84
Ведно кількість школярів у виштытых слідованых школьских інштитуціях у навчалнім році 2017/2018, котры ся учили русинський язык у виштытых формах освіти	283		

***Таблічка ч. 4** – Комплексный перегляд актуального ставу навчання предмету русинський язык і література подля формы навчання у виштытых освітніх інштитуціях в рамках Словацькой републіки з чиселныма фактами о кількості школярів із кінця школьського рока 2017/2018.*

ЛІТЕРАТУРА

ГАЙ, М. (2008) О проблемах навчання русинського языка на 1. і 2. ступнях у Словації. In: *Русинський язык меджі двома конгресами*, Краків, 13.-16.03.2007. Пряшів: Світовий конгрес Русинів. Інститут русинського языка і культури, ISBN 978-80-8068-896-7, с. 157-160.

ГАЙ, М. (2015) Сучасный став і перспектivy русинського народностного школства на Словеньску. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20 rokov kodifikácie*, Prešov, 23.-25.09.2015. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, ISBN 978-80-555-1521-2, s. 259-266.

PLÍŠKOVÁ, A. (2015) Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku – 20 rokov kodifikácie*, Prešov, 23.-25.09.2015. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, ISBN 978-80-555-1521-2, s. 202-231.

Mgr. Marek Gaj
učiteľ kontinuálneho vzdelávania
pre rusínsky jazyk a literatúru
Metodicko-pedagogické centrum r. p. Prešov
Tarasa Ševčenka 11
080 20 Prešov
Slovakia

gaj.marekk@gmail.com

МЕДИЙНОТО ПРИСЪСТВИЕ НА РУСИНИТЕ В ИНТЕРНЕТ НОВИНАРСКИ ИЗДАНИЯ

Снежанка ВЕЛИКОВА

Abstract

The article comments on some discourse practices related to the representation of the Rusini ethnic community in Slovakia in some of the most frequently visited internet news websites. The article comments the types of reference made to the ethnic group together with the thematic fields it is most commonly linked to. The representation of the Rusini ethnic group is analyzed with respect to the journalism ethics and standards and the relationship between Self-Other.

Keywords: Online media, journalism, Rusini ethnos, exoticism, normalization.

Настоящото изследване се опитва да представи медийния образ на русинската общност в уебмедиите с оглед на отношението доминираща култура и малцинствена култура, като се проследява говоренето на медиите за русинския етнос – назоваването му и темите, с които той се обвързва. Конкретните задачи, които стоят пред работата се решават с оглед на изследователския апарат на дискурсия анализ и интеркултурната комуникация.

Отношението към различните култури в рамките на едно общество, е проблем, който е нашироко проучван, затова тук е важно само да се подчертае, че във всяко едно общество съществува “доминираща култура, чиято идеология формира голяма част от публичния живот... Доминиращата идеология ръководи концептуализирането на реалността чрез повтарянето на предпочитани, привилегирани практики, разглеждани като че ли са “естествени”. Този контрол на смисъла изхвърля другите културни системи на границата, правейки тяхната система от значения да изглежда грешна, девиантна, незначителна, примитивна, даже и невидима (Johnson, 1999: 62). И господстващата идеология основно се разпространява чрез средствата за масова комуникация. Масовите ме-

дии категорично са сочени като изразители на властовия порядък, затова наблюдението им чрез арсенала на дискурсия анализ е предпоставка за открояването на социално значими теми, какъвто е случаят с публичния образ, който интернет медиите изграждат за етническите малцинства.

Екскерпиран е материал от следните медии: разследващия новинарски портал *Aktuality.sk*¹; таблоидите *Nový Čas* и *Plus JEDEN DEŇ*; новинарския портал *Topky.sk*, портала *Webnoviny.sk*; един от най-разпространените уеб портали *SME.sk* и по-конкретно регионалните разновидности *Korzar* – всекидневник от Кошицка област и от Прешовска област; от ляво насочения и много посещаван портал *Pravda*. Медиите са подбирани заради различния им формат – от сериозен, през хибриден до таблоиден, както и заради добрата им посещаемост. Тези фактори създават възможност за по-цялостно проследяване на русинската тема. Проучването се извършва съвсем преднамерено върху интернет издания. Те привличат с демократизация на комуникацията, изразяваща се в интерактивност, лесен достъп до процеса на продукция, социалност, съ-участие на аудиторията, бързина, хипертекстуалност, мултимедийност, персонализация, мобилност. Указаните характеристики дефинират предимствата на онлайн медиите пред традиционните медии (вж. напр. Gilmore, 2006; Jenkins, 2006; Poster, 2001, Deuze, M. 2001 и мн. др.) и зареждат с очакване за по-осезаемо присъствие на малцинствените групи в журналистическите продукти, за активизиране на актуални теми и проблеми, свързани с него, за поставянето му в социалния, културния, политическия и икономическия контекст на обществото като негов пълноправен член. Освен това аудиторията на тези медии е предимно младежка и е важно как те обрисуват малцинствата за младите хора, как конструират у тях отношение към малцинствените колективи.

Интересно е да се проследи и как журналистите от интернет медиите се придържат към журналистическите стандарти. Мно-

1 В множество медии, включително и в посочените тук, се отпечатват текстове на Пресагенцията на Словашката република (TASR), което означава, че журналистическите продукти не са техни собствени новини, а препечатани текстове.

жество документи на европейските институции от типа на препоръки, доклади, кодекси и пр. предлагат насоки за адекватното отразяване на етническите малцинства. В една или друга степен те регламентират журналистическия поглед към малцинствата и настояват за следните основни положения в журналистическата работа: да не маргинализират етническите групи; да пресъздават разнообразието сред тях; да не омаловажават индивиди и общности въз основа на етническата им принадлежност; да не назовават етнически произход без причина; да избягват сензации, насаждане на предразсъдъци и стереотипи; да информират за различните роли, които представителите на малцинствата имат; да не използват реч на омразата и пр. (Recommendations 2002; Recommendations 2011).

Малките етнически общности по принцип не се радват на голям медиен интерес. Д. МакКуайл твърди, че медиите маргинализират малцинствените групи, които не създават проблеми, докато създаващите усложнения малцинства получават неимоверно голямо журналистическо внимание (McQuail, 1987: 194). Ситуацията със словашките интернет медии е подобна. Ромите например се радват на широко отразяване поради факта, че са носители на множество проблеми, докато по-малките групи – русини, унгарци, евреи, арменци и др. – се споменават в медиите, като се акцентира основно върху специфичната им култура и безконфликтното им пребиваване в словашкото общество.

Разглежданите тук материали за русините обхващат периода от януари 2016 до юни 2018 г. Този отрязък от време е тенденциозно изследван по следните причини: пикът на говоренето за мигрантите от Изток е отшумял и по принцип, когато външният чужд престане да бъде атрактивен, медиите се насочват към вътрешните други – етнически малцинства, гей общността или други малцинствени формирования.

Следната таблица представя картината на новинарските текстове за русините по медии:

Сайт	Брой публикации
aktuality.sk	26
cas.sk (Nový Čas)	8

Plus JEDEN DEŇ (https://www1.pluska.sk)	4
Pravda (https://www.pravda.sk/)	6
SME.sk (presov.korzar.sme.sk ; košice.korzar.sme.sk)	32
topky.sk	13
tvnoviny.sk	3
webnoviny.sk	4
Общо за всички медии:	96

Посоченият брой публикации категорично потвърждава факта, че масовите уеб издания не възприемат русините като проблемна група и затова тя остава за тях неатрактивна. Общото впечатление, което се оформя при прегледа на онлайн медиите е, че русинската тема е новинарско събитие “в резерв”. Тя не е пряко обвързана с ежедневния времеви новинарски цикъл и винаги може да влезе в бюлетина, когато има глад за новини или съвпадне с журналистическия календар за отразяване на очаквани събития – празници, чествания, годишнини, фестивали и пр.

Подобно положение на нещата се потвърждава и от езиковите практики на медиите, които се проследяват тук – назоваването на малцинството и тематичните области, които стоят в основата на съдържателния план на новинарските текстове.

Именуването на русинската общност включва следните номинации: русини (Rusíni), руснаци (Rusnace), русинство (rusínstvo), русинско малцинство (rusínska menšina), русинска народност (rusínska národnost), русинско народностно малцинство (rusínska národnostna menšina), етническа група (etnicka skupina). Разбира се тук могат да се посочат и съответните думи и изрази, отнасящи се до индивиди и реалии от русинската култура: русинка (Rusínka), русин (Rusín), русински (rusínsky, rusnáce), русински език (rusínčina) и др. Трябва да се подчертае, че по отношение на именуването на русините интернет медиите не манифестират расистки практики и не нарушават етическите императиви на журналистическата професия. Липсват обидни думи или изрази на етническа основа, не се използват неприемливи от страна на малцинството названия. Езиковите назовавания на самото малцинството и свързаните

с него предмети и явления в медиите съответстват на начина, по който обичайно се нарича самото малцинство. Едно-единствено изключение бе открито в материал на всекидневника “Правда”, където се среща именуването украинско-русинско малцинство (ukrajínsko-rusínska menšina)^{2,3}.

Журналистите използват като синонимни назовавания на русините и конструкциите *русинска народност* и *русинско малцинство* - 48 пъти като елемент от номинативна верига, свързана с общността и 27 пъти в рамките на номинативна верига, обозначаваща съвкупно етническите групи в Словакия. Подобно назоваване, насочващо към начина, по който преобладаващата етническа общност идеологизира различните етнически групи, не е задължително да бъде преднамерено използвано с цел да се разграничат малцинствената и основната култура. По-скоро използването на тези именувания, семантически колериращи с другост, се подчинява на чисто стилистични изисквания към журналистите при оформяне на журналистическия текст. Така изглежда обичайна номинативна верига, отнасяща се до русините: русини – на русините – на русините – това народностно малцинство – русини – русини (Rusíni - Rusínov - Rusínov - táto národnostná menšina - Rusíni – Rusíni)⁴.

Ако обаче несъзнателното и нетенденциозно обозначаване на русинската общност като малцинство се разгледа с оглед на лингвистичните практики на идеологическия дискурс, такъв тип номинации определено налагат извода, че русинството е мислено като някой друг, различен от доминиращата култура. От друга страна, чрез употребата на неутрална лексика, използвана при именува-

2 Vladimír Jancura. „Rušenie“ Beneša ako kvadratura kruhu dňa, 12. 6. 2017, <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/432289-rusenie-benesa-ako-kvadratura-kruhu/>

3 Русините реагират с публикации на техния интернет сайт с изявление на говорителя Петер Медвед, но опровержението не е публикувано на страницата на всекидневника, както повелява журналистическата етика: Vyhlásenie Okružleho stola Rusínov Slovenska k článkom Vladimíra Jancuru. <https://okruhly-stol.sk/2017/06/vyhlasenie-okruhleho-stola-rusinov-slovenska-clankom-vladimira-jancuru/>

4 Rusíni oslavia svoje výročie v Prešove aj v Košiciach. TASR, 8. jún 2017. <https://presov.korzar.sme.sk/c/20553934/rusini-oslavia-svoje-vyrocie-v-presove-aj-v-kosiciach.html#ixzz5JGD4uepe>,

нето на русините, чрез позитивния тон, чрез прибегване към етикетирание само когато тематичният контекст настоява, се акцентира не толкова върху различността, а върху безпроблемността в съвместното живеење, върху схващането, че другата култура е близка, позната, неконфликтна.

Тематичните области, около които се структурират новинарските текстове за русинската общност, обхващат едно основно поле – бит и култура (72 текста), като културната тема може да се разслои на множество пластове – ежедневиє, език, изкуство, история, религия, празници, традиции, ритуали, ценности, известни личности или ако се използва терминологията на Хофстеде – героите на русинския етнос (Hofstede, 2010: 8).

Второто поле обхваща политическата тема, но с почти незначителен брой текстове - 21, от които 10 се отнасят за едно и също събитие, новината за което е публикувана в различни медии. Само 6 новини са посветени на същинското участие на русините в политическия живот на словашкото общество (избор на политически лидери, изразяване на позици към определени политически събития, участие в политическия живот на национално равнище). Останалите материали от политическата тема се отнасят до говоренето на политиците за различните етнически малцинства като неразделна част от общото, наречено Словакия, т.е. русините се споменават в контекста на някакъв политически въпрос и се изброяват наред с други малцинства. Подобен тип политическо говорене може да се категоризира като изпразнено от смисъл, защото то е задължителен елемент от популистката реторика на политиците, а медиите с готовност разпространяват пропагандни текстове от такъв тип, тъй като те звучат атрактивно, срв. *“Словакия сме всички ние – словаци, унгарци, русини, че и роми”* (Slovensko sme my všetci, Slováci, Maďari, Rusíni či Rómovia⁵). Също така русинската общност присъства при поставянето на валидни за всички етнически малцинства проблеми, напр. *“Каузата на Фонда за подкрепа на културата на народностните малцинства: съмнителни трансакции и непотизъм”* (Kauza Fondu na podporu kultúry

5 Matovič: Nastal čas podat' pomocnú ruku SMK 18. 11. 2017. <https://www.aktuality.sk/>

národnostných menšín: Pochybné transakcie a rodinkárstvo, OĽaNO viní Most-Híd)⁶.

Няколко общи неща могат да се открият, когато се анализират темите, стоящи в основата на журналистическите практики при отразяване на русинската група.

Първо, определено отсъстват различните роли, които имат представителите на русинската група в обществото. Аудиторията остава с впечатление, че русините само празнуват, честват годишнини на популярни свои представители или организират събития, свързани с историята си. Типични заглавия са: „*Русините празнуват своята годишнина в Прешов и Кошице*“ (Rusíni oslávia svoje výročie v Prešove aj v Košiciach⁷); „*В Свидник днес празнуваха Нова година с традиционно колене на прасе*“ (Vo Svidníku dnes oslávili tradičnou zabíjačkou Nový rok⁸); „*Почина Васил Чома. Писател, воюващ за правата на русините в Словакия*“ (Zomrel Vasil' Choma. Spisovateľ bojujúci za práva Rusínov na Slovensku⁹) и пр.

Извън културните артефакти русините са невидими. Участието им в социалния, политическия, икономическия, спортния живот на социума е силно подценено от журналистическото съсловие. Тези теми се третират в единични публикации или те въобще не намират място сред топосите, разработвани от новинарите. Също така прави впечатление, че русините не се свързват с теми, които пораждат отрицателни емоции. Въпроси като безработица, бедност, престъпност, социален статус не се засягат. Може да се каже, че журналистите не успяват да отговорят на професионалните стандарти за работа с малцинствените групи и определено не

6 Kauza Fondu na podporu kultúry národnostných menšín: Pochybné transakcie a rodinkárstvo, OĽaNO viní Most-Híd) 06.06.2018. <https://www.cas.sk/clanok/702811/kauza-fondu-na-podporu-kultury-narodnostnych-mensin-pochybne-transakcie-a-rodinkarstvo-olano-vini-most-hid/>

7 Rusíni oslávia svoje výročie v Prešove aj v Košiciach. TASR, 8. jún 2017. <https://presov.korzar.sme.sk/c/20553934/rusini-oslavia-svoje-vyrocie-v-presove-aj-v-kosicia-ch.html#ixzz5JGD4uepe>

8 Vo Svidníku dnes oslávili tradičnou zabíjačkou Nový rok. 14. 01. 2017. <https://www.aktuality.sk/>

9 Zomrel Vasil' Choma. Spisovateľ bojujúci za práva Rusínov na Slovensku. 23. apríl 2017. <https://www.aktuality.sk/>

показват пълноценно присъствието на русинската група в публичното пространство.

Второ. Важен момент от говоренето за русините е представянето им като самостоятелна, сплотена общност, горда с произхода, културата и езика си. Но в същото време загрижена, че русинската *“културата гасне”* (*“kultúra hasne”*¹⁰). Показателен пример в това отношение е следният разказ на русинска режисьорка: *„Една госпожа идва да си купи билет за русинска вечер. Питам я: - Вие русинка ли сте? – О, не. Баба ми и майка ми са, но аз не съм. Е! Откъде се взе тази словачка, не знам“* (*„Pani si príde kúpiť lístok na rusínsky večer. Pýtam sa jej: – A vy ste Rusínka? – Oj, nie. Moja babka a mamka boli, ale ja nie. Na! Kde sa nabrala tá Slovenka, neviem...”*¹¹ (Ich dediny ale vymierajú, mladí Rusíni z regiónov, kde chýba rozvoj, odchádzajú, jazyk živorí a o staré tradície už nie je veľký záujem.)). Безпокойство се демонстрира и по отношение на религията, особено що се отнася до опазването и поддържането на православните обичаи, срв. *“Христос се ражда! Автентичното православно Рождество се губи”* (Christos Raždajetsja! Autentické pravoslávne Vianoce sa tratia)¹².

Русинският език – изучаването, съхраняването и пренасянето му през времето – е обект на внимание в множество от публикации. На него се посвещават и самостоятелни текстове, и такива, в чийто център стои по принцип русинската култура. Коментират се обстоятелствата около липсата на собствени училища с преподаване на русински, на учебници, срв. *“След революцията русините си отдъхнаха. До днес всякак им липсват собствени училища”* (Po revolúcii si Rusíni vydýchli. Dodnes im však chýbajú vlastné

10 Stanislava Harkotová. Hej, my sme Rusnace, a što? <https://www.aktuality.sk/clanok/415312/hej-my-jsme-rusnace-a-sto/>, 25.02.2017

11 Stanislava Harkotová. Hej, my jsme Rusnace, a što? <https://www.aktuality.sk/clanok/415312/hej-my-jsme-rusnace-a-sto/>, 25.02.2017

12 Christos Raždajetsja! Autentické pravoslávne Vianoce sa tratia. 06.01.2017. <https://www.aktuality.sk/>

školy) или *“На русински учат децата в Чабини и Кална Розтока”* (Po rusínsky sa učia deti v Čabinách a Kalnej Roztoke)¹³; недоброто владее на езика от собствените му носители, напр. в текста *“От русините не можеш да си тръгнеш гладен и жаден (разговор)”* (Od Rusínov sa neodchádza hladný a smädny (rozhovor))¹⁴; невъзможността да бъде изведен от рамките на ежедневното общуване, независимо от кодификацията му и изучаването в университета; отношението на родителите към овладяването на езика от децата и пр.¹⁵.

Причастността на журналистите към темата русински език, както и по отношение въобще на културата, може да се проследи във въпросите, които те поставят и насочването на интервютата в посока, позволяваща разискването на чувствителни за общността проблеми: напр. *“За най-болезнената тема за русините трябва да се отиде до просветата”* (Za najpálčivejšou témou Rusínov treba ísť do školstva)¹⁶. В случая журналистът отказва да бъде неутрален и прави своите квалификации, като прибегва до употребата на емоционално натоварената лексема *болезнен* и употребата на суперлатив, а в следните примери манифестира загриженост за съхраняването на русинския език: *“Чувстват ли необходимост русините да учат своите деца на русински?”* (Cítia Rusíni potrebu učiť svoje deti po rusínsky?); *“Русините са доста потайни. Въпреки че вкъщи говорят по русински, щом трябва да говорят с хора, които са от различни региони, предпочитат да преминат на словашки”* (Rusíni sú pomerne skrytí. Doma síce hovoria po rusínsky, no akonáhle majú diskutovať ľudia, ktorí sú z rôznych regiónov, radšej prejdú do

13 Po revolúcii si Rusíni vydýchli. Dodnes im však chýbajú vlastné školy. 07.12.2017 <https://www.aktuality.sk/>; Po rusínsky sa učia deti v Čabinách a Kalnej Roztoke. TASR, 17. feb. 2018. <https://hornyzemplin.korzar.sme.sk/c/20763001/po-rusinsky-sa-ucia-deti-v-cabinach-a-kalnej-roztoke.html#ixzz5JGCRMrGS>

14 Stanislava Harkotová. Od Rusínov sa neodchádza hladný a smädny (rozhovor). [aktuality.sk](https://www.aktuality.sk/clanok/464798/od-rusinov-sa-neodchadza-hladny-a-smadny-rozhovor/), 23.04.2017. <https://www.aktuality.sk/clanok/464798/od-rusinov-sa-neodchadza-hladny-a-smadny-rozhovor/>

15 вж. 17

16 Štefan Štec: Treba si vážiť národnostnú pestrosť. TASR. 17. február 2018. https://kosice.korzar.sme.sk/c/20762973/stefan-stec-treba-si-vazit-narodnostnu_pestrost.html#ixzz5JGBICfdQ

slovenčiny)¹⁷. В същия новинарски текст се поставя открито и въпросът за отмирането на русинската култура: “Заплашено ли е русинството от залез?” (“Hrozí rusínstvu zánik?”)¹⁸.

Недостатъчно, обаче, се третира темата за политическото проблематизиране на езика. Разглеждането на политиките, следвани от управляващите, по отношение на изучаването на етническите езици, на запазването на езиковото многообразие, по принцип не се състои в медиите. Журналистите почти не тълкуват този аспект. Ако въобще пишат, то е в контекста на други проблеми, отнасящи се до образованието. Подобно отношение към езиците на малцинствените групи, разбира се, засяга и русините. Още повече че се осъзнава въпросът с отсъствието на възможности за изграждане-то на собствени училища. Само един текст бе открит по темата: “Нова работна група ще се занимава с изучаването на русински език” (Nová pracovná skupina sa bude venovať výučbe rusínskeho jazyka¹⁹).

От една страна, русините се представят позитивно, не като проблем или опасност; не се подчертават негативни етнически характеристики или принадлежност; криминалната тема отсъства; въобще отсъства отрицателното говорене. Според журналистическите текстове русинската общност е представител на сродна култура със собствени норми, схващания и ценности, която доминиращата култура разбира, поддържа и цени. Т.е. журналистите конструират русинския етнос в рамките на етнорелативизма, разбираан като уважение, покровителство и защита на представители на други култури (вж. напр. Ting-Toomey, 1999: 158 и сл.). Без експлицитно да се изразява от страна на новинарите, релацията словашка култура – русинска култура се помества в рамки-

17 Štefan Štec: Treba si vážiť národnostnú pestrosť. TASR. 17. február 2018. <https://kosice.korzar.sme.sk/c/20762973/stefan-stec-treba-si-vazit-narodnostnu-pestrost.html#ixzz5JGBICfdQ>

18 Štefan Štec: Treba si vážiť národnostnú pestrosť. TASR. 17. február 2018. <https://kosice.korzar.sme.sk/c/20762973/stefan-stec-treba-si-vazit-narodnostnu-pestrost.html#ixzz5JGBICfdQ>

19 Nová pracovná skupina sa bude venovať výučbe rusínskeho jazyka. SITA, 12. júl 2016. <https://domov.sme.sk/c/20213501/nova-pracovna-skupina-sa-bude-venovat-vyucbe-rusinskeho-jazyka.html#ixzz5JGTNWlHe>

те на доброто интеркултурно разбирателство. Русините на свой ред също признават положителните нагласи на словаците, напр. в следния случай, когато в интервю журналистка с русински произход отрича някога да е била обект на предразсъдъци от страна на словаците²⁰. Използвайки постановките на Г. Малецке, можем да говорим за културен релативизъм, манифестиран в интернет медиите по отношение на русините (вж. Maletzke, 1996: 26-27). Акцентът върху безпроблемността във връзката между словаки и русини означава, че общността се представя като добре интегрирана, че доминиращата култура не я възприема като заплаха. Не липсва и представянето на русините като различна етническа група – с различен език, с различна религия, със специфични празници, фолклор и пр. Показването на различията между доминиращата и малцинствената култура се насърчава от самите журналисти, напр. в следните изказвания: *“По какво се различават русините от словаците”* (V čom sú Rusíni iní ako Slováci?; *“Истинският източен обряд за русините е нещо, за което говорят с гордост. Черкви, литургии, иконостаси, хорове”* (Práve východný obrad je pre Rusínov niečo, k čomu sa hrdlo hlásia. Cerkvi, liturgie, ikonostasy, chóry)²¹. Също така се провокира разказът за общностни специфики, напр. често са задавани въпроси от типа: *“Каква е най-характерната черта на русините”* (Čo je povahovou črtou Rusínov?)²². Новинарите не се отказват и от употреба на русински език, като така привнасят лек екзотичен привкус: *Pujdú hori puťú, navarjú perohú; Tak jim šja našmijala*²³.

Разработваните в онлайн изданията теми, обаче, насочват и към други изводи. Цялостната картина, която се оформя пред публиката, е за общност, потопена в опити да възпроизвежда кул-

20 Slovenská novinárka po návrate z Iraku: Nebolo mi všetko jedno, 17. 07. 2017. <https://www.aktuality.sk/>

21 Slovenská novinárka po návrate z Iraku: Nebolo mi všetko jedno, 17. 07. 2017. <https://www.aktuality.sk/>

22 Štefan Štec: Treba si vážiť národnostnú pestrosť. TASR. 17. február 2018 <https://kosice.korzar.sme.sk/c/20762973/stefan-stec-treba-si-vazit-narodnostnu-pestrost.html#ixzz5JGBICfdQ>

23 Stanislava Harkotová. Hej, my jsme Rusnace, a što? <https://www.aktuality.sk/clanok/415312/hej-my-jsme-rusnace-a-sto/>, 25.02.2017

турата си чрез типични, оразличаващи практики и артефакти. Разработвайки основно културната тема, журналистите, може би неволно, екзотизират русинството, не толкова рисувайки го като нещо чуждо, странно, а по-скоро отнемайки му възможността да бъде част от политическото, от въпросите за власт и идеология. Т.е. русинската общност, идентифицирана само чрез културните си практики, остава в маргиналното, извън политическото, разбирано като управление. Последиците от налагането на подобен образ на цяла етническа група отправят към идеята за процес на нормализиране – превръщане на малцинствената култура в нещо свое, в нещо, което е част от нашия порядък, предназначено за показване. Интерпретирайки различното с оглед на собствения ред, го правим познато, подчинено на доминиращата идеология и губещо спецификите си. Не се изключва възможността подобно положение на нещата да е етап от отношението към другата култура, но за да бъде наистина етап и двете култури трябва да предприемат необходимите действия, защото нормализирането спира динамиката, отнема промяната и малцинствената култура се изтласква в периферията.

ЛИТЕРАТУРА

DEUZE, M. (2001) Online Journalism: Modelling the First Generation of News Media on the World Wide Web. - First Monday, 2001, vol. 3, № 12, <http://firstmonday.org/issues/issue6_10/deuze>

GILMORE, D. (2006) We the media: Grassroots journalism, by the people, for the people. O'Reilly Media: Sebastopol, CA. ISBN-10: 9780596102272, 336 p.

HOFSTEDE, G. (2010) Cultures and Organizations: Software of the Mind. Revised and expanded 3rd Edition. New York: McGraw-Hill USA. ISBN 978-0-07-166418-9, 550 p., 8

JENKINS, H. (2006) Convergence culture. Where old and new media collide. New York: NYU Press. ISBN 978-0-8147-4281-5, 318 p.

JOHNSON, F. L. (1999) Speaking Culturally: Language Diversity in the United States. London: Sage. ISBN-13: 978-0803959125, 384 p., 62

MALETZKE, G. (1996) Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion von

Menschen und Kulturen. Westdeutscher Verlag: Oppladen. ISBN 978-3-531-12817-7, 226 p., 26-27

MCQUAIL, D. (1987) Mass Communication Theory. An Introduction. London: Sage. ISBN0803980698, 352 p., 194

POSTER, M. (2001) What's the Matter with the Internet? Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. ISBN 978-0-81-66-3835, 228 p.

RECOMMENDATION for Broadcasters on the fair Portrayals of Ethnic Minorities. 2002. European Ethnic Broadcasting Association – <http://www.europeanjournalists.org/eeba.intro.02.htm>

RECOMMENDATION CM/Rec (2011) 7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. <https://www.osce.org/odihr/101403?download=true>

TING-TOOMEY, S. (1999) Communicating Across Cultures. New York. ISBN 1572304456, 310 p., 158.

Doc. PhDr. Snežanka Velikova, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum celoživotného a kompetenčného vzdelávania

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

snezhankavelikova@unipo.sk

ЗАКЛАДИНИ РЕАЛІЗМА У КАРПАТОРУСИНСЬКІВ ЛІТЕРАТУРІ И ТВОРЧОСТЬ ЛЕМКІВСЬКОГО ДРАМАТИКА Г. ГАНУЛЯКА

Валерій ПАДЯК

Abstract

The work of the Lemko playwright of the early twentieth century, Hryhorii Hanuliak (03/01/1883 – 08/29/1945) has still not come to the attention of literary scholars. Hanuliak does, however, hold an important place to the formation of realism in Carpatho-Rusyn literature. In several theatrical works, in particular the comedy “The Peasant Son” (1910) and the drama “The Ri-vals” (1911), the Hanuliak focused on the social and historical circumstances surrounding the formation of the characters. His works are also characterized by complex and sharp dramatic conflict.

Keywords: Carpatho-Rusyn literature in the United States, Hryhorii Hanuliak, realism, Carpatho-Rusyn literature, Lemko theater.

Творчість письменника Григорія Гануляка (01.03.1883 – 29.08.1945) усе ищи обстає неизвістнов не лем про ширшу читательську авдіторію, айбо также про рядных изглядователів літературного життя Лемковини. Хотяй иде за єдного из майплодных лемківських літераторів акурат зачатку ХХ столітя. На то суть дакілько причин. По первах, ёго творы у далші історичні епохы нихто не мав дякы ци можности перепечатати, а первотупублікації уж тяжко дає ся од-найти на полицях бібліотек. Другый раз зато, бо у своїв творчости автор (судиме подля ідейно-тематичного направеня и языка творів) пережив дакілько етапів. В австрійський період Г. Гануляк за-чинав як репрезентант русинського (лемківського) народництва. Од 1920-х років (коли Галичина была частёв Польської державы) він поступно ся хылив у бік української орьєнтації и перейшов на український язык. У році 1939 Г. Гануляк легко ся вписав у рамки ідеологічної доктрини Советського Союза як освободите-ля Западной Украины од панованя «буржуазной Польши» – він

колаборовав из советським окупаційным режимом и из нёго ся став єден из дакілко майтіражованых у Советському Союзі «западноукраїнських советських» писателів.

Межи тым, творчость Г. Гануляка, ушиткой житя котрого было повязаной из Львовом як културным центром про лемківську інтелігенцію, є важнов етапов еволюції карпаторусинської літературы и формованя нового умелецького метода. Фактично, ёго пєсы 1900-х – 1910-х років засвідительствовали етаблованя реалізма у карпаторусинськів драматургії. Часы «застарілого» романтизма, репрезентантами котрого у драматургії были Иван Данилович (Коритнянський), Євгеній Фенцик и другі, а на Лемковині – Клавдія Алексович, уж ся минули.

Про новий умелецький метод быв характерный аналітичний підход до темы и намагы вказати складность житя особности в обществі. Писатель-реаліст Г. Гануляк провказує у своїх драмах острый драматичный конфлікт и знає начеркнути доста складный перебіг колізії.

Григорій Гануляк – писатель, драматик, новинарь и видавець – прожив лем 62 рокы. Родом из с. Синява (Syniawa) Сяноцького повіту. Скончив класичну гімназію королевы Софії у Сяноку. Мав 25 років, коли пішов жити до Львова, де зачав робити як редактор и видавець у Ставропігійському інституті. Ищи до того из Сянока навязав контакт из підкарпаторусинськими народницькими («для угро-руського народа») виданнями – ужгородськов новинков «Наука» (1897–1914, 1919–1921) и будапештськов новинков «Недѣля» (1898–1919). На сторонах тых новинок, а дале и ужгородського рочника «Мѣсяцословъ на 1911. годъ...», «Недѣля Русина» (додаток до новинкы «Русин», 1923) він опубліковав веце як сорок поетичных и прозовых творів¹. Главні темы поетичной творчости молодого автора – то роздумованя на тему бідацького житя простого народа, спомин за нещастливу любов и пейзажна лірика.

У свій час Г. Гануляк быв колорітнов фігуров львівського письменського бомонда. Межи тым, повна и перепровірена творча

¹ Веце за сесь епізод творчости Г. Гауляка позерай публікації: МИКИТАСЬ В. *З ночі пробивалися...* Ужгород: Карпати, 1977, с. 127-132; ГАБОР В. *Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2003, с. 267-268.

біографія літератора ищи не написана, хотяй ёго житєпис дотеперь потрафив у дакілко енциклопедій. Курті гесла за нєго находиме у приручных виданях, як то «Українська літературна енциклопедія» (1988), «Енциклопедія українознавства» (1993), «Encyclopedia of Rusin History and Culture» (2002) и других. Яло бы туй тыж пригадати публікації Івана Красовського² и Василя Микитася³, котрі як перві зачали писати житєпис Г. Гануляка. Межи тым розсяглу біографію Г. Гануляка первов исклала, видав, сочасна лемківська изглядователька карпаторусинської орьєнтації Олена Дуц-Файфер⁴. И хотяй иде за єдну из послідніх публікацій за Г. Гануляка, што ся указала не так давно – у році 2001, але и туй находиме неточности⁵.

2 КРАСОВСКИЙ И. Провідники літературної Лемківщини другої половини ХІХ – першої ХХ ст. In: *Український календар на 1973 р.* Варшава, с. 203-205; КРАСОВСКИЙ И. Григорій Гануляк. In: *Жовтень*, 1982, № 10.

3 МИКИТАСЬ В. Григорій Гануляк. In: МИКИТАСЬ В. *3 ночі пробивалися...* Ужгород: Карпати, 1977, с. 127-132.

4 DUĆ-FAJFER H. *Literatura Łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku.* Polska akademia umiejętności; Prace Komisji wschodnioeuropejskiej. Tom VII, Kraków, 2001, s. 342, 370.

5 Туй вкажеме лем на главні неточности. Изглядователька О. Дуц-Файфер пише, же свое пріватне видавельство («Русалка») автор заклад у році 1921. Фактично, Г. Гануляк удержовав видавельський бізнis у роках 1910–1939. Кедь май конкретно, иде за два періоди – «австрійський» (1910–1918) и «польський» (1918–1939). (Обадва разы книжний бізнis Г. Гануляка исперла война – у 1914 и 1939 роках). Сідлом редакції видавельства была будова у Львові на вулиці Руська 3, а дале – Куркова 10 (днесь Лисенка 10). Печатав книжну продукцію у тіпографії Ставропігійського інститута. У ранній період (из 1910 рока) видаватель тіражовав свою продукцію під стріхов Ставропігійського інститута (під управов М. Рефця) и значив ї формулацієв «*Накладомъ Гр. Гануляка*». Не мав своїх фінансів, зато у році 1910 узяв кредит. И зачав выдавати книжки и, главно, масово печатати умелецькі поштові карткы – як «*Выдавництво артистичных карток Гр. Гануляка*» ци (из року 1913) як «*Артистичне видавництво «Русалка»*», ци просто – «Русалка». Почас войны Г. Гануляк ся лишив книжного бізнisa и выдавав лем умелецькі поштові карткы. У свому письмі до Б. Заклинського (1917 р.) він выяснив, чом не робит книжки, а лем карткы – бо ся находит на фронті, выдты керуе видавельством и выдтак на книжки не має час. У 1917–1918 роках на продукції видавельства было зазначеной: «Гр. Гануляк, Львів». Видав, назву «Русалка» почас войны Г. Гануляк не хосновав. По войні од року 1918 поштові карткы назад значив формулацієв «*Выдавництво Гр. Гануляка*», а из 1921 року, одколи зачав робити также книжну продукцію, значив ї як «*Выдавництво «Русалка»*». Межи тым, ищи у році 1921 (годно быти, же и скорі) Г. Гануляк выдавав серію «Народна бібліотека» під стріхов Ставропігійського інститута (під управов Ю. Сидорака), вказувучи, намісто видавельських реквізитів, лем юридичный адрес видавця (ул. Куркова 10). У сесь час ёго компанков была даяка Марія Гр. Гануляк (год-

Г. Гануляк написав поверьх 50 новел, оповідань, пєс. Свої твори він часто підписовав псевдонімом Григорій Марусин; хосновав также другі псевдонімы – Григорій Григорієвич, Гр. Цукорник, Солодкович, Гринько Зазуля, Грицько Мамалига, а тыж криптонім – Г. Г. Г. Перві літературні провбы Г. Гануляка благословив Иван Франко, котрый похвалив ідею Г. Гануляка писати (иде за новелу «Я ся не бою», 1903) народным языком, то значит – по лемківськы («лемківським діялектом»)⁶. Свої твори заганяв тыж у галичські старорусинські и русофілські часописы «Галичанинъ», «Прикарпатская Русь», «Живая мысль» и другі. Як твердят научники⁷, у роках 1912–1913 Г. Гануляк перебрав на себе виданя сатиричного журна-ла «Страхопудъ»⁸. Иде за одновлення виданя журна-ла «Страхопудъ» (1867–1905), котрый даколись выходив у Відню, а пак у Львові и котрый редіговали Й. Ливчак, О. Мончаловський и другі. Ищи до того, од 1 (14) януара 1911 року Г. Гануляк бере ся редіговати перву лемківську новинку «Лемко: газета для народа», што выходила (двычи на місяць) в лемко-русинським языку як додаток до новинки «Прикарпатская Русь». Редактор Г. Гануляк перві шість чисел той новинки выдав у Львові; далші ї числа уже редіговав и выдавав у Новому Сончі А. Гассай, а пак другі лемківські активісты. Также під стріхов тіпографії Ставропігійського інститута («Изъ Ставропігійскои типографіи», «Зъ друкарнѣ Ставропігійского Института»)

но быти, же ёго дівка), котра свою книжну продукцію значила формулацієв «*Накладомъ Маріи Ганулякъ*». «Русалка» екзистовала до 1939 року.

Изгядователька О. Дуц-Файфер твердит, же серію «Театральная бібліотека» (фактично: «Театральна бібліотека» В-ва «Русалка») Г. Гануляк зачав выдавати перед Первов світовов войнов, а по войні продовжив сєсю серію. Межи тым, до войны видавательська серія «Театральна бібліотека» ци «Бібліотека театральна» (1898–1914) выходила у Коломый коштом и в печатні Михайла Білоуса. И акурат до видавательства М. Білоуса Г. Гануляк (під криптонімом Г. Г. Г.) загнав свою пєсу «Пань писарь: штука въ трехъ актахъ» (1910, «Бібліотека театральна», № 15). Але свою видавательську серію «Театральна бібліотека» Г. Гануляк заклав лем по войні – у 1921 році.

6 ФРАНКО І. Літературна мова і діялекти. In: *Літературно-науковий вісник*, Т. 37, Книга 2, 1907, с. 229.

7 САВЧУК М. Гумористично-сатирична періодика. In: *Енциклопедія сучасної України*. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24713 (23.10.2018).

8 Сєсь вопрос требує додаточного изгядованя. У 1922 р. Г. Гануляк у своїв серії «Народна бібліотека» (чис. 8/10) выустив подобне виданя, де подав свої твори, а тыж С. Калинця, П. Річицького, М. Цепенды и др. *Позерай*: «Страхопуд» або торбина сміху (Львів: Вид-во Гр. Гануляка, 1922, 48 с.).

Г. Гануляк видавав літературні і другі твори; у тів серії ся вказало 25 ци й веце книжок, помеже котрі суть твори самого Г. Гануляка, наприклад, єдноактова комедія «Щасливый чоловѣкъ» (1908), зборничок поезій «Весняни сны» (1909), єдноактова комедія «Хлопскій сынъ» (1910), драма в 5 актах «Соперники» (1911) и сценічна жарту в 2 актах «Чоловѣкъ, що редаговавъ газету» (1913). Послѣдня штука, видав, є перекладом из англійського языка єдноактовкы даякого Г. Тиммора, што была написана подля новелы Марка Твена «How I Edited an Agricultural Paper» («Як я редіговав земледілську газету», 1870). У сесь час автор видає тыж песу на 3 дії «Панъ писаръ» (Коломыя, 1910), а в часі меживойня у «Театральній бібліотеці» В-ва «Русалка» видає жарту на 1 дію «Хоч раз його правда» (1926), жарту на 1 дію «Жінка горою» (1929), штуку на 1 дію «Моя хата з краю» (1938) и другі.

Перва світова война звела нанивоч видавательський бізнес Г. Гануляка⁹. По войні (як знаєме, Галичина стала частѣв Польщи) він назад одновив у Львові (1921) своє видавательство «Русалка», котре заклав ищи у 1910 році¹⁰. За пару місяців при тому видавательстві одкрыв серію «Театральна Бібліотека» (из 1921). У тів серії увиділи світло світа поверьх 140 театралных штук од многих авторів хотьякой ідейной и языковой орьєнтації – так русофілської, як украинофілської.

Од 1920-х років Г. Гануляк поступно ся хылит у бік української орьєнтації: у своїв творчости переходит на український язык, редігує пару українськоязычных журналів, наприклад, доста популярне виданя «Театральне мистецтво» (1922–1925) ци рочник «Веселий

9 Веце за діятельство видавательства «Русалка» почас Первой світовой войны *позерай*: ДОМБРОВСЬКА Є. (2011). Українська художня поштова картка першої половкы ХХ ст. (за матеріалами родинного фонду Заклинських у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника). In: *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника: Збірник наукових праць*. Львів, 2011, Вип. 1, с. 572-591.

10 Веце інформацій за Г. Гануляка *позерай*: КУСИЙ Л. Видавнича діяльність Григорія Гануляка у Львові (1910–1939). In: *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника*. 2010, Вип. 1, с. 139-153; KUSIJ L. Lemko Hryhorij Hanulak: działalność okresu lwowskiego (1907–1941). In: *Odkrywcy i budziciele Łemkowszczyzny. Materiały z konferencyjne*. Sanok: Oficyna Wydawnicza Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Grzegorza z Sanoka w Sanoku, 2007, s. 14-21.

календар» (у 1930-ті рр.). Од часу советської окупації Галичини він як єден из первых у Галичині стає членом асоціації українських советських писателів (1940, «Спілка українських письменників»), выдтак печатає свої твори в советськв так російськязычнв, як украиноязычнв пресі – у журналах и новинках «Крестьянка», «Коммунист», «Литературная газета», «Вільна Україна» и других. Выдав у Києві книжку оповідань за тяжкой житя лемків дома під поляками и тыж в еміграції – «За горами, за лісами» (1941). Почас німецької окупації тяжко ся похворів, выдтак умер у Сяноку 29 августа 1945 рока.

Г. Гануляк був активным пропагандістом театралного умілства и аматерських кружків и вірив, же, як він писав, «селські сцены – се розсадник рідной культури и просвіты в гушаві народных мас»¹¹. И сам він написав скоро півдруга десятка творів про народну сцену – пес, жартів, монологів, куплетів. Помеже майліпші драматичні штуки Г. Гануляка изглядователі тримавут ёго пёсы «Хлопскій сынъ» и «Соперники». Се образчики реалістичного умілства, хотяй подагде ся автор хылит у бік традиційной моралізаторсько-дідактичной драмы.

Соціално-бытову пёсу «Соперники» (1911) автор означив як «народну драму въ 5 актахъ съ спѣвами и танцями». Се історія за немилосердну людську долю и драматичні межилюдські односины. Дія перебігає в сочасному селі у Галичині. Автор реалістично провказує нам на сцені родину, у котрів панує нелагода. Егоїзм и жадность за богатством духовно розъєднуют людей, отравлявут їх житя.

Не мож повісти, же главного героя Гната Порайчука природа не обдарила. Є то здоровый и сімпатичный молодой хлоп, неприяк, робітный газда. До того, в руках Гната є ремесло – коваль усе собі може заробити на хліб. И до книжок він має діло – любить читати. Єдна біда – ёго стара мати. Оксана – груба, невіжа особа патріархальных традицій – з призирством позерає на інтерес свого сына до просвіты. Зато вона (селська ворожка, што ся знає из нечистов сил!), не любит свого сына и тримле го за «выродну дитину»; зато

11 *Новий ілюстрований каталог видавництва «Русалка»*. Львів: Русалка, 1924, с. 5.

вна спалила вітцівський тестамент на землю и жене сына из хыжы. Далшый діалог якнайліпше передає тиранство матери-невіжы:

ОКСАНА : А тобѣ кто боронить упитись, упійся и ты.

ГНАТЪ : Мамо, я сею дорогою не ходивъ, тай ходити не хочу.

ОКСАНА : Ге, ге, ге, якій менѣ святець, а до матери до бѣйки стае.

ГНАТЪ : Богъ съ вами, та колижъ я стававъ съ вами до бѣйки.

ОКСАНА : Коли? Та ты бы въ каждѣй хвили мене зѣвъ. Лишь я ще не даюсь.

ГНАТЪ : Мамо – за що вы мене такъ ненавидите. Чому я такъ вамъ нелюбый? Га? Та лучше було менѣ житя не дати – було мене малою дитиною зѣ свѣта згладити, якъ теперь такъ маєте менѣ то житье затроювати.

ОКСАНА : Та кобъ була знала, що дитина такъ буде обходитися колись съ матерію, та булабъ занесла за лѣсы за горы, булабъ кинула въ бездонну пропасть, щобъ выродна дитина не видѣла бѣльше бѣлого свѣта.

ГНАТЪ : Може я и выродився – пѣдъ тымъ взглядомъ, що не хочу ити на манѡвцѣ, що хочу просвѣтити свѣй умъ и не жити въ невѣжествѣ. Но годѣ, мамо. За то вы повинни мене любити, вы повинни тѣшитись, що вашъ сынокъ горнесе до свѣтла, що хоче прозрѣти, вызволитись зъ того невѣжества, въ якѡмъ бродили наши поневолені батьки.

ОКСАНА : Адѣтъ, яйце хоче бути мудрѣйшимъ ѡд курки. Ђн буде менѣ тутъ науки дававъ. Мовчи лучше...

ГНАТЪ : Вже буду мовчати. Не журѣтся. Не озвусь уже ни словомъ. (*Хоче ити*).

ОКСАНА : Щожъ ты задумавъ робити? Певно мене зъ хаты хочешъ выгнати, га?

ГНАТЪ : Васъ – зъ хаты нѣ. Сидѣтъ собѣ здорови. Лишь оженюся, щобъ ѡтъ васъ помочи не потребовати, – щобъ мати спокѡй.

ОКСАНА : Оженишься съ тою жебрачкою Калиною? И дежъ ты ю поведешъ?

ГНАТЪ : Хиба хаты не маю?

ОКСАНА : То твоя хата?! Тутъ ю поведешъ. Не дѡждешъ того. Я тутъ газдыня. Сли оженишься, то держи собѣ жѣнку въ кузни, тамъ

собѣ спи съ нею, бо, правду сказавши, тобѣ женитися не потрѣбно, бо самъ не маешь зъ чого жити.

ГНАТЪ : Маю, слава Богу, здорови руки, и маю хату, та и кусокъ поля.

ОКСАНА : А я тобѣ кажу, що я до хаты жадной невѣстки не пущу, бо я тутъ газдыня. Якъ мене не стане, тогды роби собѣ що хочешъ.

Житя Гната и ёго жоны Калины у єднів хыжы из матірю ся убернуло на безконечне мучеництво. Што лем мати не чинила против сына и невѣстки: раз хотіла отравити Калину, хотяй їй то ся не подарило; дале – рішила оддати свою землю сестрі Ксенії, хотяй роки тоту материну землю обробляв Гнат.

Ненависть матери до сына и невѣстки притягла у родину далшу біду, од котрої вона сама гине. На зачатку пєсы ся означив паралелный конфлікт: селський паробок Михайло Свой не годен пережити, што Калина погордила ним и оддала ся за Гната. Чоловік мстивый, Михайло спалив їм кузню. Обы испаскудити своему «отвѣчному сопернику» Гнату (Калині тыж) далшой житя, він придумав ищи май гамішний план – женити ся на старів Оксані и посиловати ї переписати на себе їхнєй поле. Але Оксана по вінчанню одказала ся переписовати на Михайла свій маєток, и того прибиблило трагічну розвязку. Почас звады Михайло сокрыов смертельно поранив Оксану, а сам втік.

Але и на смертному ложі, коли над вмираючов Оксанов стоит ушитка родина, вона не хоче полівити сынови Гнатови и оддати му свою землю – заповіла ї сестрі Ксенії. Ксенія (вона также стоит при вмираючій Оксані), як дві капкы воды, схожа на свою сестру – груба и невѣжа, жадна особа, котра лем чекат на смерть, обы забрати из хыж прижиткы сестры, але ани поховати ї на свій кост не хоче. Гнат, блага душа, нарубы, не позеравучи на вічні звады у хыжы, свою матір хоче поховати по христіянськы.

У родині Порайчуків Гнат, на правду, є «выроднов дитинов». Бо не хотів жити, як жили вітцєве – у невѣжости, бо тягнув ся до просвіты, бо за жону собі выбрав дівча по сердцю – бідну Калину, бо в ушиткому ся додержовав Божих заповідей. Автор показав свого главного героя чоловіком всемилостивым и многотерпезливым

християном, што жиє подля толстовського прінципа «непротивеня злу насилством». И тоты християнські цінноты, на чудный спосіб, спасли му житя и одвернули ищи єдной злодійство. Коли забивця Михайло ся вернув до хыжы, обы забити также Гната, він увидів го гет засмученым при гробі матери. И то вразило Михайла нагілько, же не посмів забити Гната. Свою «ненависть и злобу» одтеперь Михайло хоче замінити «на братну любовь». Він, як біблійный збойник на Голгофі, што прийняв смерть ведно из Ісусом Христом, увіровав у своє воскресіня: «любовь и покута моя чей змые ти слѣды крови, якими замарана моя душа». Так ся кончит тотя людська драма.

Соціально-бытова пєса Г. Гануляка «Соперники» несе у собі много фолклорно-єтнографічных черт, видав, близького єму лемківсько-бойківського погранича, хотяй автор не акцентує увагу зрителя на етнічнім компоненті селського населеня. Драма у родині Порайчуків ся розвиває на ширшому фоні селського житя. Народні співанкы, селські обычаї, привычкы, ворожіня, бобоны суть туй важными атрибутами простонародного быта. Обряд свадьбы ци вечір на Ивана Купала органічно вплетені у сужет театралной штуку. Єдным словом, пєса ищи лем чекає на свого істинного цінителя.

Важнов у творчости Г. Гануляка стала комедія в 1 актї **«Хлопській сынъ»** (1910). Се пєса на остру соціалну тематику. Дія перебігає у галичськїм повітовім варошику. Автор провказує на сцені представителів антагоністичных станів – бідных и богатых, варошське панство и селян, шляхту и хлопство. Ушиткых їх ведно на сцені звела єдна урочиста подія. У тім тихім повітовім варошику у маєтку Барських має ся зачати свадьба Софії и Семена. Софія – дівка пана Барського, високого урядника у тім вароші. А Семен, хоть из селян, але молодый, інтелігентный, образованный чоловік и добра пара про Софію. Из контекста мож ся здогадати, же Семен скончив універзітет (у Львові?); тыж мож ся здогадати (из бесіды Семена из своєв сестров Марійков, котра не розуміє значеня специфічного галичського слова «канапкы»), же родом вни не из Галичины; видав, из даякого лемківського села.

Докля гості молодой на свадьбі чекавут на родину Семена и далші єго гості из села, вни проводят час у бесідах на темы свого «панства-шляхетства». Ідейным вдухновителєм тутешной бывшой

арістократії є Стефан Барський – стрыко молодої. Петроград и невіжа, Стефан остро критикує демократичні зміни и гоносно одстоює право панства на висшость над простым народом (*«мы прецѣнь и шляхта якась, и грамоты у насъ есть»*). Чоловік хотяй малообразований, він извысока позерать на Семена, презирно тримле го за «великого демократа и хлопомана».

Учорашня шляхта почас діскусії ся розділила на дві групи. Бо суть и такі, хто уж признає Семена за свого и не против, обы ся из ним породичати. Молодой пан Стоцький аргументує то так: «Семень есть чоловік... интеллигентный, образованный, отже то его підносить уже до нашего панского стану». Родина Софії пристає на мысль, же Семен по свадьбѣ доста скоро ся спаношит, забуде за свою хлопську родину и буде ся ганьбити свого рода. Будучый шовгор Владимир заключає, же Семен «съ нами такъ спаношится, що самъ буде стыдатись хлопського сѣрака».

Кулмінацієв пєсы стала мізансцена, коли (ищи перед вінчанєм) ушиткі посідали ся гостити – панство собі свадьбує одділно у ідалні, а селським гостям наклали на стіл на веранді. У сів ситуації доста скоро ся провказувут характеры дієвых особ – Софії и пана Барського, на єднім боці, и Семена и Семенового вітця Юрка, на другім. Сєся картина выкличе одпор жениха, котрый провкаже своє хлопське достоинство – не лем же не піде сидіти помежи панство, айбо ся одкаже од свадьбы из Софієв. Семен обстає частєв свого народа; він гордо тримле себе «хлопскимъ сыномъ». Краяны и Семен одходят из свадьбы.

Соціальный став героїв розділив їх на два антагоністичні лагры, межи котрыма не може быти порозумєня. Автор из сїмпатієв показав быванців (лемківського?) села – людей мудрых, честных и справедливых. Але й таких, котрі не лізут до жеба за словом и знавут постояти за правду. На другім боці, автор из сарказмом пописав образы варошських панів як особ гоносных и надвышєных:

Стефанъ : Но не кричѣтъ такъ, таже вы не въ лѣсѣ...

Захаръ : Правда, не въ лѣсѣ, но здаєся менѣ, гдєсь въ Африцѣ, межи дикими народами... Но не будемъ вамъ тутъ заважати, идемъ...

Стефанъ : Такъ идѣтъ, бо где вамъ пхатись до панства, где!

Юрко : ... До такого панства пхатись, съ якимъ мы ось тутъ

мали щаст'є встрѣтитись, то не буде для насъ честію, ни славою. Но зближатись до правдивои интелігенціи мы можемъ смѣло... Правда, у насъ руки не такі деликатни як ваши, но мозолисті, чорні, лиця огорѣли, сукмана груба, проста, но підъ такою сукманою kryєся благородне серце, а чоловѣкъ, у которого серце благородне, душа идейна, значить далеко бѣльше, якъ тотъ, у которого панске имя, пански гоноры, дипломы, а душа шубрава...

Стефанъ : (до Старицкого) Що говорити съ хлопомъ?

Захаръ : Правда? Нема що! Еще до того съ дурнымъ. Лишь то бѣда, що еслибъ не тотъ дурный хлопъ, то не було бы кому годовати разумных панѡвъ. (смѣхъ. Паны ѡтходятъ).

Песа «Хлопскій сынъ» стала важнов демонстрацієв соціально зорьєнтованого реалістичного искуства у русинів-лемків. А вціло-ви творчость Григорія Гануляка засвідительствовала формованя у карпаторусинськів літературі нового ідейно-умельцького напрама – реалізма.

ЛІТЕРАТУРА

ГАБОР, В. (2003) *Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2003.

ГАНУЛЯК, Г. (1993) In: *Енциклопедія українознавства*. Т. 1. Львів, 1993, с. 354.

ГАНУЛЯК, Г. (1993) In: *Енциклопедія українознавства*. Т. 1: Перевидання в Україні. Київ, 1993, с. 354.

ГОРБАЛЬ, Б. (2010) Гануляк Григорій. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів* / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій. Ужгород, 2010, с. 113.

HORBAL, B. (2003) Hanuliak Hryhorii. In: *Encyclopedia of Rusin History and Culture*. P.R. Magocsi and I.Pop editors. Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2002, p. 155.

ДОМБРОВСЬКА, Є. (2011) Українська художня поштова картка першої половини ХХ ст. (за матеріалами родинного фонду Заклинських у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника). In: *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника: Збірник наукових праць*. Львів, 2011, Вип. 1, с. 572-591.

DUĆ-FAJFER, H. (2001) *Literatura Łemkowska w drugiej połowie XIX*

i na początku XX wieku / Polska akademia umiejętności; Prace Komisji wschodnioeuropejskiej. Tom VII, Kraków, 2001, 418 s.

КРАСОВСЬКИЙ, І. (1982) Григорій Гануляк. In: *Жовтень*, 1982, № 10.

КРАСОВСЬКИЙ, І. (1988) Гануляк Григорій Григорович. In: *Українська літературна енциклопедія: В п'яти томах. Т. 1. Київ, 1988, с. 388.*

КРАСОВСЬКИЙ, І. (1972) Провідники літературної Лемківщини другої половини ХІХ – першої ХХ ст. In: *Український календар на 1973 р. Варшава, [1972].*

КУСИЙ, Л. (2010) Видавнича діяльність Григорія Гануляка у Львові (1910–1939). In: *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. 2010, Вип. 1, с. 139-153.*

KUSIJ, L. (2007) Łemko Hryhorij Hanulak: działalność okresu lwowskiego (1907–1941). In: *Odkrywcy i budziciele Łemkowszczyzny. Materiały z konferencyjne. Sanok: Oficyna Wydawnicza Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Grzegorza z Sanoka w Sanoku, 2007, s. 14-21.*

САВЧУК, М. Гумористично-сатирична періодика. In: *Енциклопедія сучасної України. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24713 (23. 10. 2018).*

ФРАНКО, І. (1907) Літературна мова і діалекти. In: *Літературно-науковий вісник. Т. 37, Книга 2, 1907, с. 229.*

Mgr. Valerij Pad'ak, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

padiak.valeri@gmail.com

ДОКТОРАНТЪСКА СЕКЦИЯ

SUBSTANTÍVNA DEKLINÁCIA V SPISOVNEJ RUSÍNČINE A SLOVENČINE NA POZADÍ PÁDOVÉHO SYNKRETIZMU¹

Jozef BILSKÝ

Abstract

The subject of the paper is a description of the current status of noun declination system in literary Slovak language (West Slavic language) and in literary Ruthenian language (Slavic literary microlanguage). In noun declination of both languages has occurred analogy equalization of grammatical morphemes and especially in Slovak language also the removal of morphological base variations. The result of this process (especially in the singular) are the case syncretic pairs as formal indicators of life and masculine person category and in Ruthenian language also the gender unification in the plural.

Keywords: case syncretism, noun declination development, gender unification, analogy principle, grammatical morpheme;

1. Podstata deklinačného systému substantív v spisovnej rusínčine a slovenčine

Pojmom **pádový synkretizmus** alebo synkretizmus pádov sa označuje „splývanie pádových foriem“ (Mistriek s kol., 1993, s. 429). Podľa J. Dudášovej-Kriššákovej (2015, s. 185) predstavba deklinačného systému vo východoslovanských jazykoch,² ku ktorým patrí aj **spisovná rusínčina** na Slovensku, nebola dôsledná. **Gramatická kategória rodu** v nich **netvorí primárne kritérium** klasifikácie substantív do jednotlivých skloňovacích typov, ale je len jedným z viacerých kritérií. Z pohľadu J. Dudášovej-Kriššákovej (tamže) tento jav patrí k **archaickým prvkom morfológického systému spisovnej rusínčiny**, pretože sa opiera o kmeňový princíp známy ešte zo staroslovienčiny a cirkev-

1 Publikácia je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III. č. 1/0383/17 (2017 – 2019).

2 Morfológický vývin substantív slovanských jazykov a ich dialektov v celoslovanskom kontexte a na pozadí všeobecnolingvistických princípov bližšie pozri v monografiách P. Žiga (2012; 2017).

nej slovančiny. Preto sa v jednom deklinačnom type vyskytujú substantíva dvoch alebo aj troch rodov. Paradigmy substantív v spisovnej rusínčine sú rozčlenené do štyroch deklinácií a osobitne sa vyčleňuje skloňovanie substantív *pluralia tantum* a *singularia tantum*.³

V západoslovanských jazykoch, kde patrí aj **spisovná slovenčina, sa deklinačný systém substantív zakladá na rozdieloch v gramatickom rode**. Substantíva v týchto jazykoch sa delia na maskulína, feminína a neutrá. Maskulína sa vnútorne člení na neživotné a životné – z nich sa osobitne vyčleňuje množina osobných substantív (Dudášová-Kriššáková, 2015). V slovenčine pri klasifikácii substantív do paradigiem (skloňovacích vzorov) sa najprv vychádza z gramatického rodu a až potom sa prihliada na relačnú morfému, resp. na tvrdé alebo mäkké zakončenie tvaroslovnej bázy. Pri tejto klasifikácii paradigiem sa v spisovnej slovenčine nemôže stať, aby sa v jednom skloňovacom vzore⁴ na rozdiel od rusínčiny ocitli substantíva z rôznych gramatických rodov.⁵ Na záver poznamenávame, že kým spisovná rusínčina má 7 gramatických pádov, deklinačný systém slovenčiny disponuje len 6 pádmí, pretože v ňom chýba vokatív.

2. Kategória životnosti⁶ a mužskej osoby⁷

V obidvoch jazykoch splynuli životné maskulínne o-kmene a u-kmene do jednej paradigmy a o-kmeňová genitívna morféma *-a* medzi-paradigmatickým vyrovnávaním prenikla do G sg. životných u-kmeňov. V slovenčine vo vzore *chlap* (pôvodný o-kmeň, patrí tu aj *syn*), v paradigme typu *oráč* (pôvodný jo-kmeň) a v rusínčine v para-

3 Podrobnejšie o deklinačnom systéme substantív v spisovnej rusínčine pozri učebnicu V. Jabura (2015), prípadne publikáciu V. Jabura – A. Pliškovej (2004, s. 167 – 173).

4 Podrobnejšie o slovenskej deklinácii pozri J. Oravca (1984), prípadne akademickú *Morfológiu slovenského jazyka* (1966).

5 Pre úplnosť treba pripomenúť, že aj v slovákistike boli snahy o prestavbu klasifikácie deklinačného systému, kde by primárnym kritériom na začleňovanie substantív do jednotlivých paradigiem nebol gramatický rod, ale relačná morféma, resp. synkretické dvojice – teda formálne kritérium. Bližšie o tom pozri monografiu M. Sokolovej (1995; 2007).

6 Pri súčasnej podobe paradigiem v spisovnej rusínčine vychádzame z učebnice V. Jabura (2015).

7 Výrazovým prejavom gramatickej kategórie životnosti je synkretická pádová dvojica G – A sg. i pl. maskulín, aby sa vo výpovedi odlišil subjekt od objektu bez ohľadu na slovosled (*Otec vychováva syna. Syna vychováva otec.*).

digmách typu *сын* (pôvodný u-kmeň) a *учитель* (pôvodný jo-kmeň)⁸ došlo k vnútroparadigmatickému vyrovnávaniu G – A sg. i pl.⁹ V pl. v skúmaných jazykoch prebehla medziparadigmatická analógia, kde genitívna u-kmeňová morféma *-ov*¹⁰ prenikla do G pl. maskulínnych životných i neživotných o-/jo-kmeňov.¹¹ V životných osobných maskulínach prípona *-ov*, resp. *-iŕ/-iŕ* analogickým vyrovnávaním prenikla aj do A pl.¹²

V singulári v obidvoch skúmaných jazykoch ako životné sa skloňujú aj zvieracie maskulína, no v pluráli je rozdiel. Rusínčina má v A pl. genitívnu morfému *-iŕ/-iŕ* pre všetky životné maskulína, pričom zvieracie maskulína môžu mať aj nominatívnu formu (ako neživotné) (Jabur, 2015). V spisovnej slovenčine v pluráli sa zvieracie maskulína skloňujú ako neživotné, čo sa formálne prejavuje synkretickou dvojicou A – N pl. Životné formy (teda genitívnu formu v akuzatíve pl.) môžu mať len v metaforickom význame.¹³ V slovenčine a v poľštine životnú (genitívnu) formu v singulári môžu mať aj niektoré neživotné maskulína. Napr. *kúpiť fiata*, *púšťať šarkana*, v poľštine *kupić fiata*, *tańczyć poloneza* (Dudášová-Kriššáková, 2008). Rusínska literatúra¹⁴ takéto prípady neuvádza, no aj v rusínčine reálne existujú (napr.

8 Tieto paradigmy sú v rusínčine zaradené do II. deklinácie (Jabur, 2015).

9 Kategória životnosti sa v rusínčine a v slovenčine rozdielne prejavila v maskulínnych a-kmeňoch. Tento jav v širšom slavistickom kontexte hlbšie analyzovala J. Dudášová-Kriššáková (2008, s. 162 – 170; 2015, s. 185 – 193).

10 Relačné morfémy *-iŕ* (< *-ovъ) v G pl. a *-im* (< *-omъ) v D pl. geneticky zodpovedajú slovenským morféмам *-ov* v G pl. resp. *-om* v D pl. maskulín (Dudášová-Kriššáková, 2015).

11 V obidvoch jazykoch výnimku tvorí slovo *kôň*. V slovenčine sa tu v G pl. presadila i-kmeňová morféma *-í*, tvar *od koňov* je v spisovnej slovenčine možný len metaforickým význame (Ondrejovič, 2000). V spisovnej rusínčine sú tiež prípustné obidva varianty, no tvar *коней* V. Jabur (2015, s. 32) uvádza v zátvorke. Ako systémový (spisovný) je uvedený tvar *конѣ*. V slovenčine je to opačne.

12 Hoci v staroslovienčine ani v cirkevnej slovančine sa kategória životnosti nerozlišovala, v niektorých cirkevnoslovanských textoch už možno badať synkretické dvojice G – A v o-kmeňových maskulínach (Dudášová-Kriššáková, 2015).

13 Napr. *Pozri sa na tých dvoch kohútov, čo sa bijú o to dievča!*, ale *Pozri sa na tie dva kohúty, čo sa bijú o tú sliedku na dvore!*.

V A pl. sa životné formy zvieracích maskulín štandardne vyskytujú v západoslovenských nárečiach (záhorsky *medvjedú*, trnavsky *medvedôf*, piešťansky a hlohovsky *medvedôv*) (Krajčovič, 1988).

14 V. Jabur (2015), V. Jabur – A. Plíšková (2004).

купити фіата, пуцати шарканя, танцювати гопака).

S kategóriou životnosti úzko súvisí **kategória mužskej osoby**, ktorej v slovenčine je **formálnym ukazovateľom** u-kmeňová singulárová datívna relačná **morféma -ovi**. Tá medziparadigmatickým vyrovnávaním prenikla do D sg. životných i zvieracích maskulínných o-kmeňov, neskôr aj k jo-kmeňom a k maskulínnym a-kmeňom. Následným vnútroparadigmatickým vyrovnávaním morféma -ovi prešla aj do L sg. týchto paradigiem (Krajčovič, 1979).

V **rusínčine** je situácia rovnaká. V. Jabur – A. Plišková (2004, s. 169) uvádzajú, že v L sg. sa vyskytuje aj pôvodná jo-kmeňová forma *на кони*, čo možno povedať aj o slovenčine. Autori (tamže) ďalej pripúšťajú, že prípona -ovi v hovorovom štýle často prechádza aj k neživotným substantívam¹⁵ (napr. *облакови*, *колови* a k iným¹⁶). To sa nedá povedať o spisovnej slovenčine, pretože v nej sa morféma -ovi vyskytuje len v synkretickej dvojici D – L sg. životných maskulín.¹⁷

3. Neživotné maskulína

V slovenčine sa neživotné maskulína skloňujú podľa dvoch základných vzorov – dub (tvaroslovná báza s tvrdým zakončením) a stroj (tvaroslovná báza s mäkkým zakončením). V rusínčine tieto paradig-

15 Tento jav spája rusínčinu s nárečiami Zemplína, pretože v týchto dialektoch relačná morféma -ovi (> -oj) medziparadigmatickým vyrovnávaním prenikla aj do D sg. (resp. L sg.) feminín a neutier všetkých paradigiem (*xlopoj*, *ženoj*, *mestoj*) (Krajčovič, 1988). Z toho dôvodu v týchto nárečiach táto morféma stratila svoju pôvodnú funkciu ako výrazový ukazovateľ mužskej osoby.

16 Tento jav zaznamenal aj G. Horák (1955, s. 57) v nárečí Pohorelej. Autor si všimol, že morféma -ovi sa vyskytuje v maskulínach označujúcich strom alebo kus dreva, ktoré sa používa ako nástroj. Aj V. Jabur (2015, s. 31) uvádza ako príklady možnej realizácie morfémy -ovi v neživotných maskulínach slová ako *дубиско* či *депево*. Prenikanie relačnej morfémy -oj, resp. -ovi k neživotným maskulínam sa nám v cca päťtine respondentov potvrdilo aj pri výskume hažlinského nárečia na severnom Šariši (Bilský, 2017, s. 23). Preto sa nám v tomto kontexte javí, že tu ide o širší trend.

17 Prečo sa formálnym ukazovateľom životnosti stala práve datívna u-kmeňová relačná morféma -ovi ? J. Stanislav (1967, s. 47) uvádza, že táto prípona sa presadila preto, lebo bola formálne dlhšia a tým aj výraznejšia ako o-/jo-kmeňová datívna morféma -u. Z pohľadu autora (tamže) čo je formálne „viac“, bolo aj sémanticky „viac“. Podľa P. Žiga (2017, s. 25) sa gramatická morféma -ovi v tomto prípade prejavila ako produktívna preto, že zo všetkých pôvodných paradigiem najviac vystihovala mužskú životnú osobu a najmenej sa pri nej prejavila konkurencia pôvodných relačných morfém D, resp. L sg. s morfémami iných pádov.

my patria do II. deklinácie. V tvrdom vzore sú v obidvoch jazykoch v singulári vo všetkých pádoch pôvodné tvary¹⁸ okrem I sg.¹⁹ V slovenčine to isté možno povedať aj o mäkkom vzore. Rusínčina má navyše nepôvodný aj L sg. (*о ннью*).²⁰ Z nášho pohľadu táto morféma vznikla vyrovnávaním s D sg. jo-kmeňov, pretože aj zo životných maskulín sú známe synkretické dvojice D – L sg. Okrem toho sa nazdávame, že cesta vnútroparadigmatickej analógie je jednoduchšia ako medziparadigmatické vyrovnávanie (v tomto prípade s u-kmeňmi).

Pre neživotné maskulína v obidvoch jazykoch je v G sg. typická konkurencia u-kmeňovej a o-/jo-kmeňovej relačnej morfémy. Podľa V. Jabura (2015, s. 31) by sa všeobecne dalo tvrdiť, že príponu *-a/-я* v G sg. majú konkrétne neživotné maskulína, kým príponu *-y/-ю* abstraktá a látkové substantíva. Tento názor dlho pretrvával aj v slovenskej jazykovede. Dnes sa táto problematika interpretuje z vývinového hľadiska, k čomu sa prikláňame aj my.²¹ Môžeme ju uchopiť z tohto uhla pohľa-

18 V slovenčine je v L sg. tvar *na stole*, v rusínčine *на столі*. Obidve relačné morfémy sú pôvodné, pretože v slovenčine **ě* tu splynulo s *e* (Krajčovič, 1979) a v rusínčine a ukrajinčine podľašlo zmenu **ě* > *i* (Dudášová-Kriššáková, 2015). V tomto prípade v obidvoch jazykoch koncové *-l* podlieha palatalizácii na *-ľ* zdedenej ešte z praslovančiny.

19 Na prvý pohľad by sa nám mohlo javiť, že prípona *-om* v I sg. oboch jazykov je pôvodná o-kmeňová, no táto otázka v slovenskej jazykovede dodnes nie je uspokojivo vyriešená. R. Krajčovič (1988, s. 92) túto príponu vo vzoroch *chlap* i *mesto* považuje za pôvodné o-kmeňové prípony, no na strane 97 už uvádza, že v singulári je pôvodný len N a G. Podľa E. Paulinyho (1990, s. 53) je otázne, či vokál *o* v tejto morféme je pôvodný z o-kmeňa alebo ide o jerovú striednicu z u-kmeňa (*хлароть* : *сынъть* > *хларъть*, *сынъть* > *хларот*, *синот*). R. Krajčovič (1974, s. 102) uvádza, že tvary *rabotъ*, *krajеть* sú v historických písomných prameňoch doložené pre južnoslovanskú oblasť a tvary *rabъть* a *krajъть* pre západoslovanskú a východoslovanskú oblasť. Autor (tamže) poznamenáva, že relačná morféma *-om* v I sg. maskulín a neuter bola expanzívna nielen z jazykovo-zemepisného hľadiska, ale bola dôležitým determinantom vnútroparadigmatického i medziparadigmatického vyrovnávania. Z nášho pohľadu relačná morféma *-om* v I sg. maskulín oboch jazykov má u-kmeňový pôvod.

20 Rovnaká situácia je aj vo väčšine východoslovenských nárečí. Podľa E. Paulinyho (1990, s. 51), I. Kotuliča (2017, s. 125) a R. Krajčoviča (1988, s. 100 – 101) je táto relačná morféma v skupine východoslovenských nárečí prevzatá z L sg. u-kmeňov. Z pohľadu E. Paulinyho (1990, s. 52) táto relačná morféma nejako súvisí s konsonantickou mäkkostnou koreláciou, ale nie je jasné, ako.

21 P. Žigo (2017, s. 12) sa kriticky vyjadruje k diferenciacii genitívnych tvarov maskulín (*od prsta*, *od krstu*) podľa kritéria abstraktum – konkrétum, pretože v jazyku existujú tvary *od dymu*, *od medu*, *od domu*. Uvedené kritérium autor (tamže) považuje za pseudokritérium, rovnako ako aj vysvetľovanie maskulinnej genitívnej prípony *-u* podľa zakončenia koreňovej morfémy na velár. Z pohľadu autora tieto javy treba vysvetliť na pozadí prirodzeného vývinu

du aj v rusínčine. V. Jabur (2015, s. 31) uvádza príklady genitívnych tvarov s morférou -y/-ю jednak pre látkové substantíva (цукрю, чаю) a jednak pre deverbátiva (крику, гніву, жалю). Pre neživotné maskulína je v oboch jazykoch charakteristická synkretická dvojica N – A sg. i pl. V singulári je v skúmaných jazykoch N i A pôvodný, resp. tu došlo iba k zániku jeru a v pluráli sa v tvrdej²² i mäkkej²³ paradigme N vyrovnal podľa A. V rusínčine v N pl. morféma -bi tiež dominuje v neživotných maskulínach, no môže sa vyskytnúť aj v životných maskulínych a-kmeňoch (Jabur, 2015). Podľa V. Jabura – A. Pliškovej (2004, s. 170) sa prípona -bi vyskytuje aj v N pl. životných maskulín II. deklinácie (napr. *директоры, доценты*), čo je vo výraznom kontraste so slovenčinou.²⁴

4. Ženské a-/ja-kmene

V rusínčine ženské a-/ja-kmene patria do I. deklinácie a v slovenčine im zodpovedajú vzory *žena* a *ulica*. V **pôvodných a-kmeňoch** sa v oboch jazykoch v singulári zachovali pôvodné relačné morfémy. V slovenčine na rozdiel od rusínčiny zaniklo zadné *y* a splynulo s *i*, čo sa prejavilo v rozdielnych príponách v G sg. a-kmeňov. Zmena **ě* > *i* v rusínčine a splynutie **ě* s *e* v slovenčine sa odzrkadlilo na rozdielnych relačných morfédoch v D a v L sg. a-kmeňov.²⁵ V I sg. v oboch jazykoch bol priebeh denazalizácie a následnej kontrakcie rovnaký. Vý-

jazyka – dnešné genitívne tvary maskulín s relačnou morférou -u vznikli z verb. Napríklad *od davu* (<**daviti* – tlačiť), *od svalu* (<**svaliti* – zhrnúť na kopy), *od stohu* (<**steg-* – vrázať) a pod. Tvary *od medu*, *od čaju* sú vysvetlené tak, že patria k látkovým substantívam a pôvodne sa morfológicky diferencovali významy typu *liečivý účinok* **meda* a **čaja*, ale *lyžička medu* a *čaju*. Pripomíname, že pri slove *med* nemožno obísť ani diachrónne hľadisko, keďže tu ide o pôvodný u-kmeň. Ako vidíme z vyššie uvedených príkladov, z pohľadu bádateľa dnešné genitívne tvary maskulín s príponou -u sú buď látkové substantíva alebo deverbátiva. Tvar *zo stroja* P. Žigo (2017, s. 16) vysvetľuje spôsobom, že uvedená lexéma už veľmi dávno stratila svoj deverbatívny význam a dosť skoro za začlenila do pôvodnej jo-kmeňovej deklinácie.

22 **Plody* : **plodi* > *plody*, *plody*, resp. v rusínčine (плоды, плоды).

23 Tu bol priebeh pádového synkretizmu odlišný. V slovenčine sa N vyrovnal podľa A: **krajě* (> *kraje*) : **kraji* > *kraje*, *kraje* (Krajčovič, 1988). V rusínčine jo-kmeňová morféma v A pl. podľahla zmene **ě* > *i* (**krajě* > *kpaï*). V N pl. sa zachoval pôvodný tvar, teda k synkretizmu A – N pl. v jo-kmeňoch nedošlo.

24 V slovenskej ortografii v N pl. životné maskulína majú len príponu -i, sekundárne -ovia alebo -ia. Nikdy nie -y, pretože to je v slovenčine prípustné len pre neživotné maskulína.

25 V D a v L sg. pôvodných ženských a-kmeňov je v slovenčine tvar *žene* a v rusínčine *жені*.

sledkom tohto procesu je v I sg. ženských a-kmeňov rovnaká morféma *-ou*.²⁶ Pádový synkretizmus v sebe zahŕňa aj tvarovú analógiu. V D a v L sg. v týchto jazykoch v paradigme *žena* sa koncové *-n-* palatalizuje na *-ň-*.²⁷ V slovenčine v tejto paradigme na rozdiel od rusínčiny zanikli staré praslovanské alternácie typu *k/c*, *g/dz* a *ch/s*. Podľa K. Korporovej (2015, s. 183) slovo *скалка* [*скалка*] má v D a v L sg. formu *скалці* [*скал'ц'і*]. Ako vidíme, tu ide o mäkkostnú asimiláciu (асиміляцію по м'якості) [*скал'ц'і*]. V rusínčine teda dochádza k alternácii *k/c'*, v dôsledku čoho sa palatalizuje aj predchádzajúci konsonant *-l-* ([*скалка/скал'ц'і*]). Slovenčina si v celej paradigme zachováva jednotnú tvaroslovnú bázu (*skalka* – *skalke*).

V ja-kmeňoch sa v obidvoch jazykoch v singulári zachovali pôvodné relačné morfémy okrem I sg. Tu nastala medziparadigmatická analógia s a-kmeňmi.²⁸ V G sg. ja-kmeňov sa v rusínčine z koncového **-ě* vyvinulo *-i* (zmäkčujúce predchádzajúci konsonant), kým v slovenčine *-e*. Tento rozdielny fonologický vývin mal vplyv na (odlišnú) medziparadigmatickú unifikáciu aj v ostatných feminínach v skúmaných jazykoch.²⁹ V slovenčine je v celej paradigme ja-kmeňov jednotná tvaroslovná báza (*dyňa* – *o dyni* /*diňi*/), ale v rusínčine v L sg. podľa V. Jabura (2015, s. 28) došlo k depalatalizácii³⁰ koncového konsonantu (*дыня* – *о дыни* /*dyni*/). V. Jabur – A. Plišková (2004, s. 168) túto skutočnosť hodnotia ako zaujímavý jav. Autori (tamže) dodávajú, že ide o jeden z príkladov zachovania rozdielu medzi a- a ja-kmeňmi v rusínčine.

26 Toto je jeden z javov zbližujúcich rusínčinu so slovenčinou a odlišujúcich ju od východoslovanských jazykov, kde kontrakcia bola nedôsledná alebo neprebehla vôbec.

27 Podobný jav nastáva v L sg. aj v paradigme o-kmeňov (*na stole*, *на столі*), ale vo väčšej miere v rusínčine. Tá sa oproti slovenčine vyznačuje bohatšou mäkkostnou konsonantickou koreláciou. Bližšie o tom pozri v monografii J. Dudásovej-Kriššákovskej (2014, s. 113 – 128).

28 *Ženu* (< **ženojo*) : *ul'iceu* (< **ulicejo*) > *ženou*, *ulicom* (Krajčovič, 1988).

29 Podrobne o tom pozri v kapitole č. 5.

30 V. Jabur (2015, s. 28) a V. Jabur – A. Plišková (2004, s. 167; 168) stratu mäkkosti spoľuhlások označujú pojmom dispalatalizácia. V slovakistike sa týmto pojmom označuje strata mäkkosti vokálov. Na pomenovanie straty mäkkosti konsonantov je v slovakistike zaužívaný pojem depalatalizácia – bližšie pozri R. Krajčoviča (1979, s. 133 a 136; 1988, s. 47 – 48 a s. 57).

5. Deklinácia pôvodných ženských i-kmeňov

V **slovenčine** je kontinuálnym pokračovateľom ženských i-kmeňov **vzor *kost'***. V priebehu vývinu slovenčiny **sa z i-kmeňov osobitne vyčlenil vzor *dlaň***, ktorý sa od vzoru *kost'* odlišuje relačnou morférou v G sg. a v N pl. (*kosti*, ale *dlane*). Morféma *-e* tu prenikla z G sg. medziparadigmatickou analógiou zo vzoru *ulica*³¹ (pôvodný ja-kmeň) (Krajčovič, 1988). Ostatné relačné morfémy sú v singulári vo vzore *dlaň* zhodné so vzorom *kost'*. Paradigma *kost'* má v singulári všetky gramatické prípony pôvodné okrem I sg., kde došlo k analogickému vyrovnaniu s I sg. a-kmeňov rovnako ako v rusínčine.

V **rusínčine** pôvodné ženské i-kmene patria do III. deklinácie. Ekvivalent slovenského vzoru *dlaň* sa tu nevyformoval, pretože v rusínčine na to neboli vytvorené fonologické predpoklady. Vo feminínach tu nevznikla prípona *-e* ako v slovenčine, pretože na rozdiel od slovenčiny v G sg. a v N pl. ja-kmeňov tu došlo k zmene **-ě > -i*. Fonologická zmena **-e > -e* v slovenčine vytvorila podmienky na vznik vzoru *ulica* a *dlaň*. Väčšina v-kmeňov (*krv* a *cirkev*) splynuli so vzorom *kost'*, ale slovo *mrkva* so vzorom *žena*. To sa nedá povedať o rusínčine. Tam aj *морков* splynulo s i-kmeňmi a slovo *мыш* tu má oproti slovenčine v G sg. a-kmeňovú príponu *-ы*. V rusínčine s i-kmeňmi splynulo aj slovo *мату* (pôvodný r-kmeň), kým v slovenčine sa skloňuje podľa vzoru *dlaň*.³² V paradigmách *мату* a *морков* v I sg. na rozdiel od slovenčiny v tvaroslovnej báze vzniká anomália. Oproti slovenskému tvaru *s materou*, *s mrkvou* je v rusínčine v I sg. podoba *маті́рєв*, *морковлєв* (tu dokonca s epentetickým *-l'*).

6. Deklinácia pôvodných nt-kmeňov

V spisovnej **slovenčine** sa z pôvodných **nt-kmeňov** interferenciou so vzorom *srdce*³³ vyvinul **vzor *dievča***. Pôvodné nt-kmeňové relačné morfémy sa v singulári vzoru *dievča* zachovali len v N a v A sg.

31 (**Ulice* >) *ulice* : *dlaňi* > *ulice* /*ul'ice*/, *dlane* /*dlaňe*/ (Krajčovič, 1988).

32 V slovenčine v N a v A sg. sú podľa S. Ondrejoviča a kol. (2000, s. 261) prípustné tvary *mat'*, *mater*, ale aj *mati*. V. Jabur (2015, s. 33) v N sg. uvádza len tvar *мату* a v A sg. len formu *маті́рь*.

33 Podrobný priebeh tohto medziparadigmatického vyrovnávania pozri v publikácii R. Krajčoviča (1979, s. 145).

V ostatných pádoch sú prípony zhodné **so vzorom srdce**. V **rusínčine** pôvodné nt-kmene patria do IV. deklinácie a **splynuli s i-kmeňmi**. Súčasťou IV. deklinácie sú aj pôvodné n-kmene (*тімня, вимня*), ktoré taktiež v singulári nadobudli i-kmeňovú deklináciu. V N a v A sg. si zachovali pôvodné tvary *тімня, вимня*, v ostatných pádoch aj pôvodný komponent *-ен-*,³⁴ čo možno povedať aj o slovenčine. V slovenčine sa pôvodné n-kmene stali súčasťou vzoru *mesto* (pôvodný o-kmeň neutier). V. Jabur (2015, s. 35) poznamenáva, že mnohé z nich sa aj v rusínčine skloňujú podľa niekdajších o-kmeňov neutier. Podľa nás tieto **dynamické procesy** v rusínskej substantívnej deklinácii **sú výsledkom slovensko-rusínskych jazykových kontaktov**.

7. Medziparadigmatické vyrovnávanie v pl.

Medziparadigmatické vyrovnávanie relačných morférov v D, v L a v I pl. **podľa a-/ja-kmeňov** je vo všeobecnosti charakteristické **pre východoslovanské jazyky** a pre cirkevnú slovančinu, ktorá dlhodobo a intenzívne vplývala na formovanie východoslovanských spisovných jazykov. Výsledkom tohto procesu je **rodová unifikácia v pluráli**, čomu sa nevyhla ani **spisovná rusínčina**.³⁵ Rusínčina sa oproti ostatným východoslovanským jazykom vyznačuje dvomi špecifikami – leží na pomedzí dvoch kultúrnych areálov (*Slavia Latina* a *Slavia Byzantina*)³⁶ a nie je štátnym jazykom. Z toho vyplýva, že rusínčina sa formovala a formuje v podmienkach **slovensko-rusínskeho bilingvizmu**. Tieto špecifiká sa odzrkadlili predovšetkým v plurálovej paradigme maskulín. V L pl. maskulín v rusínčine popri sebe fungujú dubletné relačné morfémy *-ax/-ox*, resp. *-яx/-ѣx* a v D pl. *-ам/-ім*, resp. *-ям/-ѣм*.³⁷

34 Zaujímavosťou je, že v rusínčine n-kmeňe v I sg. majú tvary *тімнѣм, вимнѣм*, kým slovenčina má aj v tomto páde analogické tvary *temenom, vemenom*.

35 Z pohľadu J. Vaňka (2015, s. 194) v morfológickom vývine východoslovanských jazykov nad princípom analógie stál princíp unifikácie tvarov, ktorý sa uplatnil najmä v nominálnej morfológii. Autor (tamže) ďalej dodáva, že nad týmto princípom stojí princíp jazykovej ekonómie, čo v prípade rodovej unifikácie znamená jednu príponu vyjadriť gramatický význam pri substantívach všetkých troch rodov. Z nášho pohľadu sa všetky tri všeobecningvistické princípy navzájom dopĺňajú a fungujú v symbióze.

36 Tieto pojmy preberáme zo štúdie S. Vašíčkovej (2016).

37 V. Jabur (2015, s. 32) dokonca uvádza, že v neživotných maskulínach pôvodné prípony *-ам/-ім* sú postupne nahrádzané (slovenskými) príponami *-ом/-ѣм*.

V ostatných spisovných východoslovanských jazykoch sa v týchto pozíciách vyskytujú len a-/ja-kmeňové gramatické morfémy.

Ďalším špecifikom spisovnej rusínčiny je u-kmeňová **relačná morféma -ove** v N pl. a-kmeňových maskulín a takých, čo označujú rodinnú príslušnosť (*старостове, сынове*). V. Jabur (2015, s. 32) poznamenáva, že táto morféma sa spomedzi východoslovanských jazykov vyskytuje len v rusínčine. Zo západoslovanských jazykov sa zachovala v poľštine (*-owie*) a v češtine (*-ové*) (Žigo, 2012). V slovenčine je jej ekvivalentom prípona *-ovia* (*synovia, hrdinovia*). Tá podľa R. Krajčoviča (1979, s. 142) vznikla takýmto medziparadigmatickým vyrovnávaním: **brateja > brat'ǎ*;³⁸ *brat'ǎ : synové > brat'ǎ, synovǎ > bratia, synovia*. V **spisovnej slovenčine** expanzia a-/ja-kmeňových prípon v D, v L a v I pl. zasiahla iba neutrá. **Maskulína** si v D pl. zachovali **pôvodné o-kmeňové prípony**, ktoré expandovali aj do maskulínných jo-kmeňov. V L a v I pl. v slovenských maskulínach dominujú u-kmeňové relačné morfémy.

8. Závery výskumu

Záverom možno konštatovať, že **slovenčina** sa oproti rusínčine vyznačuje **vyššou variantnosťou relačných morfém**. Tento fakt je spôsobený prítomnosťou kvantity (naviac regulovanou tzv. rytmickým zákonom) a diftongov.³⁹ V slovenčine sa prejavuje silná **tendencia** po uniforme tvarov a **po jednotnej tvaroslovnej báze**,⁴⁰ kým v **rusínčine** sa najmä v D a v L sg. ženských a-kmeňov zachovali **staré morfológické alternácie**. Výskum ukázal, že rusínčina oproti slovenčine sa vyznačuje anomáliami tvaroslovnej bázy aj v I sg. – v slovách typu *морков, мату*⁴¹ a *тімня, вымня*.⁴² V medziparadigmatickej analógii sú v **slovenčine dominantné maskulína**, kým v **rusínčine feminína**,

38 Tento tvar sa dodnes zachoval v periférnych slovenských nárečiach, napríklad v dolnooravských a stredogemerských (Krajčovič, 1988).

39 Napríklad rusínskym datívnym a-kmeňovým relačným morféмам *-ам/-ям* zodpovedajú slovenské prípony *-am/-ám/-iam* (*dádam, ženám, uliciam*).

40 Podľa J. Dudásovej-Kriššákovskej (2008, s. 94) to platí aj vzhľadom na iné slovanské jazyky, napríklad poľštinu či bieloruštinu.

41 Pozri kapitolu č. 5.

42 Pozri kapitolu č. 6.

čoho výsledkom je **rodová unifikácia v pluráli**. Slovenčina obsahuje celkovo dvanásť vzorov. V rusínčine sú substantíva rozdelené len do štyroch deklinácií a **nevyformoval sa** v nej ekvivalent slovenského **vzoru dlaň**. To bolo podmienené rozdielnym fonologickým vývinom psl. fonémy *ě v skúmaných jazykoch.⁴³ **Rusínčinu k slovenčine, resp. k západoslovanským jazykom približuje** prítomnosť relačnej morfémy **-oe v N pl.** niektorých maskulín. Ďalej prípona **-ox v L sg.** maskulín a postupná expanzia o-kmeňovej morfémy **-om do D pl.** hlavne neživotných maskulín. V neposlednom rade aj rovnaké **synkretické dvojice** pri formovaní **kategórie životnosti** a mužskej osoby. Viacerí bádatelia považujú morfológickú rovinu jazyka do veľkej miery za rezistentnú voči jazykovým interferenciám.⁴⁴ Náš výskum ukázal, že dynamické procesy v jazyku sa v nemalej miere prejavujú aj v deklináčnom systéme substantív⁴⁵ predovšetkým spisovnej rusínčiny.

LITERATÚRA

BILSKÝ, J. (2016) Pádový synkretizmus v severošarišskom nárečí. In: *Slované: souznění a konflikty*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, ISBN 978-80-7465-228-8, 187 s., s. 21 – 32.

BILSKÝ, J. (2017) *Severošarišská archaická enkláva menom Hažlín: rigorózna práca*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 169 s.

BUFFA, F. (1966) Zastarané a zastarávajúce prvky v severošarišskom nárečí. In: *Jazykovedný časopis*, 1966, ročník 27, č. 2, s. 139 – 147.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2008) *Kapitoly zo slavistiky II*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-8068-899-8, 312 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2014) *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1229-7, 224 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J. (2015) *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1294-5,

43 Pozri kapitolu č. 5.

44 Napr. P. Žigo (2017, s. 44). F. Buffa (1966, s. 147) morfológickú rovinu dokonca považuje za najstabilnejšiu.

45 O dynamických procesoch v substantívnej deklinácii v slovenských nárečiach pozri napr. J. Bilského (2016; 2017).

286 s.

DVONČ, L. a kol. (1966) *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 896 s.

HORÁK, G. (1955) *Nárečie Pohorelej*. Bratislava: SAV, 250 s.

JABUR, V. (2015) *Morfológia a syntax rusínskeho jazyka*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, ISBN 978-80-555-1296-9, 190 s.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2004) Пряшівська Русь. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, ISBN 83-86881-38-0, s. 147 – 209.

КОПОРОВА, К. (2015) Дакотры орфографічны і орфоепічны праблемы в русиньскых масмедіях на Словакіі. In: *Zborník referátov zo IV. medzinárodného kongresu rusínskeho jazyka. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku (20. výročie kodifikácie)*, Prešov, 23. – 25.09.2015. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, ISBN 978-80-555-1521-2, 276 s., s. 176 – 193.

KOTULIČ, I. (2017) *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí (1957)*. Bratislava: VEDA, ISBN 978-80224-1582-8, 272 s.

KRAJČOVIČ, R. (1974) *Slovenčina a slovanské jazyky I*. Bratislava: SPN, 328 s.

KRAJČOVIČ, R. (1979) *Textová príručka k dejinám slovenského jazyka*. Bratislava: SPN, 207 s.

KRAJČOVIČ, R. (1988) *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: SPN, 344 s.

MISTRÍK, J. a kol. (1993) *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor, ISBN 80-215-0250-9, 513 s.

ONDREJOVIČ, S. a kol. (2000) *Pravidlá slovenského pravopisu*. Bratislava: VEDA, ISBN 80-224-0655-4, 592 s.

ORAVEC, J. (1984) Podstatné mená (substantíva). In: *Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia*. Bratislava: SPN, s. 30 – 74.

PAULINY, E., (1990) *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava: VEDA, ISBN 80-224-0164-1, 270 s.

SOKOLOVÁ, M. (1995) *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov: SLOVACONTACT, ISBN 80-901417-7-3, 180 s.

SOKOLOVÁ, M. (2007) *Nový deklináčny systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, ISBN 80-8068-

550-9, 338 s.

STANISLAV, J. (1967) *Dejiny slovenského jazyka II*. Bratislava: SAV, 756 s.

VAŇKO, J. (2015) Princíp analógie pri vývine prezentných tvarov slovesa v slovenčine a v iných slovanských jazykoch. In: *Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Bratislava: VEDA, ISBN 978-80-224-1494-4, 591 s., s. 189 – 194.

VAŠÍČKOVÁ, S. (2016) Maďarismy v Ugljanských rukopisech. In: *Slované: souznění a konflikty*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, ISBN 978-80-7465-228-8, 187 s., s. 57 – 64.

ŽIGO, P. (2012) *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov*. Bratislava: VEDA, ISBN 978-80-224-1259-9, 176 s.

ŽIGO, P. (2017) *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, ISBN 978-80-223-4239-1, 118 s.

PhDr. Jozef Bilský
Prešovská univerzita v Prešove
Filozofická fakulta
Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Katedra slovenského jazyka
Ulica 17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovakia

jozef.bilsky@gmail.com

ВЫРАЖЕНІЯ ВОПРОСНОЙ МОДАЛЬНОСТИ В РУСИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Василь ЯБУР
Михала ГОЛУБКОВА

Abstract

Each statement expresses the speakers taking of an opinion to reality. Modality is therefore the basic constitutive characteristic of every statement. The speaker uses different linguistic means to express his or her stance. In the interrogative sentences these major tools include: indicativ resp. conditional, word order, questioning particules, and from the acoustic means also intonation. This argument we are trying to demonstrate on different types of query phrases from the spoken form of the Rusyn language, namely: questions of inquiry and their subtypes, distributing questions, supplementary questions, rhetorical and deliberative questions.

Keywords: Modality question, questions of inquiry, distributing questions, supplementary questions, deliberative questions.

Виходиме з твердження многих лінгвістів, же одношіня бісідуючого (бісідника, агенса) к обсягу wypowiedженого в речіні ся дасть формално выразити штирёма тіпами простых речінь різними языковими (а в рамках того і звуковими) средствами. У вопросных речінях тыма языковими средстами суть: ознамовый і условный часословный способ (модус), вопросны часткы, вопросны місто-назывники, порядок слов і таксамо три тіпы інтонації (наростаюча, наростаючо-падаюча і падаюча). Указане твердження попробуєме демонштровати на тіпах вопросных речінь з бісідной формы русиньского языка. Суть то заперты або потверджуючі вопросы і їх підтіпы, розділюючі або розділовы вопросы, развиты або отворены вопросы, реторічны вопросы і делібератівны вопросы.

Вопрос бы сьме в общім могли характеризовати так: Вопрос є звідална форма речіня, яков хоче бісідуючий (просячий ся) розшырити горизонт свого познання, здобыти нову інформацію, ці овірити сі платность wypowiedі.

1. Замкнутый (потверждающий) вопрос

В бісідній речі русинського язика ся найчастіше стрічає із замкнутым або потверджуючим вопросом без вопросных часток. На такой тїп вопросу ся жадать одповідь гей/ні. В такой формі замкнутый (запертый) вопрос не выражать ниякы додаточны одтінкы значіня, напр.:

- *Ідете на поле?* – Гей. // *Іду.* // Ні.
- *Ваши коровы ся добрі доять?* – Гей. // Ні. // *Добрі, хвала Богу.*
- *Гості пришли?* – Гей. // Ні. // *Пришли.* // *Не пришли.*
- *Зерно сьте уж покосили?* – Гей. // Ні. // *Покосили.* // *Правда же.*
- *Сьте здоровы?* – Гей. // *Здравы сьме, хвала Богу.*

Вопросы ся найчастіше творять за помочі індикативу. Но таксамо ся можуть творити і з вжитєм часослова у формі кондіціоналу, напр.:

- *Пришли бы сьте завтра?* – *Завтра не можеме.* // Гей, *прийдеме.*
- *Была бы сь така добра прочітати писмо?* – *Самособов.*
- *Зварив бы єсь поливки?* – *Правдаже, наварю.*

Вопрос може быти і негативный (одрікаючий). В т. зв. правых замкнутых вопросах є в подстаті єдно, ці вжыєме позітивну або негативну форму, бо їх обсяг ся тым не мінить, затоже на платность або неплатность того обсягу ся просиме.¹

- *Не ідете до роботы?* – *Ідеме.* // *Правда, же ідеме.* // Гей, *ідеме.*
- *Ваши діти не люблять молоко?* – *Не люблять.* // *Люблять.*
- *Не пришли гості?* – *Пришли.* // Ні, *не пришли.*
- *Іщі не спите?* – Ні. // *Уж ідеме.* // *Діти уж сплять.*
- *Вночі не падало?* – Ні. // *Ляло як з відра.*
- *Не зварив бы єсь поливки?* – *Правдаже, наварю.*

1 GREPL, M. (1973) K podstatě modálnosti. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. Sborník symposia Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích, Brno 27. – 30. září 1971 Brno: Universita J. E. Purkyně. 398 s., s. 38.

-
- *Не была бы-сь така добра прочитати писмо? – Правдаже гей.*

Порядок слов і логічний акцент в позитивних вопросах ся можуть міняти в завісности од того, яка часть вопросу найвеце інтересує просячого ся. Але найчастіше є порядок слов такой, як і в розповіднім речині, напр.:

- *Нянько ріже дрыва. – Нянько ріже дрыва? – Гей. // Нянько.*
- *Нянько ріже дрыва. – Нянько ріже дрыва? – Гей. // Ріже.*
- *Нянько ріже дрыва. – Нянько ріже дрыва? – Гей. // Дрыва.*

На указанных прикладах мож відіти, же в таких тіпах речинь, котры суть з формального боку тотожны (єднакий часословный способ і порядок слов), є інтонація часто єдиним способом виражіня модальных одношін.²

Кедь є порядок слов змінений, так на першім місті стоїть звичайно слово з логічним акцентом, напр.:

- *Ріже нянько дрыва? – Гей. // Ріже.*
- *Дрыва нянько ріже? – Гей. // Дрыва. // Ні, дочки.*

В негативних замкнутых (запертых) вопросах на першім місті стоїть „негативный присудок“ або тота часть вопросу, котра є негована. Логічний акцент ся кладе все на тоты негованы слова, напр.:

- *Не ідете до склепу? – Ні. // Іду. // Гей.*
- *Не до склепу ідете? – До склепу.*

На замкнуты (заперты) вопросы або потверджуючі вопросы (позитивны ці негативны) суть звичайно такы одповіді: *Гей; Ні; Правдаже; Неправда; Исто; Урчіто; Таякже; Но тоже; Самособов; То ся знає (знать); Але; Та де; Але де; Чом бы ні; Та так; Дай мі покій; Но а як; Но, но і т. д.*, або тото слово, на котре у вопросі є положений логічний акцент, то значіть слово, котре є підчаркнуте просячим ся (сполубісідником). Напр. :

- *Ваковали сьте вчера? – Гей.*
- *Вчера у вас падало? – Ні. // Не падало.*
- *Учать ся вам діти добрі? – Правда же.*

2 ĐUROVIČ, Ľ. (1956). *Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštině*. Bratislava: SAV. s. 31

- *Прийдете* мі допомогти на ставбу? – *Прийду*. // *Істо*.
- *Вчора* сьте ся вернули? – *Гей*. // *Та як же*. // *Вчера*. // *Вночі*.
- *Возите* гній на загороду? – *Вожу*. // *Самособов*.
- *Студню* коплете? – *Студню*, як видите.
- *Хворы* сьте? – *Та так*. // *Та, хвалабогу*, ні.

Замкнутым (запертым) вопросом з частками **же**, **а же**, **гейже**, **гейтеже/ гейже-те** ся высловлює додаточне значіння правдоподібности або неправдоподібности, напр.

- *Же* мати пішла на загороду? – *Пішла*.
- *Же-сь* му повів нашу адресу? – *Повів*.
- *А же* сьте нам вчера вірили? – *Не вірив єм*.
- *А же* вас болить голова? – *Болить*. // *Не болить*.
- *Гейже* завтра пійдеши до міста? – *Піду*. // *Не піду*.
- *Гейжете* ся вечур вернете? – *Вернеме*. // *Не вернеме, аж рано*.

Замкнутый вопрос з вопроснов частков **ці** ся вживать при значнім похыбованю, напр.:

- *Ці* прийдеши мі допомогти копати фундаменти? – *Не знам*. *Іucci* мам много работы.
- *Ці-сь* знав мого Михайла? – *Та як бы ні*.
- *Ці* любите свого сына? – *Люблю*.

Дость часто перед частков **ці** стоїть „вводне” слово, котре зміцнює бізовність (довіря) або недовіря, напр.:

- *Досправды*, *ці* знаєте драгу? – *Знаю*.
- *Реку*, *ці* не час уж іти домів? – *Уж час*. // *Іucci* скоро.

Замкнутый вопрос з частков **ці** ся хоснує все в тім припадї, кедь сполубісїдник повторює вопрос просячого ся, напр.:

- *Мате*, *мамо*, *пінязі*? – *Ці* мам, *сыну*, *пінязі*? – *Правда же мам*.
- *Были* сьте вчера дома? – *Ці* сьме были вчера дома? *Правда-же*, *цїлый день*, *ани ногу сьме з дому не вытягли*.

2. Розділюючі вопросы

Розділюючі вопросы можуть мати три слїдуючі оформлїня:

1. Із злучником **ці**, напр.:

- *Ідете ярець, ці жыто косити?* – *Пшеницю, сынку.*
- *Гускы, ці качкы ліпшы трыматі?* – *Ніч, бо зерно дороге.*
- *Вчера, ці позавчера падало?* – *Вчера, іщі земля мокра.*
- *Хлопя, ці дівча ся вам народило?* – *Дівча.*
- *Зарізали, ці не зарізали сьте паця?* – *Зарізали.*

Злучник **ці** ся може повторёвати і тогды стоїть на зачатку во-просу, напр.:

- *Ці ярець, ці жыто ідете косити?* – *Жыто, бо уж хляне.*
- *Ці гускы, ці качкы ліпшы трыматі?* – *Гускы, бо маюць ліп-ше піры.*
- *Ці вчера, ці позавчера падало?* – *Вчера, бо іщі мокро.*

2. Із злучником **або**, напр.:

- *Днесь, або завтра ся верне нянько?* – *Завтра.*
- *Співаеш, або плачеш?* – *Співам.*

Треба увести, же злучник **або** є рівноцінний злучнику **ці** при порівнюваню і выдільваню субстантівів, адъектівів і прономін, але меджі часословами частіше ся вжыє **ці**, напр.:

- *Чуєш, ці не чуєш?* – *Чую, няньку, чую.*
- *Пишеш, ці не пишеш?* – *Пишу, мамо, пишу.*
- *Танцюєш, ці не танцюєш?* – *Танцюю, танцюю.*

Треба але увести, же ся тыж вжываць злучник **або**: *Чуєш, або не чуєш? Пишеш, або не пишеш? Співаеш, або плачеш?* – лемже уж з одтінком додаточного значіня повелїня, приказу, даколи аж грубости.

3. Дость часто в діалогах обидва члены розділюючого вопросу стоять коло себе без злучника, напр.:

- *Іти, не іти до школы?*
- *Горить, не горить у пецу?*
- *Слухають, не слухають штуденты?*
- *Косити, не косити загороду?*
- *Любить ня, не любить ня?*

3. Розвитый (отвореный) вопрос

Вопросны речіня развиты (отворены) ся оформлюють поу-жыванём вопросных містоназывників і містоназывниковых при-

словників, котрыма ся шпеціфікує характер інформації, на яку ся бісідуючій звідусе. Пронімінальне слово, як правило, стоїть на зачатку речіння. Тото слово высловлює штось незнаме, глядане, жадаюче роз'яснїня. На отворены вопросы не мож одповісти гей/ні. Тоты тіпы вопросов ся часто хоснують у гаданках. Приклады вживаня вопросных прономін і прономинальных адвербій:

Хто: *Хто все першый в школі? – Ключ. Хто із студентів був вояком? – Нихто. Од кого-сь ся дізнала тоту новину? – Од Андрія. Кому ся родить і на каміню? – Богачови. Кого бють, а плакати му не дають? – Вовну. З кым баба в приповідці контракт завязала? – З чортом. На кім шапка горить? – На злодіїви.*

Што: *Што пече без (в)огня? – Кипяча вода. Што съте робили вночі? – Гуляли. З чого не має хосен газда? – З дани. А од чого пси здыхають? – Не з розкошу, а з голоду. Ід чому масти не треба? – Ід солонині. На што ся привязує худоба? – На ланцюк. З чім ішла невіста на поле? – З колысков і дітинов.*

Який, котрый, чій: *Якы люде хотять ходем єдно око мати? – Сліпы. Якого каміня найвеце у воді? – Мокрого, сыну мій. Котрый місяць найкуртший? – Май, бо має лем три буквы. У котрім морю нїт ани капкы воды? – У намалёванім. Чій тот терок? – Братів. Чія мачка їмать мышы? – Скоро каждая. Чіє тото невыпите молоко? – Василёве, бо він го не любить.*

Кілько, коли, де, одкы, кады, як, чом: *Коли ся вернете? – В понеділёк. Кілько треба шпїц до доброго колеса? – Ани єдну. Кілько кроків зробить воробель за рік? – Ани єден, бо скаче. Коли носили воду в решеті? – Кедь замерзла. Де людём добрі? – Там, де ся чують як дома. Одкы ворона до ліса летить? – З краю. Кады тя дяблы носять? – Зашла єм до сусїды кус подішкоровати. Як ся косить сїно? – Сїно ся не косить але трава. Чом пес хвостом махать? – Бо хвіст не може з ним.*

В таких тіпах вопросных речінь можуть стояти і зосилуючі часткы – **а, то, же**, напр.: *Хто харчіть? А хто харчіть? А хто же харчіть? А хто же то харчіть?* і т.д.

4. Реторичний вопрос

В русинській бісідній речі ся часто хоснують речіня з реторичным вопросом. То суть такы вопросны речіня, на котры ся не чекать одповідь, напр.: *Што сьте небо іщі не віділи? Хто не кляв екекуторів на валаї? Ці сьте вишиткы посліпли, люде? На што нам такый неподарений живот? Но не вишаліс при них чоловік? Кому ся любить дань платити? Хто думать, же ся рыба у воді топить?* і т.д.

5. Деліберативный вопрос

Справила ся нима высловлює неувіреность, похыбность, розсіянность, нерозгодность бісідника. Поки іде о ёго оформлїня, так особо характерныма суть штруктуры з інфінітивом, часто з дативным творцём діяня або з модалнов частков **бы**. Із часословного способу ся в деліберативных вопросах частіше хоснує кондіціонал, напр.: *Кому бы повісти о своїй біді? Што бы нам зьїсти?*; но деліберативны вопросы ся творять і при помочі індикативу: *Повісти му о тім?*

Під впливом словацького языка в деліберативных вопросах часто выступають споїня інфінітиву з модалныма часословами - мати, мочі, напр.: *Што маме, бідны, робити? / Што нам бідным робити? / Не мав бы-м ся радше вернути домів? / Ці не вернути ся мі радше домів? / З кым бы-м міг побісїдовати од душы? / З кым бы мі побісїдовати од душы?*

ЛІТЕРАТУРА

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А. (2009) *Сучасный русинський списовный язык*. Пряшів: ІРЯК ПУ в Пряшові, ISBN 978-80-555-0046-1, 212 с.

GREPL, M. (1973) K podstatě modálnosti. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. Sborník symposia Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích, Brno 27. – 30. září 1971. Brno: Universita J.E. Purkyně. 398 s., s. 23-38.

ĐUROVIČ, L. (1956) *Modálnost'. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštině*. Bratislava: SAV, 218 s.

MRÁZEK, R. (1973) Дифференциация славянских языков в сфере

модальности. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. Sborník symposia Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích, Brno 27. – 30. září 1971. Brno: Universita J.E. Purkyně. 398 s., s. 177-183.

SVETLIK, J. (1973) К вопросу о синтаксической модальности. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. Sborník symposia Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích. Brno 27. – 30. září 1971. Brno: Universita J.E. Purkyně. 398 s., s. 127-133.

IVANOVÁ, M. (2011) *Syntax slovenského jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, ISBN 978-80-555-0435-3, 249 s.

doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.
externý spolupracovník
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov
Slovakia

docentja@gmail.com

Mgr. Michala Holubková
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov
Slovakia

michalaholubkova@gmail.com

ЯЗЫКОВА ЗМІНА ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН НА ФОНІ РУСИНЬСЬКОГО ЯЗЫКА

Зденка ЦІТРЯКОВА

Abstract

This article describes the phenomenon of language change on the example of the Rusyn language. Theoretically it deals with the phenomenon of language shift, the phases of language change, the phenomenon of bilingualism and the impact of the majority language on the minority language. It shows how a language shift from the minority language to the language of a wider society is taking place in the Rusyn language, ie. to a language that has a higher degree of value for people in connection with language preferences. At the same time, it presents another language change page, a revitalization process. This fact is explained on the basis of the Rusyn language in relation to the majority language in Slovakia, ie. to the Slovak language.

Keywords: Language shift, Bilingualism, Rusyn Language, Reversing language shift, Language revitalization.

Глобалізацнй процеси, котры проникають до основных сфер розвитку сполучности загрожують главно мотивації освоїня, респ. генерачному передаваню регіональных або мінорітнх языків. Якраз глобалізацнй тенденції викликають вопрос о гляданю новых путей підпоры і розвоя регіональных і мінорітнх языків, а то як формов функцной норматівной базы, так і в контексті правного застабілізуваня односно языковых і культурных потреб регіонів. Языкы як і їх діалекты суть натурално позначены впливом іншых, домінантнх языків. Бісїдуючі о языку карпатських Русинів, то з многих прїчїн платить дуплом. Выходячі з доступной нам літературы¹ можеме сконштатовати, же Русины у своїй історії в многих

1 Магочій, П. Р. (2004) Языковый вопрос. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русинський язык*. Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, с. 85-112. Веце позерай в: Бібліографія. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русинський язык*. Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, с. 453-469.; Дуліченко, О. - Магочій, П. Р. (2010). Мовне питання. In: Магочій, П. Р. - Поп, І.: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 501-509.

потерпіли як од добовых політичних режимів, так і од неєднотной інтелігенції, котра не была способна таких компромісів, вдяка котрым бы ся была зьєднотила на єдній конкретній языковій основі, котра бы ся могла стати фундаментом на сформованя їх властного літературного языка.² Така нестабільность – як політична, так культурна і самособов языкова привела к многым проблемам, в сучасности главно к тому, же многы Русины балансують в пересвідчіню о своїй ідентичности, і заєдно з тым і о достоинности свого языка. Позераючи до історії карпатських Русинів перед роком 1989, было тото (не)пересвідчіння о достоинности языка о то інтензивніше, же абсентовала якась єднотна языкова концепція, норма, а статус языка бив омного низший. Іщі до року 1989 „кодифікація русиньского языка была лем фікцієв, яка ся до народностного живота Русинів вертала з періодичностєв кометы, і то лем у політично слободніших часах. Не быти новембра 1989, може фікцієв бы зістала і про далшы генерації Русинів. Зачатком рока 1995 фікція ся змінила на факт і зачаток новой етапы в животі єдного невеликого народа, який як кібы ся назад зродив на мапі світа, і в своїй домовині – в Карпатах. Кодифікація языка вернула Русинів назад до боя за свою ідентичность і за права про свій літературный язык. Стала ся сатісфакцієв за минулы роки ігнорації народностных прав карпатських Русинів і підкріпила русиньский народный рух на пути за властнов еманціпацієв.“³

Вплив силніших языків, главно маєрітного языка добрі видно в бісіді главно молодой генерації Русинів, до якої дінамічно проникають різны чужоязычны слова, але таксамо і цілы языковы конштрукції, котры ся до значной міры в приймаючім языку (діалекті/варієті) або адаптують, або приймають ся у своїй орігінальній формі, т. з., же ся ігнорує їх адаптація до приймаючого языка.⁴

2 PLÍŠKOVÁ, A. (2013) Alexander Duchnovič ako produkt dobových jazykových koncepcií. In: Coranič, J., ed. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, s. 299-310.

3 ПЛІШКОВА, А. (2017) Языковой манажмент в процесі штандартізації літературного языка карпатських Русинів. In: MLADENOVA, M. (ed.) *Balkanistic Forum 3*. „Small“ *Languages and Cultures*. Blagoevgrad. c. 78-94.

4 ЯБУР, В. (2015) Проблемы граматических категорий роду і паду перевязтых субстан-

З погляду штандартной лінгвістікы такый процес є проблематічний, бо нарушать основну штруктуру языка. Але з погляду соціолінгвістікы, є тот процес цалком натуралный. Соціолінгвістіка як научна дісціпліна докінця помагать ліпше порозуміти чом к такому процесу пришло і як, респ. ці го мож ненасилні коріговати або звернути. Якраз 21. стороча, характерістічне глобалізацієв Европы і світа, буде про русиньскый язык найвекшым экзаменом способности „пережыти“ меджі „силнішыма“ языками.

В даній статі ся занимаме способностєв пережытя языка і языковыма змінами або языковыма посунами, причім назераєме на соціолінгвістічний феномен з дакількых углів погляду. Концепцію языкового посуну або зміны видиме як неодділну часть не лем соціолінгвістікы в шыршім розуміню, но і в узшім розуміню як часть білінгвізму, языкового планованя, ревіталізації языка і іншых інтегралных частей соціолінгвістікы.

Меджі чутливы і актуалны вопросы жывота людей, котры приналежать к даякій меншыні, належить властна народна ідентичность єднотливця, роль народной ідентичности при выбераню партнера, вихові дітей, самоусвідомління і народна гордость, під впливом чого ся формує і цілкова свідомость єднотливця, але і одношіня к властному языку. Кедь член меншынового етніка собі выбере за животного партнера члена маєрітного народа, а сам без проблемів комунікує двома языками, може стояти перед ділемов – ці має змысел свої діти учіти язык своєї народностной меншыны? Ці про них не буде ліпше і простіше – з практичных прічін – навчіти ся лем язык маєріты?⁵ Рефлектує ся в тім ёго властне оцініня мінорітного языка, то як высоко го кладе в рамках своїх языковых преференцій. Просто повіджене, ці єднотливець приділює свому мінорітному языку статус достойности.

Подля Шатавы репрезентаны захованя мінорітних языків при-

тів в русиньскім языку. In: *Русиньскый літературный язык на Словакії : 20 років кодифікації. Зборник рефератів з IV. Міджінародного контресу русиньского языка, Пряшів, 23. - 25. 9. 2015.* Зост. К. Копорова. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштітут русиньского языка і културы, с. 56-65.

5 ПЛІШКОВА, А. – ЦІТЯКОВА, З. – КОПОРОВА, К. (2017) Русиньско-словацькый білінгвізм на фоні сучасного русиньского языка. In *Ruthenian studies*, Vol 1. № 1. с. 35-53

ходять з двома аргументаціями заховання мови – ідеалістичнов і практичнов. Перша підкреслює красу традицій і є формулована емоціонално. Одкликує ся на витваряня взаємной мови етніка, тзв. мови народу. Подля антропологічної концепції (Е. Сепіра, Б. Л. Ворфа) кедь пропаде мови, пропаде і ёго світ. Друга, практична аргументація, підкреслює выгоды, які про чоловіка, главно дїтваку, выходят з білінгвізму. Іде главні о розвиток абстрактного думаня, способность скоріше розуміти релатівітї слов і скоріше витваряня мовових лексікальних асоціацій.⁶

Фактом є, же соцієти суть в общім гетерогенны, а в сучасности лем в припадї міцной ізолації (аборігены в ізованих частях світа) може быти соцієта гомогенна. В припадї Русинів але платить, же жыють в многонародностній і многомовній сполочности. Кедь дакілько народів, або етнічных груп жыє ведно і контактує ся меджі собов, є правдоподобне, же ся взаємно будуть овпливнєвати і тым можуть наступати і зміны в їх культурных цінностях, позиціях і хованю, а самособов є в таких змішаних соцієтах і бївша мовова інтерференція. Мовова зміна є неоддїлнов частїв культурной асімілації. Тоты, тзв. акултурачны зміны ся в припадї асімілації (мінорітного народу маєрітним) рефлектують в ужываню родного (корінного, материньского) мови. Часто доходить к обмежованю властного мовового прояву (з ганьбы) на публічных містах, в інституціях, в комунікачных сітуаціях, котрых участниками не суть лем членове мінорітного народу, ці в комунікачных сітуаціях бісїдників іншого соціального статусу (і в припадї, же обидвое суть членами мінорітного народу). І наперек тому, же суть меншынам гарантованы мововы права і мовова політика робить крокы к тому, жебы атрібут меншыновости придїлений на основі підряджености, другорядности ці якомусь гендікепу в одношіню к векшыні, мав в мову што найменший допад (напр. єднотный розмір надписів на інформачных таблах, ці означінях сел в маєрітнім і мінорітнім мову), розуміння або приниманя ужывателями є барз індівідуалне і выходит з властного пересвідчїня, властной іден-

6 ŠATAVA, L. (2001) *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Cargo.

тійтної пам'яті і з того, якы шаблони были еднотливцёви переданы од ёго предків. Сучасна соціолінгвістична сітуація соцієты є безусловно овпливнена соціоісторичныма і соціополітичныма факторами. Подля Стівєна Мая⁷ не є добрі лем прияти сучасну діглосівну сітуацію, в котрій меншыновы языки мож вжывати лем в сферах низшого сатусу, або лем з обмеженов функцностёв і впливом, але скорше треба прияти погляд лінгвістичной комплементаріты або лінгвістичного доповнєваня, котре розшырює можности вжываня меншынового языка на шыршу сполоченьску сферу. Меншыновы языки так можуть (наново) вступити до ключовых домен, з котрых были історично вытиснуты – напр. едукачна і урядна сфера (політична, владна). Кедь ся так стане, може ся розуміння меншынових языків часом змінити. А то главні зато, же вжывателі меншынового языка потім можуть слободніше выверати языковий код, котрый уж не має єдиний напрям – із меншынового языка к векшыновому – як тому было в минулости. Кедь таку можливість припустиме, натискать ся ключовый вопрос, што можеме здобыти в меншыновім языку і што можеме здобыти посередництвом нёго. Простіше повіджене, ці є потребне, респ. ці має змысел в днешнім світі утримувати меншыновий язык, кедь нас в прінципі гамує в тім, жебы сьме ся просадили у світі. Про многих то є якраз так, же вжываня меншынового языка ёго ужывателів соціално, політично і економічно маргіналізує. Відять то так, же лем посередництвом маєрітного языка, в нашім припадї словацького, а главно англїцького языка, як сучасного світового языка, ся тоты носителі языка можуть піднести дгорї, утримати ся і реалізувати ся у світі. Лемже, кедь меншыновы языки можуть быти знову успішны в сполоченьській сферї, потім подля Мая не єствує нияка прічіна, чом бы ся в сучасности у світі язык меншыны не мав ухопити і утримати. Самособов, безусловно то буде у звязи з векшыновыма языками, враховано англїцького, як світового языка.

В лінгвістіці ся термін языковой зміны зачав появляти в другій половині 20. стороча, коли ся підвишив інтерес учєных о лін-

7 MAY, S. (2012) *Language and Minority Rights. Ethnicity, Nationalism and the Politic of Language*. Secon edition. New York – London : Routledge, s. 10-11.

гвістичны дiсцiплiны звязаны iз соцiологiёв. Учены зачали розоберати одношiння языка i соцiеты, iх взаёмный вплив, веце ся зачали занимати соцiальным образом языка i наспак, як ся в языку рефлектуе соцiета. Такы новы погляды розвинули языкову дiсцiплiну соцiолiнгвiстiку а до позорности ся дiстали явы як языкове планованя, языкова змiна (або посун), кодованя языка, языковы iдеологiї, языкова култура, языкова смерть, екологiя языка i далшы погляды на язык.

Термiн языкова змiна (точнiше языковый посун) одповiдасть англiцькому термiну *language shift*. Екзiстуе веце перекладiв того термiну а авторы котры го вжывають не все мають еднаку думку о ёго дефiнiцiї. Понятя *языковый посун* ужывать у свойй публiкацiї о всокочiню языкiв етнiчных меншын Шатава⁸. В росiйскiй соцiолiнгвiстiцi ся тоже вжывать термiн *языковой ствиг*. Червенка⁹ вжывать при баданю сiтуацiї ромского языка термiн *языкова змiна*. В словацькiм языку англiцьке понятя учены перекладують як *вымiна языка*. Такый переклад пiдкреслюе, же при данiм процесi доходить iд змiнi, награджованю ёдного языка другим. Фiшмен в основнiй роботi о всокочiню языка i о языковiм посунi¹⁰ пише, же ся языки, або языковы варiеты даколи взаёмно замiнюють, награджають, а же языковый посун ся так реалiзуе в наслiдку контакту iз сусiднiма языками. Лемже не все мусить прямо доходити iд замiнiваню языка. В общiм ся языковый посун може дотуляти i змiн в штруктурi вжываня мiнорiтного языка. Понятя посуну (намiсто змiны) тоже одповiдасть первiстнiй Фiшменовiй концепцiї о тiм, як бы тот посун мав быти захоплений.¹¹ Тота обсяговала представу, же вжываня языка є становлене статiчно в соцiальнов штруктуров а зато языковый посун не є формований як процес,

8 ŠATAVA, L. (2009) *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

9 ČERVENKA, J. A KOL. (2009) *Sociolingvistický výzkum situace romštiny na území ČR*. Výzkumná zpráva. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.

10 FISHMAN, J. A. (1972). Language maintenance and language shift as a field of inquiry: revisited. In Dil, A. S. (ed.), *Language in Sociocultural Change: Essays by Joshua Fishman*. Stanford, California: Stanford University Press, s. 76–134.

11 Тамже, s. 76

але як розділ меджі двома синхронними зорками. Пізніше ся Фішмен в своїй роботі заміряв на обернута языкового посуну і вытворив діагностічний поступ, котрый має помочи становити в якій ситуації ся находить вживаня огроженого языка. Цілем того має быти справні заміряти крокы на обернута напряду языкового посуну, т. з. на ревіталізацію языка. Тот поступ назвав Ступнёвов шкалов меджігенерачного нарушіня¹². Шкала презентує поступне нарушіня комунікачных областей, в котрых ся язык вживать. Ёй цілем є становити, на котрім ступню нарушіня ся актуално конкретный язык находить, і в звязи з тым наплановати ревіталізацны крокы, за помочи котрых має язык поступно прийти ід низшому ступню свого нарушіня а в оптимальнім припадї ід повноцінному фунгованю языка. Ід успішным пробам ревіталізації языка належить наприклад оживліня самского языка в Норвегії, баскитьского языка в Іспанії, гагавзького языка в Молдавії і інших огрожених або вымераючих языків. То значить, же сучасны баданя на фонї соціолінгвістики мають прямый досяг і практичны выслідкы спертя, звернута або спомалїня процесу зниканя мікроязыків світа.

Подобні выділив штадії языковой зміны Герман М. Батібо¹³, котрый точніше уводить як ся єднотливы языки в процесї зміны реалізують. На ілюстрацію уваджає графічно зназорнены штадії языковой зміны подля Батіба (1992). Анцестралный язык (АЯ) ту треба розуміти як русиньський язык і перевзятый язык (ПЯ) в нашім припадї розумієме як словацький язык. Таким способом знаєме становити штадію языковой зміны і про русиньський язык.

12 *Graded Intergenerational Disruption Scale* (в скорочінню „GIDS“). Шкала GIDS має вісем ступнів, котры репрезентують міру нарушіня меджігенерачного передаваня языка. Близше позерай: FISHMAN, J. A. (1991) *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.; або в чеськім перекладї: NEKVAPIL, J. – SLOBODA, M. – WAGNER, P. (2009) *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace / Multilingualism in the Czech Republic: Basic Information*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, с. 54

13 BATIBO, H. M. (1992) The fate of ethnic languages in Tanzania. In Matthias Brenzinger (ed.), *Language death: Factual and theoretical explorations with special reference to East Africa*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 85-98.

ШТАДІЯ	ВЖЫВАННЯ АЯ*	КОМПЕТЕНЦІЇ В АЯ
монолінгвізм (АЯ)	ексклюзівне	нормалны
білінгвізм	дiгласія	нормалны
білінгвізм	розпад дiгласіі, страта домен/сфер вжывання	нормалны
білінгвізм	мінімум домен/сфер вжывання	обмеджены
монолінгвізм (ПЯ)	ніяке	ніякы

Днесь можеме становіти, же русинський язык ся подля Баті-бовой концепції находить в третій штадії, коли є притомный білінгвізм (русиньско-словацький) но домены або сферы вжывання анцестралного (русиньского) языка суть обмежены. Компетенції в данім языку, мож повісти, відповідають доменам, в котрых ся язык вжываць. Но треба підкреслити, же іде о сучасный став в языку. Кебы сьме мали становіти штадію языковой змiны перед роком 1989, виділи бы сьме, же русинський язык ся в тім часі находив в цалком іншій фазі а аж під впливом языкового планованя і єднотливых ревіталізачных кроків, котры были по році 1989 зроблены, ся подарило обернути процес языковго посуну і розшырити вжывання, функчность і компетенції в анцестралнім языку. То, до якой фазы ся русинський язык може дістати в обернутім процесі языковой змiны є вопросом будучности, залежить на вымеджіню і становліню справных ревіталізачных кроків і од соціального впливу на тот процес. Основный вплив на тоты процеси мож розділити до двох груп – макросоціалны факторы і мікросоціалны, або соціолінгвістичны факторы. В рамках макросоціалных факторів бісїдуеме о демографічній асіметрії, т. зн. поставлїня маєріта верзус мiноріта. Іде ту тоже о асіметрію соціоекономічного і політiчного поставлїня етнолінгвістичных комуніт, т. зн. што домінує і што є підряджене. І самособов великий вплив ту має модернізація, індустріалізація і урбанізація, під впливом чого ся запустив розпад властных штрктур даных комуніт. І на остаток є ту вплив глобалізації і медіалізації, котры відповідають за страту ізоляції, чім ся

дана комуніта дістала до бівшого контакту з іншыма языковыма комунітамы. В тій штадїї уж зачінають впливати мікросоціалны, респ. соціолінгвістічны факторы як соціоекономічны факторы, сімболічны годноты языків (языкове усвідомліня, престиж языка, і под.) і етнолінгвістічны ідеології.

Інтересный є тыж погляд брітського лінгвісты Лі Вея, котрый пропонує пересунути позорность з пописованя того, хто яким языком бісїдує в яких сітуаціях ід годночіню чом дакотрый язык єднотливець сокотить а іншый завхаблять. Як говорить: „Дотеперь ся баданя занимало прімарні выдїлєванєм тых факторів, котры ускорюють языкову зміну, намісто тых, котры ей гамують. Є треба пересунути позорность од дескріптівного пояснєваня, хто яким языком бісїдує, коли і з кым, ід крітічному годночіню того, хто сокотить або завхаблять котрый язык і чом.“¹⁴

Заключіня

За остатніх тридцять років неперестанно росте інтерес о розлічны аспекти білінгвізму, наприклад білінгвалный розвиток, білінгвална сполупраца, вплив білінгвалности і подобні. У звязи з тым суть в сучасности мінорітны языки, котры мають малу кількість носителїв даного языка, частым обєктом баданя. Важне про них є функціонованя і всокочіня їх языка. Особисто важным ся про них стало соціолінгвістічне досліджіня народного языка в сучасных етнічных і політічных условіях. Є тому так зато, же якраз резултаты соціолінгвістічного баданя дають найбівшу шансу на далше утриманя таких мінорітных малочіселных языків. Дають базу на вытворїня правилных ревіталізачных кроків, котры у выслїдку можуть значно підвышыти статус мінорітного языка і розшырити функчность в окремых сферах функціонованя. Зато і погляд на языковый посун, респ. языкову зміну може принести ліпшый образ языкового соціолінгвістічного процесу і перспектів мінорітных языків, в тім числі і русиньского языка.

Што є але важне? І наперек крітічній позіції дакотрых лінгвіс-

14 LI WEI (2000) Towards a critical evaluation of language maintenance and language shift. In *Sociolinguistica: International Yearbook of European Sociolinguistics*, 14, s. 142.

тів¹⁵, котры суть пересвідчены, же языкову зміну або посун не мож обернути, мы ся можеме в припадї русиньского языка пересвідчити, накілько був процес языкового посуну од року 1989 змінений. Як подля моделу Фішмена і ёго шкал языкового посуну, так подля моделу Батіба і ёго фаз языковой зміны мож відіти, же процес в русиньскім языку ся обернув і поступно приходиме ід низшому ступню нарушіня (словами Фішмена), респ. розшырїню вживаня, функчности і компетенцій анцестралного языка – русиньского (словами Батіба).

ЛІТЕРАТУРА

BATIBO, H. M. (1992) The fate of ethnic languages in Tanzania. In Matthias Brenzinger (ed.), *Language death: Factual and theoretical explorations with special reference to East Africa*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 85-98.

ČERVENKA, J. a kol. (2009) *Sociolingvistický výzkum situace romštiny na území ČR*. Výzkumná zpráva. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.

DARQUENNES, J. (2007) Paths to language revitalization. In Darquennes, J. (ed.), *Contact Linguistics and Language Minorities / Kontaktlinguistik und Sprachminderheiten / Linguistique de Contact et Minorités Linguistique*. Asgard: St. Augustin, s. 61–76.

ДУЛІЧЕНКО, О. - МАГОЧІЙ, П. Р. (2010) Мовне питання. In: Магочій. П.Р - Поп, І. (ед.): *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, с. 501-509.

FISHMAN, J. A. (1972) Language maintenance and language shift as a field of inquiry: revisited. In Dil, A. S. (ed.), *Language in Sociocultural Change: Essays by Joshua Fishman*. Stanford, California: Stanford University Press, s. 76–134.

FISHMAN, J. A. (1991) *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

ЯБУР, В. (2015) Проблемы граматичных категорий роду і паду перевзятых субстантивів в русиньскім языку. In: *Русиньскый літературный язык на*

15 Ближе: DARQUENNES, J. (2007) Paths to language revitalization. In DARQUENNES, J. (ed.), *Contact Linguistics and Language Minorities / Kontaktlinguistik und Sprachminderheiten / Linguistique de Contact et Minorités Linguistique*. Asgard: St. Augustin, s. 61–76.

Словакиї : 20 років кодифікації. Збірник рефератів з IV. Міжнародного конгресу русинського языка, Пряшів, 23. - 25. 9. 2015. Зост. К. Копорова. Пряшів: Пряшівська універзита в Пряшові – Інститут русинського языка і культури, с. 56-65.

LI WEI (2000) Towards a critical evaluation of language maintenance and language shift. *Sociolinguistica: International Yearbook of European Sociolinguistics* 14, s. 142–147.

МАГОЧІЙ, П. Р. (2004) Языковый вопрос. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich : Русинський язык*. Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, c. 85-112.

MAY, S. (2012) Language and Minority Rights. Ethnicity, Nationalism and the Politic of Language. Secon edition. New York – London : Routledge, s. 10-11.

NEKVAPIL, J. – SLOBODA, M. – WAGNER, P. (2009) *Mnohojazyčnost v České republice: základní informace / Multilingualism in the Czech Republic: Basic Information*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, c. 54

PLIŠKOVÁ, A. (2013) Alexander Duchnovič ako produkt dobových jazykových koncepcií. In: Coranič, J., ed. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III*. Prešov: Vydavateľstvo PU v Prešove, s. 299-310.

ПЛІШКОВА, А. (2017) Языковый манажмент в процесі штандартізації літературного языка карпатських Русинів. In MLADENOVA, M. (ed.) *Balkanistic Forum* 3. „Small“ Languages and Cultures. Blagoevgrad. c. 78-94.

ПЛІШКОВА, А. – ЦІТРЯКОВА, З. – КОПОРОВА, К. (2017) Русиньско-словацький білінгвізм на фоні сучасного русинського языка. In *Ruthenian studies*, Vol 1. № 1. s. 35-53.

ŠATAVA, L. (2001) *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Cargo.

ŠATAVA, L. (2009) *Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Mgr. Zdenka Citriaková

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovensko

zdenkacitriakova@gmail.com

ТВОРЧОСТЬ ЮРКА ХАРИТУНА ЯК ПРИКЛАД ВЫРІВНОВАННЯ СЯ З ТРАВМАТИЧНОВ СКУШЕНОСТЁВ

Міхал ПАВЛИЧ

Abstract

One of the characteristics of present-day Rusyn literature in Slovakia is the return to the past, youth and childhood, to the native countryside and memories. The past is described nostalgically positive and idealized. In the article, we deal with the work of the Rusyn author Juraj Charitun, who, due to the construction of the water work Stariná, lost its access to his native birthplace, which is visibly and specifically shown in his poetic works. We are interpreting his texts *My sorrows* from the view of the phenomenon of trauma, the central concept of Trauma Theory. The texts are interpreted in two ways: as traumatic utterance and (self)therapy, and as a moral testimony to future Rusyn generations.

Keywords: Trauma, traumatic experience, traumatic event, current Rusyn literature in Slovakia, Trauma Theory.

В статі ся ближче занимаме збірок віршів з назвов *Мої жалі*¹, котру внимає як рефлексію травматичной удалости з авторового живота і в тім контексті ю і інтерпретуєме. Походжіня психологічного терміну травми є звязане із меном ракуського психолога і психіатра Зігмунда Фрейда², котрый але нескорше тоту часть свого выскуму зохабив і дале продовжовав в проблематіці усвідомлёваного і неусвідомлёваного. Дякуючі сучасному інтердісціплінарному приступу ся термін травми обявлює і в інших науковых дісціплінах, котры ся займають културов і літераторов. Алейда Ассманн в рамках културовых штудій бісїдує о травмі як о дачім, што має „одношіня к скушености, котра є так непохопителна, же перцепція автоматічно заперать свої браны перед такым

1 ХАРИТУН, Ю. 2010. *Мої жалі*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, ISBN 978-80-89441-04-4, 188 с.

2 MAMBROL, Nasrullah. 2017. *Sigmund Freud and Trauma Theory*. [cit. 2018-10-06]. Dostupné na: <<https://literariness.org/2017/06/21/sigmund-freud-and-the-trauma-theory/>>.

нарушителём. З причины себезахованя была вылучена і замкнута в части сепаратній од усвідомлёваной части мыслі, затожє нічїть rameць, в котрім собі персона будує свою ідентіту.³“ На тоту скушеность ся нескорше тяжко споминать і тяжко ся о ній комунікує. Замкнута скушеность не є забыта, але є конзервована і по часї може быти зась проявлена різними конкретными сімптомами. Цілём терапії є привести поховану травму до усвідомлёваной памяти і інтегрувати ю до особной ідентіты. Ай кедь не може быти цалком вылічена, таким способом страчать свою дештруктівну силу.⁴

Теорія травми (Trauma Theory) або штудії травми (Trauma Studies) ся розвинули в шістьдесятих роках 20. столїтя, коли ся сполочность зачала бииже займать соціалными проблемами як „агресія робена на женах і дїтєх (знасилнїня, тіраня, інцест); феномен посттравматічного стресового сіндрому⁵ в припадї войнових (вєтнамських) ветеранів; псіхічне пошкоджєня як наслідок мучїня і тєноцїды (главно в одношіню к Голокавсту).⁶“ В остатнїм припадї можеме бісїдовати о колектівних історічних травмах, о котрых суть жертвователї схопны комунікувати аж по роках, так само є потрібне, жебы сполочность была приправлена їх выслуhati.

Частєв соціалного розпознаваня історічної травми є в тім контексті новий етічний концепт моралного свідка, котрый давать голос тым, котры вмерли. Моралными свідками ся можуть стати і авторы літературы, котры во своїй літературній творчости нара-

3 ASSMANN, A. 2012. *Introduction to Cultural Studies. Topics, Concepts, Issues*. Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH & Co. 2012, s. 172.

4 Тамже, s. 176.

5 Посттравматічна стресова порука є псіхічна порука, котра ся розвине потім, як є особа выставлена травматічній удалости, як напр. сексуалный уток, война, автомобілова гаварія або выгражання ся. Сімптомы можуть быти напр. неспокій вытваряючїй думкы, емоції або сны, котры ся односять к удалости, псіхічна або фізічна анксієта выволана стїмулом котрый має звязь з травмов, снага о выгыбання ся тым стїмулам, змїны в думаню і емоціях особы, звышена фреквенція реакцій тїпу „бїй ся, або втїкай“. American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, s. 271–280. ISBN 978-0-89042-555-8.

6 MAMBROL, N. 2017. *Sigmund Freud and Trauma Theory*. [cit. 2018-10-06]. [online]. Dostupné na: <<https://literariness.org/2017/06/21/sigmund-freud-and-the-trauma-theory/>>.

бляють із темов історичної травми, як є наприклад обход із отроками з Африки, масакри во Рванді або на Балкані⁷ ці депортація лемківських Русинів в рамках смутнознамой Акції Вісла.

Інтерпетованєм травми в літературі ся прімарно занимають літературознателі Калі Тал⁸ (Kali Tal) і Кейті Карут⁹ (Cathy Caruth), котры при ей аналізованю мають психоаналітичну постштруктуралістичну позицію: „*травма є невырішительна проблема неусвідомлёваного, котре пояснює внутрішнє протиречіня скушености і языка*“ і описують ю як „*вертаюче ся чутя абсенції*“.¹⁰

В русинській літературі і окреме в поезії є звычайне носталгічне емоціональне наладжія, коли ся авторы вертають до молодости, ідеалізують минулость, котру порівнують із сучасностёв, і глоріфікують свою родну землю і природу навколо. Сучасна русинська література є до великой міры писана старшов генераціёв русинських писателів, многы з них были актівно запоены в процессах третёго народного оброджіня. Єдным з популярных жанрів є автобіографічна проза; подобности і алузії на жылот автора але мож найти і в рамках літературной фікції. Авторы ся природно навертають до минулости і молодости, до часів, котры суть вниманы высоко позітивно, ідеалізовано і носталгічно (тіпічний приклад суть *Споминки і очекованя* Миколая Ксеняка). Про їх творчость є тыж тіпічний простор села, міста народжіня і близкой карпаськой природы, гор і лісів. Містьскый простор ся находит в компарції і в опозиції із селом, причім є часто оцінёваний як негатівный і про Руси́нів неприродный. Тоты преференції в часопросторі русиньской літературы мож інтерпретовати і похопити на основі

7 ASSMANN, A. 2012. *Introduction to Cultural Studies. Topics, Concepts, Issues*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., s. 176.

8 Вызначна робота Калі Тал є *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma* (1995, Cambridge University Press) Доступна на: <<http://kalital.com/trauma-studies/>>.

9 Вызначны работы Кейті Карут суть *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History* (Johns Hopkins UP, 1996), *Literature in the Ashes of History* (Johns Hopkins UP, 2013) and *Listening to Trauma: Conversations with Leaders in the Theory and Treatment of Catastrophic Experience* (Johns Hopkins UP, forthcoming 2014)

10 MOHD, Nazri. L. A. 2018. A New Beginning of Trauma Theory in Literature. In *The 1st Annual International Conference on Language and Literature, KnE Social Sciences*, s. 57-65. DOI 10.18502/kss.v3i14.1918.

зналості історії і соціально-культурних умов карпатських Русинів, котры в сучасности не мають властну державу і їх домовина ся находить на крижоватці дакільких державных границь. В історії карпатських Русинів не суть дачім винятковим скушености із vystяgowanєм за роботов, з нученов депортацієв ці асімілацієв, котры суть і літературно описаны. Минулость і молодость, простор села і міста народжіня (з централным характером мати (матери?)) ці память і споминки суть про Русинів дуже важне.

Зато першым вопросом, котрый треба здповісти при інтерпретованю текстів Юрка Харитуна з позиції травми, є: мож бісідовати о травмі? Є то носталгічне споминаня на домівство, або выповідь травматизованого субекта? Одповідь на тот вопрос ся находить в інформаціях о авторови і ёго животі, ай во выповіді, котров є зборник поезії *Мої жалі*.

Водна гать Старина была выбудована в роках 1981 аж 1988 і є найвекшым засобником питной воды у Середній Европі. Старина є засобником воды про регіон выходной Словакії, але єдночасно має і функцію протиповоднёвой охрани в поводю рікы Ціроха і Лаборець. І наприк безспорно позітивным аргументам мала Старина і негатівны наслідкы на животы жителів семох сел (Дара, Остружніця, Руське, Смулник, Старина, Велика Поляна, Звала), жителі котрых были мушены ся выселити із своїх домовів. Їх дома были зрівнаны зо землєв і наслідно залляты водов. Коло водной гати Сатрина ся находить охранные пасмо, в Старині є заказано ся купати, їмати рыбы або цалком в ей околїці становати. Гладь воды витварять доконалу барьеру, котра бранить vystяgowanым жителям в можности вернутя ся назад.

Єдным з них є і русиньскый автор Юрко Харитун, котрый ся народив 17. 7. 1948 в днесь уж неекзістуючім русиньскім селі Остружніця. Ёго першыма збірками суть **Гуслі з явора** (1995) а **Мої жалі** (2010), в котрых автор рефлектує скушеность із vystяgowanєм, страту свого міста народжіня і з того vznikнуты емоції. Друга згадану книжка патрить до поетічного ціклу, котрый творять 3 книжки **Мої сны** (2011), **Мої незабудкы** (2013) і **Мої надії** (2014). Автор тыж выдав дакілько публікацій, котры суть урчены

про молодшого читателя, збірку загадок (**Здогадай, школярику**, 2016) ці фіглів (**Діагноза: фіглі про діти**, 2018). **Дякую, мамко!** (2017) і **Нашы співаночки, як дівчат віночки**. (2018) Суть то збірки дитячого фолкору з області як родного села, так із інших Русинами обываних областей, котры зозберав автор ведно із своєв мамов. Тот другый пруд Харитуновой творчости выповідать о важности дитинства, споминок і фолклору, котры суть великов частєв ёго персональной ідентіты. Якым способом ся тогды в ёго текстах проявить скушеность із выстагованєм і неможностєв вернута ся назад?

Ай кедь в припадї інтерпретованого тексту є на дакілько містах притомне позітівне і ідеалізуюче носталгічне наладжіня, характерістичне про творчость многих писателїв старшой русиньской генерації (*Белаве небо над Бескідом / таку красу / видно лем ту / Назберам пригоріці малин / і доброту таку / найду лем ту* (с. 7); *Під Бескідом луки / вишиваны рушники / Сїном пахло / сміяли ся гачуры / Плугы плавали / як човники ріков / Пречісты тоны потічків* (с. 9), але уж назва книжки **Мої жалї** і обалка з фотографієв Старины выповідать о емоціоналнім ставі силно субективізованого лірічного субекта. Тот мож стотожнити з автором віршів (суть написаны в першій особі єднотного чїсла), котры представляють персонану выповідь, описують емоції і думкы в реакції на выстагованя. Автор є ним міцно засягнутый, є вытягнутый з нормального ставу і находить ся во вырї емоцій (*Цїлый світ / крутить ся зомнов*, с. 56), *колотять ся / в моїй душі / ненависть і злість*, с. 70). Выстагованя є внимане міцно негатівно (*Може так / як у вісемдесят першім коли в селах настало пекло*, с. 55; *Мы одышли / не обзєрали ся назад / Падав на нас / болїв / жалїв / водопад*, с. 97), затоже про Харитуна то значить страту здроя споминок і забранїня контакту з минулостєв: *буковий клат / што загатив / Ціроху ріку / Як рыбкам / і нам / вернути ся назад* (с. 104).

Автор не є схопный відіти одход людей із села (*Біла молго / сядь на мої очі / бо відіти не хочу*, с. 14) і чує ся як окраджений і збавений корїня, без безпеки і надїї: *Ріка має своє корыто / іскеркы огонь / день має тїнь / і ніч має темно / А што маю я / вам не*

повім (с. 62). В образі *Стромы без коріня / вырвали насилу* (с. 93) є виядрена незгода, недобровольність і вынученість, єдночасно метонімія *Стромы без коріня* (с. 93) наражать на долю Русинів як народа, котрый не має свою штатну державу.

Русины суть народом, котрый обыває географічний простор Карпат, гори і ліси, котры суть їх домовинов. Про вытворіня Старины было потрібне выстаговати жителів сел (то значить зміну простору і страту домова), збуряти їх домовы (зрівнати із землёв) і наслідно села залляти водов, чім vznikла про Русинів неприродна, артефіціална і умела, чоловіком вытворена ровина. Неприродність акуратно ілюструють віршы: *Рівнина як на столі / на різанкы тісто / Без потічків / лісів / бережка / і студника / Велика біда / Трапіня / Терпіня* (с. 93), і абсенцію выражають слова: *А хыжа наша? / Не просьте ся / мамо / щезла без слідів* (с. 107). Находить ся ту тыж далшый сімптом травми – несхопність або комплікованість комунікованя о травматичнім зажитку: *Кілько слов / хотят выповісти руку / кілько обняти звїзд* (с. 14), *Дакотры слова / не навіджу од душы / найгіршы такы / што про жалі пишу*, с. 60) в споїню із запоїнем міцных і острых емоцій.

Ай кедь мож контрвати, же выстагованя з родного краю є „меншым злом“ протів геноциді або фізичній агресії (без огляду на то, ці є фаталне або ні), вирішалный є нелем псіхічний став лірічного субекту во віршах в добі травматичной удалости, але і в добі по ній. Наслідок выстагованя є описаний графічно як фізична тілесна рана, в котрій ся находить чужій обект, котрый выликує трапіння і біль: *Выберь мі із раны / склянчину* (с. 56); *бо трїска острак / під ніхтём коле* (с. 14) ці міцный жаль (*Приложте мі на груди / груду студеного леду / бо пече од жалів* (с. 97), котрый ани по роках не має кінця (*Слызы як блыхы розжерли тварь / Іці жеруть*, с. 97). Псіхічны наслідкы выстагованя суть довгодобы і травма надале страшить в снах в сімболічній подобі: *Чорна ворона / Сїдять на плечі / клює і в ночі / На груди сїдять / клює до очей / Дожыти ся рана / може перестане* (с. 100).

Лірічний субект не є з выселінєм наповно вырівнаний, нове місто, де автор жыє, про нёго не значить домовину, тот є лем еди-

на і унікатна. Ай кедь собі усвідомлює неможность звернутя сітуації (*Не помолодієме / і ріка ся не верне / до свого жрідла* (с. 67), *Пречісты тоны потічків / вже пару років / над преградов / прикрили жалі німотов / Камінный криж / час розгрыз*, с. 9), і надале тужить по навернутю і не екзістує сила мімо той водной, котра бы му забранила в навернутю: *Насыпте мі / під ногы склянчіны / На пішник / терня / скаля натрепте / до хыжонькы в долині / босый зайду / Завяжте мі очі / штрангом повяжте як павуз / до порога як гад / досмыкам ся / напиту ся воды / спід Бескіда / На плоті ня чекать малёване горня* (с. 96). Він є охотный ся жертвовати, підступити фізічны муки, котры суть в порівнаню з тыма душевныма другорядны і мож їх переконати. Мімо емоцій жалю, абсенції, страты і кривды ся ту находятяють тыж чутя вины, лірічний субект тужить по одпушціню: *Розобю глядило / Не хочу відіти в нім / Як натягую руки / Дай мені Боже силу / Одпустити собі самому* (с. 29). Внутрішній бой і снагу вылічіти ся акуратно репрезентують віршы: *Сам із собов / йду на дуел / Секундантом нам / сумліня буде / На сердце / намірю ласку / на голову / думкы / а на душу / перо / Пару кроків / стою од себе / Выстріл не чути / В глядилі / подаєме собі руки* (с. 87).

В збірці ся тыж находятяють стишкы, котры назначують можность вырівняня ся із кривдов і інтегрованя травмы до osobной ідентіты. Лірічний субект находить опору і утішїня в релігії (*Є поміч єдна / Молитва / і чіста душа / Слова солодкого Хріста / Він загоїть нашы болі*, с. 72) і в народнім фолклорі (*Коли співанка / пробудить ня із снів / забуду на жалі / забуду на гнів* (с. 59), *до їх души / співанок наллїй / што співала мати*, с. 75), з помочов котрых обновлює контакт з минулостєв і родным краєм, то значить і з локалнов регіоналнов ідентітов.

Вызначну задачу має тыж себарефлексія і комунікація о минулости через творчость: *не є ліпших ліків / як через зубы / процідити / пару віршів* (с. 70), котра ся ставать жрідлом себетерапії. З помочов творчости ся автор ставать і моралным свідком, котрый може заступлєвати голосы вшыткых vystягованых жытелїв. Він реферує о травматічній скушености нелем своїм сучасникам, але

і будучім генераціям: *Про діточкы нашы / про діточкы наших дітей / і їх діточкы (...) хочу вхабити пару віришків (с. 3)*. Автор собі усвідомлює, же є важне собі припоминати минулось і не забувати на ню: *(Не хочу / жебы в рядках / як на перелогах / виріс бурян, с. 64)*, і акцентує значіння і силу свідoctва: *Дайме волю слову / Няй тече як розпещена ріка / Няй рїже як ніж / І бурять як буря / Гладить / Ласкоче / Потїишть серця / Лем няй не западе / порохом у книжці (с. 65)*.

На основі тих значінь найджених в текстї мож повісти, же іде о wypowiedь міцно травматизованого субекту, котрый внимать vystyгovanя як акт виконаной псіхічної агресії нелем на індивідуалови, але і на групі. Лірічний субект терпить псіхічними наслідками, к удалости ся вертать усвідомлєвано і неусвідомлєвано, припоминають собі дакотры аспекти сітуації, не забувають на ню. Є про нєго проблематічне ся з удалостєв вирівнати, снажить ся але о то з помочов релігії, народного фолклору і творивого акту писаня, чім ся ставать моральним свідком бісідуючим о долї жытелїв семох русиньских сел.

ЛІТЕРАТУРА

ASSMANN, A. (2012) *Introduction to Cultural Studies. Topics, Concepts, Issues*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co, ISBN 978-3-503-13716-9, 248 s.

CARUTH, C. (1996) *Unclaimed Experience. Trauma, Narrative and History*. Maryland, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, ISBN 0-8018-5246-3, 154 s.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Publishing, s. 271–280. ISBN 978-0-89042-555-8.

MAMBROL, N. (2017) *Sigmund Freud and Trauma Theory*. [cit. 2018-10-06]. Dostupné na: <<https://literariness.org/2017/06/21/sigmund-freud-and-the-trauma-theory/>>.

MOHD, Nazri. L. A. (2018) A New Beginning of Trauma Theory in Literature. In *The 1st Annual International Conference on Language and Literature*, KnE Social Sciences, s. 57-65. DOI 10.18502/kss.v3i14.1918.

TAL, K. (1996) *Worlds of Hurt. Reading the Literatures of Trauma*. United Kingdom: Cambridge University Press, ISBN 978-0521565127, 316 s.

ХАРИТУН, Ю. (2010) *Мої жалі*. Пряшів: Русин і Народны новинки, ISBN 978-80-89441-04-4, 188 с.

Mgr. Michal Pavlič, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

michal.pavlic.urjk@gmail.com

РОЗВИВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖИТТЯ КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ У США У ДРУГІВ ПОЛОВЦІ ХІХ – ПЕРВІЙ ПОЛОВЦІ ХХ СТОЛІТЯ

(Аналіз журнальної продукції.)

Валерій ПАДЯК, Каріна МУЛЯР

Abstract

The literary life of Carpathian Rusyns in the United States in the second half of the nineteenth and the first half of the twentieth century has until now not received much scholarly attention. This study deals with a very interesting phenomenon. A numerically small immigrant community of Carpatho-Rusyns not only settled in America, they were able to create a wide range of important cultural institutions in a new place. At the same time, their literary life was marked by the emergence of new creative forces. Fraternal organizations founded by Carpatho-Rusyn immigrants, that is mutual benefit workers societies, financially supported the functioning of printing houses and editorial offices of several periodicals. The publications were in most cases sympathetic to publishing works of fiction. Among the most active writers in the United States that should be noted were: Emilij Kubek, Valentine Gorzo, Orest Koman, Peter Maczkov, George (Jurion) Teghze, Sigmund Brinsky and Joseph Hanulya, among others.

Key words: Carpatho-Ruthenian literature in the United States, Emilij Kubek, Valentine Gorzo, Orest Koman, Peter Maczkov, George (Jurion) Teghze, Sigmund Brinsky, Joseph Hanulya.

Як знаємо, карпаторусинська масова еміграція за океан вяже ся до подій заказання владов США у 1877 році так называной «Molly Maguires», то значит ірського тайного общества у США. Заказання исперло ірську імміграцію заробників. Выдтак переселники из Карпатського регіона дістали можность прийти на робочі міста ірів, десятки тысяч котрых американська влада вышмарила из роботы, авадь депортовала из державы, авадь, до кінця, майрадікальні члены тайного общества были забиті почас восстаня, котре

американська влада гет сурово придусила. Подля статістики, межи 1880-ми и 1914 роком близько 225 тыс. карпаторусинів-заробників вийшло до США.

Не аж так велика русинська емігрантська громада не лем же ся прижила в Америці, айбо доста скоро (на зачатку 1890-х років) заклала про себе спомогові братства, а дале – культурні и просвітні інституції, як то народні школы, церковні громады, тіпографії и редакції новинок и часописів, аматерські театры и научні дружства.

Ищи єден емігрантський феномен – у США ся зародило орігінальне и своєрodne літературне життя карпаторусинів. У літературу прийшли нові поставы, за котрых скоро нич не знали (и теперь не знавут!) у Старому краю, бо вни провказали себе писателями лем туй, на еміграції. Публіцисты, поеты, писателі, драматики у своїх творах пописали історію карпаторусинської емігрантської громады, життя русинів-заробників, їх тужбы и проблемы.

Літературно-просвітне життя карпатських русинів у США перейшло дві основні етапы. Суть то:

Перва етапа. На ранішній стадії (1890-ті рр. – 1910-ті рр.), коли властных писательських сил было мало, літературно-просвітне життя ся компенсовало активним популяризованием літературных творів из Старого края. Туй мож бы было назвати многих писателів, чиї твори доста часто тіражовала русинська періодика в США. У первім шорі суть то А. Духнович, А. Павлович, А. Кралицький, Ю. Ставровський-Попрадов, Є. Фенцик, И. Сілвай, А. Митрак, И. Кизак, але также (у далші десятилітія) новша генерація – Антоній Бобулський, Михайло Попович, Андрей Карабелеш, Марія Подгорянка, Иван Вавринчик, Михайло Козик, Ніколай Горняк и другі.

Друга етапа. За даякий час, коли у США дозріли свої властні писательські сили (од зачатку 1920-х років), їх творчість стала основов літературно-просвітної роботи культурных обществ. (Межи тым, треба підчеркнути, же американські русинські редакторы никус не забывали популяризовати літературне наслідство Старого края). У карпаторусинській літературі США за себе дали знати такі писателі як о. Нестор Воленський, о. Віктор Мірошшай, Ніколай Пачута (ум. 1954), о. Сігмунд Бринський (1881–1932), о. Валентин Горзо

(1869–1943), о. Емілій Кубек (1857–1940), о. Ніколай Петрік, Михайло Ганчин, о. Джордж (Юріон) Тегзе (1883–1962), о. Стефан Варзалій (1890–1957), Петро Мацков (1880–1965), о. Орест Коман (1894–1988), Георгій Гулянич, о. Їсиф Гануля (1873–1962) и др. Тото літературне дивгання, што ся зародило на чужому про русинів континенті, через свою оддаленость, а тыж через ідеологічні розхоження русинських політичних еліт в Америці и у Старім краю, а, главно, через глобалні геополітичні трансформації по році 1945 и політику Студеной войны до днесь обстає докус неизвѣстным феноменом карпаторусинської культуры, а многі прозвища літераторів мало што говорят сочасному почитателю карпаторусинської літературы. Выдтак, літературне життя карпаторусинів у США до днесь ниhto у деталях не перестудієвав. Бібліографії поетів, писателів и драматиків не вшорені. Єдинов выимков из правила обстає бібліографія (у двох томах) матеріалів новинкы «Американскій русскій вѣстникъ» (1892–1952), котра дає нам представу за умелецьку літературу на сторонках того видання хоть лем за роки 1894–1914¹ и 1915–1929².

На днесь суть лем пару публікацій за карпаторусинську літературу у США. Даякі інформації за культурне и літературне життя емігрантської громады в США и Канаді мож начеряти из енциклопедії під редакцієв П. Р. Магочія, котра вийшла по англійськы (два видання, 2002; 2005) у Канаді и в українськім языку в Ужгороді у році 2010. Гесла до енциклопедії за американську діаспору писали П. Р. Магочій, Елейн Русинко, Богдан Горбаль и др. Майважnym про нас туй є розділ «Література: Сполучені Штати Америки» авторства П. Р. Магочія³.

Сесю тему наробляє тыж карпатоамериканська изглядователька Елейн Русинко. За літературне життя карпаторусинів у США

1 EVANS J. *Guide to the Amerrikansky Russky Viestnik. Volume I: 1894-1914*. Faierview, New Jersey: Carpatho-Rusyn research center, 1979, 508 s.

2 KARLOWICH R. A. (ed.). *Guide to the Amerikansky Russky Viestnik. Volume II: 1915-1929*. New-York: Columbia University Press, 2000, 468 s.

3 МАГОЧІЙ П. Р. Література: Сполучені Штати Америки. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Заг. редакція: П. Р. Магочій. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 425-426.

пригадує її публікація «Карпаторусинська література». Сесю ста-
тю уміщує многотомна американська енциклопедія, котра пред-
ставляє ушыткі літератури мултінаціоналной Сіверной Аме-
рики⁴.

Пряшівський изгядователь Франтішек Данцак тыж доста-
ся постарав за перевыдання и факсімільне выдання творів єдного
из майплодных репрезентантів карпаторусинської літературы у
США – писателя Е. Кубека. Ёму дякувучи сочасный читатель має
можность прочитати песу «Olga»⁵, даякі оповідання и стихи писа-
теля⁶, а тыж ёго «Autobiografiju»⁷.

До послідного часу не было розсяглых публікацій, котрі бы
широко и у деталях розкрывали тему карпаторусинської и лем-
ківської літературы, розвиваня в еміграції літературного житя.
На данный час плодно робит у сів сфері изгядователь Валерій
Падяк, котрый опубліковав дакілко сяких изгядовань. Напри-
клад, у 2016 році у Торонто В. Падяк выдав монографію (вийшла
в українськім языку) «Нарис карпаторусинської літератури», де
розділ під назвов «Карпаторусинська література США»⁸ є напи-
саний на архівных даных, котрі автор однайшов почас научных
експедицій до США и Канады. Туй ся подавут вшелиякі інформації
за писателів в еміграції – курті біографії и, главно, аналізувут ся
їх творы. У 2018 році В. Падяк выдав у Пряшеві високошкольський
учебник «Історія карпаторусинського національного театра и дра-
матургії», де тыж є розляглый розділ за театралне житя русинів
на еміграції из назвов «Історія театралного житя карпаторусинів

4 RUSINKO E. Carpatho-Rusin literature. In: *The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature*. Volume I: A – C. Edited by Emmanuel S. Nelson. Westport, Connecticut–London: Greenwood Press, 2005, p. 392-396. *Позирай также* переклад той статі по словацькы: RUSINKO, E. Karpatskorusínska literatura v USA. In: *Studium Carpato-Ruthenorum 2011: Штудії з карпаторусиністики*, Пряшів, 2011, с. 98-103.

5 KUBEK E. *Olga: Narodna teatralna p'esa s pisňami iz amerikanskoj žizni v dvuch aktach*. Editor F. Dancak. Prešov, [2007], 52 s.

6 КУБЕК Е. *Výber z diela – Выбер з творбы* 2. Editor F. Dancak. Prešov: Petra, [2010], 60 s.; КУБЕК Е. *Narodny povísti i stichi*, I. Tom (Volume). Editor F. Dancak. Prešov, [2017?], 240 s.

7 KUBEK E. *Autobiografia*. Editor F. Dancak. Prešov: Petra, 2007, 26 s.

8 ПАДЯК В. *Нарис карпаторусинської літератури*. Торонто: Кафедра українознавчих студій Торонтонського університету, 2016, *главно позирай* с. 142-170.

США (кінець XIX – середина XX століття)»⁹.

Кедь говорити за форму публікації творчості карпаторусинських літераторів США, треба зазначити, же книжного формату публікацій было доста мало, скоро лем приблизно два туцета. У первім ряді туй мож назвати видання у чотырѣх томах Е. Кубека «*Narodny povísti i stichi*»¹⁰, поетичні зборничкы о. Сігмунда Бринського «*Stichi*»¹¹ и П. Мацкова «*Vinec nabožnych stichov*»¹², пѣсы о. Стефана Варзалия «*Selska svad'ba*»¹³ и о. Валентина Горзо «*Fedorišiny*»¹⁴, прозу од о. Джорджа (Юріона) Терзе¹⁵ и потовмачену по русинськы комедию французького драматика Анатоля Франса «*Oženilsja s ňimoju*» од Юлія Добры (J. Dobra)¹⁶.

Выдтак, скоро ушыткі творы карпаторусинської американської літературы были напечатані акурат у періодичных виданнях – новинках и місяцословах-річниках. Як правило, сесі періодичні видання удержовали братські організації як то «Соєдиненіє...», «Собраніє...», «Свобода» и др.

Первов таков великов (подля числа членів) стала організація, што ї заложили 14 фебруара 1892 року на востоку Пенсільванії (м. Вілкс-Барре). За даякый час організація перенесла свій главный офіс до вароша Гомстед близько Піттсбурга. Сесе братство мало назву: «**Соєдиненіє грекокатолическихъ русскихъ братствъ**» (Greek Catholic Union of Rusyn Brotherhoods in the U.S.A.). Перед

9 ПАДЯК В. *Історія карпаторусинського національного театра и драматургії: Високошкольський учебник*. Пряшів: Выдавateľство Пряшівського універзітета, 2018, главно позирай с. 219-263.

10 KUBEK E. *Narodny povísti i stichi*. T. 1-4. Scranton, Pa: Obrana, 1922–1923.

11 о. BRINSKY S. *Stichi*. Homestead, Pa: Vydavateľstvo Sojedeninija Gr. Kaftoličeskich Russkich Bratstv, 1922, 168 p.

12 MACZKOV P. J. *Vinec nabožnych stichov: A Book of Religious Poetry*. Munhall, Pa, 1958, 140 p.

13 о. VARZALY S. *Selska svad'ba: Veseloihra iz žizni podkarpato-russkaho naroda*. V trech aktach. Homestead, Pa: Tipografia Amerikanskoho Russkoho Viestnika, [1930?], 28 p.

14 о. GORZO V. *Fedorišiny: Drama vo trech aktach: Iz žiŕa Amerikanskich Rusinov*. McKeesport, Pa: Knihopečatňa Sobranija Greko Katholičeskich Cerkovnyh Bratstv, 1925, 32 p.

15 THEGZA J. *Zahraj miň cigane staryj*. Homsted Pa.: Knihopečatňa Sojedeninija, 1922, 88 s.

16 *Oženilsja s ňimoju: Žart v 2-ch aktach*. Perevel: J. Dobra. Homstead, Pa: Typografija Amerikanskoho Russkoho Viestnika, [6. p.], 20 s.

тым, як випукла Перва світова война, мав сесь грекокатолицький сполок (курто: «Соединеніє») приблизно 54 000 членів, зареєстрованих в 758 одділах про дороснутих и 354 одділах про моложаву¹⁷. Окрем матеріального спомагання, братство зачало думати (на вымогу ёго членів) за культурну и просвітну роботу.

Важным напрямом работы братства стало видавательське діло. Шістдесят років «Соединеніє» выдавало новинку **«Американскій русскій вѣстникъ»** (1892–1952). Довгі роки każde число газеты выходило у двох графічных верзіях – так кирилицѣв («руське» видання), як словацьков латиницѣв («Slavish edition»). У 20-х рр., котрі были про братство май успішні, сеся новинка выходила трич на тыждень. Редакторами были Павло Жаткович (1892–1914), Михайло Ганчин (1914–1920), Джордж (Юріон) Терзе (1920–1929), Стефан Варзалій (1929–1937), Михайло Роман (1937–1952).

Новинка боронила русинські інтереси, писала за проблемы невызнання католицьков церков у США грекокатолицьких женатых священників и на підпору дальших традицій восточного обряда, але тыж давала доста текстів из карпаторусинської літературы. По Первів світовів войні «Американскій русскій вѣстникъ» підпорив прикапчання русинів до Чехословакії, айбо потому, як чеський уряд не додержав своїх обіцянь односно автономії Підкарпатя, писав за чесько-русинські політичні односины доста критично. Проводники новинки выступали также против прикапчання Підкарпатської Руси у 1945 р. до Радянського Союзу. У 1952 р. намісто русинськоязычного видання «Американскій русскій вѣстникъ» зачала выходити англоязычна новинка «Greek Catholic Union Messenger» (1952–1992).

Окрем того редакція новинки скоро сто років удержовала каждорочный календарь-місяцѣслов (1895–1992), котрый выходив під многыма назвами як то: «Американскій русскій мѣсяцословъ. Kalendar Sojedenenija», «Американскій русскій мѣсяцословъ Соединенія. Amerikánsko-russko-slovenský kalendar Sojedenenija», «Американскій русскій мѣсяцословъ. Amerikánsko

17 G. C. U. Membership Statistics, 1914. In: EVANS James M. *Guide to the Amerikansky Russky Vjestnik*, I. zv., Fairview, N. J. 1979, s. 425-426.

russko-slovenský kalendár», «Kalendar Sojedenenija», «Kalendar' Greko Kaft. Sojedenenija», «Yearbook of the Greek Catholic Union of the USA». Послідній сякий календарь (Yearbook) братство «Соединение» (фактично, Greek Catholic Union of the USA) випустило на рік 1992.

Про моложаву («Соколський відділ») «Соединение» удержувало дві новинки: «Sokol Sojedenenija» (1914–1936, редактор Петро Мацков) и «Свѣтъ дѣтей – Children's World» (1917–1973, редактор Петро Мацков). «Соединение» тиж видавало каждорочный календарь «Мѣсяцословъ Амер-русского Сокола Соединения. Kalendar Amer-russkoho Sokola Sojedenenija» (1919–1936, редактор Петро Мацков).

Другу важну братську організацію карпаторусини в Америці заклали у році 1903; было то «Собрание Греко-Кафтолическихъ Церковныхъ Братствъ» (курто: «Собрание») из центром у Мак-Кізпорт, близько Пітсбурга у штаті Pennsylvania. Окрем того, же своїм членам давали можливість фінансової підпоры, се братство видавало русинські новинки и каждорочні календарі.

«Собрание» удержувало свою каждотыжднёву новинку «Русинъ – Rusin – The Ruthenian» (1910–1917, редактор Ёсиф Гануля) и каждотыжднёву новинку «Просвѣта. Prosvita. The Enlightenment» (1917–2000, редакторы В. Горзо, О. Папп, Стівен Лоя и далші). Также общество выпускало каждорочный календарь. Сись рочник выходив у pp. 1918–1937 під назвов «Kalendar' Prosvity», а дале – «Kalendar' Sobranija».

Свою печатну продукцію мали май менші братські організації, як то «Organizacija Greko Kaftholičeskich Karpato-Russkich Spomohajusčich Bratstv Svobody» (курто – «Свобода»), што была закладена у р. 1918 из центром у м. Перт-Амбой (штат New Jersey). «Свобода» три десятиліття удержувала новинку «Восток – The East» (1919–1950), а тиж каждорочный календарь, што выходив из 1925 до 1941 рока під назвов «Kalendar' Organizacii «Svobody»» («Kalendar' Organizacii Svobody»).

Помежи иншакі видання про карпатських русинів у Америці мож пригадати новинку «Свѣтъ» (1897–1924) як орган організації

«Русское Православно-Кафтолическое Общество Взаимопомощи», новинку «Правда – The Truth» (1902 —) як орган організації «Общество русских братствъ»; новинку «День – Deň» (1922–1926, редактор Михайл Ганчин) як орган Карпаторуської культурної ліги – Carpatho-Russian Cultural League, журнал «Вождь – Leader» (1929–1930) як орган Общества русинської еліти – The Rusin Elite Society и др.

Свою продукцію редактори од кінця XIX століття тіражували по русинськи так латиницёв, як кирилицёв, часть матеріалів – у язычію, але у другів половці XX століття поступно перейшли на англійський язык. Туй яло бы зауважити: докы періодика выходила у хоть-якім варіанті русинського языка ци у язычію, тоты новинки были отворені про русинську літературу. Асіміляція привела ид тому, же редакторы уж не потребовали тексты у русинськім языку, а выдтак літературна творчость у США поступно пригасла.

Обы изгладовати тему карпаторусинської американської літературы на сторонках карпаторусинської емігрантської періодики, авторы атсёй статі зачали искладати бібліографію карпаторусинських журналів и рочників, што выходили у США. На жаль, днесь в архівах не суть повні комплекты данных выдань. Ниже даєме лем курту інформацію, што ся уж подарило изробити – розписати публікації на літературну тему (стихы, проза, драматургія, літературознательство):

- 1) **Kalendar Sojedenenija** (выходив: *од:* на рік 1896 – *до:* на рік 1992). Нами уж суть розписані літературні твори у рочниках *на рік...* 1899, 1917, 1920-1921, 1923-1926, 1929-1935, 1937-1940, 1942, 1946-1950, 1952-1955, 1957-1958, 1962, 1964, 1967, 1974-1975, 1977-1978, 1981-1992.
- 2) **Kalendar' Amerikanskaho Russkaho Sokola Sojedenenija** (выходив: на рік 1919 – на рік 1936). Нами розписані літературні твори у рочниках *на рік...* 1920, 1922-1926, 1928-1934, 1936.
- 3) **Kalendar' Sobranija** (выходив: на рік 1920 – на рік 1938). Нами уж суть розписані літературні твори у рочниках *на рік...* 1921-1923, 1925-1932, 1935-1938.

-
- 4) «**Kalendar' Organizacii Svobody**» (виходив: на рік 1927 – на рік 1941?). Розписані літературні твори у рочниках *на рік...* 1935-1938.
- 5) // **Kalendar' «Dňa»** (рочник новинки «День – Дей»; виходив: на рік 1925, на рік 1926?). Нами уж суть розписані літературні твори у роčníку *на рік...* 1925.

Май продуктивні про карпаторусинську літературу в Америці були 1920-1930-ті роки ХХ століття. Умелецькі твори на сторонах аналізованої журнальної продукції суть представлені дакілко именами, у першій ряді се:

– **Петро Мацков** (1880–1965), родак из с. Лівов на Пряшівській Руси, емігровав у 1898 році;

– о. **Нестор Воленський**, родом десь из Галичини, зять Нестора Сілвая (сина Ивана Сілвая), служив на Підкарпатській Руси, емігровав у 1897 році;

– о. **Віктор Мірошшай**, родом из Пряшівської Руси, емігровав у 1902 році;

– о. **Еміль Кубек** (1857–1940), родак с. Штефурова на Пряшівській Руси, емігровав у 1904 році;

– о. **Валентин Горзо** (1869–1943), родак с. Білки на Підкарпатю. Служив у с. Шамудовце на Пряшівській Руси. Емігровав у 1905 році;

– о. **Сігмунд Бринський** (1881–1932), родак с. Матяшка на Пряшівській Руси, емігровав у 1913 році;

– о. **Джордж (Юріон) Тегзе** (1883–1962), родак с. село Березно (*мадьяр.* – Berezna; *днесь* – Березово) на Підкарпатській Руси, емігровав у 1912 році;

– о. **Стефан Варзалій** (1890–1957), родак с. Фулянка на Пряшівській Руси, скончив Пряшівську греко-католицьку семінарію (1915). Емігровав у 1920 році.

– о. **Орест Коман** (1894–1988), родак с. Біловежа на Пряшівській Руси, емігровав у 1921 році.

Майшироко за творчість вище означених писателів і їх твори, напечатані у діаспорних журналах США, плануємо інформо-

вати любителів карпаторусинської літератури у наших далших научных публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

VARZALY, S. (2030?) *Selska svad'ba: Veseloihra iz žizni podkarpato-russkaho naroda. V trech aktach*. Homestead, Pa: Tipografia Amerikanskoho Russkoho Viestnika, [1930?], 28 p.

GORZO, V. (1925) *Fedorišinovy: Drama vo trech aktach: Iz žit'a Amerikanskich Rusinov*. McKeesport, Pa: Knihopečatňa Sobranija Greko Katholičeskich Cerkovnych Bratstv, 1925, 32 p.

G. C. U.: Membership Statistics, 1914. In: EVANS, James M. *Guide to the Amerikansky Russky Viestnik*. Volume I: 1894–1914, Fairview, N. J. 1979, s. 425-426.

EVANS, J. (1979) *Guide to the Amerikansky Russky Viestnik*. Volume I: 1894–1914. Fairview, N. J. 1979, 508 s.

KARLOWICH, R. A. (2000) *Guide to the Amerikansky Russky Viestnik. Volume II: 1915-1929*. New-York: Columbia University Press, 468 s.

KUBEK, E. (2007) *Autobiografija*. Editor F. Dancak. Prešov: Petra, 2007, 26 s.

KUBEK, E. (2010?) *Výber z diela – Выбер з творбы 2*. Editor F. Dancak. Prešov: Petra, [2010], 60 s.

KUBEK, E. A. (1922–1923) *Narodny povísti i stichi*. T. 1-4. Scranton, Pa: Obrana, 1922–1923.

КУБЕК, Е. (2017?) *Narodny povísti i stichi*. I. Tom (Volume). Editor F. Dancak. Prešov: Petra, [2017?], 240 s.

KUBEK, E. (2007) *Olga: Narodna teatralna p'esa s pisňami iz amerikanskoj žizni v dvuch aktach*. Editor F. Dancak. Prešov, [2007], 52 s.

МАГОЧІЙ, П. Р. (2010) Література: Сполучені Штати Америки. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Заг. редакція: П. Р. Магочій. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 425-426.

MACZKOV, Peter J. (1958) *Vinec nabožnych stichov: A Book of Religious Poetry*. Munhall, Pa, 1958, 140 p.

ПАДЯК, В. (2016) *Напис історії карпаторусинської літератури = A History of Carpatho-Rusyn Literature*. Торонто: Каф. українознав. студій Торонт. ун-ту, 242 с.

ПАДЯК, В. (2018) *Історія карпаторусинського національного театра і драматургії: Вищошкольський учебник*. Пряшів: Видавельство Пряшівського університету, 2018, 344 с.

RUSINKO, E. (2005) Carpatho-Rusin literature. In: *The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature*. Volume I: A – C/ Edited by Emmanuel S.Nelson, Westport, Connecticut–London: Greenwood Press, 2005, P. 392-396.

RUSINKO, E. (2011) Karpatskorusínska literatura v USA. In: *Studium Carpatho-Ruthenorum 2011: Штудії з карпаторусиністики*, Пряшів, 2011, с. 98-103.

THEGZA, J. (1922) *Zahraj miňi cigane staryj*. Homsted Pa.: Knihopečatňa Sojedenenija, 1922, 88 s.

Oženilsja s ňimoju: Žart v 2-ch aktach. Perevel: J. Dobra. Homstead, Pa: Ty-pografija Amerikanskoho Russkoho Viestnika, [б. p.], 20 s.

Mgr. Valerij Pad'ak, CSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

padiak.valeri@gmail.com

Karina Muliar, študentka

Prešovská univerzita v Prešove

Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Ul. 17. novembra 15

080 01 Prešov

Slovakia

mulyarkarina@mail.ru

20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku

(Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie)

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Redakčná rada:

doc. PhDr. Anna Plišková, PhD. (predsedníčka)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi

prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc.

doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc.

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Mgr. Valerij Paďak, CSc.

Recenzenti:

prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

prof. PhDr. Peter Káša, CSc.

Prvé vydanie, 2018

Počet strán: 380

Náklad: 200 ks

ISBN 978-80-555-2081-0

ISBN 978-80-555-2081-0

